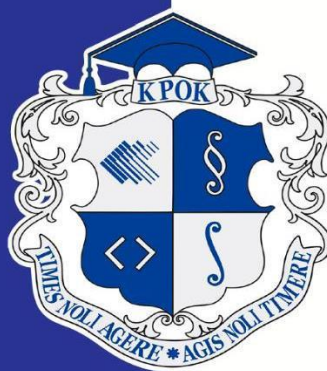

ISSN (Online) 2786-7498

ISSN (Print) 2708-339X

LEGAL BULLETIN

«KROK» UNIVERSITY

Kyiv
2023

ISSN (Print) 2708-339X

ISSN (Online) 2786-7498

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10

Legal Bulletin

ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК»

“KROK” UNIVERSITY

Issue 4 (10)

Випуск 4 (10)

Kyiv/Kiїв 2023

Збірник наукових праць «Legal Bulletin» є правонаступником видання «Правничий вісник Університету «КРОК» (свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №24369- 14209ПП від 26.03.2020). Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №185 від 20.02.2023 р. збірник наукових праць «Legal Bulletin» включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія "Б".

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 4 (10). – К., 2023. – 195с.

Десятий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК» та Варшавської економічно-гуманітарної академії, а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК» (протокол №3 від 21.12.2023 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ №24369-14209ПП від 26.03.2020

ISSN (Online) 2786-7498

ISSN (Print) 2708-339X

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10

L49

The collection of scientific works "Legal Bulletin" is the legal successor of the "Legal Bulletin of the "KROK" University edition (Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine of printed mass media KB №24369-14209PR 26.03.2020). In accordance with the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 185 dated July 20, 2023, the collection of scientific works "Legal Bulletin" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B".

International databases and catalogs indexing publications:

- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi;
- Institutional repository of the University of Economics and «KROK» rights.

“Legal Bulletin”: Collection of Scientific Works. “KROK” University. Iss.4 (10). Kyiv. 2023. pp. 195.

The tenth issue of the Bulletin contains articles by scientists from University of Economics and Human Sciences in Warsaw and «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of “KROK” University
(protocol №4 21 December 2023)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

Головний редактор:

Француз А.Й. (Україна) доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (юридична освіта), Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В. (Україна) доктор філософії в галузі права, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Юридичні науки

Міхневич Людмила Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного та кримінального права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Скоморовський Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Дідич Тарас Олегович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи (навчальна

робота) навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Губська Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Палащакова Даніела, доктор хабілітат, професор, професор технічного університету у Кошиці, Словацька Республіка

Stanislaw Leszek Stadniczenko, доктор хабілітат, професор керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету, м. Ополь, Республіка Польща

Editors-in-Chief:

Anatoliy A.J., Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work (Legal Education), Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law

Executive Editor:

Stepanenko N.V., PhD, Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law"

Members of Editorial Board:

Legal Sciences:

Lyudmila Mikhnevich, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and Criminal Law of KNEU VadymHetman, Ukraine

Vitaliy Skomorovsky, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law", Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets, Doctor of legal sciences, Professor, Head of the department of Constitutional, International Law and Public Law disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University "Odesa Law Academy", Ukraine

Daniela Palaščakova, Doctor of Habilitation, Professor, Technical University in Košice, Slovak Republic

Taras Didych, Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Scientific and Pedagogical Work (Study Work) of the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Olena Gubska, Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Viktoriya Koroleva, Candidate of Legal Science, associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines, Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law", Ukraine

Stanislaw Leszek Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor, Head of the Department of State Law and Human Rights, Opole University, Opole, Republic of Poland.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

<i>Француз А.Й., Маковецька Н.Є.</i> Процеси українського державотворення на західноукраїнських землях на зламі ХІХ початку ХХ століття: український січовий рух, теоретико-правові основи	13
<i>Француз А.Й.</i> Вплив антидемократичних векторів орієнтації Угорської республіки на реалізацію її зовнішніх функцій та відносин з Україною	28
<i>Степаненко Н.В., Курілець О.О.</i> Сутність, поняття і зміст повоєнного відновлення держави: теоретико-правовий аспект	34
<i>Гуменюк В.В.</i> Передумови формування та розвиток українського населення української далекосхідної республіки	42
<i>Корнієнко О.О.</i> Теоретичні підходи до визначення зовнішніх функцій держави в Україні та Угорщині: порівняльно-правовий аналіз	53
<i>Степаненко Н.В., Кубрак Д.А.</i> Захист прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні: теоретико-правове дослідження	58
<i>Казік Т.В.</i> Алгоритми теоретико-правових основ процесів візової лібералізації – виклики сьогодення	66
<i>Гнілуша С.І.</i> Теоретико-правова парадигма вдосконалення взаємодії двосторонніх відносин Україна-Канада: теорія і практика	75

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

<i>Корольова В.В.</i> Теоретичні підходи до реалізації зовнішніх функцій Україною та Угорщиною на сучасних етапах державотворення	85
<i>Чернетченко О.М., Ткач К.Д.</i> Сучасний стан правового регулювання сфери охорони здоров'я в Угорщині	91
<i>Вихрист С.М.</i> Прогрес у поступовому наближенні законодавства України до законодавства ЄС у галузі якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище	99

<i>Француз А.Й., Марина Ю.Ю.</i> Принципи медіації в громадянському суспільстві та особливості їх застосування в освітньому середовищі України	108
<i>Григорчук М.В., Микитин Р.С.</i> Медіація як спосіб вирішення господарських спорів в умовах воєнного стану в Україні	119
<i>Скоморовський В.Б.</i> Протидія тероризму як складова частина зовнішніх функцій: порівняльно-правовий аналіз України та Угорщини	130
<i>Степаненко Н.В., Гуренко В.А.</i> Особливості визначення кінцевого бенефіціарного власника у неприбуткових організаціях України	137
<i>Доляновська І.М., Ситий В.О.</i> Передумови виникнення та розвиток міжнародного комерційного арбітражу як способу врегулювання спорів: часи античності та середньовіччя	145

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

<i>Сидор В.Д., Здебський Ю.В.</i> Формування підходів і критеріїв оцінки інформації, що вводить в оману	152
<i>Григорчук М.В.</i> Місце і роль інформаційного права в системі права України	160
<i>Биков О.М.</i> Інформаційна безпека: сучасні ризики та загрози у сфері зберігання та обміну інформації	165

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Горєлова В.Ю.</i> Поняття ідеограми в якості доказу волевиявлення особи	174
<i>Григорчук М.В., Мулик К.Т.</i> Проблеми визначення підслідності: теоретико-правовий аспект	183
<i>Француз А.Й., Рохов М.О.</i> Взаємодія приватних детективів та державних правоохоронних органів України	192

CONTENT

CHAPTER 1. THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW, HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDENTS; CONSTITUTIONAL, MUNICIPAL, PHILOSOPHY OF LAW

<i>Frantsuz A.Yo., Makovetska N.E.</i> The processes of ukrainian state-formation in the western ukrainian lands at the turn of the 19th early 20th century: the ukrainian such movement, theoretical and legal basis	13
<i>Frantsuz A.Yo.</i> The influence of anti-democratic vectors of the orientation of the republic of hungary on the implementation of its external functions and relations with Ukraine	28
<i>Stepanenko N.V., Kurilets O.O.</i> Essence, concept and content of post-war recovery: theoretical and legal aspect	34
<i>Humeniuk V.V.</i> Prerequisites for the formation and development of the ukrainian population of the Ukrainian far eastern republic	42
<i>Korniienko O.O.</i> Theoretical approaches to the determination of the external functions of the state in Ukraine and Hungary: a comparative legal analysis	53
<i>Stepanenko N.V., Kubrak D.A.</i> Protection of children's rights during implementation of guarantees in executive proceedings: theoretical and legal research	58
<i>Kazik T. V.</i> Algorithms of theoretical and legal basis of visa liberalization processes – today's challenges	66
<i>Hnilusha S.I.</i> Theoretical-legal paradigm for improving interaction in Ukraine-Canada bilateral relations: theory and practice	75

SECTION 2. CIVIL LAW AND PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE AND INTERNATIONAL LAW; ECONOMIC AND ECONOMIC PROCEDURAL LAW

<i>Koroleva V.V.</i> Theoretical approaches to the implementation of external functions by Ukraine and Hungary at the current stage of state formation	85
<i>Chernetchenko O.M., Tkach K.D.</i> Current state of legal regulation of health care in Hungary	91
<i>Vykhryst S.M.</i> Progress in gradual approximation of Ukraine's legislation to the EU legislation in the sector of water quality and water resource management, including marine environment	99
<i>Frantsuz A.Yo., Maryna Yu.Yu.</i> Principles of mediation in civil society and characteristics of their application in the educational environment of Ukraine	108
<i>Hryhorchuk M.V., Mykytyn R.S.</i> Mediation as a way of resolving economic disputes under the conditions of martial law in Ukraine	119

<i>Skomorovskyi V.B.</i> Counterterrorism as a component part of external functions: comparative legal analysis of Ukraine and Hungary	130
<i>Stepanenko N.V., Hurenko V.A.</i> Features of determining the ultimate beneficial owner in non-profit organizations in Ukraine	137
<i>Dolianovska I.M., Sytyi V.O.</i> The origins and development of international commercial arbitration as a way of dispute settlement: the times of antiquity and the middle ages	145

**SECTION 3. LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW;
ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCESS;
FINANCIAL, INFORMATIONAL, LAND LAW**

<i>Sydor V.D., Zdebskyi Yu.V.</i> Formation of approaches and criteria of misleading information	153
<i>Hryhorchuk M.V.</i> Place and role of information law in the law system of Ukraine	160
<i>Bykov O. M.</i> Information security: modern risks and threats in the field of information storage and exchange	165

**SECTION 4. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCESS;
CRIMINAL ENFORCEMENT LAW AND CRIMINOLOGY;
CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; INVESTIGATIVE
ACTIVITY**

<i>Horielova V.Yu.</i> The concept of ideogram as evidence of personal will	174
<i>Hryhorchuk M.V., Mulyk K.T.</i> Problems of determining jurisdiction: theoretical and legal aspect	183
<i>Frantsuz A.Yo., Rokhov M.O.</i> Interaction of private detectives and state law enforcement agencies of Ukraine	192

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ,
МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА**

УДК 340.15

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-13-27

**ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ НА ЗЛАМІ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ: УКРАЇНСЬКИЙ СІЧОВИЙ РУХ, ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВІ ОСНОВИ**

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Маковецька Н.Є.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: makovetska@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-1456>*

**THE PROCESSES OF UKRAINIAN STATE-FORMATION IN THE
WESTERN UKRAINIAN LANDS AT THE TURN OF THE 19TH
EARLY 20TH CENTURY: THE UKRAINIAN SUCH MOVEMENT,
THEORETICAL AND LEGAL BASIS**

Frantsuz A.Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the department of state and legal disciplines of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Makovetska N.E.,

*candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
doctoral student of "KROK" University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: makovetska@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6244-1456>*

Анотація. У реаліях сьогодення, сучасних геополітичних викликах і протистояннях, українська наукова світоглядна позиція повинна зумовлюватися і зосереджуватися над розвитком новітніх

українських державно-правових та історико-правових підходів і вчень, базуватися на характерній проблематиці, її методологічному розширенні вузлових питань і конкретик, що формують цивілізаційні підходи осмислення і розуміння державно-правових практик, ідей, особливостей, що викристалізувалися історією становлення і розвитку української нації. Особливої актуальності ці підходи набувають в умовах більше, ніж десятирічної військової агресії росії теперішнього часу та історичної пам'яті минулого, необхідності реформувань державотворчих процесів місцевого самоврядування, формувань розвитку громадянського суспільства в Україні у європейському демократичному руслі. Водночас, такі підходи повинні поєднувати і систематизувати історико-правові явища і процеси, що дозволить сформувати незаангажоване, незалежне, сучасне осмислення і розуміння становлення та утвердження української державності, її національного відродження, зокрема на прикладах державотворчого подвижництва січового руху українства, як однієї із складових суверенної української держави, що ґрунтується на історії понять і органічного поєднання державотворчих процесів у часах від минулих до сьогодення, від практики ідей і визвольних змагань до сучасного державотворчого процесу, без практики посиленого нав'язування комуністичної радянщини, що базувалось на принципах соціальної несправедливості і людиноненависництва, опираючись на глибокі знання про історичні процеси і закономірності, етнос і генотип української нації, її традиції розвитку державотворчих процесів.

Ключові слова: держава, Україна, державотворчі процеси, українська нація, січовий рух, історико-правові характеристики, визвольні змагання.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17.

Abstract. In today's realities, modern geopolitical challenges and confrontations, the Ukrainian scientific worldview position should be conditioned and focused on the development of the latest Ukrainian state-legal and historical-legal approaches and teachings. To be based on a characteristic problem, its methodological expansion of key issues and specifics that form civilizational approaches to the understanding and understanding of state-legal practices, ideas, features that have crystallized in the history of the formation and development of the Ukrainian nation. These approaches are especially relevant in the conditions of more than ten years of Russia's military aggression of the present time and the historical memory of the past. Necessity of reforming the state-building processes of local self-government, formations of the development of civil society in Ukraine in the European democratic direction. At the same time, such approaches should combine and systematize historical and legal phenomena and processes, which will allow for the formation of an unencumbered, independent, modern understanding and understanding of the formation and establishment of Ukrainian statehood, its national revival, on the examples of the state-building asceticism of the Sich movement of Ukrainians, as one of the components of sovereign Ukrainian state. Which is based on the history of concepts and the organic combination of state-building processes in times from the past to the present, from the practice of ideas and liberation struggles to the modern state-building process, without the practice of increased imposition of communist Sovietism, which was based on the principles of social injustice and misanthropy. Based on in-depth knowledge of historical processes and regularities, ethnos and genotype of the Ukrainian nation, its traditions of the development of state-building processes.

Keywords: the state, Ukraine, state-building processes, the Ukrainian nation, the Ukrainian movement, historical and legal characteristics, liberation struggles.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 17.

Постановка проблеми. Систематизація історико-правових явищ та практик, що дозволяють сформувати незаангажоване, незалежне, сучасне осмислення і розуміння становлення й утвердження українських державотворчих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході підготовки до написання статті використані праці: М. Стахіва, В. Осечинського, К. Францоza, Г. Чорного, Л. Залізняка, І. Борщака, Ю. Плекана, В. Рожка, П. Куліша, Г. Сергієнка, С. Нахліка, В. Волковинського, Ю. Яковлева, М. Шевелєва та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. У науковій статті зроблений акцент на становленні і розвитку січового руху на західно-українських землях на зламі XIX початку XX століття, як одного з чинників державотворчих процесів українства.

Формування цілей статті. Поєднання та систематизація історико-правових явищ і процесів українського державотворення. Формування сучасного розуміння та підходів до національно-визвольних практик і рухів, зокрема січового стрілецтва, як необхідної складової суверенної,

демократичної, правової та соціальної української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-політичне і економічне становище на західноукраїнських землях на зламі XIX і початку XX століття у своєму україноненависницькому експлуататорському застосунку протекторату Польщі, Австро-Угорської імперії, імперської росії було об'єктом спрямованого і керованого колоніального гніту, що вело до знищення української нації, як прямо так і опосередковано. Це був практично колоніальний тріумвірат західноукраїнських земель (якщо у стародавньому Римі тріумвірат полягав між трьома державними мужами з метою здобуття і поділу влади у державах), то у даній площині це своєрідний колоніальний тріумвірат гніту, експлуатації, політики насильницької асиміляції українства, знуцання над національною гідністю, невизнання нації, мови, української культури та освіти, прав та свобод українства.

Образно протекторат віддзеркалювався в історичному калейдоскопі насильницьких змін загарбницького характеру територій компактно проживаючого українства. І основним критерієм для цих всіх країн була жага власної наживи за рахунок українства. У даному контексті для підсилення аргументації доречно навести тези М. Стахіва відносно західноукраїнського краю, що природні багатства землі і місцеве населення, не зважаючи на державні кордони складало єдину народність, а згодом єдину українську націю – разом з усім корінним населенням України – нещадно експлуатовалось [1, с. 19-36].

Зрозуміло, що нічого вічного немає. Змінювались історичні часи, змінювались держави. Звертаючись і аналізуючи дані процеси, враховуючи вище окреслене, доцільно зазначити, що у другій половині XVIII століття

самостійність і незалежність Польщі була порушена, такої країни не стало, вона була насильницько розділена між «росією», Австрією і Прусією. Значна частина у минулому Галицько-Волинського князівства була захоплена Австрією. Волинь загарбала «росія». Зазнали штучного об'єднання австрійською владою західноукраїнські терени з польською територією, яка дістала назву «Коронного краю Галіції і Лодомерії», «Королівством Галичини і Лодомерії» зі столицею у Львові. Таким чином, з того часу започаткувалась назва – Галичина (колишнього Галицько-Волинського князівства, нині території Тернопільської, Івано-Франківської, Львівської областей) місцини компактного проживання українців. Їх у той час стали називати Східна Галичина. Західною Галичиною стали іменувати польську південно-східну територію (сьогодні це значна частина Люблінського, Жешувського і Краківського воєводств) у переважній більшості заселену поляками.

Австрійська імперія ігнорувала етнічний склад західноукраїнських земель, проводячи адміністративно-територіальний розподіл. Землі, які заселяли українці, мали належність до різних адміністративних одиниць. Слід акцентувати увагу, що у представницьких органах влади в основному засідала польська шляхта. Адміністративно, «Коронний край Галіції і Лодомерії» поділявся на дистрикти (округи), їх налічувалось 18, дванадцять з них являлись українськими. Як окремий округ до 1861 року входила Буковина, що також не мала етнічного поділу (до 1861 року). Закарпаття адміністративно поділялось на чотири комітати з підпорядкуванням намісницькому управлінню королівства Угорського. Доречно зауважити, що у Східній Галичині українське населення складало – 71 %, Буковина – 69 %, Закарпаття – 40 % імперія Габсбургів наприкінці XVIII століття захопила

значну територію українських земель і на зламі століть, західноукраїнські землі займали територію 70 тис. км² з населенням 3,5 млн осіб, з яких 2,4 млн були українцями [2].

Історична Галичина у своїх етнографічних межах не відстає від багатьох країн світу та країн Європейського простору, і ця українська земля має досить близьке розташування до центральної і західної Європи. Географічний центр Європи проходить по території Закарпатської області поблизу міста Рахова. Саме через вдале географічне розташування з давніх-давен проходили торгові і військові шляхи, землями, які відчували на собі завойовницькі, загарбницькі набіги половецьких і монголо-татарських ординців, московитських варварів, у західних напрямках європейських земель, німецькі, польські, шведські, французькі загарбницькі підходи у східних напрямках.

Галичина славилась багатотою і привабливою своїми природними ресурсами, нафтовими, значними покладами кам'яного вугілля, нескінченними лісовими просторами ділового будівельного лісу, соляними копальнями у гірських Карпатах знаходили золото і т. п.

Разом з тим, у даній площині процесів і напрямків українського державотворення, паростків його становлення, юридичні акценти доцільно зосередити на чинниках і продуктивних аспектах спектрів наукових підходів, осмислення та бачення перебігу безпосереднього впливу і розвитку соціальних факторів рушійних сил, які еволюційно й послідовно приведуть до диференційованих змін у суспільному укладі, що є дієвою складовою соціального світу.

Власне, у руслі викладеного контексту потрібно зазначити, що західноукраїнські землі, які знаходились під Австро-Угорським імперським гнітом, так і українські землі, що

відійшли до «російської імперії», зокрема з західноукраїнських – Волинь, зрозуміло, що і терени центральної частини України залишались об'єктами цілеспрямованого колоніального поработіння і гніту. Основні зусилля спрямовувались для забезпечення і розвитку промислових центрів Австрії дешевою сировиною і робочою силою, аналогічно, що й стосується «російської імперії», «московитів».

Зокрема, для прикладу вражає досить інтернальна статистика того часу, яку наводить В. Осечинський, що промисловість краю практично не розвивалась, зайнято було всього до 9 % населення, 97 % всіх наявних підприємств були дрібнотоварними і тільки 0,4 % можна було умовно віднести до великих у тодішньому розумінні. У галузі промислового виробництва Австро-Угорщини на західноукраїнських теренах робочий день складав 14-16 годин, оплата праці була мізерна, одна із найнижчих, медичне забезпечення практично відсутнє, умови проживання жахливі [3, с. 19-35].

Відповідно, що стосується сільської місцевості, вона жила у злиденних умовах, безземелля і досить часто голод, недоїдання та епідемії масово знищували населення краю, де поміщики, польська шляхта, церковне духовенство за рахунок експлуатації, поборів з селянства накопичували багатства, привласнювали, викупляли землі, прирікаючи селянство до рабського існування, залежності, знищення.

Класичним підтвердженням фактів у даному сенсі може бути звернення до тогочасних джерел, зокрема роману К. Францоza «Боротьба за право», виданого у 1910-му році на Буковині у місті Чернівці. В романі об'єктивно підтверджено події того часу, де граф Георг Барек, що проживав у Парижі, призначив управителем свого маєтку у селі Зулавинці Коломийського повіту Ванцеля Гаїка, з намірами: «Хай з

мужиків дере, кілька лиш захоче, лиш коби мені посилав точно гроші» [4, с. 5-79].

Далі селяни безправно і незаконно були позбавлені експлуататорами громадської землі, їх ходіння та митарства по місцевих і повітових судах закінчилось безуспішно. Більше року головний герой Тарас Бараболя (обраний селянами громадським суддею села), який відстоював права і свободи селян, будучи неписьменним, селяни не володіли письменною грамотою у с. Зулавці, як і в інших землях Галичини (у той час) добирався і стояв у черзі, щоб потрапити до австрійського цісаря, перенісши приниження і зневагу, гіркий біль розчарування і непорозуміння, подавши звернення цісарю від селян про їх законне право на землю і порушені права. Але австрійський правитель навіть не поглянув на звернення, його заінтересував більше одяг і взуття героя. Цісар жив власними інтересами. Більше шести місяців селяни чекали відповіді правителя. У відказі цісаря селянам зазначалось, що звернення ображає його величність. У промові на вічі села перед громадою з даного приводу Тарас Бараболя заявив: «Тепер слухайте мене, слухайте всі і передайте мої слова з хатини в хатину, з села до села по всій тій нещасній стороні, де страдає народ, де нема справедливості. Нас пограбували, нас очорнили. Все, що можна було зробити законною дорогою, ми зробили. Правитель володіє нашим маєтком, злочинець гуляє на свободі. Хто говорить правду – погибає, царить одна неправда. Що ж то таке? Невже ж несправедливість руководить всім на землі?.. Так на гірських верхів'ях, в дебрах, де ще не була людська нога, там я розверну свій прапор, під який іти може кождий, хто хоче служити істині» [4, с. 5-79].

Разом з тим, надзвичайно важкі умови життя на Галичині змусили українство до міграції (масова розпочалась у 1870 році) у інші країни шукати кращої долі.

Вся державно-політична система управління Галичини була повністю адаптована для здійснення колонізаторської стратегії Австро-Угорської імперії. Панівні імперські владні структури, свідомо і цілеспрямовано, використовували системи та механізми гноблення поневолених народів – використовуючи і залучаючи до даних процесів польську шляхту, буржуазію, надаючи їм адміністративні посади, преференції, привілеї. Практично у всіх галузях життя Галичини проводилась жорстока політика асиміляції, знуцань над нацією.

Внаслідок такої згубницької політики відносно українства на початку ХХ століття, як об'єктивно зазначав М. Грушевський, 79,8 % українського населення не вмело читати і не знало писемності [5, с. 478-482].

Всебічно аналізуючи і характеризуючи вище окреслену проблематику віковичного гноблення українства слід зауважити, що жорстокий гніт і утиски, страшні знуцання не зломали духу українського народу на різних історичних етапах україногенези життя і розвитку нації. Дух протесту прагнення до історичної справедливості та правди, волі і свободи, рідної мови, ставали на шляху поступу – завжди пріоритетом у боротьбі за власну самостійність, свободу і незалежність.

Цілком усвідомлюючи викладену вище проблематику, цікавим і конструктивним у зазначеному контексті дослідження, для підсилення аргументації викладеного, доцільно навести наукові твердження Г. Чорного: «Українська мова визначила історичний вік українців у сорок п'ять століть, хоча ланцюг давніших дотрипільських предків, які безперервно жили на території сучасної України, тягнеться ще глибше...» [6].

Це доказовий маркер історії для тих фальсифікаторів, які робили і роблять все, щоб заретушувати та знищити історію українства і тих

голомозах, знеславлених людством московитських варварів-диктаторів сучасності, які згинуть, як роса на сонці...

Наукова широта даної тематики представляє собою досить значний і об'ємний науковий контекст, але хоча би побіжно, фрагментарно, враховуючи вимоги до обсягів дослідження, потрібно навести засадничі підходи розуміння історіогенези українства, у змістовному і ціннісному сенсі сучасної науки. З урахуванням концептуального підходу, ціннісною є правдива констатація під авторством професора Л. Залізняка. Зокрема, у руслі розуміння вище викладеного є доречною його аргументація: «Від V-VII ст. після навали гунів та аварів також стабілізується ситуація на етнічній батьківщині українців між Карпатами, Прип'яттю й Київським Подніпров'ям. Безперервність етнокультурного розвитку на цих теренах упродовж останніх 1500 років дає підстави опускати коріння українського етносу, як і згаданих інших великих народів Європи в раннє Середньовіччя» [7].

У даному контексті ціннісними історичними фактами є і те, що давньоукраїнськими нащадками антів, склавинів, дулібів являються літописні племена VIII-IX століть волиняни, поляни, деревляни, білі хорвати, уличі, сіверяни, тиверці які консолідувались у IX-X століттях і започаткували держави середньовічних націй, Англійське і Польське королівство, угорські, німецькі, французькі, сербські, хорватські державні утворення, князівство чехів (празьке) і давньоукраїнська держава під назвою Русь.

Загальновідомим на той історичний час етнонімом визначення українства «русин», «русич», «руський» упродовж XVII-XX століть набуває нового значення – власне «українство», «українці». Подібно як і у сусідських, поряд розташованих державах

(ранньовідомі назви ляхи – поляки, волохи – румуни, московити – росіяни).

Відповідно, агресивні набіги кочівників, досить близьке перебування з степняками, масове варварське розорення і знищення русинів-українців, територій, які слугували своєрідним бар'єром для Європи, стало результатом втрати державності у VIII-IX ст. Перебуваючи у стані бездержавного етносу, українські терени захоплювали і плюндрували поляки, угорці, литовці, росіяни, румуни.

В історії вирізняють три спроби встановлення єдиної держави – Україна: часів козацької держави XVII-XVIII століття, УНР (1917-1920 рр), Українська сучасна держава.

Окреслюючи у продовженні дослідження теми, професор Л. Залізняк зауважує істотний, досить важливий факт етногенезу українства: «Праукраїнські племена антів і склавинів V-VII століття, археологічними відповідниками яких є пеньківська та празька культури на території України, були також пращурами споріднених інших народів. Саме розселення антів і склавинів з території України у ранньому середньовіччі породило слов'янські народи Балканського півострова, Подунав'я, Центральної Європи. Та частина носіїв празької та пеньківської культур, що лишились на батьківщині, започатковували українство. Упродовж останніх 1500 років між Карпатами та середнім Подніпров'ям на прабатьківщині українців і від його українського стовбура відгалузились інші слов'янські народи» [7].

Зрозуміло, що така політика гноблення і знуцання над українством у історичному часі і, зокрема, на зламі XIX-XX століть породила масовий супротив. Хоча він нещадно придушувався за допомогою військової сили та інших методів, цісарська Австро-Угорська влада прекрасно розуміла всю небезпеку політичної й соціальної напруги. Тим більше, що і міжнародні

виклики, і положення на міжнародній арені Австро-Угорської імперії були досить непростими. Внутрішні виклики і протистояння у імперії намагались використати у своїх політичних інтересах інші держави.

Владна верхівка Австро-Угорщини, аналізуючи і розуміючи ситуацію, з метою нівелювання небезпечних можливих наслідків, утримання керованості процесів, вимушена була іти на певні уступки, революція 1848 року внесла свої корективи у окремі перебіги подій, алгоритми їх розвитку. Разом з тим, у той історичний час австрійська влада сповідувала і дотримувалась політики подвійних стандартів, лицемірного маніпулювання і т.п. Зокрема, слід зауважити, що хоча у 1848 році австрійський уряд і пішов формально назустріч вимогам українства і було з їх «позволення» дано дозвіл на створення Головної руської ради, для «з'ясування австрійським властям прагнень українців політичних, економічних, національних» і навіть вперше на Галичині започатковано видання української газети – «Зоря Галицька», у Львові скликано собор українських вчених, де було висунено до Австрійської влади вимоги відокремлення українського народу від польського і російського на офіційному рівні. Головна руська рада анонсувала виділення на законодавчому рівні всіх земель українства, які перебували під австро-угорською юрисдикцією – Галичину, Буковину і Закарпаття – в окрему адміністративну одиницю, Коронний край. Австрійським урядом дано дозвіл на створення кафедри української мови і літератури у Львівському університеті, але цих блюзнірських «реформ» вистачило практично лише на один рік. В 1849 році під тиском і протестами польської еліти, яка була наділена австрійською владою, практично виконанням усіх адміністративних функцій на Галичині була ліквідована Головна руська рада,

надії і здобутки українців були зруйновані.

Практично, придушення у Європі революційного руху дало динамічний поштовх і для Австрії у поверненні та посиленні радикалізму реакції. Почались переслідування прогресивних активістів та інтелігенції, духовенства і селян, за висловом того часу «україножерство».

У контексті окресленого, гірку долю українського народу розділяла і церква, її українська прогресивна частина. Австрійська займанщина чинила спроби впливу на українське духівництво. Знаний на чужині історик І. Борщак з цього приводу зазначив: «Це Галичина, і то Галичина греко-католицька, виявила себе як непохитний оборонець церковно-слов'янської мови проти наступу польської мови, наступу, що дійсно дійшов аж далекої православної Чернігівщини [8].

Це Галичина причинилася (від 1772 року) до національного відродження цілої України, створивши у 1817 році «Товариство священників у Перемишлі», «Руську Трійцю» (1837 р.), «Головну Руську Раду» у Львові (1848 р.), де головну роль грали священники [8].

Як бачимо, звичайно греко-католицьке духовенство Галичини, Буковини, Закарпаття відіграло відповідно позитивну роль в українському відродженні, значним чином у другій половині XIX століття.

Разом з тим, певна частина галицької української інтелігенції, деякі представники духовенства, дрібні торговці, що мали певні фінансові статки, осідну нерухомість та інші преференції, зневірені у власних силах, духовно поведені, патріотично відсутні, переорієнтувались на австрійську ідентичність, збираючи і надаючи відповідні документи на підданство, стаючи римо-католиками, зрікаючись батьківської віри, своєї мови і церкви, чи приймаючи польське підданство.

У ході дослідження потрібно також звернути увагу і на іншу важливу сторону проблематики українських державотворчих процесів на зламі XIX-XX століття. Всі зазначені процеси так званої «національної переорієнтації» не проходили самі по собі чи хаотично. Вони вводились у рамки керованості відповідних державних політично-каральних спеціальних структур, функціонально-поліційного спрямування. Фінансувались зі спеціальних таємних фінансових видатків держави на дані цілі.

І відповідно, окреслена вище «категорія агентів впливу» показово у різних формах «засвідчувала» свою лояльність до австрійських властей, переконували і агітували український народ, що цар добрий до народу, жертвний і відповідальний, людяний і доброзичливий і т.п. Зрозуміло, що відповідна практика і підходи зумовлює тезу, що зазначене вище, є однією з форм роботи з поневоленим народом, щоб тримати його у спокої і рабстві, для власного благополуччя.

У контексті аналізу попередніх тез дослідження також досить складна конфігурація вимальовувалася й у іншій частині Галичини, що мало певну динаміку поширення і на терени всього галицького краю, створюючи негативні, стримуючі та руйнаційні механізми українських державотворчих процесів.

Паралельно, практично одночасно, інша частина з тієї категорії, що зазначена вище, спромоглася і переорієнтувалася на «росію», здобуваючи її покровительство, надіючись на заступництво та підтримку. Ці процеси аналогічно зазначеним вище керувались і контролювались царською жандармською охороною, фінансувались державою.

Зароджувалось таке небезпечне направлення як москвофільство, що давало живильне середовище російському великодержавному шовінізму створювати підґрунтя для

широкої пропаганди і агітації, укорінювання у свідомості малограмотного населення галицького краю, видаючи це за істину, що український народ є частиною російського, а мова українців не що інше, як діалект російської. Відповідно, Галичина є і повинна бути органічною частиною «росії».

Узагальнюючи вище окреслене, потрібно зауважити, що імперіалістичні цілі як і Австро-Угорської займанщини, так і «російського» загарбництва цілеспрямовано були направлені на знищення та недопущення українських державотворчих процесів на західноукраїнських землях. Застосовувались всі форми та методи конструкцій і механізми подавлення та знищення свободолюбивого українського народу.

Цілком відповідною і об'єктивною зазначеним вище контекстам є наукова сентенція Ю. Плекана, який констатує, що як один, так і другий уряд були прихильні до побажань та настроїв галицьких русинів, доки вони не виходили поза межі пасивності, тобто були нічим. Коли ж вони почали проявляти себе активно, наприклад висловлювали своє ставлення до своїх сусідів, хоча б у давнині, тоді пригадували, що «тірольцям сходу» не личить таке робити [9].

Австрійський уряд боявся та всіма силами не допускав зближення ідей і площин розвитку тематики спрямування прагнень Галичина – Україна та Австрія – «росія».

Не ставлячи за мету заглиблення у дискусію, доцільно зазначити, що як і австрійсько-польські тенденції й орієнтації, так і москвофільське посіпацтво та зрадництво, що несли свій негатив у західноукраїнське суспільство, розчленюючи його на частини, сіючи зневіру та зрадництво, викликало справедливі протести молоді частини

патріотичної інтелігенції, радикального студентства, національно-свідомого духовенства, патріотичного селянства.

Історичні передумови і обставини зародження, формування, розвитку і впровадження ідей постулатів, вчень та подвижництва національно-визвольних рухів у Галичині, динамічно набувало актуальної гостроти свого зростання, відповідних форм і методів посилення революційної боротьби за свободу і незалежність українства Галичини.

У руслі зазначеного, під впливом цих факторів піднімається, виховується і зростає національна свідомість та згуртованість українського суспільства. Розуміючи всю облуду і фарисейство влади, її інституцій відносно українства, потрібна була функціональна активізація діяльності. Створення відповідних структур, форм і методів реального впливу на ці процеси, починаючи з просвітництва, навчання грамоти і писемності широких суспільних прошарків населення Галичини. Як ніхто це розуміли українські освічені, політично-грамотні, духовно загартовані патріоти з числа західноукраїнського населення, і не тільки.

На українському національно-патріотичному просторі активно почали започатковуватись партії, рухи, товариства, об'єднання і т.п. Вони декларували і обстоювали захист української мови і культури, шукали тісних контактів, взаємопорозуміння та підтримки у селянському середовищі, проголошували й обстоювали збереження окремішності українського народу.

Але і тогочасна влада у своєму характерному деспотизмі владних спрямувань робила все, щоб не допустити національно-визвольного руху українства. У цьому контексті, не вдаючись до дискусії, це може бути окремою частиною наукового дослідження, для прикладу варто згадати Кирило-Мефодіївське братство (1846-1847 рр.), силу і велич його ідей.

Непідкореності України, визволення українства, ідеї об'єднання, створення національно-визвольної революційної атмосфери, що породжувала і продукувала ненависть до гнобителів. Ключовими його ідеологами, носіями ідей українського визволення були Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш. За провідниками організаційне сподвижництво молоді, мислячої української молоді, що стала на шлях ідеї визвольного руху, піднесення національної свідомості і гідності української нації, слідували В. Білозерський, О. Навроцький, М. Гулак, О. Маркович та інші.

Їх поєднувала любов до українства, його минувшини, культури, мови, визвольних змагань. Зокрема важливим фактором, на який вказує один із відомих дослідників В. Рожко, у контексті теми нашого дослідження, що Т.Г. Шевченко на відміну від П.О. Куліша, який досить часто змінював життєві погляди і політичні вподобання, то Тарас Григорович – символ нації, у своїх помислах був курінником, січовиком, побратими якого по ліквідації Січі пішли у гайдамаки [10, с. 229].

Визвольна справа українства єднала їх духовно, як і Галицькі терени українства, М. Костомаров у 1844-1845 вчителював у Рівненській гімназії, П. Куліш – був вчителем Луцької, Рівненської гімназії [11, с. 6-7].

Т.Г. Шевченко, будучи членом Київської археографічної комісії у 1846 році, приїхав до Галичини восени 1846 року.

Чинна влада, відслідковуючи і направлено контролюючи соціально-політичні виклики і процеси, з використанням мережі зрадників (агентури), через брак пильності учасників Кирило-Мефодіївського братства, недосвідченість конспіративної підпільної роботи, заарештувала учасників і засудила до покарання.

Разом з тим, за час свого існування з січня 1846 року по квітень 1847 року

проведена організаційно-просвітницька пропаганда серед українства, вироблено програмні документи для піднесення національної свідомості і гідності нації, укладена «Книга Биття українського народу» [12].

Слід звернути у науковому контексті увагу, що задіяні державницькі каральні структури, захищаючи самодержавство гнобителів, зокрема третє відділення імперської канцелярії, орган політичного нагляду і розшуку, використавши зрадника, який з провокаційною метою вступив до братства, наприкінці 1846 року ліквідувала осередок [13, с. 60].

Даний факт – арешт кирило-мефодіївців, знаних і шанованих історичних постатей, отримав негативний резонанс не тільки в Україні, але і за її межами. Зокрема словацька газета «Slovenskije narodnje novini» (1847-№ 200) і в аугсбурзькій «Augsburger Allgemeine Zeitung» (1847 – № 185 – 4 липня) висвітлювали ці події [13].

Зрозуміло, що дана інформація мала своє поширення серед широких кіл патріотичної української інтелігенції, політиків, духовенства західноукраїнських земель. У своїй сутності вона розширювала діапазони розуміння процесів, дій і підходів, до яких вдається панівна верхівка влади, по обі сторони, щоб зберегти владу.

Переслідування, шпигунство, створення і розгалуження агентурної сітки покручів різних мастей, інші арсенали нелегальних форм та методів боротьби з національно-визвольним рухом, влада динамічно нарощувала і повсюдно використовувала. Незважаючи на політичні протиріччя між країнами питання, що стосувалось боротьби з політичними опонентами, визвольними національними рухами і течіями, політичними партіями і національно-політичними організаціями, радикальним патріотичним духовенством, обмін різносторонньою інформацією (як оперативною, так і

аналітичною) з даної тематики здійснювався постійно по закритих каналах, таємно як по лінії таємних спецслужб, так і дипломатичних.

Характерно, що подібні процеси, арешти організаторів та представників визвольних рухів, мали місце постійно і у подальшому розвитку історичних національно-визвольних спрямувань. Для прикладу можна згадати і нелегальну революційну партію «Народна воля» (1879-1882 рр.), що виникла після розколу організації «Земля і воля» на радикальну «Народна воля» і більш помірковану «Чорний переділ». Хоча вона і виникла у Санкт-Петербурзі, але її ідеї і духовне сподвижництво (народовольців) мало своє широке розповсюдження.

Досить відомі народовольці – С. Перовська, А. Желябов, А. Фігнер, С. Халтурін, М. Тютчев, Я. Юделевський і інші – були відомі й українським борцям за незалежність, волю та свободу України.

Репресивна владна машина, як і у першому зазначенні, завербувавши одного із чинних народовольців, який видавав членів організації, заарештувала 120 народовольців. Загалом за царювання імператора «Олександра III» (від 01.03.1881 року до 20.10.1894 року) під час розгромлення «Народної волі» притягнуто до суду 5851 революціонер, з них страчено 27, а 324 засуджено на каторгу, 5482 дістали інші покарання. Послідовниками народовольців на початку ХХ століття стали соціалістичні революціонери, значну частину яких становили вихідці з України [14].

Виникнення «Народної волі» на західноукраїнських теренах 30.07.1893 р. у місті Коломиї, заснованої діячами «руської Української радикальної партії» (РУРП) з метою проведення активної політичної діяльності, як зазначає Ю. Яковлев, виникнення «Народної волі» свідчить про подальшу диференціацію українського руху у Галичині та виникнення паралельних національно-

культурних організацій у краї з подібними цілями, методами роботи, структурою товариство і т.д.». Роль політичного і культурного осередку на Галичині передусім виконувала народовецька «Просвіта». В свою чергу радикали, не маючи у цих товариствах впливу, опинились перед потребою створення власної подібної інституції, яка б забезпечувала б поширення їх ідейного впливу, насамперед серед галицького селянства. Появу «Народної волі» можна розглядати як намір РУРП розпочати свою запеклу боротьбу за селянські маси [15].

Ці думки є репрезентативними, що віддзеркалюють тематику дослідження у зазначеному руслі.

Звертає увагу, що один із організаторів та засновників «Народної волі» активний член РУРП, а пізніше (у 1902 році) організатор «Галицької Січі» К. Трильовський (професійний юрист, адвокат, активний громадський і політичний діяч), що входив у керівні структури «Народної волі» як голова, секретар товариства з моменту заснування і у процесі діяльності (1893-1899 рр.) активний організатор проведення повітових селянських віче, талановитий оратор і натхненник, і його однодумці та товариші, борці за волю України, що відстоювали державницькі позиції українства І. Франко, М. Павлик, І. Герасимович, І. Сандуляк, Ю. Лутчак, С. Данилович, І. Дорундяк, В. Киданецький, І. Фокшей та інші враховували і як ніхто розуміли складність політичної ситуації, політичний терор з боку влади і її карально-поліцейських інституцій, та дещо у завуальованій формі, щоб не підпадати під репресивний прес влади, декларували й установчі документи, статут, резолюції віч і т. п.

Зокрема К. Трильовський на перших установчих зборах товариства «Народна воля» (30.07.1893 р.), на якому були присутні більше 250 селян, оголошуючи і роз'яснюючи статут

товариства, де у параграфі першому зазначалось, що головною метою товариства є суспільно-політична освіта, як найширших кругів народу у Галицькому краї, а передусім у повітах покутському, коломийському, снятинському, косівському, городенківському і т. п. Оборона громадянських прав, старання всіма законними засобами їх розширити у радикально-демократичному напрямі, особливо на загальних виборах [15].

Цілком зрозуміла їх завуальованість і опосередкованість, відмінність від Санкт-Петербурзької позиції. Історичний час, набутий життєвий і політичний досвід минувшини, застерігав і звертав увагу на помилки і болючі наслідки. Влада діяла нищівно і безжалісно щодо учасників національно-визвольних рухів. І у зазначеній вище позиції влада придивлялась, вивчала, використовуючи сільських старост під різними приводами, досить часто забороняла і не давала проводити народні віча, переслідуючи власні імперські інтереси.

У світлі зазначеного, вже на початку ХХ століття національна ідея вийшла за рамки інтелігентського кола. Селянські маси, робітничі осередки формувались у самостійні політичні сили, що політично орієнтувались на розширення діапазону своїх прав і свобод як економічних, так і політичних. На зламі ХІХ-ХХ століть на західноукраїнських теренах почали активно започатковуватись молодіжні організації спортивно-пожежного спрямування у формі сокільсько-січових товариств. Так у 1891 році було засноване на Тернопільщині перше товариство «Сокіл», що декларувало у своїй статутній діяльності гімнастику, протипожежну безпеку, просвітницьку роботу, створення хорів, бібліотек, духовних оркестрів у своїй діяльності мало поширення практично на всю Галичину.

Першу «Січ» гімнастично-пожежне товариство на

західноукраїнських землях створив у селі Завалля на Станіславщині (нині Івано-Франківська область) у 1900 році відомий юрист-адвокат, громадський, політичний і культурно-освітній діяч, організатор січового руху (пізніше січово-стрілецького руху) організатор і співзасновник русько-української радикальної партії, товариства «Народна воля», редактор часопису «Громада», обирався депутатом австрійського парламенту, посол галицького сейму, доктор права – Трильовський Кирило Йосипович.

Його досить часто у різних історичних, наукових, інформаційних джерелах справедливо величають – батьком – організатором українських «Січей». Уродженець с. Богутин Золочівського повіту королівства Галичини і Лодомерії, Австро-Угорської імперії (сьогодні Золочівський район Львівської області). Освіту здобував спочатку у Золочівській та Коломийській гімназіях, Львівській та Віденській військових школах, юридичному факультеті Львівського університету.

Життєве кредо Кирила Йосиповича Трильовського у історичній хронології його жертвовної, патріотичної діяльності в цілях українського державотворення, вирізнялось активною громадсько-політичною позицією. Він викристалізувався як діяльний політик, державник, невтомний пропагандист, оратор, народний трибун, палкий речник і захисник класових та національних інтересів українського селянства [16].

Слава і народне визнання до нього прийшло як до провідного організатора січового руху Галичини і Покуття. Офіційно (вимушено) «Січі» започатковувалися як пожежно-спортивні товариства, організації місцевих мешканців. Це давало можливість легальної реєстрації і діяльності у Австро-Угорській імперії. У цьому контексті слід зауважити, як окреслювалось вище, що імперські поліційно-каральні органи нищівно

розправлялись з проявами національно-визвольних рухів українства незалежно від будь-яких форм їх зародження і діяльності.

Фактично у даній ситуації зазначені товариства у своїх статутних документах декларували спортивну підготовку молоді, освіту селянства, співпрацю з кооперативами і страховими спілками, пропаганду здорового способу життя, боротьбу з алкоголізмом і т. п.

Характерно, що такий рух набував на Галичині значної динаміки і поширення в багатьох селах та містах. У даній площині виникали подібні спортивні організації, секції, рухи і серед польської та Австро-Угорської молоді. Спортивний рух ширився й у Європі. Але на відміну від українства, це більше була «дань моді», чи «дань часу», пропаганді здорового способу життя і т.п. «Сита Європа» жила своїм відчуженим життям, сповідуючи свою мораль, способи життя, насолоджуючись власними державними підходами і традиціями, територіями та показовою величиною імперських амбіцій.

Тому цілком зрозумілим повинно бути, що у контексті реалізації українством національно-організаційних та національно-державницьких помислів та устремлінь К. Трильовський і його однодумці змушені були завуальювати (приховати) істинні цілі створення товариств та організацій.

Національний рух українства у сферах свого національного поступу життя певним чином набув організованих обрисів, форм відповідного динамічного поживлення.

Австрійська адміністрація Галичини, яку представляли переважно польські чиновники здогадувались та відчули відповідний дискомфорт і небезпеку. Почались переслідування К. Трильовського у судах, доноси, провокації, негласні стеження і таке подібне.

У 1904 році К. Трильовського арештували та засудили до шести тижнів

ув'язнення, після апеляції Віденський суд зменшив міру покарання.

У контексті продовження, як приклад, відомий випадок, коли молодого вісімнадцятирічного «січовика» осудили тільки за те, що на крисані (капелюсі) були вишиті слова Т.Г. Шевченка «Борітеся – поборете» [17].

Як окреслено вище, що дещо раніше на теренах Галичини були створені спортивні товариства «Соколи», але слід акцентувати увагу, що ці молодіжні спілки були суто спортивними й орієнтувались виключно на студентську молодь. Що стосується селянства, ремісників, робітників – для них спорт, просвітництво, культурно-мистецька діяльність були мало-доступними, а часом і незрозумілими. «Соколами» активно опікувалась українська національно-демократична партія.

К. Трильовський як представник більше радикальної революційної течії Русько-Української партії, започаткував ідею створити дещо відмінний молодіжний рух, розбудовуючи його на військово-патріотичній ідеї славних традицій лицарсько-демократичних козацьких звитяг. Зрозуміло, що кращого способу створення і розбудови від-повідних структурних конструкцій і механізмів годі було придумати [17].

Кількість осередків до 1914 року на Галичині нараховувалась більше однієї тисячі. На початку ХХ століття завдяки жертвності українських громадсько-політичних діячів, що присвятили своє свідоме життя боротьбі національно-державницьким ідеалам створення Української Держави, її державотворчим процесам,

створено сприятливі можливості об'єднання, відповідного вишколу, патріотичного виховання і підняття розвитку національної свідомості на героїчних традиціях українського народу на усіх етапах його розвитку.

Висновки. Отже, узагальнюючи історико-правовий досвід українського державотворення на західноукраїнських землях на зламі ХІХ початку ХХ століття не викликає сумнівів той факт, що рівень національної свідомості українства Галичини того часу залежав від ступеня освіченості суспільних мас, різних прошарків населення через призму його героїчної минувшини, розширення та засвоєння світоглядних підходів і позицій. Охоплення якнайширшого кола українства Галичини національною самосвідомістю, її становленням і розвитком, що впроваджували у практичній площині окремі індивіди, зокрема К. Трильовський, і багато інших патріотично налаштованих людей етнічної спільноти українства.

Національне пробудження українства Галичини, його відродження, що викристалізувалось на даному історичному етапі формувалось на хвилях національно-визвольних рухів, ідеях історико-патріотичного самоусвідомлення, розвитку просвітництва, освіти, науки, національного мистецтва, патріотичної творчості, літератури. Пробудження національної свідомості, її динамічна ідейність та розвиток, вектори подвижницьких впливів історичних персоналій, для яких національна ідея державотворення являлась домінантою життя, становлення, розвитку й утвердження української державності.

Література:

1. Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772-1918). Т.І. Скрентон. 1958. 224 с.

2. Українські землі у складі Російської та австрійської імперій. URL: https://ukr-history.blogspot.com/2012/11/blog-post_9.html (дата звернення: 23.11.2023 року).
3. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів. 1958. 185 с.
4. Францоз К.С. Боротьба за право. Ред. Л. Когут. Чернівці. 1910. 193 с.
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. 1990. Київ. 524 с.
6. Чорний Г. Як у генах українців прочитали їхню давню дописемну спадщину. «Голос України» від 06.01.2022 року. URL: <http://www.golos.com.ua/article/354945> (дата звернення: 23.11.2023 року).
7. Залізник Л. Генний код українців та їхніх сусідів очима архіології. Український тиждень від 14.01.2013 року. URL: <https://tyzhden.ua/hennyj-kod-ukraintsiv-ta-ikhnikh-susidiv-ochyma-arkheolohii/> (дата звернення: 23.11.2023 року).
8. Борщак І. Галичина й українська справа в ХІХ столітті. Україна (Париж). Ч. 2. 1953. 865 с.
9. Плекан Ю. Москвофільний рух на західноукраїнських землях (середина ХІХ – дуга половина ХХ століття). URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5891/3/%d0%a1%d1%82%d0%be%d1%80%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b8%20%d0%b7%20%d0%9c%d0%9e%d0%9d%d0%9e%d0%93%d0%a0%d0%90%d0%a4%d0%86%d0%af%20-%d0%b2%d0%b8%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%5b1%5d.pdf> (дата звернення: 24.11.2023 року).
10. Рожков В. Нариси історії української православної церкви на Волині (870-2000). МЕДІА. Луцьк. 670 с.
11. Куліш П. Вибрані твори. 1969. Київ. 264 с.
12. Сергієнко Г. Т.Г. Шевченко і Кирило-Мефодієвське товариство. 1983. Київ. 144 с.
13. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш, особливості, письменник, мислитель. Наукова монографія у двох томах. Т. 1. Життя Пантелеймона Куліша. Наукова біографія. 2007. Київ. 462 с.
14. Волковинський В. «Народна воля». URL: [http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Narodna volia](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Narodna%20volia) (дата звернення: 24.11.2023 року).
15. Яковлев Ю. «Народна воля» в Коломиї. URL: <https://zbruc.eu/node/81840> (дата звернення: 10.10.2023).
16. Шевелева М. «Кирило Трильовський – батько-організатор українських Січей. URL: <https://uain.press/blogs/kirilo-trilovskij-batko-organizator-ukrayinskih-sichej-1234554> (дата звернення: 10.10.2023).
17. «Січовий батько Галичини». URL: <https://zbruc.eu/node/21929> (дата звернення: 10.10.2023).

References:

1. Stakhiv M. Zakhidna Ukraina ta polityka Polshchi, Rosii i Zakhodu (1772-1918). T.I. Skrenton. 1958. 224 p.
2. Ukrainski zemli u skladi Rosiiskoi ta avstriiskoi imperii. Available at: https://ukr-history.blogspot.com/2012/11/blog-post_9.html (Accessed 23.11.2023).
3. Osechynskiy V. Halychyna pid hnitom Avstro-Uhorshchyny v epokhu imperializmu. Lviv. 1958. 185 p.
4. Frantsoz K.Ie. Borotba za pravo. Red. L. Kohut. Chernivtsi. 1910. 193 s.
5. Hrushevskiy M. Iiustrovana istoriia Ukrainy. 1990. Kyiv. 524 p.
6. Chornyi H. Yak u henakh ukraintsiv prochytaly yikhniu davniu dopysemnu spadshchynu. «Holos Ukrainy» vid 06.01.2022 roku. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/354945> (Accessed 23.11.2023).
7. Zalizniak L. Hennyi kod ukraintsiv ta yikhnikh susidiv ochyma arkhiolohii. Ukrainskiy tyzhden vid 14.01.2013 roku. Available at: <https://tyzhden.ua/hennyj-kod-ukraintsiv-ta-ikhnikh-susidiv-ochyma-arkheolohii/> (Accessed 23.11.2023).
8. Borshchak I. Halychyna y ukrainska sprava v KhIKh stolitti. Ukraina (Paryzh). Ch. 2. 1953. p. 865.
9. Plekan Yu. Moskvofilnyi rukh na zakhidnoukrainskykh zemliakh (seredyna KhIKh – duha polovyna KhKh stolittia). Available at: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5891/3/%d0%a1%d1%82%d0%be%d1%80%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b8%20%d0%b7%20%d0%9c%d0%9e%d0%9d%d0%9e%d0%93%d0%a0%d0%90%d0%a4%d0%86%d0%af%20-%d0%b2%d0%b8%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%5b1%5d.pdf>

[0%86%d0%af%202-%d0%b2%d0%b8%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%5b1%5d.pdf](#) (Accessed 24.11.2023).

10. Rozhkov V. Narysy istorii ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy na Volyni (870-2000). MEDIA. Lutsk. 670 p.

11. Kulish P. Vybrani tvory. 1969. Kyiv. p. 264.

12. Serhiienko H. T.H. Shevchenko i Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo. 1983. Kyiv. p. 144

13. Nakhlik Ye. Panteleimon Kulish, osoblyvist, pysmennyk, myslytel. Naukova monohrafiia u dvokh tomakh. T. 1. Zhyttia Panteleimona Kulisha. Naukova biohrafiiia. 2007. Kyiv. 462 p.

14. Volkovynskiy V. «Narodna volia». Available at: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Narodna_volia (Accessed 24.11.2023).

15. Iakovliev Yu. «Narodna volia» v Kolomyi. Available at: <https://zbruc.eu/node/81840> (Accessed 10.10.2023).

16. Shevelieva M. «Kyrylo Trylovskiy – batko-orhanizator ukrainskykh Sichei. Available at: <https://uain.press/blogs/kirilo-trilovskij-batko-organizator-ukrayinskih-sichej-1234554> (Accessed 10.10.2023).

17. «Sichovyi batko Halychynu». Available at: <https://zbruc.eu/node/21929> (Accessed 10.10.2023).

Стаття надійшла до друку 12.11.2023 року

УДК 340.12+341

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-28-33

ВПЛИВ АНТИДЕМОКРАТИЧНИХ ВЕКТОРІВ ОРІЄНТАЦІЇ УГОРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ЇЇ ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ ТА ВІДНОСИН З УКРАЇНОЮ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

THE INFLUENCE OF ANTI-DEMOCRATIC VECTORS OF THE ORIENTATION OF THE REPUBLIC OF HUNGARY ON THE IMPLEMENTATION OF ITS EXTERNAL FUNCTIONS AND RELATIONS WITH UKRAINE

Frantsuz A.Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the department of state and legal disciplines of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Анотація. Україно-угорські відносини є неоднозначні, хоча Угорщина була однією з перших, хто визнав Україну як незалежну, демократичну та правову державу. Історія пам'ятає, коли відносини були досить добросусідськими, це той період, коли угорські урядовці щиро дотримувалися курсу своїх зовнішніх функцій: міжрегіональне добросусідство; захист і підтримка національних меншин за кордоном; робота в напрямку ЄС та НАТО. Питання демократичного, гуманного ставлення до людини завжди є актуальною темою. Особливого значення цей напрямок набув після Другої світової війни, після звірства та жорстокості нацистів, безжального, нелюдського ставлення до населення, особливо дітей. З того часу відбулося багато історичних подій. Більшість цивілізованих країн стали на шлях перебудови власних ідей та переконань на демократичний лад, докладають максимум зусиль аби події Другої світової війни не повторилися, і навіть на випадок загострення ситуації вирішувати їх виключно переговорним, мирним процесом, але не силою. Російська федерація продовжила по суті існування тієї ж радянської доктрини співіснування. Досить тривалий час у світі була гармонія, світ ще оговтався від жахаючих історичних подій, але вже почали створюватися нові технології, досліджувалися океан та космос, зароджувались нові теорії походження життя, походження людини і т.д., аж поки одного дня все це звелось нанівець. Глобалізація устремлєнь, імперські амбіції окремих маніакально спрямованих політиків та їх направленість до розхитування та руйнації гармонії миру і безпеки, розв'язання повномасштабної війни проти України російською імперіалістичною клікою, ситуація на міжнародній арені почала динамічно трансформуватися, змінюватися почалися й окремі цінності, і підходи європейських країн, зокрема, в першу чергу, Угорщини.

Ключові слова: Україна, ЄС, зовнішні функції, Угорщина, антидемократичні засади, україно-угорські відносини, імплементація, адаптація, реформи законодавства, державна інтеграційна політика, механізми адаптації, європейська інтеграція, міжнародні принципи і стандарти.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 7.

Abstract. *Ukrainian-Hungarian relations are ambiguous, although Hungary was one of the first to recognize Ukraine as an independent, democratic, and legal state. History still remembers when relations were quite good-neighborly, this is the period when Hungarian government officials sincerely adhered to the course of their external functions: interregional good-neighborliness; protection and support of national minorities abroad; work towards the EU and NATO. The issue of democratic, humane treatment of people is always a relevant topic. This direction gained special importance after the Second World War, after the brutality and brutality of the Nazis, the merciless, inhuman treatment of the population, especially children. Since then, many historical events have taken place. Many civilized countries have embarked on the path of restructuring their own ideas and beliefs into a democratic system and are making maximum efforts to prevent the events of the Second World War from repeating themselves, and even in the event of an aggravation of the situation, to resolve them exclusively through a negotiated, peaceful process, but not by force. The Russian Federation essentially continued the existence of the same Soviet doctrine of coexistence. For quite a long time there was harmony in the world, the world was still recovering from terrible historical events, new technologies began to be created, the ocean and space were explored, new theories of the origin of life, the origin of man and so on were born, until one day it all came to nothing. The globalization of aspirations, the imperial ambitions of certain maniacal politicians and their orientation towards the destabilization and destruction of the harmony of peace and security, the unleashing of a full-scale war against Ukraine by the Russian imperialist clique, the situation on the international arena began to dynamically transform, individual values and approaches of European countries also began to change primarily Hungary.*

Keywords: *Ukraine, EU, external functions, Hungary, anti-democratic principles, Ukrainian-Hungarian relations, implementation, adaptation, legislative reforms, state integration policy, adaptation mechanisms, European integration, international principles and standards.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7.

Постановка проблеми. Питання антидемократичних векторів орієнтації Угорської Республіки, реалізація їх зовнішніх функцій та вплив на відносини з Україною є вкрай актуальним питанням, враховуючи реальності негативних меседжів у бік України і негативних наслідків реальності сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході підготовки даної наукової статті використовувались міжнародні та національні джерельні бази даних, а також наукові розвідки О. Волянюк, Д. Тужанського та В. Золтана Казая.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. Здійснена наукова спроба висвітлення окремих антидемократичних підходів Угорщини як країни Європейського Союзу, що йде всупереч демократичним цінностям, які впливають на реалізацію їх зовнішніх функцій та відносин з Україною.

Формулювання цілей статті. Основною метою даної статті є

дослідження питання впливу антидемократичних векторів орієнтації Угорської Республіки на реалізацію їх зовнішніх функцій та відносин з Україною.

Виклад основного матеріалу. Питання демократичного, гуманного ставлення до людини завжди є актуальною темою. Особливого значення даний напрямок здобув після Другої світової війни, після жорстокості нацистів та безжального ставлення до дорослих і дітей. З того часу відбулося ще багато інших історичних подій, але світова демократія робила все, щоб не повторилось подібне. Більшість цивілізованих країн стало на шлях демократичної перебудови власних ідей та переконань. Докладають максимум зусиль аби події Другої світової війни не повторилися, і навіть на випадок загострення ситуації вирішувати їх виключно мирним, переговорним процесом, але не військовою силою, чи застосовуючи інші важелі впливу. Після зникнення у 1990 році з політичної мапи

світу СРСР, на світовій арені з'явилися нові держави, в тому числі й Угорщина, а в 1991 році Україна. Радянська облуда перестала існувати, натомість з'явилася «російська федерація», яка продовжила по суті тління тієї ж радянщини. Досить тривалий час у світі існувала певна гармонія, світ ще оговтався від жахаючих історичних подій, почали створюватися різні новітні технології, досліджувалися океан та космос, успішно вивчалися теорії зародження життя, походження людини і т.д., але негативні глобалістичні виклики, породжені політичними збоченнями, роблять спроби зміни світового демократичного устрою.

24 лютого 2022 року вже ввійшло в історію сучасної України, як початок знищення незалежної та суверенної держави – України. Слід зазначити, що починаючи ще з 2014 року питання євроінтеграції стало не просто бажаним курсом, а необхідністю виживання. Саме в цей час, на наш погляд, політика подвійних стандартів дала свої негативи.

Україно-угорські відносини досить часто були токсичними, але не можна не зауважити, що Угорщина одна з перших, хто визнав Україну як незалежну, демократичну та правову державу. Стосунки були досить добросусідськими, демократичними, це той період, коли угорці щиро дотримувалися курсу своїх державних демократичних зовнішніх функцій і виконували їх без політичного «накипу», а з позиції міжнародного права, керуючись принципами демократії:

1. Міжрегіональне добросусідство;
2. Захист і підтримка національних меншин за кордоном;
3. Робота в напрямку ЄС та НАТО [1, с. 57-59].

Проте з розвитком глобалістичних технологій, розхитуванням і руйнацією гармонії миру та безпеки, з розв'язанням війни

«російською федерацією» проти України, ситуація на міжнародній арені почала трансформуватись, знівельовуватись і змінюватися почалися й цінності деяких європейських держав, у тому числі у досить негативному плані, зокрема Угорщини, під досить токсичною позицією В. Орбана.

За даними Тужанського Д., напередодні парламентських виборів 2022 року В. Орбан і його команда дуже вмילו сфокусували свою кампанію на військових, але насправді антивоєнних та ізоляціоністських темах, а також «засіяли» виборців низкою соціальних пільг. У той час як багато інших європейських урядів змагалися, хто краще допоможе Україні, Будапешт обрав абсолютно протилежну нішу. Пропагандистська машина запрацювала на повну потужність, щоб поширювати і доводити тезу про те, що Угорщина повинна триматися осторонь цієї війни і не ставати на чийсь бік. Мабуть, найганебнішою тезою, яку просував режим В. Орбана, була ідея про те, що надання Україні зброї для захисту від російської агресії лише затягне війну, а тому війну слід припинити і негайно розпочати мирні переговори. І найбільш цинічно В. Орбан називає саму Угорщину, а не Україну, головною жертвою цієї війни, чітко заявляючи, що його країна та її інтереси стоять на першому місці. Ці та багато інших тез угорської пропаганди можуть здатися абсурдними, але вони повторюються знову і знову з усіх угорських джерел з великим ефектом. Багато людей щиро вірять у вигадану реальність. Навіть якби уряд хотів, він не міг би просто відмовитися від неї. Немає сумнівів, що угорська пропаганда часів В. Орбана вже увійшла в підручники з політології та зв'язків з громадськістю [2].

Як бачимо, дружні відносини з росією не проходять безслідно, що у свій час ще слугує й підтримці війни в Україні. А їх пропагандистські дані

лише демаркують зовнішні функції в частині як добросусідства, так і роботи в напрямку ЄС, адже повністю є протилежними. Напрошуються цілком зрозумілі висновки. Така позиція Угорщини протирічить членству в ЄС.

Європарламентарі у свій час засуджують «свідомі та систематичні зусилля угорського уряду», спрямовані на підрив європейських цінностей. На думку євродепутатів, нездатність ЄС вжити рішучих заходів призвела до появи в Угорщині «гібридної системи виборчої диктатури», тобто конституційного режиму, в якому вибори проводяться, але не дотримуються демократичні норми і стандарти. Незалежність судової влади, корупція та свобода людини повинні бути маркерними питаннями для депутатів Європарламенту, які все ще залишаються стурбованими кількома сферами, пов'язаними з демократією та фундаментальними правами в Угорщині. До них відносяться:

1. Функціонування конституційної та виборчої системи;
2. Незалежність судової влади та інших інституцій і права суддів;
3. Корупція та конфлікт інтересів;
4. Конфіденційність і захист даних;
5. Свобода вираження поглядів, включаючи плюралізм засобів масової інформації;
6. Академічна свобода;
7. Свобода віросповідання;
8. Свобода об'єднань;
9. Право на рівне ставлення, включаючи права ЛГБТ;
10. Права осіб, які належать до етнічних меншин, включаючи ромів та євреїв, та захист від мови ворожнечі щодо цих меншин;
11. Основні права мігрантів, шукачів притулку та біженців;
12. Економічні та соціальні права [7].

У зазначеному контексті не можемо не погодитись з позицією парламентського доповідача по Угорщині Гвендолін Дельбос-Кофілд: «Угорщина не є демократією. З огляду на те, що верховенство права в Угорщині відступає з тривожною швидкістю, для парламенту було як ніколи актуально зайняти таку позицію. Це має стати тривожним сигналом для Європейської Ради та Європейської Комісії» [3]. І ця реальність повинна дати поштовх до реальних демократичних дій.

Як пише Віктор Золтай Казай, конституційною реформою 1989- 1990 років Угорщина ознаменувала перехід від соціалістичної диктатури до ліберальності конституційної демократії [4], що безперешкодно створило клімат для європейських підходів в країні, як і проголошує стаття 2 Договору ЄС – «Союз ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у суспільстві, в якому панують плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками та чоловіками» [5]. Проте з часом ці цінності почали систематично порушуватися та ставати неактуальними для угорського середовища, що в свій час перекреслює нанівець їх декларування демократичних зовнішніх функцій та стимулює будувати Україною умовно стіну на кордоні з угорцями і вводити для них візовий режим, як і для росіян.

Варто відзначити, як пише Волянук О., що випробування демократії війною – одне з найскладніших і найжорстокіших. Воно є жорстоким, але ці стресові випробування не з'являються раптово. Вони з'являються в результаті

тривалого нехтування і систематичного «провалу». Вони з'являються в результаті організаційного «провалу» набагато простішому і складнішому рівні випробувань. До них відносяться накопичення невиконаних завдань, провалених «тестів» і загальне проблемне зволікання [6]. Тож припускаємо, що така поведінка угорців є не раптово сформованою, їх посягання на український суверенітет мали місце і раніше в питанні Закарпаття, проте дипломатичним шляхом пом'якшувалося, але не вирішувалося, що в свій час дало поштовх нової хвилі негативізму і подвійних стандартів.

Антидемократичні позиції Угорської Республіки безумовно впливають на стан українсько-угорських дипломатичних відносин, причинами виступають, як справедливо зазначає Тужанський Д., що до 2022 року Україна майже не висвітлювалася у ЗМІ, за винятком тем, пов'язаних із закарпатською нацменшиною. Та й загалом угорському суспільству, фахівцям і політикам бракує системних знань про свого найбільшого сусіда. І цей брак знань створює найкращий ґрунт для міфів та маніпуляцій щодо України. Більше того, російські та

угорські політики зробили спільний внесок у створення та поширення міфів. Це і міф про «штучну державу», нібито зіткану з історичних земель сусідніх країн, і «сумнівне» існування етнічних українців. А також уявлення про те, що сучасна Україна – це невдала держава, яка перебуває на межі розпаду і тримається завдяки західному «зовнішньому управлінню» на чолі з США. А в Угорщині після Революції Гідності можна буде почути впевнені заяви про постійні утиски етнічних меншин у постреволюційній Україні, оскільки до влади прийшли націоналісти (можливо навіть нацисти), які намагаються всіх асимілювати і зробити українцями. І, звичайно, улюблений наратив росії про «громадянську війну» в Україні [2].

Висновки. Отже, можемо констатувати, що на даний час угорці створили хибну і протиправну позицію, що погіршує й має значний негативний вплив відносин з Україною та стали на шлях антидемократичної держави Європейського Союзу. Таку позицію вони демонструють і це є антидемократично, що у свій час впливає на реалізацію їх зовнішніх функцій, як європейської держави.

Література:

1. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai. Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. Bp.: Vadas, 1990. 337.old.
2. Тужанський Д. Міністерство правди Орбана. Як працює антиукраїнська та антизахідна пропаганда в Угорщині. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2023/05/26/7162473/> (дата звернення: 07.09.2023).
3. Європарламент: Угорщину більше не можна вважати повноцінною демократією. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/evroparlament-ugorshchinu-bilshe-ne-mozhna-vvazhati-povnocinnoyu-demokratieyu.html> (дата звернення: 07.09.2023).
4. Viktor Zoltán Kazai The Instrumentalization of Parliamentary Legislation and its Possible Remedies: Lessons from Hungary. URL: <https://juspoliticum.com/article/The-Instrumentalization-of-Parliamentary-Legislation-and-its-Possible-Remedies-Lessons-from-Hungary-1309.html> (дата звернення: 07.09.2023).
5. CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY ON EUROPEAN UNION. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj (дата звернення: 07.09.2023)
6. Волянюк О. Загрози демократії в Європі: угорський прецедент. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/8_Volianiuk-1.pdf (дата звернення: 07.09.2023).
7. Висоцька Т. Угорщина – більше не демократія. Але чи матиме це наслідки для Орбана? URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/09/15/7146853/> (дата звернення: 06.09.2023).

References:

1. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai. Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. Bp.: Vadas, 1990. 337.old.
2. Tuzhanskyi D. Ministerstvo pravdy Orbana. Yak pratsiuie antyukrainska ta antyzakhidna propahanda v Uhorshchyni. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/05/26/7162473/> (Accessed 07.09.2023).
3. Ievroparlament: Uhorshchynu bilshe ne mozhna vvazhaty povnotsinnoiu demokratiieiu. Available at: <https://yur-gazeta.com/golovna/evroparlament-ugorshchinu-bilshe-ne-mozhna-vvazhati-povnocinnoyu-demokratieyu.html> (Accessed 07.09.2023).
4. [Viktor Zoltán Kazai](#) The Instrumentalization of Parliamentary Legislation and its Possible Remedies: Lessons from Hungary. Available at: <https://juspoliticum.com/article/The-Instrumentalization-of-Parliamentary-Legislation-and-its-Possible-Remedies-Lessons-from-Hungary-1309.html> (Accessed 07.09.2023).
5. CONSOLIDATED VERSION OF THE TREATY ON EUROPEAN UNION. Available at: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/art_2/oj (Accessed 07.09.2023).
6. Volianiuk O. Zahrozy demokratii v Yevropi: uhorskyi pretsedent. Available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/8_Volianiuk-1.pdf (Accessed 07.09.2023).
7. Vysotska T. Uhorshchyna – bilshe ne demokratiia. Ale chy matyme tse naslidky dlia Orbana? URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/15/7146853/> (Accessed 06.09.2023).

Стаття надійшла до друку 10.11.2023 року

УДК 340.12

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-34-41

СУТНІСТЬ, ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Степаненко Н.В.,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: Nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Курілець О.О.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: kuriletsoo@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7855-5297>

ESSENCE, CONCEPT AND CONTENT OF POST-WAR RECOVERY: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

Stepanenko N.V.,

PhD in Law,

Associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Kurilets O.O.,

PhD student of the Department of Theory and History
of the State and Law, «KROK» University
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113
e-mail: kuriletsoo@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7855-5297>

Анотація. У статті розкривається етимологія поняття «повоєнне відновлення держави». Виявлено, що у теоретико-правовому полі відсутнє тлумачення дефініції «повоєнне відновлення держави», що створює реальну суттєву прогалину у вітчизняній науці. Критичним є те, що дане поняття не закріплене й на законодавчому рівні. Серед науковців-теоретиків також немає єдиного підходу до розуміння та розкриття сутності вказаного терміну.

Авторами запропоновано «повоєнне відновлення держави» розглядати як комплекс організаційних, правових, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорену відбудову та створення умов для покращення життєдіяльності населення й діяльності суб'єктів господарювання на

певній території для подолання наслідків війни (у тому числі гуманітарних, соціальних, економічних та інших).

Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння дефініцій «повоєнне відновлення держави» та «повоєнна відбудова держави». Встановлено, що «повоєнне відновлення» і «повоєнна відбудова» тісно пов'язані між собою, але не тотожні поняття. У нашому розумінні повоєнне відновлення являється більш ширшим за змістом та спрямоване не лише на відновлення того, що було зруйновано або пошкоджено внаслідок війни, а й на майбутній розвиток держави в цілому. Повоєнне відновлення держави, на відміну від відбудови, є більш довготривалим процесом та охоплює відновлення не лише матеріальних, але й нематеріальних об'єктів, таких як соціальні інститути, норми і цінності суспільства.

Досліджено сутність та зміст відновлення держави після закінчення війни через теоретико-правову призму. Сутність повоєнного відновлення держави запропоновано розглядати як комплекс заходів, спрямованих на відновлення суверенітету та територіальної цілісності, економічного потенціалу, політичної системи та соціальної сфери держави, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок війни. Тобто це всеохоплюючий процес, який відбувається після закінчення війни, з метою відновлення та подальшого розвитку держави, що складається з багатьох етапів і повинен максимально охоплювати планування на коротку, середню й довгострокову перспективи.

У статті приділяється увага основним завданням, які виникають перед державою у повоєнний період.

Ключові слова: теоретико-правовий аспект, повоєнне відновлення держави, повоєнна відбудова держави, суверенітет, територіальна цілісність, економічний потенціал, соціальна сфера, війна, держава.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 13.

Abstract. The paper highlights the etymology of the concept of «post-war state recovery». It is revealed that the interpretation of the concept of 'post war state recovery' is absent in the theoretical and legal framework, which in fact results in a serious gap in the national science. The crucial point here is that this term has not been introduced to the legislation. Yet, theoretical scientists have not reached a common ground concerning the understanding and revealing the essence of the given concept.

The authors suppose considering the term «post-war state recovery» as a complex of organizational, legal, financial, and other measures aimed at accelerating reconstruction and establishing conditions to improve the live of the population and the activities of economic entities in a certain territory in order to overcome the consequences of war, including humanitarian, social, economic, and others.

The paper considers theoretical approaches to understanding the definitions of «post-war recovery» and «post-war reconstruction». It is determined that despite the fact the terms «post-war recovery» and «post-war reconstruction» are closely interrelated, in fact they are not identical. From how we have interpreted this, the concept of post war recovery deals with much broader scope and aimed at not solely restoring of what has been destroyed or damaged due to war, but first and foremost at state development. Post-war state recovery, unlike reconstruction, includes the restoration of both material and Non-material objects, such as such as social institutions, Norms and social values.

Essence, concept and content of post-war state recovery are investigated from the perspective of theoretical and legal aspect. The authors view the essence of the post-war state recovery as a set of measures aimed at restoring sovereignty and territorial integrity, economic potential, political system and the state's social sphere, which have been destroyed or damaged due to the war.

That is to say, it is a comprehensive process that is to occur after the end of the war, aiming at the restoration and further development of the state, which comprises many stages and should encompass planning for short-term, medium-term, and long-term perspectives as much as possible.

The article emphasizes the main tasks which the state is supposed to confront in the post-war period.

Keywords: theoretical and legal aspect, post-war recovery, post-war reconstruction, sovereignty, territorial integrity, economic potential, social field, war, state.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 13.

Постановка проблеми. У ХХ столітті відбулося понад 350 локальних воєн і воєнних конфліктів: до Першої світової війни їх зафіксовано 36, в період між світовими війнами – 80, а після Другої світової війни – більш як 250. Після 1945 року у воєнних діях брали

участь понад 12 млн. військовослужбовців майже зі 100 країн світу [1].

Станом на 2023 рік у світі нараховується майже чотири десятки збройних конфліктів та війн, одна з яких триває в Україні. Жахлива статистика

вказує на те, що в історичному дискурсі низка країн упродовж свого існування та розвитку стикалися з війною, і, відповідно, після її закінчення, – із гострою необхідністю відновлення та подальшого розвитку держави.

На превеликий жаль, війна є невід’ємною частиною людської історії. Відновлення після її закінчення є складним та багатоаспектним викликом для будь-якої країни. 2014 року розпочалася російсько-українська війна, що триває дотепер. Всі ці роки Україна героїчно дає опір ворогу, а кожен день наближає нас до перемоги, відтак і до повоєнного відновлення нашої держави.

Варто зазначити, що від початку військових дій, що тривають на території України, питання повоєнного відновлення все активніше дискутується на шпальтах не лише публіцистичних видань, але й у науковій літературі [2, 3].

Так, науковцями аналізується досвід повоєнного відновлення окремих іноземних держав, особливо тих, які змогли не лише відбудувати зруйноване, але й створити якісно нову модель розвитку, що забезпечила їм сьогоднішнє місце у рейтингах найвпливовіших, розвинутих країн світу.

Таким чином, актуальність представленої теми зумовлена необхідністю комплексного дослідження та аналізу фундаментального розуміння повоєнного відновлення держави саме через теоретико-правову призму, як одного із основних каталізаторів майбутніх законодавчих зрушень для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після опрацювання низки наукових робіт та публікацій робимо висновок, що у теоретико-правовому полі практично відсутні дослідження і напрацювання у сфері розкриття сутності та змісту поняття «повоєнне відновлення держави». У виконаних наукових дослідженнях зазначена

проблематика аналізувалася опосередковано і фрагментарно, без відповідного аналізу та узагальнення. Разом з тим, окремі питання обраної теми розкривали в своїх працях такі вітчизняні й зарубіжні вчені, юристи, економісти: К. Шмітт, Г. Саймон, І. Лукашук, І. Огієнко, О. Оніщенко, В. Смирнов, І. Байдак, В. Фесенко, Н. Покровська, О. Гісем, О. Мартинюк, І. Кресіна та інші.

Вказане свідчить про те, що дана наукова праця фактично є однією із перших вітчизняних робіт, яка присвячена комплексному дослідженню поняття «повоєнне відновлення держави» через теоретико-правову призму.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Тема повоєнного відновлення досить обширна та складається з багатьох недосліджених і водночас актуальних для теорії та практики напрямків. Зауважимо, що вітчизняні дослідники у своїх роботах висвітлюють виключно практичну складову даного процесу, неогрунтовано залишаючи поза своєю увагою саме теоретичну частину проблемного питання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкрити етимологію поняття «повоєнне відновлення держави» у вітчизняному науковому просторі, дослідити сутність та зміст відновлення держави після закінчення війни через теоретико-правову призму, здійснити аналіз теоретичних підходів до розуміння понять «повоєнне відновлення держави» та «повоєнна відбудова держави», а також виокремити основні завдання держави у повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи вітчизняну наукову літературу варто зазначити, що під відновленням держави після війни спочатку розумілося виключно фізичне відродження зруйнованих промислових підприємств, об’єктів соціальної сфери,

розореного сільського господарства тощо. Поступово це поняття поглиблювалося, і вже на межі 1940-1950-х років використовувався критерій, за яким під відновленням розуміли досягнення довоєнних обсягів валової продукції в грошовому обчисленні. А пізніше, в 1970-1980-х роках, прийшло розуміння відновлення як складного явища економічного, соціального, політичного і демографічного характеру.

Проте слід вказати, що у вітчизняному теоретико-правовому полі відсутнє тлумачення поняття «повоєнне відновлення держави», що створює суттєву прогалину у сучасній науці. Критичним є те, що дане поняття не закріплене й на законодавчому рівні. Серед науковців-теоретиків також немає єдиного підходу до розуміння та розкриття сутності вказаної дефініції.

Так, розпочати наукову розвідку даного проблемного питання варто з етимології поняття «повоєнне відновлення держави». Термін «повоєнний» походить від двох слів: «війна» та «час» і означає те, що буває, здійснюється, відбувається, настає після війни. Тому термін «повоєнний» можна буквально перекласти як «час після війни». Термін «відновлення» походить від праслов'янського слова, яке означає «повернення до попереднього стану». Таким чином, термін «відновлення» можна буквально перекласти як «знову дія» або «знову стан». Термін «держави» походить від слів «держати», «тримати», «утримувати», «володіти» і означає «землеволодіння, маєток, володіння». Отже, з урахуванням вищевказаного, дефініція «повоєнне відновлення держави» дослівно означає «повернення держави до попереднього стану після війни» [4].

Сьогодні переважна більшість сучасних науковців та політологів вживають саме поняття «повоєнне відновлення держави». Проте ніхто з них не розкриває загально-теоретичного

підґрунтя даного визначення, а лише обмежуються загальними твердженнями. Так, В. Фесенко говорить, що повоєнне відновлення держави – це довготривалий та складний процес [5]. Н. Покровська стверджує, що повоєнне відновлення держави потребує тривалого періоду [6].

Під час наукового пошуку автори вивчали роботи й інших дослідників, істориків та експертів, які використовують поняття «повоєнна відбудова держави». Зокрема, О. Гісем пропонує під повоєнною відбудовою держави вважати відбудову зруйнованого господарства [7], у той же час О. Мартинюк розуміє повоєнну відбудову держави у контексті відбудови зруйнованої інфраструктури [8].

Враховуючи сказане, а також на основі проведеного аналізу можемо стверджувати, що повоєнне відновлення і повоєнна відбудова – це два взаємопов'язаних, але не тотожних терміни. У нашому розумінні повоєнне відновлення є більш ширшим поняттям та спрямоване не лише на відновлення того, що було зруйновано або пошкоджено внаслідок війни, а й на майбутній розвиток держави в цілому. Повоєнне відновлення держави, на відміну від відбудови, охоплює відновлення не лише матеріальних, а й нематеріальних об'єктів, таких як соціальні інститути, норми і цінності суспільства. Отже, повоєнне відновлення є більш довготривалим процесом, ніж повоєнна відбудова.

З урахуванням зазначеного, розуміємо, що повоєнне відновлення держави можна розглядати як комплекс заходів, спрямованих на відновлення суверенітету та територіальної цілісності, економічного потенціалу, політичної системи та соціальної сфери держави, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок війни. Тобто це всеохоплюючий процес, який відбувається після закінчення війни, з

метою відновлення та подальшого розвитку держави, що складається з багатьох етапів і повинен максимально охоплювати планування на коротку, середню та довгострокову перспективи.

Проаналізувавши сказане, пропонуємо власне тлумачення поняття «повоєнне відновлення держави» як комплекс організаційних, правових, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорену відбудову і створення умов для покращення життєдіяльності населення та діяльності суб'єктів господарювання на певній території, для подолання наслідків війни (у тому числі гуманітарних, соціальних, економічних та інших).

У ході дослідження даного питання ми дійшли висновку, що сутність повоєнного відновлення держави являє собою комплекс заходів, спрямованих на відновлення абсолютно усіх сфер держави, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок війни.

Пропонуємо розглянути повоєнні завдання держави. Одним із найважливіших завдань, яке виникає перед державою після закінчення війни є відновлення суверенітету та територіальної цілісності, без яких неможливе ефективне функціонування держави як такої. Цей процес може включати в себе такі заходи, як деокупація, демаркація та делімітація кордонів, реінтеграція окупованих територій.

Т. Бевз вважає, що відновлення суверенітету держави після війни – це перший крок до досягнення свободи і незалежності [9]. Погоджуємося з І. Кресіною, яка визначає, що територіальна цілісність є основоположним конституційним принципом організації кожної країни [10]. Також важливо пам'ятати, що повоєнне відновлення суверенітету та територіальної цілісності держави – це не лише питання кордонів, але й відновлення влади держави в межах

визнаних (довоєнних) кордонів як на національному рівні, так і на рівні місцевого самоврядування.

У контексті України, питання відновлення кордонів є одним з ключових завдань на сьогодні. Президент України В. Зеленський заявив, що війна для України закінчиться лише тоді, коли буде відновлено територіальну цілісність нашої держави [11].

Ще одним важливим завданням повоєнного відновлення держави є стабілізація та подальший розвиток її економічного потенціалу. Це завдання необхідне для забезпечення економічного зростання країни у майбутньому, а також подальшого підвищення рівня життя населення в цілому та може включати в себе такі заходи, як: відновлення промисловості, критичної інфраструктури, сільського господарства, транспорту, зв'язку, житлового фонду та ін.

Сьогодні в найзагальніших рисах відновлення економіки можна трактувати як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя громадян і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій [12].

Всесвітня історія має багато прикладів економічного відновлення країн після бойових дій. Повоєнне відновлення Західної Німеччини, Італії, Японії, Південної Кореї, Ізраїлю показали приклади зовсім різних між собою стратегій досягнення мети, але мають одночасно схожий кінцевий результат. Кожна з вищевказаних країн зіткнулася з колосальним руйнуванням, і кожна з них змогла не просто відновитися після війни, а зробити економічний прорив.

Варто зазначити, що позитивний досвід швидкого економічного відновлення становить сьогодні

особливий інтерес для України, адже наша держава потребує якісно нової концепції реконструкції, яка б відповідала сучасним вимогам.

Яскравим прикладом економічної дипломатії є план Маршалла, виражений у зовнішній політиці США у формі Програми відновлення Європи після Другої світової війни, зовнішньополітична історія якого викликає чималий інтерес. Він посідав найважливіше місце в стратегії США в початковий післявоєнний період і являв собою історичний етап розвитку американської зовнішньої політики. Надалі план Маршалла знайшов своє успішне продовження в інших програмах економічної допомоги. Завдяки цим результатам він вважається найуспішнішою ініціативою зовнішньої політики в історії США [13].

Наступним необхідним завданням держави у повоєнний період є відновлення політичної системи та може включати в себе такі заходи, як проведення виборів, формування органів державної влади, відновлення верховенства права та ін. Відновлення політичної системи після війни є першочерговим завданням, яке має вирішити держава для свого подальшого розвитку. Важливо, щоб даний процес був відкритим і прозорим, для цього необхідно забезпечити широку громадську підтримку реформ і залучити відповідну міжнародну допомогу.

До завдань держави у повоєнний період слід також віднести й відновлення соціальної сфери. Це завдання є необхідним для забезпечення соціальних прав та свобод громадян і може включати в себе такі заходи, як відновлення освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення та ін. Важливо, щоб відновлення соціальної сфери відбувалося в комплексному підході, з урахуванням усіх потреб громадян, це дозволить забезпечити їх

захист, незалежно від соціального статусу чи місця проживання.

Окрім зазначеного, держава має забезпечити дотримання законності і правопорядку, а також зміцнити довіру громадян до влади. Вказане завдання є одним з найактуальніших для будь-якої країни у повоєнний період та може включати такі заходи, як розслідування воєнних злочинів, налагодження роботи правоохоронних органів, профілактика злочинності та ін. Усі першочергові заходи держава повинна направити, перш за все, на створення безпечного середовища для життя і розвитку своїх громадян.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. На основі проведеної теоретичної розвідки нам вдалось дослідити сутність та зміст поняття «повоєнне відновлення держави». Запропоновано повоєнне відновлення держави розглядати як комплекс організаційних, правових, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорену відбудову та створення умов для покращення життєдіяльності населення й діяльності суб'єктів господарювання на певній території, для подолання наслідків війни (у тому числі гуманітарних, соціальних, економічних та інших). Встановлено, що сутність повоєнного відновлення держави являє собою комплекс заходів, спрямованих на відновлення абсолютно усіх сфер держави, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок війни.

Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння дефініцій «повоєнне відновлення держави» та «повоєнна відбудова держави». Встановлено, що «повоєнне відновлення» і «повоєнна відбудова» тісно пов'язані між собою, але не є тотожними поняттями. У нашому розумінні повоєнне відновлення є більш ширшим за змістом та

спрямоване не лише на відновлення того, що було зруйновано або пошкоджено внаслідок війни, а й на розвиток держави в цілому. У дослідженні акцентовано увагу на основних завданнях, які виникають перед державою у повоєнний період, серед них відновлення суверенітету та територіальної цілісності, економічного потенціалу, політичної системи,

соціальної сфери.

Окрім сказаного варто зазначити, що дане дослідження повністю не вичерпує існуючу проблему і передбачає подальше вивчення та дослідження, впровадження нових форм і методів збагачення наукового аналізу понятійно-категоріального апарату в сфері повоєнного відновлення держави.

Література:

1. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: підруч. Львів, 2015. 564 с.
2. Юрків Ю. В. Від руїн до світового лідерства. Як зруйнована Німеччина після Другої світової війни завдяки реформам змогла вийти на олімп світової економіки? *Економічна правда*. 27 червня 2022 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/> (дата звернення: 23.11.2023).
3. Мигаль М. В. Моделі відновлення після руйнації: світові кейси для України. URL: <https://iaa.org.ua/articles/modeli-vidnovlennya-pislya-rujnacziyi-svitovi-kejsy-dlya-ukrayiny/> (дата звернення: 23.11.2023).
4. Академічний тлумачний словник. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 23.11.2023).
5. Фесенко В. В. Зовнішні чинники впливу на українську політику (про минуле та майбутнє української політики). URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/64f46c95c2238/> (дата звернення: 23.11.2023).
6. Покровська Н. М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/570> (дата звернення: 23.11.2023).
7. Гісем О. В. Україна в першому повоєнному десятилітті. URL: <https://www.slideshare.net/yakimgimnazia/1011-x-2007-152> (дата звернення: 23.11.2023).
8. Мартинюк О. О. Всесвітня історія. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1490-vsvesvitnya-istoriya-7-klas-gisem-2020.html> (дата звернення: 25.11.2023).
9. Бевз Т.В. Суверенітет як невід'ємна ознака держав у документах і практиці українського державотворення. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/bevz_suverenitet.pdf (дата звернення: 25.11.2023).
10. Кресіна І. О. Регіональна політика в Україні. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/987654321/6753> (дата звернення: 25.11.2023).
11. Зеленський В. О. Справедливість – це перемога. URL: https://www.ukr_inform.ua/rubric-ato/3732021-zelenskij-spravedlivist-ce-peremoga-ukraini-u-vijni-i-viroki-vbivcam.html (дата звернення: 25.11.2023).
12. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України. Economy of Ukraine*. 2019. № 1 (686). С. 75-89.
13. Римар З. І., Корніє+ко В. О. «План Маршалла»: роль і значення для Європи. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29849/Римар.pdf?sequence=1&isAllowed> (дата звернення: 25.11.2023).

References:

1. L. Gumenyuk Social Conflictology. Lviv. 2015. 564 p.
2. Yu. Yurkiv From ruins to world leadership in the economy. How did the destroyed Germany after the Second World War, thanks to the reforms, be able to reach the Olympus of the world economy? Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/> [in Ukrainian].
3. M. Myhal Models of recovery after destruction: world cases for Ukraine. Available at: <https://iaa.org.ua/articles/modeli-vinovlennya-pislya-rujnacziyi-svitovi-kejsy-dlya-ukrayiny/> [in Ukrainian].
4. Academic explanatory dictionary. Available at: <https://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
5. V. Fesenko External factors influencing Ukrainian politics (about the past and future of Ukrainian politics) Available at: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/fesenko/64f46c95c2238/> [in Ukrainian].
6. N. Pokrovska Conceptual foundations of the post-war recovery of Ukraine. Available at: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/570> [in Ukrainian].
7. O. Gisem Ukraine in the first post-war decade. Available at: <https://www.slideshare.net/yakimgimnazia/1011-x-2007-152> [in Ukrainian].

8. O. Martyniuk World History. Available at: <https://pidruchnyk.com.ua/1490-vsesvitnya-istoriya-7-klas-gisem-2020.html> [in Ukrainian].
9. T. Bevs Sovereignty as an integral feature of states in the documents and practice of Ukrainian state formation. Available at: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/bevz_suverenitet.pdf [in Ukrainian].
10. I. Kresina Regional politics in Ukraine. Available at: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/987654321/6753> [in Ukrainian].
11. V. Zelensky Justice is victory. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732021-zelenskij-spravedlivist-ce-peremoga-ukraini-u-vijni-i-viroki-vbivcam.html> [in Ukrainian].
12. S. Ivanov Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine. Economy of Ukraine, 2019, № 1 (686). С. 75-89.
13. Z. Rymar, V. Kornienko «Marshall Plan»: role and significance for Europe. Available at: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29849/Римар.pdf?sequence=1&isAllowed> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 01.12.2023 року

УДК 342.1

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-42-52

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДАЛЕКОСХІДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Гуменюк В.В.,

*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>*

PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN POPULATION OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN REPUBLIC

Humeniuk V.V.,

*Honored Lawyer of Ukraine, PhD in Law,
Associate Professor of Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8562-4389>*

Анотація. У статті здійснюється аналіз формування українського населення Зеленого Клину, що пов'язано з приєднанням цього терену до Російської імперії й відноситься до 60-х років XIX ст., коли сюди починають прибувати перші окремі українські родини. До південно-східних районів регіону українці потрапляли і раніше – у 1765-1785 роках на Камчатці опинились учасники гайдамацького руху (Коліївщини), які були заслані сюди царським урядом. Переселення українських селян на Далекий Схід було складовою міграційних процесів, що охопили наприкінці XIX – на початку XX ст. практично усі українські етнічні землі у Європі. Вихідці з європейської України освоювали азійське узбережжя Тихого океану – Примор'я та Приамур'я. Характеризуючи спрямованість етнічних процесів, що протікали серед українського населення Далекого Сходу наприкінці XIX – на початку XX ст., необхідно виокремити дві протилежні тенденції, а саме: однією була поступова русифікація, інша – стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності. Водночас, поряд із високим рівнем збереження традиційної української матеріальної та духовної культури, для сільської місцевості Примор'я та Приамур'я було характерним і широке побутування української мови. Компактність поселення, до того ж переважно у сільській місцевості, де побут консервативніший, об'єктивно сприяли збереженню української традиційної культури на Далекому Сході. Дослідження та висвітлення питання державотворення Українського народу минулого століття актуально на тлі подій, які відбулися з 2014 року, а саме: анексія Автономної Республіки Крим, військове вторгнення на схід України, а також повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на сучасну суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу Україну, що є прикладами російських експансіоністських амбіцій та імперіалістичної політики. Одним з етапів державотворення Українського народу є утворення Української Далекосхідної Республіки.

Ключові слова: формування українського населення, міграційні та етнічні процеси, стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності, збереження традиційної української матеріальної та духовної культури.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 20.

Abstract. *The article analyzes the formation of the Ukrainian population of Green Wedge, which is connected with the annexation of this territory to the Russian Empire and refers to the 60s of the XIX century, when the first individual Ukrainian families began to arrive here. Ukrainians came to the south-eastern regions of the region before – in the years of 1765-1785, members of the Haidamak movement (Koliyivshchyna), who were sent here by the tsarist government, ended up in Kamchatka. The resettlement of Ukrainian peasants to the Far East was part of the migration processes that took place at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, almost all Ukrainian ethnic lands in Europe. People who came from European Ukraine mastered the Asian coast of the Pacific Ocean – Prymoria and Pryamuria. Characterizing the direction of the ethnic processes that took place among the Ukrainian population of the Far East at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, it is necessary to single out two opposite trends, namely: one was gradual Russification, the other was the steady preservation of traditions and ethnic identity. At the same time, along with the high level of preservation of traditional Ukrainian material and spiritual culture, the rural areas of Prymoria and Pryamuria were also characterized by the widespread use of the Ukrainian language. The compactness of the settlement, moreover, mainly in rural areas, where life is more conservative, objectively contributed to the preservation of Ukrainian traditional culture in the Far East. The study and coverage of the issue of the state formation of the Ukrainian people of the last century is relevant against the background of the events that have taken place since 2014, namely: the annexation of the Autonomous Republic of Crimea, the military invasion of Eastern Ukraine, as well as the full – scale military invasion on February 24, 2022 on a modern sovereign and independent, democratic, the social, legal state – Ukraine, which are examples of Russian expansionist ambitions and imperialist policies. One of the stages of state formation of the Ukrainian people is the formation of the Ukrainian Far Eastern Republic.*

Keywords: *formation of the Ukrainian population, migration and ethnic processes, sustainable preservation of traditions and ethnic identity, preservation of traditional Ukrainian material and spiritual culture.*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 20.*

Постановка проблеми.

Актуалізація дослідження та опублікування процесів державотворення Української нації XIX століття є нагальним за умов військового вторгнення на схід України та анексії Автономної Республіки Крим у 2014 році, повномасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 року на правову, демократичну, незалежну та суверенну державу Україну. Наразі український народ, який стає на захист європейського шляху розвитку, демократичних цінностей, територіальної цілісності та державного суверенітету України, відчуває на собі російську імперіалістичну політику та експансіоністські амбіції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 1917-1922 роках на Далекому Сході існував феномен українського національного руху, що став результатом національної самоорганізації місцевого українського населення. Вивченню знань про Зелений Клин у своїх наукових роботах звертали увагу науковці: І. Світ, І.І. Шимонович, Т. Олесіюк, В. Кубійович, В.С. Ілліч-

Світлич, В. Чорномаз, М. Марунчак, П.Ф. Унтербергер, Ф. Ф. Буссе та інші.

Не вирішені раніше проблеми загальної проблеми. У зв'язку із встановленням на Далекому Сході радянської влади у листопаді 1922 році та, відповідно, ліквідацією Української Далекосхідної Республіки, український національний рух, що існував на даній території, був ліквідований. Розпочався процес радянської окупації як Української Далекосхідної Республіки, так і її метрополії в Європі – Старої України, через що неодноразово радянська влада прагнула русифікації, а також знищення української культури, релігії, свідомості, органів управління, громадських організацій, військово-політичної діяльності тощо. Враховуючи таку політику радянської влади до 1991 року та спроби (р)осії з цього періоду знищити українську державність, виникає нагальна потреба у відновленні історичної справедливості, стійкого збереження українських традицій та своєї етнічної самобутності, а також у висвітленні продовження багатовікової історії Української нації.

Формулювання цілей статті.

На тлі новітніх подій необхідно підвищити рівень знань про державотворення Української нації з 1917 року до 1922 року, завдяки чому було утворено Українську Далекосхідну Республіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська нація та держава Україна мають багатовікову історію, а започатковане ще до часів виникнення Київської Русі державотворення не припиняється впродовж усієї історії Української нації, що відбувається навіть за умови тимчасового приєднання українських земель, як адміністративно-територіальних суб'єктів, до складу інших держав. Державотворення триває і на сучасному етапі.

Водночас державотворення Української Далекосхідної Республіки 1917-1922 років – один з етапів державотворення Української нації. Передумовою виникнення у цей період українського національного руху було формування на межі ХІХ-ХХ ст. компактного та чисельного українського населення на Далекому Сході. Саме цей феномен призвів до державотворення Української Далекосхідної Республіки.

За словами дослідника та науковця В. Черномаза, у його енциклопедичному довіднику «Зелений Клин (Український Далекий Схід)» від 2011 року зазначається, що до південно-східних районів регіону українці потрапляли до 60-х років ХІХ ст., коли туди почали прибувати перші окремі українські родини, а відтак цей час вважався фактичним початком формування українського населення Зеленого Клину.

У 1765-1785 роках на Камчатці опинились учасники гайдамацького руху (Коліївщини), які були заслані сюди царським урядом. Утворено камчатське козацтво, до якого входили учасники гайдамацького руху та якутські козаки. Проте дане козацтво

згодом зазнало значної метисації з місцевим тубільним населенням, що було причиною зменшення українців та побутування української мови. Про українське проходження камчатських козаків свідчила лише наявність у їх мові окремих українських слів [1].

Українські поселенські землі, які за своїм зовнішнім виглядом, ландшафтом та родючістю максимально нагадували покинуту батьківщину, набули в українській етнічній свідомості статусу «Нової України» («Зелений Клин», «Далекосхідна Україна», «Зелена Україна») [2]. У літературі використання назви «Далекосхідна Україна» зафіксовано вже у 1905 році в у роботі В.С. Ілліч-Світича стосовно частини Південно-Уссурійського краю [3].

Переселення українських селян на Далекий Схід було складовою міграційних процесів, що охопили наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. практично всі українські етнічні землі у Європі. Вихідці з європейської України освоювали азіатське узбережжя Тихого океану – Примор'я та Приамур'я. Масове переселення українців на Далекий Схід починається з 1883 року, хоча у період з 1858 року до 1882 року заселення даної території українцями було незначним (переважно з Харківської, Полтавської, та Таврійської губерній) [4]. У зв'язку з наявними соціальними проблемами, спричиненими відсутністю землі та аграрним перенаселенням, вже з 1880-х років розпочали мігрувати українці з Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній, які хоч й не зовсім були готовими до промислового буму та урбанізації, але вони були готові залишити батьківщину та вирушити за тисячі кілометрів, щоб знайти вільну землю і вести звичний спосіб господарювання, зберігаючи традиційний спосіб життя [5, с. 13].

Безсумнівно, що на вибір місць поселення вплинуло прагнення зберегти

в нових умовах звичний спосіб життя, зокрема традиційні види господарської діяльності. Як зазначає Ю. В. Аргудяєва, основні заняття переселенців-українців були схожі з їхніми заняттями в Україні [6, с. 86], які тяжіли до землеробства і, відповідно, уникали селитися у промислових районах. Таким чином, осередком занять у господарстві українців та на Далекому Сході залишалось землеробство, городництво та садівництво [7], у зв'язку з чим вони особливо щільно розселилися у Південно-Уссурійському краї, де було багато земель, вільних від лісу та придатних для обробки.

Українські селяни принесли із собою на Далекий Схід традиційні способи господарювання та свій господарський уклад. Збереження традицій господарської діяльності виявлялося, зокрема, й у складі оброблюваних культур, використанні худоби. Так, якщо російські селяни традиційно сіяли жито, то українці – пшеницю, навіть у тих випадках, коли вони поселялися у не цілком сприятливих для цього умовах. Але спроби першопоселенців використовувати традиційну спадщину в цій галузі не мали успіху. Так, зокрема, їх уявлення про рівнини Південно-Уссурійського краю як про чорноземні степи не підтвердилися: за чорнозем помилково було прийнято темно-забарвлені напівболотні ґрунти. Однак, не бажаючи відмовлятися від традицій, переселенці аж до 1940-х років продовжували обробляти у Примор'ї культури, які були поширені на місцях виходу: озиму пшеницю, яре жито тощо.

Іншим важливим етнічним маркером сільського господарства у Примор'ї було поширення волів як робочої сили. Широке застосування волів спочатку пояснюється тим, що значна частина переселенців з України мали їх на своїй батьківщині як головну робочу худобу. Характерно, що у Південно-Уссурійському краї волів було

більше у тих районах, де вищою була частка вихідців з українських губерній [6, С. 59]. Крім рогатої худоби, українці традиційно утримували свиней, будучи постійними постачальниками свинячого сала на міські базари.

За свідченням українського дослідника Т. Олесюка, нерідко українці відмовлялися від кращої ділянки, де жили чужинці, їхали на гірші землі, але «до своїх людей». При цьому, зазвичай єдиною ознакою, за якою поєднувалися українські селяни, була губернія виходу переселенців. Саме внаслідок цього у сільській місцевості утворювалися практично суцільні масиви компактних українських поселень, що найбільше характерно для Примор'я.

Отже, у виборі переселенців для заселення Далекого Сходу значну роль відіграли колонізаційна якість українського селянства. Так, ефективність селянської колонізації залежала від рівня агрономічних знань, готовності та вмінні долати труднощі першопоселення. Причому урядом безумовно було взято до уваги успіх сільськогосподарської колонізації українцями у 1860-1870-х роках малозаселених південно-східних земель Північного Кавказу та Поволжжя [8]. Внаслідок вказаних причин на межі XIX – XX ст. переселенський рух з України на Далекий Схід набув широких масштабів. За даними офіційної статистики, кількість вихідців з українських губерній, що переселилися до Сибіру, Далекого Сходу та Туркестану у період до Першої світової війни, склала 2 млн. осіб [9].

Етнографічні особливості українського населення виявлялися не лише у виборі роду занять чи специфіці господарської діяльності, а й у різних елементах матеріальної та духовної культури – у типі будівель, одягу, розмовної мови, дрібницях житейського устрою тощо. У господарському укладі та у побуті перші переселенці з України

зберегли багато характерних ознак української сільської культури (в окремих селах начебто цілком перенесено з України) – планування вулиць, садочки, садиба, мазані хати, квітники та городи біля хат, внутрішнє оздоблення хат, господарське та домашнє майно, інвентар, а де-не-де й одяг [10].

У матеріальній культурі найбільш наочно українські риси проявлялися особливостями житла українських переселенців. Як зазначає В. К. Арсенєв, незважаючи на те, що Далекий Схід ряснів лісом, українці здебільшого будували традиційні для степового та лісостепового регіонів хати-мазанки з глини із земляною підлогою та дахом, покритим соломою, або хати із тонкого лісу. Однак згодом під впливом місцевих кліматичних особливостей та господарських вимог деякі риси традиційного побуту поступово починають змінюватись, пристосовуючись до нових умов. Досить швидко були пристосовані до умов Далекого Сходу будівельні навички. Вже Ф. Ф. Буссе у другій половині XIX ст. зазначав, що згодом степовики-українці стали будувати хати замість мазанок, що було доцільніше у місцевих кліматичних умовах. Найбільш поширеним типом житла стає хата, побудована з гарного лісу, але зовні за українською традицією обмазана глиною та вибілена вапном. Ця хата була вкрита свіжою соломою, що поступово витісняється оцинкованим залізом. Поступово разом з мазанкою зникає і мазана підлога, змінюється і характер надвірних будівель, зазнає трансформації традиційний одяг, який поступово заміняє міський або точніше – «на сибірську сільську із фабричних матеріалів та староміщанського крою». При цьому слід зазначити, що останнє було характерно, перш за все, для

старожитніх поселень, що вже міцно влаштувалися.

Водночас побутовий устрій першопоселенців спирався не лише на традиційні принципи господарської діяльності, а й на традиційну духовну культуру. Як зазначає Ю. В. Аргудяєва, оселяючись у далекому краї, селяни довгі роки зберігали звичаї своєї батьківщини, завдяки чому обряди селян Примор'я не мали якихось суттєвих відмінностей від подібної обрядовості в Україні. Цю ж тезу підтверджує й Л. Є Фетісова, констатуючи, що у духовній сфері та стереотипах побутової поведінки українських переселенців ще довго відтворювалися етнічні пріоритети, що передавалися у сім'ї за жіночою лінією. Зокрема, вона стверджує, що досить чітко уявлення про фольклорно-етнографічний комплекс продовжувало зберігатися у свідомості покоління переселенців, але принаймні протягом життя ще одного покоління, що пояснюється прагненням, хай і неусвідомленим, зберегти цей культурний шар як один із суттєвих компонентів духовного життя. Відповідно, в силу особливої прихильності українців до традицій, «ні в кого не збереглися так добре старовинні перекази, звичаї, пісні, казки та інші твори усної творчості, як в українця».

В опублікованих у першій половині XX ст. працях українського дослідника Т. Олесюка акцентується на незначному ступені денационалізації, якого зазнавало українське населення в умовах колонізаційного освоєння нових земель, зокрема, на Далекому Сході та наявність усіх даних для його збереження та подальшого національного розвитку. Однією з головних підстав для цього є компактність розселення українських переселенців на нових територіях [11].

Характеризуючи спрямованість етнічних процесів, що протікали серед українського населення Далекого Сходу

у вказаний період, необхідно виокремити дві протилежні тенденції, а саме: однією була поступова русифікація, інша – стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності. Процеси етнічної асиміляції, втрати частиною українців, найбільш ранньої за часом прибуття в край, своєї національної самосвідомості в умовах відриву від етнічної батьківщини, протікали досить інтенсивно. Саме такої думки притримується Ю. В. Аргудяєва, за відомостями якої уродженці сіл Примор'я наприкінці XIX – на початку XX ст. відносили себе до росіян навіть у тому випадку, коли їхні батьки були українцями та прибули з українських губерній. Вона робить висновок про те, що українцями вважали себе ті, хто народився в Україні. Їхні діти, що народилися в Примор'ї, не лише від національно змішаних, але нерідко і від національно однорідних шлюбів, уже вважали себе росіянами, хоча в їхньому матеріальному, духовному говорі та культурі містилося багато українізмів. Також на її думку, процесу асиміляції різних східнослов'янських народів Далекому Сході сприяли спільність їхнього походження, близькість культури та мови, однак вирішальну роль при цьому відведено соціально-економічним факторам, що нівелювали національні та обласні відмінності. Разом з тим, нею ігнорується русифікаторська політика царизму, яка грала істотну роль у цих процесах. Царський уряд не визнавав українців як самостійний народ, а розглядав лише як етнографічну групу російського народу – малоросійське плем'я, внаслідок чого в офіційній статистиці українці включалися до графі «росіяни». Саме цим зумовлена недостовірність даних офіційної статистики щодо чисельності українців на Далекому Сході як у дореволюційний період, так і у перші радянські роки.

Відтак регіональна культура на Далекому Сході формувалася передусім

цілеспрямованою національною політикою, що веде до втрати етнічно маркованих форм і закріплення у масовій свідомості ставлення до початкової цілісності російської культури. Уряд мав на меті нав'язування на периферії імперії основних рис загальноросійської культури, що призводило до розмивання колишнього простору культури, який був представлений безліччю локальних та етнічних традицій. Крім того, нівелювання первинної етнічної неоднорідності досягалося шляхом зміни самосвідомості на користь домінуючого етносу – російської, що супроводжувалося переходом на російську літературну мову та включенням до загального простору національної культури.

Водночас, поряд із високим рівнем збереження традиційної української матеріальної та духовної культури, для сільської місцевості Примор'я та Приамур'я було характерним і широке побутування української мови. Як зазначає Георгіївський О. П., відповідно до широкого та повсюдного розселення тут українців, український говір займав на Далекому Сході значне місце [12]. Разом з тим, вони були великою різноманітністю як за своїм характером, так і за станом. Якщо говорити про рівень їх безпеки, то слід зазначити, що найменшою мірою вона збереглася в Забайкаллі, де вже до 20-х років XX ст. українці говорили більш російською, ніж українською. Побудова їхньої мови та словник тут наближалися до говору російських старожилів. Але й у цій промові стійко зберігалася низка українських особливостей у фонетиці, морфології та лексиці.

У Приамур'ї в низці районів стан українського говору наближався до описаних, а саме: центральні райони (Олександрівський, Завітинський, Іванівський) з найбільш компактним українським населенням відрізнялися

більшою наявністю українського говору. Але вплив російської у фонетиці, морфології, лексиці був дуже значним. При цьому нерідко при спілкуванні з російськими, українці використовували російську мову, у своєму середовищі – українську. У Примор'ї, де українське населення було чисельнішим, відзначалося найкраще збереження українського говору. Тут і в 1920-ті роки в наявності було масове використання української мови, де досить чітко можна було виділити межі поширення південної та північної говірки.

Характеризуючи мову українських селян у Примор'ї, Новицький Н.К. зазначає, що більш-менш чисто говорили українською мовою представники старшого покоління, які виїхали з України дорослими, але й вони використовували багато слів з власне російської мови та її сибірської говірки, особливо, коли йшлося про речі, що стосуються місцевого господарства чи побутового укладу. Що ж до людей середнього віку та молоді, то їхня мова характеризується як «ламана – якщо російська, то з великою домішкою українських слів, з українськими виразами та конструкцією речень, а якщо українська – то з домішкою російських слів і виразів». Найбільш сильним був вплив російської мови на мову молодшого покоління, що народилося вже на Далекому Сході. Саме молодь завдяки школі, а також контактам із зовнішнім світом поза межами села сприяла поширенню російської мови в українських селах.

Отже, відірваність від батьківщини, регіональна й етнічна строкатість, спільність соціально-економічного розвитку, тісні господарські та шлюбні зв'язки сільського населення Далекого Сходу за повної відсутності будь-яких умов для збереження та розвитку етнічної самобутності українців сприяли їхній етнічній асиміляції. Як зауважує

український дослідник О. Попок, у відриві від рідної землі, не без тиску влади, процес втрати українцями етнічної самосвідомості був неминучим. Разом з тим, зазначені твердження не є безперечними, оскільки, незважаючи на русифікаторську політику царизму, на побутовому рівні традиційна культура продовжувала існувати на Далекому Сході у вигляді численних локальних варіантів.

Деякі дослідники акцентують увагу на етнічній строкатості населення Примор'я, враховуючи, що серед переселенців практично домінували українці, етнічна строкатість селянського населення виявляється досить відносною. Вона була характерна переважно для Хабаровського краю, де поряд з українцями проживало також численне російське та білоруське населення. Росіяни ж переважали лише у слов'янському населенні нижнього Амура, і навіть біля Уссурійського козачого війська, в інших районах Приморської області їх частка у населенні ніде не піднімалася вище 16%, тоді як частка українців у багатьох районах досягала 90% населення [13]. У зв'язку з цим можна дійти безумовно позитивного висновку в тому, що «основний пласт сільського населення Примор'я у цей період становили українці» [6, с. 106].

Характеризуючи рівень етнічної самосвідомості українського населення Російської імперії на межі XIX – XX ст., слід зазначити, що він відрізнявся досить чітким розмежуванням українців та росіян. Більш того, наголошувалося на спільному прагненні до обмеження побутових контактів між українцями та росіянами [14]. На Далекому Сході кожна зі східнослов'янських етнічних груп також «явно відчувала антропологічні, культурні та інші особливості своїх сусідів».

Відповідно в цих умовах, в силу значної гомогенності українських сіл

Примор'я, а також станових і етноконфесійних бар'єрів (значну частину сільського російського населення становили козаки і старообрядці), міжетнічні шлюби українців з росіянами були утруднені. Господарська взаємодія українських селян з російським торгово-промисловим населенням, за оцінкою Т. Олесіюка, була «дуже обмеженою у часі та просторі» [11].

Крім того, справедливо відзначається закономірний розвиток тенденції, що з'явилася в XIX ст. ще на місцях виходу переселенців, а саме: помітний вплив української духовної (пісенної) культури на культуру прикордонних областей Росії, значна «українізація» населення прикордонних, змішаних в етнічному відношенні регіонів, про які наголошували багато етнографів.

Особливу увагу привертає до себе характер взаємовідносин між українцями та білорусами в умовах колонізації нових земель на сході імперії. Оскільки українці становили значну частину переселенців (50% і вище) на територіях Сибіру, Туркестану, Далекого Сходу, урядовці розраховували, що білоруси, склавши з російськими більшість населення, сприятимуть русифікації українців, проте на практиці все вийшло зовсім по-іншому. Наприклад, описуючи ситуацію в Сибірі, вже протягом першого року після заселення переселенці розділилися на два ворогуючі табори за етнічною ознакою, проте білоруси одразу ставали на бік українців. При виборах на громадські посади (старости чи старшини), мала місце гостра боротьба між росіянами та українцями, але в результаті, зазвичай завдяки підтримці білорусів, обирався українець. При цьому білоруси намагалися бути схожими на справжніх українців (як у мові, так і в усьому іншому). Білоруси селилися разом з українцями, обмазували свої хати за українською традицією білою глиною,

користувалися спільними з українцями колодязями з журавлями [15].

Очевидно, подібна ситуація була і на Далекому Сході. За словами В.С. Ілліч-Світича, у Примор'ї до пануючого «малоруського елементу» тісно примикали, «зливаючись з ним», білоруси з Могилівської губернії, особливо з тієї її частини, яка межувала з Чернігівською [3]. Як зазначає А. А. Меньшиков, казеннокоштні переселенці, які увійшли у великій кількості (66%) до другої групи переселенців VII зони, визначених Ф. Ф. Буссе наприкінці XIX ст. як білоруси, опитування показало, що в 1909-1910 роках називали себе малоросами, тобто – українцями [16]. В наявності простежується явна тенденція до асиміляції українською більшістю близькоспоріднених в етнокультурному відношенні білорусів. Відповідно зменшення частки українців у складі переселенців-новоселів (з 87% до 72%), що відбулося в основному за рахунок збільшення числа переселенців-білорусів, не могло принципово вплинути на етнодемографічну ситуацію в Примор'ї. Явне переважання у складі селянського населення Примор'я українців вплинуло на формування його говору, матеріальної та духовної культури, побутового укладу. Більше строкатим в етнічному відношенні було населення Амурської області. Проте, навіть на змішаних територіях українці жили в окремих поселеннях або, принаймні, в окремих частинах поселень, які виразно відрізнялися своїм виглядом і побутом [17]. У цьому полягала перевага українців, оскільки «ця етнічна компактність давала їм силу зберігати культурну самобутність» [18, с. 135].

За словами українського дослідника Т. Олесіюка, збереженню культурної самобутності українських переселенців на Далекому Сході сприяв також той факт, що «бувши майже виключно селянами», вони являли собою «елемент найбільш консервативний в етнічному відношенні». Українці

заселяли переважно сільські райони, які були з найбільшою консервативністю селянського побуту найбільш сприятливими для збереження традиційної культури. Це з тим, що селянські традиції характеризуються «меншою залежністю від політичної кон'юнктури, оскільки вони міцно пов'язані з глибинними суспільними інстинктами» [19, с. 21]. Таким чином, компактність поселення, до того ж переважно у сільській місцевості, де побут консервативніший, об'єктивно сприяла збереженню української традиційної культури на Далекому Сході. Арсеньєв В. К., зокрема, наголошуючи на особливому традиціоналізмі українців, зазначав, що ніхто з переселенців так міцно не дотримувався традицій, як вони. Традиціоналізм, прагнення законсервувати, зберегти етнічні традиції пояснюються у тому числі закономірностями процесу адаптації мігрантів до нового середовища. Кожна з культур, яка опинилася в нових умовах, спочатку намагається відтворити довкілля, що відповідає традиційному етнічному стереотипу [20, с. 87]. Повною мірою це положення стосується і українців, які переселялися на межі ХІХ – ХХ ст. на Далекий Схід. Насамперед, це виявилось у виборі ними місць, які максимально нагадували природно-географічні умови регіонів традиційного поселення. Цей факт відзначали багато дослідників. Зокрема, як писав В. К. Арсеньєв, після прибуття на Далекий Схід українці – мешканці степу з теплим кліматом, природно почали шукати саме такі місця, які за своїми фізико-географічними умовами найближче підходили б до України. Це, власне, і змусило їх зайняти Південно-Уссурійський край і заселятися ближче до державного кордону з Китаєм, де більшість місць була вільна від лісу. У Приамур'ї аналогічним районом

компактного розселення українців стала Зейсько-Бурейська рівнина.

Висновки. Фактичним початком формування українського населення Української Далекосхідної Республіки вважався період до 60-х років ХІХ ст., коли до південно-східних районів регіону потрапляли перші окремі українські родини. Царським урядом були заслані на Камчатку у 1765-1785 роках учасники гайдамацького руху (Коліївщини), які разом із якутськими козаками входили до камчатського козацтва (згодом зазнало значної метисації з місцевим тубільним населенням, що було причиною зменшення українців та побутування української мови). Наявність у мові камчатських козаків окремих українських слів свідчила про їх українське проходження.

Міграційні процеси наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли відбувалося переселення українських селян на Далекий Схід, охопили практично усі українські етнічні землі у Європі, а вихідці з європейської України освоювали азіатське узбережжя Тихого океану – Примор'я та Приамур'я.

У період 1858-1882 років заселення території Далекого Сходу українцями було незначним, але з 1883 року було налагоджено перевезення переселенців морем з Одеси до Владивостока, відтак починається масове переселення українців на Далекий Схід.

З 1880-х років розпочали мігрувати українці з Чернігівської, Полтавської та Харківської губерній, що пов'язано з наявними соціальними проблемами, спричинене відсутністю землі та аграрним перенаселенням. Вони були готові залишити батьківщину і вирушити за тисячі кілометрів, щоб знайти вільну землю і вести звичний спосіб господарювання, зберігаючи традиційний спосіб життя, хоч й не зовсім були готовими до

промислового буму, урбанізації та модернізації. Зазвичай українці їхали на гірші землі «до своїх людей», при цьому відмовляючись від кращої ділянки, де жили чужинці. Характеризуючи спрямованість етнічних процесів, що протікали серед українського населення Далекого Сходу у вказаний період, необхідно виокремити дві протилежні тенденції, а саме: однією була поступова русифікація, інша – стійке збереження традицій та своєї етнічної самобутності. Для сільської місцевості Примор'я та Приамур'я було характерним широке побутування української мови, високий рівень збереження традиційної української матеріальної та духовної культури. Українці заселяли переважно сільські райони, які були з найбільшою консервативністю селянського побуту найбільш сприятливими для збереження традиційної культури.

Таким чином, компактність поселення українцями об'єктивно сприяла збереженню української традиційної культури на Далекому Сході. Традиціоналізм, прагнення зберегти етнічні традиції, пояснюються закономірностями процесу адаптації мігрантів до нового середовища. Наголошуючи на особливому традиціоналізмі українців, зазначено, що ніхто з переселенців так міцно не дотримувався традицій, як вони. У нових умовах кожна з культур спочатку намагається відтворити довілля, що відповідає традиційному етнічному стереотипу. У повному обсязі це положення стосується і

українців, які переселялися на межі XIX–XX ст. на Далекий Схід. Насамперед, це виявилось у виборі ними місць поселення, які максимально нагадували природно-географічні умови регіонів традиційного поселення.

Державотворення Української нації не припиняється впродовж усієї її багатовікової історії, триває і на сучасному етапі. Воно відбувається навіть за умови тимчасового приєднання українських земель до складу інших держав (як адміністративно-територіальних суб'єктів). Державотворення Української Далекосхідної Республіки з 1917 року по 1922 рік – один з етапів державотворення Української нації. Отже, враховуючи постійну русифікацію та маючи на меті знищення української культури, релігії, свідомості, органів управління, громадських організацій, військово-політичної діяльності, необхідно підвищити рівень знань про державотворення Української нації з 1917 року по 1922 рік, завдяки чому було утворено Українську Далекосхідну Республіку.

Результати дослідження може бути використано центральними, регіональними та місцевими органами державної влади у формуванні діаспоральної політики під час вирішення культурних, мовних, юридичних та освітніх потреб, а також у розробленні програм історичного розвитку Української нації в середовищі української діаспори та на території сучасної України.

Література:

1. Черномаз В. Зелений Клин (Український Далекий Схід). Наукове товариство українців ім. Т.Г. Шевченка, Центр української культури Анатолія Криля «Горлиця»: енциклопедичний довідник. Владивосток. 2011. 288 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/zelenyj-kljn-encyklopedychnyj-dovidnyk/> (дата звернення: 21.07.2023).
2. Олесіюк Т. Сіра Україна. Женева. 1947. 48 с.
3. Ілліч-Світлич В.С. Далекосхідна Україна. Київ. 1905.
4. Кабузан В. М. Переселення українців у Далекосхідний край. *Український історичний журнал*. № 2. 1971. 66 с.
5. Заставний Ф. Д. Східна українська діаспора. Львів: Світ. 1992. 170 с.
6. Аргудяєва Ю.В. Селянська родина українців у Примор'ї. М. 1993. 106 с.

7. Арсеньєв В.К., Тітов Є.М. Побут і характер народностей Далекосхідного краю. Владивосток. 1928. 16 с.
8. Попок А. Українські поселення на Далекому Сході. Київ, 2001. 26 с.
9. Кубійович В., Зенон Кузеля. Переселення на центральних і східних землях до 1930 року, Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Перевидання в Україні. Т. 1. Київ, 1994. 1023 с.
10. Новицький М. Зелений Кли́н (Приморщина). Харків. 1928. 18 с.
11. Олесінок Т. Українські колоніальні землі. Табор. 1934. №.17. 63 с.
12. Георгіївський А.П. Діалектологія Далекосхідного краю. 49 с.
13. Меншик А.А. Новосели (таблиці та тексти). Т.5. Матеріали щодо обстеження селянських господарств Приморської області. Владивосток. 1914 року.
14. Чижикова Л.М. Російсько-українське пограниччя. Москва: Наука. 1988. 256 с.
15. Сергійчук В. Сірий Кли́н. Наука і суспільство. 1995. № 9-10. 20 с.
16. Меншиков А. Матеріали з обстеження селянських господарств Приморської області. Старожили-стодесятинники. Т.3. Саратов, 1912. 157 с.
17. Кубійович В., Світ І. Зелений Кли́н. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 2. Перевидання в Україні. Львів, 1993. 776 с.
18. Марунчак М. Українці в ССРСР поза кордонами УРСР. Вінніпег, 1974. 135 с.
19. Фетісова Л.Є. Етнокультурний аспект адаптації селян-переселенців у Приамур'ї та Примор'ї. Культура, наука та освіта народів Далекого Сходу Росії та країн АТР. Вип.2. Хабаровськ. 1995. 21 с.
20. Фетісова Л.Є. Господарська та культурна адаптація східних слов'ян на півдні Далекого Сходу. Етнос та природне середовище. Владивосток. 1997. 87 с.

References:

1. Chornomaz V. *Zelenyj Klyn* (Ukrains'kyj Dalekyj Skhid) [Green Wedge (Ukrainian Far East)]. Entsyklopedychnyi dovidnyk. Naukove tovarystvo ukrainistiv im. T.H. Shevchenka. 2011. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/zelenyj-klyn-encyklopedychnyj-dovidnyk/> (accessed: 21.07.2023).
2. Olesiuk T. *Sira Ukraina* [Gray Ukraine]. Zheneva. 1947.
3. Illich-Svitych V.S. *Dalekoskhidna Ukraina* [Far Eastern Ukraine]. Kyiv, 1905.
4. Kabuzan V.M. *Pereseleattia ukraintiv u Dalekoskhidnyi kraj* [Resettlement of Ukrainians to the Far East] // *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 1971. №2.
5. Zastavnyi F.D. *Skhidna ukrainska diaspora* [Eastern Ukrainian diaspora]. Lviv: Svit, 1992.
6. Arhudiiaeva Yu.V. *Selianska rodyna ukraintiv u Prymori* [A peasant family of Ukrainians in Prymori].
7. Arseniev V.K., Titov Ye.M. *Pobut i kharakter narodnosti Dalekoskhidnoho kraiu* [Life and nature of people of the Far Eastern region]. Vladyvostok, 1928.
8. Popok A. *Ukrainski poseleattia na Dalekomu Skhodi* [Ukrainian settlements in the Far East]. Kyiv, 2001.
9. *Entsyklopediia ukrainoznavstva*. [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. Zahalna chastyna. Perevydattia v Ukraini. Kyiv, 1994. Vol.1.
10. Novytskyi M. *Zelenyj Klyn (Prymorschyna)* [Novytskyi M. Green Wedge (Prymorshchyna)]. Kharkiv, 1928.
11. Olesiuk T. *Ukrainski kolonialni zemli* [Ukrainian colonial lands] // *Tabor*. 1934, №.17.
12. Heorhiiivskij A.P. *Dialektolohiia Dalekoskhidnoho kraiu* [Dialectology of the Far Eastern Territory].
13. Menschyk A.A. *Materialy schodo obstezhennia selianskykh gospodarstv Prymorskoj oblasti* [Materials for the survey of peasant households of the Primorskyi region]. Т.5. *Novosely* (tablytsi ta teksty). Vladyvostok 1914.
14. Chyzykova L.N. *Rosijsko-ukrainske pohranychchia* [Chizhikova L.N. Russian-Ukrainian border].
15. Serhijchuk V. *Siryj Klyn* [Gray Wedge] // *Nauka i suspilstvo*. 1995. № 9-10.
16. Menschykov A. *Materialy z obstezhennia selianskykh gospodarstv Prymorskoj oblasti* [Materials for the survey of peasant households of the Primorskyi region]. Starozhyly-stodesiatynnyky. Vol.3. Saratov. 1912.
17. Kubyovych V., Svit I. *Zelenyj Klyn* [Green Wedge] // *Entsyklopediia ukrainoznavstva*. Slovnykova chastyna. Perevydattia v Ukraini. Lviv, 1993. Vol.2.
18. Marunchak M. *Ukrainci v SSSR poza kordonamy URSR* [Ukrainians in the USSR outside the borders of the Ukrainian SSR]. Vinnipeh, 1974.
19. Fetisova L.Ye. *Etnoaspekt adaptatsii selian-pereselentsiv u Pryamuri ta Prymori* [Ethnocultural aspect of the adaptation of resettled peasants in Pryamuri ta Prymori] // *Kultura, nauka ta osvita narodiv Dalekoho Skhodu Rosii ta krain ATR*. Khabarovsk. 1995. №.2.
20. Fetisova L.Ye. *Hospodarska ta kulturna adaptatsiia skhidnykh slovian na pivdni Dalekoho Skhodu* [Economic and cultural adaptation of Eastern Slavs to the south of the Far East] // *Etnos ta pryrodnie seredovysche*. Vladyvostok. 1997.

Стаття надійшла до друку 20.10.2023

УДК 340.12

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-53-57

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА УГОРЩИНІ: ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Корнієнко О.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: KorniyenkoOO@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2836-9585>

THEORETICAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF THE EXTERNAL FUNCTIONS OF THE STATE IN UKRAINE AND HUNGARY: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Korniyenko O.O.,

PhD in Law,

Associate Professor of Department of State and Legal Disciplines,

«KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: KorniyenkoOO@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2836-9585>

Анотація. Функціонування держави є досить складним і динамічним процесом, який потребує теоретичного осмислення. Це викликає значні зусилля та серйозні розбіжності серед учених. В процесі дослідження актуально розглянути функції держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень державно-правової теорії, теоретичні підходи, які існують визначення функції держави, які наявні складові та чи співпрацюють вони між собою. Це визначається об'єктивними умовами і законами суспільного розвитку. Та особливого значення набуває цей напрям для України, що нині перебуває на етапі різкого оновлення суспільних сфер життя, в тому числі й державно-правової сфери. Тому питання забезпечення, захисту, врегулювання й гарантування соціальних та індивідуальних інтересів є головною метою держави як соціально-правового утворення. Відтак уся увага націлена на регулювання суспільно-важливих сфер. Такі напрями в теорії держави і права України традиційно звали називати функціями держави, що за різними визначеннями та підходами фахівців як в Україні, так і в Угорщині можна трактувати як основні напрями діяльності. Сьогодні наукова література містить різні думки про те, які ж складові елементи є тими функціями та за якими критеріями їх класифікувати. Найбільш поширеною, хоча й не остаточною, класифікацією є поділ на зовнішні та внутрішні функції, такої думки дотримуються українські й угорські фахівці. Цим науковим доробком спробуємо продемонструвати різні погляди українських та угорських фахівців із метою розширення наукових досліджень через порівняльно-правові аспекти.

Ключові слова. Функції держави, зовнішні функції, Україна, класифікація, Угорщина, держава, теоретичні підходи.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 9.

Abstract. *The functioning of the state is a rather complex and dynamic process that requires theoretical understanding. This causes considerable effort and serious disagreement among scientists. In the process of research, it is relevant to consider the functions of the state in the philosophical-legal system of the conceptual provisions of the state-legal theory, theoretical approaches, what are the definitions of the functions of the state, what are the components and whether they cooperate with each other. This is determined by the objective conditions and laws of social development. But this direction is of particular importance for Ukraine, which is currently at the stage of a sharp renewal of social spheres of life, including the state and legal sphere. Therefore, the issue of ensuring, protecting, regulating, and guaranteeing social and individual interests is the main goal of the state as a socio-legal entity. Therefore, all attention is focused on the regulation of socially important spheres. Such directions in the theory of the state and law of Ukraine are traditionally called the functions of the state, which according to different definitions and approaches of experts both in Ukraine and in Hungary can be interpreted as the main directions of activity. Today, the scientific literature contains different opinions about which constituent elements are those functions and according to which criteria to classify them. The most widespread, although not final, classification is the division into external and internal functions, this is the opinion held by Ukrainian and Hungarian specialists. With this scientific work, we will try to demonstrate different views of Ukrainian and Hungarian specialists with the aim of expanding scientific research through comparative legal aspects.*

Keywords. *State functions, external functions, Ukraine, classification, Hungary, state, theoretical approaches.*

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 9.

Постановка проблеми. Функції держави, як одна з визначальних категорій державотворення, дають змогу визначити не лише характер діяльності її апарату, а й виявити його недоліки. Цим дослідженням спробуємо виявити підходи до визначення зовнішніх функцій держави в Україні та в Угорщині на основі порівняльно-правових підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході написання наукової статті були використані праці В. Котюка, О. Скакун, М. Дзевелюк, І. Дубинського, С. Кухтика, П. Такача, які в своїх працях акцентували увагу на питаннях, присвячених дослідженню функцій держави.

Не вирішені раніше частини загальної потреби. Дослідженню питання про функції держави або ж конкретно її зовнішнім функціям увага приділялася досить таки давно. Цей факт безспірно демонструє актуальність досліджуваної тематики. Для розширення сфери наукових досліджень пропонується з'ясувати сутність зовнішніх функцій та їх порівняльно-правовий аналіз на прикладі України та

країни Європейського Союзу – Угорщини.

Формулювання цілей статті. Метою даної наукової статті є з'ясувати теоретико-правові підходи до визначення зовнішніх функцій в Україні та Угорщині крізь порівняльно-правовий аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вдалої роботи великого механізму державного апарату, функції держави не мають бути тіншовими. Держава, будучи організаційною системою, призначена саме для управління державними справами суспільства, яка діє в суспільних інтересах і здійснює владу в законний і формалізований спосіб [1].

На думку В. Котюка, функції держави виступають «як основні напрями реалізації завдань і цілей, соціального призначення держави в процесі її діяльності в різних сферах суспільного життя» [2, с. 294]. Адже як зазначає О. Скакун, «...саме функції виражають безпосередню сутність держави та її соціальне призначення. Вивчення функцій дає уміння визначати характер діяльності держави, її

пріоритети на певному етапі розвитку, а також оцінити рівень її організації та ефективності» [3, с. 133].

М. Дзевелюк стверджує, що значних перетворень зазнає сам зміст функцій держави, їхнє значення, правові форми і способи реалізації. Постановка нових завдань і зміна політичного курсу на шлях розбудови України як правової, демократичної, соціальної держави, оптимізація діяльності органів державної та правової влади інститутів у пошуках ефективної моделі регулювання життя українського суспільства визначає важливість і необхідність сучасного теоретичного узагальнення та переосмислення накопичених в юридичній науці поглядів на функції сучасної держави, їхню сутність, зміст та основні різновиди [4, с. 171].

Дещо інше визначення поняття пропонує І. Дубинський, який пише, що «функції держави – це розподіл на окремі типи, види, групи залежно від різних критеріїв (політичних, економічних, соціальних, правових), що набувають практичного значення для напрацювання стратегій і рекомендацій із трансформації, перетворення та модернізації певних напрямів діяльності держави» [5, с. 8]. Чи іншими словами функції держави – це її основні напрями діяльності, що залежать від об'єктивних потреб спільних відносин людей у вирішенні загальної справи, зміст яких визначається історичним спрямуванням суспільства. Виконання функцій держави є складним процесом дії держави через державні органи та їхні посадові особи для певного кола суспільних відносин.

На думку угорського фахівця Я. Кальмана, функції держави – це частина державного управління. І поряд він роз'яснює їх, як мету адміністративної політики, яка стоїть за великою

кількістю завдань, загальним державним інтересом, що обґрунтовує визначення та створення завдання законом. При цьому варто розрізнити поняття функції і завдання. Повертаючись до державного управління, треба звернути увагу, що науковець розуміє у ньому діяльність виконавчої влади, в результаті якої вона фактично впливає на поведінку членів та різних організацій суспільства, а саме застосування права (правозастосування), що здійснюється окремою державною організацією під час прийняття рішень, вироблення, виконання та контролю здійснення державною публічною владою (імперією), через їхню організацію та участь у законодавстві [6].

Не менш важливим питанням є складові частини функції держави. Адже, як ми розуміємо, сама категорія «функція» не є повною, оскільки для її реалізації вона повинна відображати різні сфери суспільного, політичного, економічного життя будь-якої держави.

Так, С. Кухтик зазначає, що функції держави можна визначити як відносно стабільні основні напрями діяльності держави, що відображають її суть і соціальне призначення, які спрямовані на виконання завдань і досягнення цілей та визначаються рівнем розвитку держави. І пропонує класифікувати їх за трьома категоріями: внутрішні, зовнішні та змішані. До внутрішніх відносить: місцеве самоврядування, культурно-ідеологічну; до зовнішніх: функцію оборони, співробітництва з міжнародним співтовариством; до змішаних, тобто до таких які, з одного боку, діють на території держави, а з другого, спрямовані на забезпечення зовнішніх зносин: економічна, політична, екологічна, забезпечення державної безпеки [7, с. 55-56].

На наш погляд, функція забезпечення державної безпеки по суті і є оборонною, тому некоректно її відносити відразу до обох категорій.

Згідно тверджень групи угорських фахівців, є розподіл функцій на класичні внутрішні та зовнішні. До перших, наприклад, відносять охорону громадського порядку, до других оборонну функцію [1]. Інша група правників цієї країни розрізняє аж чотири категорії. Зокрема, П. Такач нараховує такі: внутрішнього порядку в суспільстві, захист від зовнішніх ворогів, підтримка і розвиток комунікаційної інфраструктури, виробничі та торговельні відносини. На його думку, все це можна підсумувати як інтеграцію суспільства, і саме виходячи з цього, можна розуміти державу як соціальну функцію: «державу – це інститут, завданням якого є створення інтеграції суспільства». Відповідно до однієї з найпоширеніших концепцій, держава – це передусім система органів, які виконують функції публічної влади [8].

На нашу думку, навіть не зважаючи на дещо різні підходи до визначення суті функції держави, остаточний зміст є спорідненим, який знаходить своє відображення в частині основних напрямів її діяльності, через органи управління. А в частині саме зовнішніх, які, як ми з'ясували, є складовою частиною функції держави, то цей напрям націлений саме на реалізацію таких напрямків у/або через співпрацю із зарубіжними країнами.

Таким чином, з'ясувавши поняття та підходи до класифікації, на наш погляд, усе ж доцільно зупинитися саме на розподілі на зовнішні та внутрішні функції, оскільки вважаємо їх найбільш коректними. Розширюючи межі класифікації, на нашу думку, відбувається створення лабіринту в теорії держави і права, оскільки при ретельнішому погляді ми постійно повертаємося до поняття про внутрішні

та зовнішні функції держави. Критично варто ставитися до категорії функцій «змішані». Вважаємо їх недоцільними, оскільки маємо розуміти, що внутрішні та зовнішні функції не діють окремо, власне очевидно, що вони дієві, коли працюють у взаємодії, а тому розуміємо, що між ними є взаємне доповнення та переплетіння. Те ж саме стосується і позиції угорського фахівця П. Такача та його виокремлених категорій: внутрішнього порядку в суспільстві, захисту від зовнішніх ворогів, підтримки і розвитку комунікаційної інфраструктури, виробничих та торговельних відносин.

Звісно ж час від часу виникає логічне питання: наскільки стабільні такі напрями? Тут повертаємося до думки С. Кухтик, де у ході викладу матеріалу було вказано про відносну стабільність зовнішніх функцій. Частково погоджуємося з цією тезою, оскільки, порівнюючи Україну та Угорщину, не можемо однозначно говорити про подібність, адже Угорщина практично відразу з проголошенням незалежності тримає свої зовнішні напрями без змін й до сьогодні. Такими стратегіями є міжрегіональне добросусідство; захист і підтримка національних меншин за кордоном; робота щодо ЄС та НАТО [9, с. 57-59]. Стосовно України важко говорити про стабільність таких напрямів, коли саме державотворення за останні 30 років було вельми мінливим (варто лише простежити процеси змін курсів у дихотомії «Схід – Захід»). Тож, можемо припустити, що стабільність та формування зовнішніх напрямів залежить від балансу зовнішнього життя держави із внутрішнім.

Висновки. На основі проведеного аналізу ми дійшли таких висновків. По-перше, зовнішні функції

держави є основними напрямками діяльності держав, націлені на їхню реалізацію у співпраці з зарубіжними країнами. По-друге, найбільш доцільнішою класифікацією є їхній поділ саме на зовнішні та внутрішні. По-

третє, в частині стабільності ми можемо говорити про їхню відносну стабільність, що більшою мірою залежить від типу держави та узгодженості (взаємозалежності) зовнішніх та внутрішніх функцій.

Література:

1. Az állam fogalma, funkciói. URL: https://penzugysziget.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2600:16atetel&catid=296&Itemid=397 (дата звернення: 26.06.2023).
2. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. Київ. Атіка, 2005. 592 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид., доповнене і перероблене. Київ. Правова єдність, 2010. 520 с.
4. Дзевелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. *Науковий журнал «Підприємництво, господарство і право»*. 11/2016. С. 171-176.
5. Дубинський І. Класифікаційні особливості функцій держави. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського*. Том 30(69). № 4. 2019. С. 7-11.
6. A közigazgatás fogalma, feladatai és funkciói, tevékenységfajtái. URL: <https://slideplayer.hu/slide/12007050/>. (дата звернення: 26.06.2023).
7. Кухтик С. Зовнішні функції держави в контексті глобалізаційних викликів. *Журнал «Економіка і право»*. Випуск 12. 2010. С. 55-60.
8. Takács Péter Az állam fogalma. URL: <http://real.mtak.hu/80661/2/Az%20C3%A1llam%20fogalma%202014%20Gy%C5%91r%20.pdf> (дата звернення: 26.06.2023).
9. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai. Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. Bp.: Vadas, 1990. 337.old.

References:

1. Az állam fogalma, funkciói. Available at: https://penzugysziget.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2600:16atetel&catid=296&Itemid=397 (Accessed 26.06.2023).
2. Kotiuk V. O. General theory of the state and law. Navchalnyi posibnyk. Kyiv. Atika, 2005. pp. 592.
3. Skakun O. F. Theory of the state and law: pidruchnyk. 2-he vyd., dopovnene i pereroblene. Kyiv. Pravova yednist, 2010. 520 p.
4. Dzeveliuk M. Nomenclature of the function of the modern state. Naukovyi zhurnal «Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo». 11/2016. pp. 171-176.
5. Dubynskyi I. Classification features of state functions. Vcheni zapysky TNU imeni V. Vernadskoho. Tom 30(69). № 4. 2019. pp. 7-11.
6. A közigazgatás fogalma, feladatai és funkciói, tevékenységfajtái. Available at: <https://slideplayer.hu/slide/12007050/> (Accessed 26.06.2023).
7. Kukhtyk S. External functions of the state in the context of globalization challenges. Zhurnal «Ekonomika i pravo». Vypusk 12. 2010. S. 55-60.
8. Takács Péter Az állam fogalma. Available at: <http://real.mtak.hu/80661/2/Az%20C3%A1llam%20fogalma%202014%20Gy%C5%91r%20.pdf> (Accessed 26.06.2023).
9. A Magyar Köztársaság nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikai tevékenységének eseményei és dokumentumai. Magyar Külpolitikai Évkönyv. A Külügyminisztérium Dokumentációs Főosztálya. Bp.: Vadas, 1990. 337.old.

Стаття надійшла до друку 21.10.2023

УДК 340.12

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-58-65

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Кубрак Д.А.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: kubrakda@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4865-9988>*

PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS DURING IMPLEMENTATION OF GUARANTEES IN EXECUTIVE PROCEEDINGS: THEORETICAL AND LEGAL RESEARCH

Stepanenko N.V.,

*PhD in Law,
Associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Kubrack D.A.,

*PhD student of the Department of Theory and History
of the State and Law, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: kubrakda@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4865-9988>*

Анотація. У роботі, на основі аналізу наукових поглядів учених та норм чинного законодавства, надано характеристику сучасного стану забезпечення прав та свобод дитини в Україні. З'ясовано, що на законодавчому рівні ухвалено низку законів, норми яких спрямовані на захист прав і свобод дитини, що, беззаперечно, можна оцінити з позитивного боку. Водночас вказаними документами перелік правових актів у цій сфері не обмежується. Одним з основних компонентів державної політики України у сфері захисту дитинства є вдосконалення нормативно-правової бази в умовах воєнного стану, зокрема

імплементация норм міжнародного права та міжнародних механізмів захисту прав дітей. Результатом цієї діяльності є те, що на сьогодні Україна є учасницею ухвалення цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини. Також слід зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним та вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінюються. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей та багатьма іншими факторами тощо. Досліджено, що законодавчо не встановлено покарання за вчинення кримінального злочину у виді вербування, втягування та рекрутування дітей у воєнні дії. Залишається сьогодні відкритим питання стосовно доцільності імплементации міжнародних механізмів захисту прав дітей в українське суспільство та правовий простір. Головною причиною цього є той факт, що ці інститути не гарантують захисту прав дітей у тих країнах, які їх розробили та широко використовують. А тому актуальним є дослідження ефективності використання міжнародних механізмів щодо захисту прав дітей у світі. Визначено пріоритети прав та свобод дитини в Україні, а саме: створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, системи правосуддя, дружнього до дитини, безпечного інформаційного простору для дітей, активізація територіальної громади у вирішенні питань забезпечення прав дітей в умовах децентралізації. Зроблено висновок, що за час незалежності України законодавець створив досить потужну та розгалужену систему захисту прав та свобод дітей, яка складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили. Проте, однією із проблем у цій сфері є фактична відсутність правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: законодавство, нормативно-правовий акт, права та свободи, дитина, Конституція, закони, підзаконні нормативно-правові акти, захист прав дитини.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 18.

Abstract. The work, based on the analysis of the scientific views of scientists and the norms of the current legislation, provides a description of the current state of ensuring the rights and freedoms of the child in Ukraine. It has been investigated that there is no statutory punishment for committing the criminal offense of recruitment, involvement and recruitment of children in military operations. It has been found that a number of laws have been adopted at the legislative level, the norms of which are aimed at protecting the rights and freedoms of the child, which, undoubtedly, can be evaluated from the positive side. At the same time, the list of legal acts in this area is not limited to the specified documents. One of the main components of Ukraine's state policy in the field of childhood protection is the improvement of the legal framework in the conditions of martial law, in particular, the implementation of international law and international mechanisms for the protection of children's rights. The result of this activity is that today Ukraine is a participant in the adoption of a number of international documents in the field of ensuring children's rights. It should also be noted that in Ukraine, the main approaches to the understanding and implementation of children's rights, defined by international and domestic legislation, have changed significantly in recent times. This is due to the increased attention of the state to the interests of children, the improvement of the mechanism of control over compliance with the current legislation in the field of childhood protection, the development of institutions for the social and legal protection of children, and many other factors, etc. Today, the question of the expediency of implementing international mechanisms for the protection of children's rights in Ukrainian society and the legal space remains open. The main reason for this is the fact that these institutions do not guarantee the protection of children's rights in those countries that developed and widely use them. And that is why it is relevant to study the effectiveness of the use of international mechanisms for the protection of children's rights in the world. By-laws are also an important group. The priorities of the rights and freedoms of the child in Ukraine have been determined, namely: creation of favorable conditions for the life and development of the child, a child-friendly justice system, a safe information space for children, activation of the territorial community in solving issues of ensuring children's rights in conditions of decentralization. It was concluded that during the independence of Ukraine, the legislator created a rather powerful and extensive system of protection of the rights and freedoms of children, which consists of normative legal acts of different legal force. However, one of the problems in this area is the actual absence of legal norms that establish the specifics of the legal regulation of children's rights in conditions of armed conflict.

Keywords: legislation, normative legal act, rights and freedoms, child, Constitution, laws, subordinate normative legal acts, protection of children's rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 18.

Постановка проблеми.
Соціально-правовий захист населення є одним із головних атрибутів будь-якої прогресивної європейської держави,

особливо коли проблема захисту прав людини загалом завжди існувала. Особливе місце у сфері забезпечення прав і свобод людини посідає

безпосередньо забезпечення прав дітей, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їхньої людської гідності якнайточніше відображають рівень гуманності та цивілізованості суспільства [1, с. 2]. Варто погодитися з тим, що діти – це особлива соціально-демографічна група населення, яка має не лише визначені законом вікові межі, а і свої специфічні потреби, інтереси, права [2, с. 38]. Отже, держава повинна створити всі організаційно-правові умови для того, щоб захистити цю категорію громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання щодо забезпечення прав і свобод дитини в Україні у своїх наукових працях розглядали такі дослідники: Н. М. Крестовська, С. А. Саблук, В. Д. Бабкін, С. В. Бобровник, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, Р. А. Калюжний, Д. А. Керімов, О. І. Наливайко, В. С. Нерсесянц, Н. М. Оніщенко, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Є. О. Харитонов, Ю. С. Шемшученко та багато інших.

Не вирішені раніше частини загальної потреби. Однак поза увагою вчених залишилось питання сучасного стану забезпечення прав і свобод дитини в Україні, що, беззаперечно, можна вважати суттєвою прогалиною на теоретичному та практичному рівнях. Аналіз наукової літератури дає змогу констатувати, що нині ключовим нормативно-правовим актом, в якому визначаються найбільш важливі засади захисту прав та свобод дитини, є Конституція України. Крім того, надзвичайно важливу роль відіграють численні міжнародні нормативно-правові акти в цій сфері, які ратифіковані Верховною Радою України та встановлюють стратегічні напрями діяльності державних органів щодо захисту прав дітей у країні. Водночас особливе значення мають звичайні закони та підзаконні нормативно-правові акти, яким ученими приділяється мало уваги.

Формування цілей статті.

Надати характеристику сучасному стану забезпечення прав і свобод дитини в Україні законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження. На початку дослідження стану законодавчого забезпечення прав і свобод дитини в Україні варто зазначити, що на даному рівні законодавець веде досить активну діяльність. Передусім варто згадати Закон України «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист і всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики в цій сфері. Окрім цього, особливий вклад досліджуваного нормативно-правового акта полягає у встановленні найважливіших прав і свобод дитини, зокрема таких: право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я; право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу; право на ім'я та громадянство; право на достатній життєвий рівень; право дитини на вільне висловлення думки й отримання інформації; право на захист від усіх форм насильства й ін. Реалізація цих прав здійснюється шляхом закріплення певної системи заходів, зокрема через: забезпечення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, узгодження його з міжнародними правовими нормами в цій сфері; забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку дітей, їхньої соціально-психологічної адаптації й

активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності тощо [3]. Вагомим здобутком цього Закону є включення до його змісту розділу щодо забезпечення прав дитини, яка перебуває в несприятливих та екстремальних ситуаціях, тобто таких, що потребують особливого захисту держави [3].

Загалом, у всій системі соціального законодавства й у системі законодавства у сфері соціального захисту сімей із дітьми та дітей зокрема зберігається тенденція до його спеціалізації [4]. Це зумовлює те, що такими актами законодавець передбачає широкий спектр різних прав дітей та різноманітні заходи щодо їх охорони. Серед таких актів варто назвати закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [5], «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [6]. Також до спеціалізованих законів, що регулюють здійснення соціального захисту окремих категорій сімей із дітьми, можна віднести закони України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [7], «Про основи соціальної захищеності інвалідів» [8], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [9], «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [10], «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [11] та ін.

Дуже важливим для захисту прав дітей, зокрема майнових, стало ухвалення Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». Звичайно, є законодавчі акти, які зосереджують увагу на якомусь конкретному праві дитини. Зокрема, право на освіту передбачено законами України «Про освіту», «Про дошкільну

освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Право на охорону й захист здоров'я дітей закріплено в Законі України «Про дитяче харчування». Цивільним кодексом України встановлено і забезпечено особисті немайнові та майнові права дітей. Захист права дитини на достатній життєвий рівень можливий завдяки призначенню тимчасової державної допомоги дітям, місце проживання батьків яких невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину (постанова Кабміну України «Про порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, місце проживання батьків яких невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину» від 22 лютого 2016 р.). Трудові права дитини захищені нормами Закону України «Про охорону праці», Кодексом законів про працю України [12, с. 87].

Отже, можна констатувати, що сьогодні на законодавчому рівні ухвалено цілу низку законів, норми яких спрямовані на захист прав та свобод дитини, що, беззаперечно, можна оцінити з позитивного боку. Водночас указаними документами перелік правових актів у цій сфері не обмежується. Важливу групу також складають підзаконні нормативно-правові акти.

Протягом останніх років в Україні реалізовувались державні програми, спрямовані на забезпечення прав дитини, зокрема такі, як: Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2016-2020 рр. (затверджено постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 11 травня 2016 р. №623); Державна програма підтримки сім'ї на період до 2020 р. (затверджено постановою КМУ від 19 лютого 2017 р. №244); Державна програма протидії

торгівлі людьми на період до 2020 р. (затверджено постановою КМУ від 7 березня 2017 р. № 410); Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2017 р. №1242). Постановою Верховної Ради України від 1 січня 2016 р. затверджена Державна цільова програма розвитку національного усиновлення дітей України «Кожній дитині – власну родину» на 2016-2020 рр. Уведення в дію положень цієї Програми повинно було створити сприятливі умови для реалізації положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права дитини в частині, яка декларує, що пріоритетною формою влаштування дитини є сім'я, а також Закону № 2402-III, яким визначено, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, обов'язково повинні бути передані під опіку чи піклування або на усиновлення, яке допускається виключно в інтересах дитини. Із введенням у дію цієї Програми в Україні запроваджено систему контролю, яка забезпечить здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей у порядку, затвердженому постановою КМУ від 8 жовтня 2018 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Окрім того, її реалізація передбачає створення спрощеного механізму усиновлення дітей громадянами нашої держави [13, с. 29].

Однак, незважаючи на ухвалення вельми великої кількості нормативно-правових актів, у нашій державі існують проблеми в галузі реалізації прав і свобод дитини, причиною яких є те, що через наявні в нашому суспільстві економічні проблеми держава фактично неспроможна забезпечити і гарантувати

всім громадянам більшість проголошених у Конституції соціальних та економічних прав і свобод. Не менш важливою проблемою є недоліки в самому законодавстві: недостатньо розроблені юридичні механізми реалізації і захисту тих чи інших прав і свобод, наявність суперечностей у нормативній базі [14, с. 68].

Водночас варто зауважити, що є проблема соціально-політичної кризи, пов'язаної з наявним нині конфліктом на Сході країни. Очевидним і закономірним наслідком цих процесів стало погіршення загального соціального становища дітей. Щодо цього в Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист» зазначено, що на момент слухань:

– ані Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», ані Програма діяльності Кабінету Міністрів України не містять завдань із питань дотримання та захисту прав дитини.

Заходи щодо соціального, медичного, правового захисту дітей у діях центральних та місцевих органів виконавчої влади набули ознак другорядності, чим зумовлено накопичення негативних тенденцій у сфері захисту прав дитини;

– занепокоєння викликає ситуація із забезпеченням права дітей на охорону здоров'я;

– послабилася увага держави до захисту прав дітей соціально вразливих категорій, а саме: дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, а також дітей, які є особами без громадянства, біженцями, дітей осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні;

– спостерігається зменшення кількості дітей, усиновлених або влаштованих у сім'ї громадян України;

– не затверджено спеціальні програми щодо захисту дітей, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції. Військово-цивільні адміністрації не мають спеціальних повноважень та кадрового забезпечення для вжиття ефективних заходів із захисту дітей від наслідків збройного конфлікту. В Україні не ведеться облік офіційних даних про дітей, які загинули та були поранені внаслідок збройного конфлікту. Законодавчо не встановлено покарання за вчинення кримінального злочину у виді вербування, втягування та рекрутування дітей у воєнні дії [15].

Такі проблеми і спонукали до того, що Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 р.»», який розробляли протягом п'яти років. Як зазначається в р. 2 Програми, метою цього документа є забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини та з урахуванням цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН, і стратегії Підсумкового документа Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей». Програма передбачає системні заходи у сфері охорони здоров'я матері і дитини, протидії ВІЛ/СНІДу, туберкульозу та наркоманії, розвиток систем оздоровлення та відпочинку, освіти, соціального забезпечення та підтримки сімей із дітьми та ін. Упровадження цих заходів надає можливість наблизити стан забезпечення прав українських дітей до міжнародних стандартів [16; 17; 42].

5 квітня 2017 р. видано розпорядження Кабінету Міністрів

України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» до 2021 р.». Ухвалення цього документа також здійснено в межах реалізації Конвенції ООН про права дитини, а також імплементації європейських стандартів і підходів до забезпечення прав дітей, розбудови ефективної системи захисту прав та інтересів дитини на рівні територіальної громади в умовах децентралізації, створення дружнього до дітей середовища відповідно до міжнародних стандартів та пріоритетів Стратегії Ради Європи із прав дитини (2016-2021 рр.), а також досягнення цілей сталого розвитку, затверджених Резолюцією ООН 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.», у частині дотримання прав дітей [18]. Згадана програма передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення таких пріоритетів, як: створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, створення системи правосуддя, дружнього до дитини, створення безпечного інформаційного простору для дітей, активізація територіальної громади у вирішенні питань забезпечення прав дітей в умовах децентралізації. Реалізація ж даних аспектів можлива за допомогою: розроблення та затвердження мінімальних стандартів благополуччя та безпеки дитини; забезпечення дитини якісною медичною допомогою від народження, зокрема запровадження програм профілактики захворювань; інтеграції дітей, які утримуються в інтернатних закладах, у соціальний простір територіальної громади; підвищення рівня добробуту українських сімей, зокрема завдяки зростання доходів від трудової діяльності; підвищення адресності соціальної підтримки малозабезпечених сімей із дітьми; посилення роботи із профілактики бездоглядності та

безпритульності дітей; зміцнення системи захисту прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; забезпечення прав дітей-іноземців, дітей національних меншин та дітей, розлучених із сім'єю, які не є громадянами України, зокрема дітей-біженців і дітей, які потребують додаткового захисту тощо [18].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У підсумку проведеного наукового дослідження варто констатувати, що протягом усього існування незалежної держави України законодавець створив досить потужну та розгалужену систему

захисту прав та свобод дітей, яка складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили. Водночас, незважаючи на, здавалося б, велику кількість правових актів, у цій сфері залишається чимало проблем. Однією з яких є фактична відсутність правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту, зокрема за умов проведення антитерористичної операції. Крім того, особливої уваги потребує нормативно-правове врегулювання сфери наукового, інформаційно-методичного, кадрового забезпечення галузі охорони та захисту прав і свобод дитини.

Література:

1. Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні : спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини). Київ, 2020. 228 с.
2. Губаль Ю.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині : дис. канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2015. 207 с.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2021 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 30. Ст. 142.
4. Шумило М.М. Криза джерел права соціального забезпечення як причина кодифікації пенсійного законодавства. *Держава і право : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 49. С. 306.
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 5. Ст. 21.
6. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16 листопада 2020 р. № 2109-III.
7. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28 лютого 2021 р. № 796-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. Ст. 201.
8. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21 березня 2021 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 21. Ст. 252.
9. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2015 р. № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 6. Ст. 147.
10. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1 червня 2020 р. № 1768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 35. Ст. 290
11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
12. Ковальчук А.Ю., Гуревич О.М. Деякі аспекти правового забезпечення прав і свобод дитини. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. Ч. 2. С. 83-87.
13. Кудрявцева О.М. Система захисту конституційних прав дитини в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 4 (164). С. 28-30.
14. Волинка К.Г. Проблеми збереження прав і свобод особи в Україні. *Людина і політика*. 2020. № 1. С. 64-68.
15. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»: постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2017 р. № 1906-VIII. *Урядовий кур'єр*. № 97.
16. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 р.»: *Закон України. Голос України* 2019. № 57.
17. Толкачова Г.В. Міжнародно-правові гарантії захисту прав і свобод дитини та їх імплементація у національне законодавство. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. № 66. С. 35-44.

18. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 31. Ст. 952.

References:

1. Stan dotrymanna ta zakhystu prav dytyny v Ukraini : spetsialna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (do 20-richchia ratyfikatsii Ukrainoiu Konventsii OON pro prava dytyny). Kyiv, 2020. 228 pp.
2. Hubal Yu.V. Konstytutsiino-pravovyi status dytyny v Ukraini ta Uhorschchyni: dys kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Uzhhorod, 2015. 207 pp.
3. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2021 r. № 2402-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2021. № 30. St. 142.
4. Shumylo M.M. Kryza dzherel prava sotsialnoho zabezpechennia yak prychna kodyfikatsii pensiinoho zakonodavstva. Derzhava i pravo: zbirnyk naukovykh prats. 2020. Vyp. 49. p. 306.
5. Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy "About state assistance to families with children". Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 5. St. 21.
6. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu osobam z invalidnistiu z dytynstva ta ditiam z invalidnistiu "About state social assistance to persons with disabilities from childhood and children with disabilities" : Zakon Ukrainy vid 16 lystopada 2020 r. № 2109-III.
7. Pro status i sotsialnyi zakhyst hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok Chornobylskoi katastrofy "About the status and social protection of citizens who suffered as a result of the Chernobyl disaster": Zakon Ukrainy vid 28 liutoho 2021 r. № 796-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2021. № 16. St. 201.
8. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti invalidiv v Ukraini "About the basics of social protection of the disabled in Ukraine": Zakon Ukrainy vid 21 bereznia 2021 r. № 875-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2021. № 21. St. 252.
9. Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu diteisyrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia "About ensuring organizational and legal conditions for social protection of orphans and children deprived of parental care": Zakon Ukrainy vid 13 sichnia 2015 r. № 2342-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 6. St. 147.
10. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu malozabezpechenym simiam "About state social assistance to low-income families": Zakon Ukrainy vid 1 chervnia 2020 r. № 1768-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2020. № 35. St. 290
11. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasyilstvu "About preventing and combating domestic violence": Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 2017 r. № 2229-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 2018. № 5. St. 35.
12. Kovalchuk A.Iu., Hurevych O.M. Deiaki aspekty pravovoho zabezpechennia prav i svobod dytyny. Yevropeiski perspektyvy. 2022. № 2. Ch. 2. p. 83-87.
13. Kudriavtseva O.M. Systema zakhystu konstytutsiinykh prav dytyny v Ukraini. Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. 2014. № 4 (164). p. 28-30.
14. Volynka K.H. Problemy zberezhenia prav i svobod osoby v Ukraini. Liudyna i polityka. 2020. № 1. p. 64-68.
15. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Prava dytyny v Ukraini: zabezpechennia, dotrymanna, zakhyst»: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 22 liutoho 2017 r. № 1906-VIII. Uriadovyi kurier. № 97.
16. Pro Zahalnodержavnu prohramu «Natsionalnyi plan dii shchodo realizatsii Konventsii OON pro prava dytyny na period do 2016 r.»: Zakon Ukrainy. Holos Ukrainy. 2019. № 57.
17. Tolkachova H.V. Mizhnarodno-pravovi harantii zakhystu prav i svobod dytyny ta yikh implementatsiia u natsionalne zakonodavstvo. Derzhava i pravo : zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky. 2014. Vyp. № 66. p. 35-44.
18. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi sotsialnoi prohramy «Natsionalnyi plan dii shchodo realizatsii Konventsii OON pro prava dytyny» na period do 2021 r.: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 kvitnia 2017 r. № 230-r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2017. № 31. St. 952.

Стаття надійшла до друку 15.12.2023

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-66-74

**АЛГОРИТМИ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ПРОЦЕСІВ
ВІЗОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ – ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ****Казік Т. В.,***аспірантка кафедри теорії та історії держави і права**ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»**м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113**e-mail: KazikT@krok.edu.ua**ORCID: orcid.org/0000-0001-5753-5768***ALGORITHMS OF THEORETICAL AND LEGAL BASIS OF VISA
LIBERALIZATION PROCESSES – TODAY'S CHALLENGES****Kazik T. V.,***PhD student of the Department of Theory and History**of the State and Law, «KROK» University**Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113**e-mail: KazikT@krok.edu.ua**ORCID: orcid.org/0000-0001-5753-5768*

Анотація. У науковій статті розглянуті теоретико-правові основи процесів візової лібералізації між Україною та країнами Європейського союзу, акцентована увага на викликах сьогодення в умовах повномасштабної військової агресії, глобалістичних впливах і челенджах. Україна, починаючи з часів незалежності впевнено тримає курс на інтеграцію у європейських співтовариство. Зрозуміло, що це процес довготривалий і непростий – процес юридичного, економічного, культурного, соціального і політичного упорядкування, узгодження, а також об'єднання структур і функцій у відповідно адаптовану систему. На даний момент європейська інтеграція, її конструкції і механізми, вибудовуються за рахунок розширення Європейського Союзу і Ради Європи. Європейський вибір і стратегічні, життєвоважливі інтереси українства сьогодні, в умовах жахливої, кровопролитної війни, розв'язаної російською воєнщиною, є у об'єктивних реаліях без альтернативними і невід'ємними. Практично, сьогодні на повісті дня, стоїть питання, чи зможе Україна, що розташована у центральній частині Європи, залишатись самостійною, незалежною державою? Країни ЄС, і не тільки чинить дії допомоги Україні, які перш за все направлені на збереження територіальної цілісності, суверенітету, оборонної спроможності. Надають військову допомогу, проводять військові вишколи військовиків згідно стандартів НАТО, прийняли і забезпечили проживання і навчання біженців з України, матерів, дітей, людей старшого віку, пенсіонерів на своїй території, по неофіційним підрахункам більше шести мільйонів українців сьогодні у зв'язку з війною проживають у Європі. Забезпечують безоплатне медичне лікування і реабілітацію поранених військовиків і цивільного населення, що зазначило що зазнало вогнепальних тяжких поранень і поневічень у результаті російської військової агресії. Продумані, контрольовані, прагматичні, правові підходи до міграційних процесів, дали би значний динамізм і позитив ефективного спрощення можливості переміщення і руху індивідів у межах європейського простору, належного забезпечення контрольованості даних процесів, всесторонньої безпеки жителів країн ЄС від негативізму процесів незаконної міграції, порушень прав і свобод громадян країн Європейського Союзу, та пов'язаних потенційних ризиків від незаконної міграції. Теоретико-правовий аналіз процесів візової лібералізації дає підстави для констатації, на думку автора недостатньої юридичної забезпеченості даних підходів, розумінь і тлумачень, що відповідно негативно відбивається на ефективності нормативно-правової асекурації. Повільність і непослідовність реформ, масова масштабна корупція, можуть стати реальними причинами через які відносини України і ЄС перейдуть у фазу скасування безвізового режиму, і відповідно про ніяку візову лібералізацію не може бути і мови. На жаль, такі негативні тенденції у реаліях сьогодення не поодинокі.

Ключові слова. Порівняльно-правовий аналіз, міжнародно-правове утвердження, теоретико-правові основи, процеси візової лібералізації, країни ЄС, європейська інтеграція, механізми адаптації, міжнародні принципи і стандарти, євроінтеграція, безвізовий режим.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 18.

Abstract. The scientific article examines the theoretical and legal foundations of visa liberalization processes between Ukraine and the countries of the European Union, focusing attention on today's challenges in the conditions of full-scale military aggression, globalist influences and challenges. Since the time of independence, Ukraine has been confidently on course for integration into the European community. This is a long-term and difficult process - a process of legal, economic, cultural, social, and political regulation, coordination, as well as unification of structures and functions into a correspondingly adapted system. Now, European integration, its structures, and mechanisms, are built due to the expansion of the European Union and the Council of Europe. The European choice and the strategic, vital interests of Ukrainians today, in the conditions of a terrible, bloody war unleashed by the Russian military, are in objective realities without alternatives and inalienable. Practically, today on the agenda is the question whether Ukraine, located in the central part of Europe, will be able to remain an independent, independent state? EU countries, and not only, take actions to help Ukraine, which are primarily aimed at preserving territorial integrity, sovereignty, and defense capability. They provide military aid, conduct military training for soldiers in accordance with NATO standards, accepted and provided housing and education for refugees from Ukraine, mothers, children, elderly people, pensioners on their territory, according to unofficial estimates, more than six million Ukrainians are currently living in connection with the war in Europe. They provide free medical treatment and rehabilitation of wounded military personnel and civilians who suffered serious gunshot wounds and mutilations because of Russian military aggression. Thoughtful, controlled, pragmatic, legal approaches to migration processes would give significant dynamism and positive effect of effectively simplifying the possibility of movement and movement of individuals in the mechs of the European space, proper provision of controllability of these processes, comprehensive security of residents of EU countries from the negativity of illegal migration processes, violations of rights and freedoms of citizens of the European Union countries, and related potential risks from illegal migration. The theoretical and legal analysis of visa liberalization processes provides grounds for stating, in the author's opinion, insufficient legal security of these approaches, understandings and interpretations, which accordingly has a negative impact on the effectiveness of regulatory and legal assurance. The slowness and inconsistency of reforms, massive large-scale corruption, can become the real reasons for which relations between Ukraine and the EU will move into the phase of canceling the visa-free regime, and accordingly, there can be no question of any visa liberalization. Unfortunately, such negative trends are not unique in today's realities.

Keywords: Comparative legal analysis, international legal approval, theoretical and legal foundations, visa liberalization processes, EU countries, European integration, adaptation mechanisms, international principles and standards, European integration, visa-free regime.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 18.

Постановка проблеми. Вислів «процеси лібералізації візового режиму» у реаліях сьогодення віддзеркалює глибоко вкорінене в Україні уявлення про те, що ЄС повинен надати і забезпечити комфортні напрямки європейської інтеграції, продуманої міграційної політики, максимального спрощення можливостей пересування індивідів у країнах Європейського простору. Однак потенційні ризики системної масштабної корупції, організованої злочинності і динамічності її організованих міжнародних форм, фігурантами яких досить часто є громадяни України, являється негативним маркером спроможності забезпечення належної

правової безпеки і контролю від незаконної міграції, потенційних ризиків, які вона несе для громадян країн ЄС, в умовах процесів лібералізації візового режиму. Особливу тривогу викликають у спільноти ЄС, що в орбіту цих негативних злочинних спрямувань, все більше, поряд із злочинцями, масштабно беруть участь державні службовці, що повинні протистояти цим негативним явищам, прикордонні служби, митники, державні функціонери (система «шлях») і т.п.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході підготовки і написання даної наукової статті використані праці, що пов'язані з візовими процесами, зокрема:

С. Закірова, О. Зеркаль, О. Ільченко, С. Мітряєва, М. Смолярова та міжнародні законодавчі акти.

Формулювання цілей статті.

Метою наукової статті є здійснення аналізу теоретико-правових основ процесів візової лібералізації в умовах повномасштабної військової агресії і глобалістичних викликах і транзитах.

Виклад основного матеріалу.

Продумані і прагматичні правові підходи до міграційних стратегій повинні бути направлені на максимальне спрощення можливостей переміщення індивідів у межах європростору. Людина повинна себе відчувати, перш за все, людиною у повному розумінні цього слова. Її права гарантовані найвищими законами держав – Конституціями країн.

На превеликий жаль, ті особи, які мали змогу пересікати кордони нашої держави з країнами ЄС, навіть не дивлячись на те, що ще 05.04.2010 року набув чинності основний документ ЄС – Візовий кодекс, який сформував правовий фундамент візових процесів ЄС, де основи візової лібералізації спрямовані на сприяння переміщення індивідів на законних підставах і протидію незаконним міграційним викликам. У контексті зазначеного слід акцентувати увагу, що ще однією з важливих ключових визначень нормативно-правових форм взаємодії між Європейським Союзом та іншими країнами, є угода про спрощення візового режиму, зокрема важливо згадати Угоду України і ЄС, що набула чинності 01.01.2008 року, «Угода між Україною та Європейським співтовариством про спрощення оформлення віз» – Люксембург 18.06.2007 року [1]. Угоди (доповнення) від 23.07.2012 [2] і 2014 рр. [3].

Як зазначалося нами раніше, лібералізація візового режиму являє собою багатоетапний процес. Цей процес регулюється великою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили, які у своїй сукупності

становлять так звану «систему джерел правового регулювання процесу лібералізації візового режиму».

Питання правового регулювання лібералізації візового режиму є об'єктом чималої кількості наукових досліджень. Ця тема неодноразово привертала увагу як українських, так і зарубіжних вчених.

Разом з тим, комплексних досліджень, присвячених правовому регулюванню процесу лібералізації візового режиму в ЄС наразі є недостатньо. Аналіз джерел правового регулювання лібералізації візового режиму здійснюється науковцями здебільшого фрагментарно, у контексті дослідження того чи іншого нормативно-правового акта, деяких аспектів регулювання лібералізація візового режиму, або ж науковці вивчають це питання на прикладі окремої країни-члена ЄС. Значне обумовлює потребу відповідних наукових напрацювань.

Передусім слід звернутися до дефініції поняття «джерела правового регулювання» як до ключового поняття даної наукової статті дослідження. Узагальнення наукових джерел дозволяє стверджувати, що, попри неодноразово вживання даної терміносполуки в наукових дослідженнях з різних галузей права, її визначення в доробках українських науковців недостатні. З огляду на це, насамперед, необхідно доповнити цю наукову прогалину. З цією метою звернемося до наукових напрацювань та проаналізуємо поняття «Правові основи – джерела права» та «правове регулювання» від яких, на нашу думку, і походить поняття «джерела правового регулювання».

Узагальнення наукових підходів, запропонованих дослідниками і вченими у наукових джерелах, дає змогу зазначити, що під правовими основами, джерелами права, згідно доктринальних підходів, варто розуміти виражений в офіційній формі комплекс юридичних ідей, поглядів, теорій, які обумовлюють створення функціонування права, у

формальному (юридичному) розумінні – це спосіб вираження змісту правил поведінки або те, що дає правилу загальнообов'язковий характер. Тобто, «правові основи – джерела права» за своїм змістом – це офіційні форми зовнішнього вираження й закріплення правових норм, які діють у державі [4, с. 112-179].

Отже, можемо зробити висновки, що вони надають змогу у повній мірі зрозуміти сутність поняття. За винятком хіба що інтерпретації запропонованого тлумачення поняття джерел права, в загальному їх розумінні до теми нашого дослідження.

Що ж стосується поняття «правове регулювання», то можна виокремити вузьке та широке розуміння правового регулювання. Так, А.М. Куліш розуміє правове регулювання як «здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх» [5, с. 62]. Порівняно дещо більш змістовно, на нашу думку, конкретизований підхід пропонує С.В. Чорний, який вважає, що правове регулювання – це вплив держави на суспільні відносини через систему правових засобів, з метою встановлення конкретних прав і обов'язків учасників цих відносин та їх упорядкування [6, с. 252]. У свою чергу, Р. Я. Демків наводить ширше визначення, але замінює поняття «правове регулювання» на «юридичне регулювання», під яким розуміє специфічну діяльність держави, її органів, посадових осіб і уповноважених на те громадських організацій щодо впорядкування суспільних відносин шляхом встановлення юридичних норм і прийняття в необхідних випадках індивідуальних рішень відповідно до цих норм, вирішення юридично значущих питань, що виникають у межах таких відносин [7, с. 21]. Обидва підходи, на думку автора статті,

заслужують на увагу, втім не дають змоги повною мірою зрозуміти сутність явища правового регулювання, тому потребують уточнень. Крім цього, кожне із наведених тлумачень має певні прогалини та потребує уточнень.

Зважаючи на вищезазначене та беручи до уваги наявні доктринальні напрацювання, під джерелами правового регулювання процесу лібералізації візового режиму, на думку автора, варто розуміти, як здійснюваний уповноваженими суб'єктами вплив на поведінку учасників суспільних відносин у сфері лібералізації візового режиму, шляхом розробки та прийняття правових норм з метою встановлення конкретних прав і обов'язків учасників цих відносин та їх упорядкування в інтересах суспільства.

Для кращого теоретико-правового осмислення даного питання, на думку автора, доречно розглянути джерела регулювання правових основ процесів лібералізації візового режиму шляхом групування із застосуванням методу класифікації. Зокрема, взявши за основу класифікацію джерел права ЄС, пропонуємо класифікувати джерела правового регулювання процесу лібералізації візового режиму такі дві групи:

- джерела правового регулювання процесу лібералізації візового режиму первинного права («первинне законодавство»): установчі договори, на базі яких створена організація і сформоване коло найбільш значущих її органів, також нормативно-правові акти, які прирівнюються до установчих документів ЄС;

- джерела правового регулювання процесу лібералізації візового режиму вторинного права («вторинне законодавство»): основна маса всіх численних документів, яка поєднує правові акти, прийняті органами ЄС: Візовий кодекс, конвенції, регламенти, висновки, директиви, прецедентна практика Суду ЄС, міжнародні договори, які укладено з

третіми країнами, міжнародні договори, які укладено з міжнародними організаціями.

Визначившись із класифікацією джерел, розглянемо їх детальніше. Зважаючи на логіку дослідження, розпочати, на нашу думку, варто із Договору при застосування Європейської спільноти (Маастрихтського договору). Адже підписання цього документу стало важливою подією у визначенні порядку вільного пересування осіб. Саме підписання Маастрихтського договору, який створив Європейський союз та запровадив концепцію спільного європейського громадянства, було вагомим кроком на шляху становлення свободи пересування для всіх громадян держав-членів. Наразі громадяни країн Європейського Союзу мають право вільно перетинати внутрішньодержавні кордони, шукаючи можливості для роботи і освіти, більш високого рівня життя чи навіть більш бажаного клімату [8]. Відповідне положення закріплене ст. 18, де зазначається: «Кожен громадянин Союзу має право на вільне пересування та перебування на території держав-членів, з урахуванням обмежень та умов, закладених у цьому Договорі та заходах, ухвалених на його виконання» [9].

Наступний важливий нормативно-правовий акт, який також варто віднести до джерел так званого «первинного права» – Договір про функціонування ЄС (далі ДФЄС) [10]. Відповідно до статті 20 ДФЄС встановлено право громадян Союзу на вільне переміщення та проживання на території держав-членів за умови не порушення обмежень, які передбачають установчі договори та положення, прийняті на їх підставі.

Правовою основою візової політики ЄС виступають також положення статті 77(2) (а) ДФЄС, згідно з якою Європейський Парламент та Рада ЄС приймають акти з питань загальної політики щодо віз та інших дозволів на короткострокове перебування.

Відповідно до цієї норми ДФЄС, Рада та Парламент видають акти Союзу, що формують системи правових актів, яку можна умовно кваліфікувати, як візове законодавство ЄС. При цьому, візове законодавство виступає як один із елементів законодавства ЄС про свободу пересування осіб (законодавства ЄС про перетин людей державних кордонів).

Значні корективи у здійсненні міграційної політики в межах європейського простору внесло прийняття Лісабонської угоди від 19 жовтня 2007р. Важливість цього міжнародного документу підтверджується поглядами М. Чулаєвської, яка стверджує, що саме зазначена угода вивела міграційну політику ЄС на якісно новий рівень із зазначенням того, що спільна міграційна політика в ЄС визначається такою, що сформована [11, с. 247].

Крім цього варто зазначити, що сприйняттям Лісабонської угоди було значно розширено компетенцію Суду ЄС із питань візової політики. Зокрема, Суд ЄС отримав повну юрисдикцію щодо всіх заходів, прийнятих відповідно до розділу V ДФЄС. Адже, якщо проаналізувати положення ДФЄС до набрання чинності Лісабонської угоди у грудні 2009 року, то можна дійти висновку, що юрисдикція Суду щодо віз, надання притулку, імміграції та інших питань, пов'язаних із вільним пересуванням людей, була досить обмеженою. Підтвердження цій тезі можна віднайти й безпосередньо у практиці суду. Показовим у цьому контексті є рішення у справі *Georgescu*. Так, фактично у своєму рішенні у справі *Georgescu* Суд ЄС зазначив, що на підставі колишньої статті 68 (1) ДЄС, він не мав юрисдикції тлумачити Положення про візи на основі попереднього рішення національного суду, який не був судом останньої інстанції [12]. Лісабонський договір скасував колишню статтю 68, тим самим усуваючи ці обмеження щодо

юрисдикції Суду виносити попередні рішення. Незважаючи на те, що прецедентне право щодо віз усе ще є досить обмеженим, це суттєва реформа, оскільки вона передбачила більшу однаковість у застосуванні правової бази та посиленій судовий захист для осіб. Підтверджує потенціал тлумачення Судом *acquis* ЄС щодо віз рішення у справі Хассані від 2017 року щодо актуальності права на оскарження відмови у видачі віз [13].

Важелем, що посилив гарантії реалізації та захисту права громадян на свободу пересування стала Хартія основних прав Європейського Союзу від 07 грудня 2000 року [14]. Так, на думку С. В. Максименка, відповідний міжнародний документ є надзвичайно важливим і за своїм змістом являє собою «Біль про права» [15, с. 69-70]. Будучи одним з основоположних актів Євросоюзу, Хартія наділена юридичною силою установчих документів ЄС при цьому, залишаючись самостійним джерелом права, не відноситься до структури Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [16].

Перейдемо до аналізу джерел вторинного права. 14 червня 1985 р. представники п'яти держав-учасниць Співтовариства Франції, ФРН, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу підписали на р. Мозель поблизу люксембурзького населеного пункту Шенген угоду «Про скасування паспортного митного контролю» на внутрішніх кордонах Співтовариства». Початково угода існувала незалежно від інших структур європейської інтеграції. Це, зокрема, зважаючи на відсутність консенсусу про скасування прикордонного контролю між країнами. Цікаво, що вона передбачала лише «покроково заміну паспортного контролю на візуальне спостереження за індивідуальними транспортними засобами, що могли б не зупинятися на кордонах, а лише проїжджати зі зниженою швидкістю» [17, с. 89]. Документ не вимагав

ратифікації й був фактично рекомендаційним. Але саме він започаткував «шенгенський процес».

19 червня 1990 року Угоду було доповнено Шенгенською конвенцією про спільні права видачі віз громадянам країн, що не входили до Європейського Співтовариства. На базі цих угод відбувалося створення Шенгенської зони зі скасування візової системи, прикордонного й митного контролю. Шенгенська конвенція була розлогим документом. Вона підтверджувала принцип вільного пересування громадян Європейського Співтовариства всередині зони, утворюваної зовнішніми кордонами держав, що приєдналися до неї та встановлювала єдині вимоги до видачі в'їзних віз іноземцям, котрі, отримавши єдину «шенгенську візу» для в'їзду до якоїсь з однієї країни-учасниці Угоди, мали право подорожувати рештою країн цієї зони без обмежень.

Хоча Шенгенську конвенцію було підписано поза межами Європейських Співтовариств і до неї спочатку приєдналися не всі країни ЄС, її підписання було важливим кроком до створення єдиного європейського простору в соціально-економічній і гуманітарній сферах. У Західній Європі формувався особливий психологічний клімат, який сприяв зміцненню настроїв на користь зближення західних європейців.

Комплекс ухвалених державами-учасницями Шенгенського простору правових основ становить шенгенські *acquis* ЄС, які формуються у сферах, що пов'язані зі скасуванням контролю зовнішніх кордонів; узгодженням умов в'їзду та видачі короткострокових віз; порядком перетину зовнішніх кордонів держав-членів ЄС; співробітництвом судових і поліцейських органів країн-учасниць організації; створенням Шенгенської інформаційної системи тощо [18].

У 2021р. Україна і ЄС на щорічній основі запровадили Діалог з кібербезпеки, і захисту кібероборони та

протистояння кіберзлочинності. На безпрецедентну військову агресію росії проти України Європейський Союз увів першочергово шість пакетів санкцій, які направлені на недопущення фінансування Росією війни, санкції відносно російської політичної і військової кліки (економічні, індивідуальні, дипломатичні обмежувальні заходи). Запроваджені також аналогічні санкції і проти білоруських функціонерів, що причетні до вторгнення в Україну. Розділом III Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, яка згадувалась попередньо, визначені основні стратегічні взаємодії на шляху до утвердження верховенства права, зміцнення правоохоронної діяльності, розвиток взаємодії у сфері міграції, протидії тероризму, організованій злочинності, корупції, незаконним обігом наркотиків і т.д. На постійній основі запроваджено Діалог з дотримання прав людини в Україні на окупованих росією територіях. У 2022 році Рада ЄС в умовах російського вторгнення в Україну прийняла безпрецедентне рішення про тимчасову лібералізацію торгівлі з Україною, щоб полегшити експорт продукції в умовах війни.

Цілком зрозуміло, що з початком повномасштабної війни росії проти України з 24 лютого 2022 року та запровадженням у державі воєнного стану, ці Угоди і Договори потребують суттєвих коригувань, з урахуванням реалій сьогодення у соціальній, політичній, оборонно-безпековій, економічній сферах. З початком повномасштабної війни росії проти України, стратегія комунікації з ЄС повинна сприяти новому формату забезпечення підтримки України у процесах правових основ візової лібералізації, приділяючи особливу увагу спільній системі безпеки і оборони, з особливою увагою застереження щодо запровадження і дотримання цивільного та

демократичного моніторингу і контролю за даними процесами.

Виходячи з викладеного, аналіз основ нормативно-правової бази та наукових джерел з предмету дослідження дозволяє зробити висновок, що під джерелами правових основ правового регулювання процесу лібералізації візового режиму варто розуміти, як роздроблені та прийняті, з метою впливу на поведінку учасників суспільних відносин у сфері лібералізації візового режиму шляхом встановлення конкретних прав і обов'язків учасників цих відносин та їх упорядкування в інтересах суспільства уповноваженими суб'єктами правові норми.

Класифікувати такі джерела можна на:

- джерела первинного права («первинне законодавство»): установчі договори, на базі яких створена організація і сформоване коло найбільш значущих її органів, також нормативно-правові акти, які прирівнюються до установчих документів ЄС;

- джерела вторинного права («вторинне законодавство»): основна маса всіх численних документів, яка поєднує правові акти, прийняті органами ЄС: Візовий кодекс, конвенції, регламенти, висновки, директиви, прецедентна практика Суду ЄС, міжнародні договори, які укладено з третіми країнами, міжнародні договори, які укладено з міжнародними організаціями.

Висновки. Таким чином, аналіз теоретико-правових основ процесів візової лібералізації дозволяє зробити такі висновки:

- візова лібералізація є складним багатоетапний процесом, що включає цілу низку заходів, які різняться для кожної конкретної держави та можуть відбуватися як паралельно, так і послідовно, та має кінцевою метою безвізовий режим;

- процес лібералізації візового режиму регулюється значною

кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили, які у своїй сукупності становлять систему джерел правового регулювання процесу лібералізації візового режиму.

Ця система включає акти первинного права ЄС та акти вторинного права ЄС, які об'єднуються між собою єдиною метою – пом'якшення візового режиму в межах ЄС.

Література:

1. Угода між Україною та Європейським співтовариством про спрощення оформлення віз. Люксембург, 18.07.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850#Text (дата звернення 10.08.2023)
2. Про розвиток безвізового діалогу між Україною та ЄС. Офіційний сайт Представництва України при Співтоваристві із атомної енергії. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/> (дата звернення 10.08.2023)
3. Указ Президента України №Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму України від 22.04.2011. № 494/2-11. ВВР 494/2011.
4. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс: навчальний посібник. Київ. Центр учбової літератури. 2010. 264 с.
5. Куліш А.М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України: дисертація кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.07. Харків. 2003. 177 с.
6. Чорний С.В. Поняття та особливості правового регулювання. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу. *Збірник тез доповідей III Всеукраїнської наукової конференції присвяченій 60 річчю Хмельницького національного університету*. 17 квітня 2022 р. Хмельницький. ХНУ. 2022. С. 249-252.
7. Демків Р.Я. Правове регулювання, як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 125 (1). С. 95-105.
8. Koikkalainen S. Free Movement in Europe: Past and Present. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/free-movement-europe-past-and-present> (дата звернення 07.05.2023).
9. Договір про заснування Європейської спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення 07.05.2023).
10. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. 2010/C 83/01. Хрестоматія. Упорядник Б.В. Бабіна. Одеса. Фенікс. 2012. 294 с.
11. Чулаєвська М. Основні засади здійснення міграційної політики ЄС за Лісабонською Угодою. *Збірник наукових праць*. 2010. № 2. С. 245-253.
12. CJEU, C-51/03 PPU, Geogescu, 31 March 2004, For further details see Meloni (n22), 96
13. CJEU, C-403/16 EI Hassani 13 December 2017. For further references in this regard see W. Piatek (2019) The right to an effective remedy in European law: significance, content and interaction, 6, China – FU Law Journal. 163-174.
14. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення 07.05.2023)
15. Максименко С.В. Шенгенське право і свобода переміщення: міжнародно-правові аспекти глобальної міграції. Одеса. Астропринт. 2005. 192 с.
16. Мушак Н.Б. Свобода пересування осіб, як один із фундаментальних прав громадян ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. № 17 (ч. 1). С. 105-112.
17. Теорія та історія європейської інтеграції: навчальний посібник. / О.М. Кузь, Ю.І. Потоцька, І.В. Застава та ін. Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2020. 182 с.
18. Мушак Н.Б. Шенгенські *acquis* та Україна. Вічі. 2014. № 22. С.3-9.

References:

1. Uhoda mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym spivtovarystvom pro sproshchennia oformlennia viz. Liuksemburh, 18.07.2007 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_850#Text (Accessed 10.08.2023)
2. Pro rozvytok bezvizovoho dialohu mizh Ukrainoiu ta YeS. Ofitsiyni sait Predstavnytstva Ukrainy pry Spivtovarystvi iz atomnoi enerhii. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/> (Accessed 10.08.2023)
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy №Pro Natsionalnyi plan z vykonannia Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu Ukrainy vid 22.04.2011. № 494/2-11. VVR 494/2011.
4. Kyrychenko V.M. Teoriia derzhavy i prava: modulnyi kurs: navchalnyi posibnyk. Kyiv. Tsentr uchbovoi literatury. 2010. 264 p.
5. Kulish A.M. Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia statusu pratsivnykiv podatkovoi militsii Ukrainy: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk, spetsialnist 12.00.07. Kharkiv. 2003. 177 p.

6. Chorni S.V. Poniattia ta osoblyvosti pravovoho rehuliuвання // harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z pravom Yevropeiskoho Soiuzu. Zbirnyk tez dopovidei III Vseukrainskoi naukovoï konferentsii prysviachenii 60 richchiu Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. 17 kvitnia 2022 r. Khmelnytskyi. KhNU. 2022. pp. 249-252.
7. Demkiv R.Ia Pravove rehuliuвання, yak yurydychne yavyshche: okremi aspekty rozuminnia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii «Pravo». 2015. № 125 (1). pp. 95-105.
8. Koikkalainen S. Free Movement in Europe: Past and Present. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/free-movement-europe-past-and-present> (Accessed 07.05.2023)
9. Dohovir pro zasnuвання Yevropeiskoi spilnoty (Dohovir pro zasnuвання Yevropeiskoho ekonomichnogo spivtovarystva). 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (Accessed 07.05.2023)
10. Konsolidovani versii dohovoru pro Yevropeyskyi Soiuz ta Dohovoru pro funktsionuvannia Yevropeiskoho Soiuzu. 2010/S 83/01. Khrestomatiiia. Uporiadnyk B.V. Babina. Odesa. Feniks. 2012. 294 s.
11. Chulaievska M. Osnovni zasady zdiisnennia mihratsiinoï polityky YeS za Lisabonskoïu Uhodoïu. Zbirnyk naukovykh prats. 2010. № 2. S. 245-253.
12. CJEU, C-51/03 PPU, Geoghegan, 31 March 2004, For further details see Meloni (n22), 96
13. CJEU, C-403/16 EI Hassani 13 December 2017. For further references in this regard see W. Piatek (2019) The right to an effective remedy in European law: significance, content and interaction, 6, China – FU Law Journal. 163-174.
14. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu vid 07.12.2000 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (Accessed 07.05.2023)
15. Maksymenko S.V. Shenhenske pravo i svoboda peremishchennia: mizhnarodno-pravovi aspekty hlobalnoi mihratsii. Odesa. Astroprint. 2005. 192 p.
16. Mushak N.B. Svoboda peresuvannia osib, yak odyin iz fundamentalnykh prav hromadian YeS. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. 2013. № 17 (ch. 1). pp. 105-112.
17. Teoriia ta istoriia yevropeiskoi intehratsii: navchalnyi posibnyk. / O.M. Kuz, Yu.I. Pototska, I.V. Zastava ta in. Kharkiv. KhNEU im. S. Kuznetsia. 2020. 182 p.
18. Mushak N.B. Shenhenski acquis ta Ukraina. Vichi. 2014. № 22. pp. 3-9.

Стаття надійшла до друку 21.10.2023

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-75-84

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА ВДОСКОНАЛЕННЯ
ВЗАЄМОДІЇ ДВОХСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНА-КАНАДА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Гнілуша С.І.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: gnilushasyv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5979-5627>*

**THEORETICAL-LEGAL PARADIGM FOR IMPROVING
INTERACTION IN UKRAINE-CANADA BILATERAL RELATIONS:
THEORY AND PRACTICE**

Hnilusha S.I.,

*PhD student of the Department of Theory and History
of the State and Law, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: gnilushasyv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5979-5627>*

Анотація. Сьогодні Україна і Канада є небайдужі країни один до одного. Їх єднають давні зв'язки української діаспори, що мають стійке історичне коріння і включають співпрацю на державному і громадському рівнях. Українство Канади упродовж століть об'єднуючись і формуючись навколо українських культурних осередків, громадсько суспільних об'єднань відіграють значну роль у становленні і розвитку міждержавних партнерських відносин, двостороннього характеру, формуванні позитивного іміджу незалежної, самостійної Української держави, не тільки на теренах Канади, а й у світі. Формуючи динамічні позиції, завдячуючи міцним інституційним зв'язкам з державою Канада, їхню тривалу історичну, соціальну, культурну, економічну активність впродовж історії поколінь, їх позитив розвитку. Ці фактори досить значимі і виражено враховуються у Канаді, а для України вони є життєво необхідними, враховуючи актуальні проблеми і виклики сьогодення. Посилення позицій України на міжнародній арені, іміджу держави, отримання підтримки світового співтовариства, на шляху до вступу України до ЄС і НАТО, впровадження безвізового режиму з Канадою. Зрозуміло, що всі ці напрямки діяльності потребують чіткого нормативно-правового забезпечення на законодавчому рівні. Тривала історія взаємовідносин українства у Канаді має свою позитивну специфіку і мораль взаємопорозуміння. Перша хвиля імміграційних процесів українства до Канади зазначається з 1891 р. На сьогодні близько 1,36 млн (4 %) жителів Канади позиціонують себе українцями. Із середовища впливової української спільноти вийшли знакові авторитетні особи особистості, відомі світовій міжнародній громадськості, державницькому і політичному істеблішменту, що увійшли у вищі ешелони державної влади Канади і мають можливості відстоювання українських інтересів у різних сферах, включаючи безпеку і оборону, соціальну і культурну, гуманітарну, економічно правову і т.п. Виклики XXI століття демонструють на світовій арені економічну нестабільність, низький рівень життя, примітивність медичного забезпечення здоров'я людства, смертельні пандемії світового масштабу, що мають досить сумнівний характер походження і відповідну направленість. Розв'язану жорстоку, антилюдську кровопролитну війну в Україні практично у центрі Європи, що демонстративно переростає у світову,

загрожуючи людству повним знищенням, «ядерною зимою». Масштабний міжнародний тероризм, війна в Ізраїлі, локальні регіональні військові конфлікти і т.п. І все це на фоні повної імпотентності ООН, міжнародних безпекових інституцій, подвійних політичних стандартів власної вигоди. На нашу думку, вищевикреслене повинно викликати необхідність налаштування трансформації двосторонньої співпраці України і Канади.

Ключові слова: Україно-канадське партнерство, міжнародна взаємодія, двосторонні відносини, міжнародне співробітництво, теоретико-правовий аналіз.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 9.

Abstract. Today, Ukraine and Canada are countries that are not indifferent to each other. They are united by long-standing ties of the Ukrainian diaspora, which have strong historical roots, and include cooperation at the state and public levels. Over the centuries, the Ukrainians of Canada, uniting and forming around Ukrainian cultural centers and public associations, play a significant role in the establishment and development of interstate partnership relations, of a bilateral nature, and the formation of a positive image of an independent, independent Ukrainian state, not only on the territory of Canada and in the world. Forming dynamic positions, thanks to strong institutional ties with the state - Canada, their long historical, social, cultural, economic, activity throughout the history of generations, their positive development. These factors are quite significant and are clearly considered in Canada, and for Ukraine they are vital, taking into account the current problems and challenges of today. Strengthening the position of Ukraine on the international arena, the image of the state, obtaining the support of the world community, on the way to Ukraine's accession to the EU and NATO, the introduction of a visa-free regime with Canada. All these areas of activity need clear regulatory and legal support at the legislative level. The long history of the relationship between Ukrainians in Canada has its own positive characteristics and morals of mutual understanding. The first wave of Ukrainian immigration to Canada began in 1891. Today, about 1.36 million (4%) Canadians identify themselves as Ukrainians. From the environment of the influential Ukrainian community, significant authoritative individuals, known to the world international community, the statesman and political establishment, who entered the highest echelons of the Canadian government and can defend Ukrainian interests in various spheres, including security and defense, social and cultural, humanitarian, emerged economic, legal, etc. The challenges of the 21st century is demonstrated on the world stage by economic instability, low living standards, the primitiveness of medical care for human health, and deadly pandemics on a global scale, which have a rather dubious nature of origin and corresponding direction. The brutal, anti-human, bloody war unleashed in Ukraine is practically in the center of Europe, which demonstratively turns into a world war, threatening humanity with complete destruction, a "nuclear winter." Large-scale international terrorism, war in Israel, local regional military conflicts, etc. And all this against the background of complete impotence of the UN, international security institutions, double political standards of self-interest. In our opinion, the above outlined should cause the need to adjust the transformation of bilateral cooperation between Ukraine and Canada.

Keywords: Ukrainian-Canadian partnership, international interaction, bilateral relations, international cooperation, theoretical and legal analysis.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 9.

Постановка проблеми. Україна проходить тяжкі випробування кровопролитною війною, що загрожує державності країни, ідентичності української нації як на міжнародному, так і на національному рівнях. Канада являється лідером міжнародних прихильників України її незалежності, демократизації, запровадженні реформ, міждержавних взаємодій і взаємопорозумінь, базуючись на міжрегіональному співробітництві, історичній стійкості українських взаємовідносин, фундаментальності українства Канади, що потребує модифікації системності відносин, послідовних і цілеспрямованих дій у

різних сферах життя, що спрямовані на досягнення важливих стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході підготовки даної науково-дослідницької статті використані міжнародні та національні напрацювання вітчизняних та іноземних науковців, практиків, дослідників, зокрема: О. Антонюк, І. Артьомов, В. Богданова, М. Безсонова, А. Василенко, Н. Горбатюк, К. Клименко, В. Ніколаєнко, В. Репецького та інших.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. У науковій статті зроблена спроба теоретико-правового окреслення проблематики ефективного

розвитку українсько-канадського співробітництва на сучасному етапі Української державності. Вдосконалення двосторонньої взаємодії України і Канади, що потребує нормативно-правового забезпечення, посилення зв'язків з українством Канади.

Формулювання цілей статті є висвітлення й обґрунтування теоретико-правових засад відповідних особливостей процесів необхідної трансформації двосторонніх відносин України і Канади.

Виклад основного матеріалу. Реалії сьогодення дають живильну життєво необхідну надію, що Україна і Канада у такий надто складний для нашої держави час залишаються особливо надійними партнерами на міжнародному світовому просторі, кожен з яких небайдужий до долі іншого, національної ідентичності, неухильного забезпечення прав і свобод індивідів. Вони мають і реально прагнуть відшукати та запровадити постійне функціонування вирішення актуально важливих проблем сьогодення, особливо у часі варварської війни, розв'язаної московитами, посилюючи україно-канадське співробітництво у різних сферах взаємодії, запроваджуючи перспективні напрямки двосторонніх відносин.

Хоча де-факто співпраця, як зазначають ряд дослідників України з Канадою, є здебільшого односторонньою – від офіційної Канади та української діаспори до України [1, с. 14]. На це вказують як вітчизняні дослідники, так і представники самої діаспори, зокрема В. Богданова та Р. Петришин. Доволі частою буває ситуаційність і спорідненість зв'язків між представниками діаспори й українцями на історичній батьківщині: проекти, які започатковуються, інколи мають особистий характер та спрямовані на розв'язання вузьких, а не загальноукраїнських проблем. Звідси впливає й виникнення настороженості

та розчарованості з боку діаспори [2, с. 77].

Разом з тим доцільно, на нашу думку звернути увагу на Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, де зазначається, що «у розбудові відносин особливого партнерства з Канадою, яка займає тверду і послідовну позицію щодо підтримки України і є одним із лідерів у наданні безпекової та військової допомоги, пріоритетами будуть ефективне впровадження Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою, ратифікованої Законом України від 14 березня 2017 року № 1917-VIII, зокрема включення до сфери її дії питань інвестицій та послуг, подальша лібералізація умов двосторонньої торгівлі, забезпечення сприятливих умов для реалізації канадських інвестиційних проектів в Україні, лібералізація візового режиму для поїздок громадян України в Канаду, підтримка та розвиток зв'язків з українською діаспорою в Канаді. Важливими напрямками залишатимуться забезпечення підтримки Канадою євроатлантичної інтеграції та проведення реформ в Україні, розширення торговельно-економічної та інвестиційної співпраці, зокрема у сфері видобутку корисних копалин, розвитку інформаційних технологій, альтернативної енергетики, сільського господарства, в аерокосмічній галузі» [3].

Утім окреслене вимагає належного теоретико-правового та організаційного забезпечення, передусім спрямованого на вдосконалення двосторонньої взаємодії у напрямку посилення зв'язків з українською діаспорою Канади. Такі зв'язки повинні переводитися на постійну основу і формуватися тільки за принципом взаєморозуміння й взаємовигідності.

Залежно від сфери діаспора здійснює інформаційний (пропагандистський), політичний,

фінансово-матеріальний та освітньо-культурний впливи. Кожен із них представляє надзвичайну цінність для України і набуває більшого або меншого значення, залежно від обставин у державі. Разом з тим, в реаліях воєнного часу пріоритетними є, перш за все, політичний вплив і здатність діаспори лобіювати інтереси Батьківщини в уряді Канади та урядах іноземних країн.

Українська громада Канади суттєво впливає на прийняття рішень у сфері канадської державної політики на всіх рівнях управління. Близько 1,36 мільйона (4%) канадців вважають себе українцями [4]. Із середовища впливової української громади вийшла низка авторитетних особистостей, які відстоюють українські інтереси у вищих ешелонах державної влади Канади. У цьому контексті варто згадати сенаторів Рейнелл Андрейчук, Девіда Ткачука, депутата палати громад Джеймса Безана, міністра зайнятості, робочої сили і праці (2015-17 рр.) Мері-Енн Мігичук. Особливо слід відзначити Христину Фрілянд, котра з 2015 р. по теперішній час займає високі посади у канадському федеральному уряді – міністра міжнародної торгівлі, міністра закордонних справ, віце-прем'єр-міністра. Вона входить до когорти провідних діячів правлячої Ліберальної партії Канади та, за оцінками окремих експертів, має особистий вплив на Прем'єр-міністра країни Дж. Трюдо [4, с. 47].

Організована українська діаспора представлена Конгресом українців Канади (КУК), який включає близько 25 філій та ще більше організацій-членів по всій Канаді. В цілому в країні налічується близько 30 українсько-канадських організацій різноманітного спрямування. Наприклад, Асоціація канадсько-українських жінок, Канадський фонд «Діти Чорнобиля», Українсько-канадська юридична асоціація, Ліга українських жінок-католичок, а також багато молодіжних об'єднань, різних культурних та

дослідницьких центрів. КУК служить дієвим мостом українсько-канадської співпраці. Президент КУК Павел Грод має гарні особисті зв'язки в канадських урядових колах. З іншого боку, КУК має розгалужену мережу перевірених часом, довірених партнерів для співпраці в Україні. КУК ставить своїм завданням боротьбу з дезінформацією та підвищення обізнаності владних кіл Канади з реальною ситуацією в Україні. Окрім цього, організація займається проведенням різних промоційних кампаній та збором коштів на підтримку України [4, с. 47].

У своїй діяльності КУК виходить за рамки типової лобістської групи, є позапартійною організацією і завдяки цьому підтримує конструктивні зв'язки з усіма політичними силами Канади, ефективно та регулярно брифінгує місцевий політичний істеблшмент з актуальних питань української кризи. Проактивна позиція КУК відіграла важливе значення для швидкого реагування канадської влади та її ефективної комунікації з українськими партнерами з самого початку російської агресії у 2014 році та у наступні роки. Не можна ігнорувати значну, добре організовану та впливову українську діаспору в Канаді щодо нинішньої відповіді Канади на вторгнення в Україну.

Не можна применшувати також освітньо-культурний вплив як спосіб навчання українських лідерів демократичним принципам і методам урядування, а також інформаційний вплив, що забезпечує боротьбу із недобросовісною російською пропагандою [5, с. 29]. Сьогодні всі українські організації діаспори більшою або меншою мірою ведуть боротьбу проти російської пропаганди. Видання «Новий шлях», як і його попередник – видання «Українські новини», надсилає газету всім членам канадського парламенту, щоби донести українську точку зору на події в Україні і світі впливовим силам у Канаді. На думку

журналіста і письменника, в минулому редактора, видавця та власника

«Українських новин» Марка Левицького, такий метод є дуже ефективним, і про це свідчать численні відгуки, отримані від представників кожної партії, що представлена у парламенті Канади [5].

Іншим прикладом ефективною співпраці є активна взаємодія українців за кордоном, зокрема, української діаспори Канади як однієї із найбільш дієвих і активних спільнот із урядом і фахівцями Канади та українськими лікарями й благодійними фондами. Основним координаційним центром допомоги Україні, який сприяє реалізації урядових та неурядових медичних програм є Канадсько-Українська Фундація (CUF), яка була заснована у 1995 році для координації, розвитку, організації та реалізації проектів допомоги, створених канадцами та спрямованих на Україну та українську діаспору в Канаді. Із початком збройної агресії CUF, спільно із Конгресом українців Канади, створили Комітет гуманітарної допомоги Україні (Ukraine Humanitarian Relief Committee (UHR Committee)) та розробили низку програм для ефективного надання гуманітарної допомоги переміщеним особам, медичної допомоги та продовольчої безпеки [6, с. 103].

Серед основних гуманітарних програм медико-соціального спрямування, які були розроблені під егідою Фундації, варто виокремити наступні: Міжнародна програма «Допоможіть Україні зараз» (#HelpUkraineNow), Український Гуманітарний Виклик (The Ukraine Humanitarian Appeal), медично-освітня програма Canada Ukraine Surgical Aid Program (CUSAP) (Канадсько-Українська програма хірургічної допомоги), Програма «Допоможіть переміщеним українцям в Канаді» (The «Help Displaced Ukrainians in Canada» Appeal). Зокрема, одним із напрямків

діяльності програми є ініціатива Український Гуманітарний Виклик (The Ukraine Humanitarian Appeal), одним із головних завдань якого є підтримка в Україні Центру психологічного консультування та травмотерапії в Києві «Open Doors» та інших центрах надання психологічної допомоги. В рамках програми будуть підготовлені психологи, перекладачі і волонтери для надання індивідуальних і групових психологічних й травмотерапевтичних послуг, а також буде організована служба перекладу для волонтерів із-за кордону, щоб вони могли проводити освітні семінари з психологічної допомоги дітям та батькам із зони бойових дій [6, с. 104].

До того ж українська діаспора має довгу історію прийому українців, особливо тих, хто переміщений внаслідок війни. Українська громада, головним чином представлена Конгресом українців Канади, відіграла важливу роль у відстоюванні шляхів мобільності для переміщених українців і переконанні уряду обрати тимчасовий захист у 2022 році та продовжити його у 2023 році.

Сьогодні існують різноманітні стратегії української діаспори в канадському контексті, які допомагають компенсувати труднощі на рівні громади та домогосподарств, одночасно вирішуючи довгострокову вразливість країни. У той час як нові мігранти та тимчасові працівники активно перераховують кошти додому, представники діаспори старшого покоління компенсують менші обсяги грошових переказів шляхом лобювання та впливу на державний апарат через різні форми політичної та соціальної активності. Це має наслідком перенесення витрат, які несуть окремі особи, на державу перебування та узгоджується з нашим уявленням про відносини принципал-агент між державами та діаспорою. Незважаючи на те, що макроекономічні показники України залишатимуться нестабільними

в осяжному майбутньому, ми визначаємо чотири взаємодоповнюючі форми залучення діаспори під час кризи, а саме мобілізацію допомоги, політичну активність і волонтерство, грошові перекази та інші фінансові потоки, а також делегування обов'язків установам приймаючої країни.

В цілому серед досягнень української діаспори Канади: Канадсько-український проєкт підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS), який було створено для нарощування експорту з України до Канади, та залучення канадських інвестицій в Україну; операцію UNIFIER, яку було ініційовано силами української діаспори; укладення та оновлення Угоди ЗВТ; військова допомога Україні та ін.

Сьогодні ж питання полягає не в тому, чи може діаспора зробити ще більший внесок у реформування політики, а в тому, які типи ініціатив потрібні, щоб уможливити значимі та довгострокові зміни. У випадку України підтримка діаспорою реформ має потенціал для подолання викликів розподілу ресурсів, тим самим покращуючи державну легітимність, спроможність та управління, але лише за сприятливих умов вирівнювання та позиціонування. Стратегія грошових переказів, яка в основному зосереджена на короткостроковій перспективі, хоч і є корисною, але явно недостатньою.

Водночас, як свідчить аналіз соціально-економічної обумовленості зв'язків української діаспори Канади з Україною, зовнішніх і внутрішніх чинників співробітництва, форм організації двосторонніх зв'язків, без певних якісних змін у характері співробітництва, його стан і ефективність не зможуть досягти необхідного рівня. Сьогодні, насамперед, варто було б перевести зв'язки з канадською діаспорою на основу взаємовигідного економічного, науково-технічного і культурного співробітництва. Необхідно також

підпорядкувати діяльність з організації співробітництва загальнодержавних проблема, а не завдань приватного характеру. При налагодженні ділових стосунків із зарубіжними партнерами потрібно намагатися ширше використовувати їхні можливості та мислити загальноукраїнськими категоріями. Слід також пам'ятати, що у середовищі канадських українців існують ідейні розходження, а самі вони дотримуються різних політичних орієнтирів, об'єднуючою і мобілізуючою ідеєю для них завжди була ідея незалежної української держави [7, с. 76]. Українська діаспора надала можливість урядовим структурам Канади зрозуміти проблеми українців в Україні та вибудувати відносини з ними, маючи на меті створення сприятливих умов, які повною мірою сформувалися після здобуття Україною незалежності, для досягнення спільних політичних та економічних цілей. Тож визнання доробку української діаспори на офіційному рівні двосторонніх відносин є важливим кроком, який відображає специфіку особливого партнерства України та Канади.

Давно назріла потреба поглиблення співпраці із закордонними українцями через підвищення ефективності роботи органів виконавчої влади із закордонними українцями та їх громадськими об'єднаннями, спрямованої на збереження національної самобутності та сприяння задоволенню національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, використання потенціалу української діаспори для формування позитивного іміджу України у світі, просування економічних інтересів нашої держави, утворення груп, які допомагають реалізації інтересів нашої держави за кордоном, популяризації української мови та культури, досягнень українських спортсменів, забезпечення всебічної практичної підтримки органами влади країн проживання

закордонних українців, подальшої інтеграції України до європейської спільноти [8, с. 232].

Враховуючи вище вказане, очевидною видається потреба посилення саме української участі. Зокрема, необхідно докласти зусиль аби українська діаспора Канади змогла спостерігати реалізацію свого бажання бути почутою не лише у Канаді, а, перш за все, в Українській державі. На наш погляд, це можна зробити, завдяки налагодженню тісних зв'язків КУК та ФУК з владними структурами в Україні шляхом систематичних відряджень до Канади на регулярній основі українських делегацій, які виконуватимуть роль посередників, на зустріч з КУК та ФУК, а також запрошення представників цих організацій до України. У подальшому це має бути відображено у нормативно-правовому регулюванні. При цьому, у ході розробки нормативно-правового забезпечення та подальшого розвитку співпраці України з української діаспорою у Канаді, необхідно зважати на те, що залежно від суб'єкта впливу, він поділяється на такий, що здійснюється окремими особами-лідерами діаспори, та такий, що здійснюється організаціями місцевого, регіонального та всесвітнього рівня [5, с. 29]. Такі заходи, на наш погляд, безперечно позитивно вплинуть на двосторонню взаємодію України та Канади. До того ж, цілком очевидно, що під час таких зустрічей Україна отримає шанс вкотре поінформувати про власні державні потреби та потреби громадян.

Окрім того, з найголовніших для розвитку двосторонніх відносин України та Канади очікуваних результатів виконання державної програми є забезпечення постійної потужної підтримки нашої держави у відстоюванні інтересів України у світі, поглиблення взаємовигідної співпраці України з урядами держав, у яких проживають закордонні українці, утвердження позитивного іміджу

України у світі та утворення груп, які підтримуватимуть реалізацію інтересів України у країнах проживання закордонних українців, сприяння збереженню та розвитку української мови [8, с. 232].

До того ж, українська діаспора, відповідно до Спільної Декларації про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою, визнається як суб'єкт публічної дипломатії та особливий чинник, який уможливив існування формату особливого партнерства у відносинах між Україною та Канадою. Її діяльність сприяла розширенню особливих зв'язків, «які історично встановилися між двома країнами, внаслідок важливої ролі, яку відіграли канадці українського походження у розвитку Канади» [8]. Це вкотре підтверджує необхідність вдосконалення взаємодії передусім у цій сфері.

У свою чергу канадські підприємства та національні бізнес-асоціації, що представляють широкі сектори канадської економіки, підтримуючи модернізацію CUFTA, порушили питання, які виходять за межі традиційної сфери застосування угод про вільну торгівлю Канади, включаючи візи, проблеми з правовою та судовою системою України й відсутність доступних механізмів фінансування в рамках програми Export Development Canada для канадських інвесторів в Україні. Наприклад, декілька зацікавлених сторін, які представляють різні сектори, також надали докладні матеріали, що підтримували можливу модернізацію CUFTA та у цих поданнях посилалися на підтримку включення нових зобов'язань щодо тимчасового в'їзду підприємців, а також згадувалися можливості для сектору інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і МСП. Викликані занепокоєння включали обтяжливі митні процедури, включно з

додатковою «бюрократизацією» щодо процедур прикордонного оформлення канадських товарів, які експортуються в Україну через треті країни. З огляду на вказане, можна стверджувати про назрілу потребу удосконалення митних процедур прикордонного оформлення канадських товарів, які експортуються в Україну через треті країни.

Також одним з важливих питань є регуляція інвестиційної діяльності, а точніше її лібералізація та зняття значних бар'єрів. Це стосується насамперед можливості виходу на нові інвестиційні ринки, прозорості та гарантії безпеки капіталу іноземців. Через негативні приклади канадських інвестицій в Україну на зразок суду між TPU Canada та Нікопольським заводом феросплавів нові потенційні інвестори дивляться куди більш насторожено в український бік. Тому важливе завдання парламенту та уряду України сьогодні – покращувати інвестиційну привабливість держави. При цьому вкрай важливо побудувати стійкі інституції, які дадуть міжнародним інвесторам впевненість у своїх інвестиціях в Україну.

Слід відзначити, що Угоди про вільну торгівлю заохочують демократизацію та верховенство права. Компанії та країни, які беруть участь у вільній торгівлі, змушені часто дотримуватися правил і норм, виданих такими організаціями, як Світова організація торгівлі, які зменшують корупцію та підвищують безпеку та прозорість. Для України, яка потерпає від корупції, можливості для встановлення угод про вільну торгівлю сприятимуть поширенню демократичних цінностей західного світу, а також Канади.

Однак корупція є системною проблемою в Україні. Скоріше ці корупційні дії становлять правила, за якими керується держава. Україні необхідно докласти значних зусиль в аспекті протидії корупції. Необхідно ліквідувати корупцію. Велика

кількість заходів вже реалізована, але Україна все ще відстає від інших країн за показниками корупції. Важливою частиною вирішення проблеми корупції є взаємодія країн у боротьбі з корупцією, а саме: участь у міжнародних програмах і проектах, спрямованих на запобігання корупції та обмін ефективними заходами, які можуть допомогти у боротьбі з хабарництвом.

Важливою частиною нормативно-правового механізму двосторонніх відносин України та Канади є та частина національної законодавчої бази України, якою регламентується взаємодія Української держави із закордонними українцями, а також співпраця у тих чи інших сферах суспільного життя. На наш погляд, лише безпосереднє залучення до законодавчої діяльності в аспекті формування нормативно-правової бази українсько-канадських відносин професійних експертів забезпечить можливість створення дієвого нормативно-правового каркасу, який забезпечує їх функціональну спроможність, логіка використання якого буде зрозумілою та прийнятною для партнерів у двосторонній взаємодії.

У даному контексті слід відзначити, що Україна та Канада вже мають відповідний та доволі успішний досвід. Так, зокрема, попри те, що Депутатську групу Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Канадою було створено лише 2019 року, ще у вересні 1996 року Міністр юстиції України відвідав Канаду з метою сприяння подальшому правовому співробітництву між двома країнами. Під час цього візиту було підписано Угоду про співпрацю між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Канади. Відповідно до Домовленості, дві інституції погодилися надавати одна одній якнайширшу взаємну допомогу в сприянні кращому обізнанню своїх відповідних систем правосуддя. Зокрема, вони взяли на себе зобов'язання поділитися своїми

знаннями та досвідом з таких питань, як розробка законодавства та функціонування Міністерства юстиції.

В цілому ж подальший розвиток канадсько-українських відносин, на наш погляд, має відбуватися через призму поєднання двох напрямків: посилення внутрішньої відповідальності України перед Канадою як міжнародним партнером та посилення прямої двосторонньої співпраці, що передбачає процес формування пропозиції щодо посилення українсько-канадської співпраці через пошук можливостей для зміцнення України у різних сферах. Це потребує завершення низки вже розпочатих реформ та впровадження нових [9, с. 6], а також розробки і прийняття низки нормативно-правових актів.

Зрозуміло, що в умовах війни дуже важко якісно змінювати або впроваджувати нові практики, однак для наших партнерів реформування залишається важливим елементом відносин. Тому цілком логічно припустити, що після перемоги Україна зможе вибудувати ефективний діалог з Канадою на правах рівних партнерів [9, с. 6].

До того ж Україна має працювати у тандемі з Канадою в аспекті впровадження різних програм допомоги українцям щодо їх переїзду до Канади. Так, приміром, як відомо, у 2022 році Канада запустила спеціальну програму тимчасового проживання під назвою Канадсько-український дозвіл на екстрені поїздки (CUAET), щоб допомогти українцям, які тікають від війни в Україні. Термін подання документів за кордоном відповідно до CUAET завершився 15 липня 2023 року. Утім, як відомо, реалізація цієї програми супроводжувалася низкою проблем сутність яких зводиться до недостатнього поінформування. Зважаючи на це, доцільно було б посилити співпрацю у напрямку кращого інформування щодо нової

програми допомоги, з урахуванням прорахунків в аспекті CUAET. Зокрема, доцільно було б розробити стратегію адаптації вимушено переміщених українців за кордоном, у якій, серед іншого, передбачити розробку офіційного сайту (розділу на сайті Міністерства соціальної політики) з детального інформування українців щодо різних програм допомоги іноземних країн.

До того ж, як свідчать дані опитування громадян України, які переїхали до Канади, скориставшись програмою CUAET, основною проблемою в аспекті успішної їх інтеграції у канадське суспільство є незнання англійської та французької мов. На наш погляд, частково цю проблему дала б змогу вирішити реалізація ініціативи щодо ухвалення рішення про інтеграцію в Дію проекту мобільного перекладу для безкоштовного користування українцями, які перебувають за кордоном. Йдеться про ініціативу правозахисників у рамках міжнародного благодійного проекту «Український мобільний переклад». Утім, на жаль, попри те, що з моменту виникнення даної ініціативи пройшов понад рік, це питання дотепер залишається невирішеним.

Тим часом Канада оголосила про можливість отримання статусу постійного жителя для українців, які перебувають у Канаді, у рамках обмеженої PR-програми. Спеціальна програма започаткована 23 жовтня 2023 року та залишатиметься відкритою до 23 жовтня 2024 року. Очевидно, що українці знову ж таки зіткнулися з мовною проблемою.

Висновки. Війна в Україні відчутно вплинула на українсько-канадські відносини, відповідно подальший розвиток двосторонніх відносин вимагає удосконалення та гармонізації нормативно-правової бази у контексті запровадження ефективних, чинних напрямків сталої

взаємодії і розвитку. Удосконалення двосторонньої взаємодії України та Канади потребує дієвого нормативно-правового забезпечення, передусім у таких напрямках як посилення зв'язків з українською діаспорою в Канаді, налагодження реальних міжпарламен-

тських зв'язків, взаємодії в аспекті впровадження нових проєктів та програм допомоги, співпраці між українськими та канадськими представниками бізнесу, розробки та підписання нових двосторонніх домовленостей на принципах двосторонніх інтересів.

Література:

1. Антонюк О. Українці в світі. *Політика і час*. 1993. № 5. С. 25.
2. Артёмов І. Концепції міжнародних відносин у глобальному вимірі сучасності інтеграційний аспект. *Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць*. 2012. №7. С. 10-36.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України №448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення 10.10.2023 року).
4. Цепенда І., Статкевич М. НАТО – ключова платформа українсько-канадської безпекової кооперації. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2021. №44. С. 45-51.
5. Кондакова Т. Дослідження видів впливу української діаспори, оцінка конкретних прикладів та їх характеристика в аспекті сучасних потреб України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Історичні науки»*. № 31. 2020. С. 24-31.
6. Марущенко М. Медико-соціальні аспекти підтримки України міжнародним співтовариством на тлі збройної агресії Росії. *Українознавчий альманах*. №31. С. 100-106.
7. Богданова В. Принципи особливого партнерства та ролі діаспори в українсько-канадському співробітництві. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2003. №9. С. 74-85.
8. Макар В. Ю. Формування, розвиток і перспективи двосторонніх відносин України та Канади: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2021. 498 с.
9. Гнілуша С. І. Перспективи розвитку канадсько-українських партнерських відносин на сучасному етапі. *Juris Europensis Scientia*. 2023. №3. С. 3-6.

References:

1. Antoniuk O. Ukraintsi v sviti. *Polityka i chas*. 1993. № 5. pp. 25.
2. Artomov I. Kontseptsii mizhnarodnykh vidnosyn u hlobalnomu vymiri suchasnosti intehratsiyniy aspekt. *Neopolityka Ukraina: istoriia i suchasnist. Zbirnyk naukovykh prats*. 2012. №7. pp. 10-36.
3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnia 2021 roku «Pro Stratehiu zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy №448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (Accessed 10.10.2023)
4. Tsependa I., Statkevych M. NATO – kliuchova platforma ukrainsko-kanadskoi bezpekovoї kooperatsii. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*. 2021. №44. pp. 45-51.
5. Kondakova T. Doslidzhennia vydiv vplyvu ukrainskoi diaspory, otsinka konkretnykh prykladiv ta yikh kharakterystyka v aspekti suchasnykh potreb Ukrainy. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», seriia «Istorychni nauky»*. № 31. 2020. pp. 24-31.
6. Marushchenko M. Medyko-sotsialni aspekty pidtrymky Ukrainy mizhnarodnym spivtovarystvom na tli zbroinoi ahresii Rosii. *Ukrainoznavchyi almanakh*. №31. pp. 100-106.
7. Bohdanova V. Pryntsypy osoblyvoho partnerstva ta roli diaspory v ukrainsko-kanadskomu spivrobitnytstvi. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*. 2003. №9. pp. 74-85.
8. Makar V. Yu. Formuvannia, rozvytok i perspektyvy dvostoronnykh vidnosyn Ukrainy ta Kanady: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora politychnykh nauk za spetsialnistiu 23.00.04 / Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yuriiia Fedkovycha, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv, 2021. 498 p.
9. Hnilusha S. I. Perspektyvy rozvytku kanadsko-ukrainskykh partnerskykh vidnosyn na suchasnomu etapi. *Juris Europensis Scientia*. 2023. №3. pp. 3-6.

Стаття надійшла до друку 01.12.2023

**РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО;
ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 340.12+341

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-85-90

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНІХ
ФУНКЦІЙ УКРАЇНОЮ ТА УГОРЩИНОЮ НА СУЧАСНИХ
ЕТАПАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Корольова В.В.,

к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

**THEORETICAL APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF
EXTERNAL FUNCTIONS BY UKRAINE AND HUNGARY AT THE
CURRENT STAGE OF STATE FORMATION**

Koroleva V.V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor

Professor of the Department of State and

Legal Disciplines of «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>

Анотація. В умовах воєнного стану зростає важливість оптимізації процесів державотворення. Особливості сучасної української державності знайшли своє відображення, перш за все, у модифікації функцій держави, а тому дослідження теоретичних підходів реалізації зовнішніх функцій у контексті досвіду України та її держави-сусіда Угорщини є вкрай актуальною темою. Оскільки питання державотворення в сучасних умовах не може йти в супереч міжнародному напрямку держави, то варто наголосити, що і не повинно залежати від держави, яка активно відстоює та намагається поширювати свої прямо протилежні підходи до розуміння державотворення. З відліком від 24 лютого 2022 року, коли почалося повномасштабне вторгнення на територію вільної, незалежної, суверенної держави Україна, реальність для людей стала «епізодичною», а підходи до державотворення почалися докорінно переглядатися, в пошуку відповіді на питання, з якого ж моменту шлях державотворення почав давати тріщини. Варто відзначити, що такі тріщини почали проявлятися і з 2014 року, коли розпочалася Антитерористична операція на сході України (АТО), яка по суті була тією ж війною, хоч і з меншим територіальним поширенням, проте люди гинули й тоді. Сьогодні ми можемо бачити, що реалізація зовнішніх функцій України та Угорщини є опозиційними, де Угорщина, намагаючись проводити дворівневу політику в бік свого юридичного статусу, як країни ЄС, «обережно»

висловлюючись про засудження військових дій російської армії на території України, так і в бік російської співпраці. Так, угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан став першим європейським лідером, який зустрічався з російським президентом з квітня 2022 року. У даній науковій статті ми робимо наголос і на євроінтеграційні процеси, які потребують критичного осмислення. Також приділено увагу питанню надання європейської фінансової допомоги Україні на наступні три роки у сумі 50 млрд євро та протидійну позицію угорського лідера Віктора Орбана на цей крок від ЄС до України, який у свій час висловлював навіть погрози застосування «ручного гальма» аби не допустити такого фінансування.

Ключові слова: Україна, ЄС, зовнішні функції, Угорщина, державотворення, адаптація, євроінтеграція, перспективи, теоретичні підходи.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 9.

Abstract. In the conditions of martial law, the importance of optimizing the processes of state formation is increasing. The peculiarities of modern Ukrainian statehood are reflected primarily in the modification of the functions of the state, and therefore the study of theoretical approaches to the implementation of external functions in the context of the experience of Ukraine and its neighboring state Hungary is an extremely relevant topic. Since the issue of state formation in modern conditions cannot go against the international direction of the state, however, it is worth emphasizing that it should not depend on the state, which actively defends and tries to spread its directly opposite approaches to understanding state formation. Counting from February 24, 2022, when a full-scale invasion of the territory of the free, independent, sovereign state of Ukraine began, reality for people became "episodic", and approaches to state formation began to be fundamentally revised, in search of an answer to the question of when the path of state formation began crack. It is worth noting that such cracks began to appear in 2014, when the Anti-Terrorist Operation in the East (ATO) began, which was essentially the same war, albeit with a smaller territorial spread, but people died even then. Today, we can see that the implementation of the external functions of Ukraine and Hungary are oppositional, where Hungary, trying to pursue a two-level policy towards its legal status as an EU country, "cautiously" expressing its condemnation of the military actions of the Russian army on the territory of Ukraine, and towards the Russian cooperation. Thus, Hungarian Prime Minister Viktor Orbán became the first European leader to meet with the Russian president since April 2022. In this scientific article, we also emphasize the European integration processes, which require a critical understanding. Attention was also paid to the issue of providing European financial assistance to Ukraine for the next three years in the amount of 50 billion euros and the opposing position of the Hungarian leader Viktor Orbán to such a step from the EU to Ukraine, who at one time even expressed threats to use the "handbrake" to prevent such a situation. financing.

Keywords: Ukraine, EU, external functions, Hungary, state formation, adaptation, European integration, perspectives, theoretical approaches.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 9.

Постановка проблеми.

Реалізація зовнішніх функцій у наш час є залежною від інтеграційних процесів, а щодо України – євроінтеграційних процесів. Дослідження теоретичних підходів до реалізації зовнішніх функцій сучасної держави є актуальним питанням для теорії держави і права. Це доволі природно, оскільки функціонування держави є неоднорідним феноменом, який охоплює широкий спектр активностей, що складно поєднуються в рамках одного концепту.

Досліджуючи дане питання в контексті досвіду України і Угорщини, лише підвищується рівень актуальності дослідження для пошуків реформатизації реалізації зовнішніх функцій України на основі міжнародної

позиції Угорщини та її «ветувального» впливу на Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході підготовки та написання цієї наукової статті були використані напрацювання таких фахівців: В. Матяха, В. Нестеровича, С. Коника, О. Джураєвої, О. Марущака, Ніка Торп, О. Кравченка, М. Бондаренко.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. Вітчизняна юридична наука сьогодні більшою мірою зорієнтована на теоретичне осмислення правових форм реалізації окремих функцій держави Україна. Разом з тим, поза увагою вітчизняної правової науки залишилися питання реалізації зовнішніх функцій на сучасних етапах державотворення.

Робиться спроба дослідити теоретичні підходи до процесів державотворення в сучасних умовах Україною та її державою-опозиціонером Угорщиною.

Формулювання цілей статті.

Метою даної наукової статті є дослідження теоретичних підходів до реалізації зовнішніх функцій Україною та Угорщиною на сучасних етапах державотворення.

Виклад основного матеріалу.

Ключовим інститутом політичної системи сучасного суспільства є держава. Державотворення – це складний та багатогранний процес, результатом якого є збалансована організація здійснення публічної влади над суспільством на певній території. Саме такі процеси характеризують сучасну державу. Державотворення є визначальним напрямком діяльності будь-якої держави. Оскільки саме аспекти державотворення визначають і тим самим впливають на формування головних напрямків держави – її функцій. Як вірно підкреслив Матях В., традиція державотворення в Україні має глибоке й далекосяжне коріння [1].

На думку Нестерович В., державотворення в Україні характеризується п'ятьма істотними ознаками: 1) унікальність – державотворення є тією рідкісною категорією, яка в українських наукових та офіційних джерелах має своє особливе значення, що відрізняється від національних аналогів цього поняття; 2) історичний контекст – підґрунтям національної державності є багатовіковий складний процес зародження та розвитку української державності, результатом якого стало проголошення незалежності України та утвердження її як суверенної і незалежної держави; 3) програмний характер – державотворення в Україні є важливою основою для визначення подальших напрямків, принципів та перспектив розвитку держави і суспільства в Україні; 4) багатовимірність – державотворення в

Україні базується на сукупності тісно взаємопов'язаних між собою зовнішніх та внутрішніх територіальних, національних, політичних, правових, соціальних, економічних та культурних факторів; 5) аксіологічний характер – утвердження України як суверенної і незалежної держави є цивілізаційним надбанням української нації, всього українського народу [2, с. 84].

У своїй роботі Коник С. зазначає, що розбудова держави – це не просто процес, вона має сутнісні характеристики свідомого, розумового та творчого процесу, що вбирає палітру свідомих і несвідомих дій людей і її еліти. Становлення держави – це постійний рух, який складається з етапів: генезис, формування, становлення, розквіт. Державотворення – безперервний процес, який має активну і пасивну фази [3, с. 2].

Приділяючи увагу функціям держави, які в теорії держави і права трактують як основні напрямки діяльності держави, варто звернути увагу на їх класифікацію. Так, Джураєва О. вважає, що класифікація функцій держави – це поділ їх на окремі види, групи залежно від певних критеріїв, що має практичне значення для розробки рекомендацій щодо вдосконалення окремих сфер її діяльності. При цьому критерієм виділення окремих функцій держави може бути така їх властивість, як цілісність, що зумовлена конкретними завданнями, які вирішує держава в рамках реалізації наданої їй функції [4].

Однією з класичних класифікацій є поділ функцій держави на внутрішні і зовнішні. Такої думки дотримується і згаданий автор Джураєва О., яка стверджує, що «широко поширена і визнана приналежність функцій на внутрішні і зовнішні, тобто здатність визначати діяльність держави щодо суспільства, особливою організацією якого є держава (внутрішня функція), а щодо інших держав (зовнішня функція)» [4].

Марущак О. дотримується дещо іншої позиції, який, проаналізувавши різні підходи до класифікації «функцій держави», у своїй науковій статті дійшов висновку, що «можна виділити такі комплексні функції держави: правоохоронна, економічна, політична, соціальна, ідеологічна, оборонна та зовнішні». На його думку, перелічені функції характерні для абсолютної більшості сучасних держав. Кожна функція сучасної держави має свій зміст, який залежить від багатьох факторів і змінюється з різними обставинами [5].

Тобто, як бачимо, на противагу Джураєвій О., Марущак О. прямо не виділяє внутрішні та зовнішні функції, а лише окремо зовнішні та інші складові функції держави.

Для посилення наукової позиції звернемося до чинного законодавства України. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», виходячи з аналізу його положень, ділить діяльність держави на внутрішню та зовнішню, що, на наш погляд, є досить логічним. Таке твердження впливає зі статті 2 Закону, де вказується, що «принципи внутрішньої і зовнішньої політики ґрунтуються на безумовному дотриманні Конституції України, забезпеченні прав та свобод людини і громадянина в Україні та гарантуванні прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загально визнаних принципах та нормах міжнародного права, забезпечення соціальної спрямованості економіки України й сталого соціально-економічного розвитку, зміцнення демократичних засад суспільно-державного життя, забезпечення прав верховенства, економічної та політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного та авторитетного члена світового співтовариства» [6].

Таким чином, підхід до вирішення питання щодо класифікації функцій залежить від вибору критерію, на підставі якого вона здійснюється.

За основу написання даної статті було обрано і Угорщину як країну Європейського Союзу (ЄС), що у світлі останніх новин виступила «блокатором» ЄС в частині виділення допомоги Україні в сумі 50 млрд євро, які мають виплачуватися протягом наступних трьох років.

У даному контексті Нік Торп написав: «Віктор Орбан не вперше стає на заваді своїм колегам з Євросоюзу, які роблять усе можливе, щоб допомогти Києву пережити повномасштабну російську війну. Прем'єр-міністр Угорщини попередив, що може застосувати «ручне гальмо» щодо майбутньої фінансової допомоги Україні після того, як наклав вето на пакет ЄС у розмірі 50 мільярдів євро, призначений допомогти східному сусідові вижити протягом наступних трьох років. Каже, що постачання зброї Києву лише подовжує агонію. Угорський лідер також вирішив накласти вето на останній пакет економічної допомоги Україні, оскільки, за його словами, гроші угорських платників податків не повинні йти всупереч їхнім власним інтересам. В. Орбан каже, що членство України в ЄС було б катастрофою для Євросоюзу, зокрема для угорських фермерів» [7].

Кравченко О. у своїй публікації зазначив «Угорщина готова зняти своє вето на фінансування Європейським Союзом України в обмін на фінансування для Будапешта, яке ЄС заблокував через відкат демократії» [8].

У продовження вказаного, маємо згадати і Бондаренко М., яка писала: «Єврокомісія запропонувала збільшити спільний бюджет ЄС на 66 млрд євро. Частина грошей у розмірі 50 млрд євро мала піти на підтримку Києва протягом наступних декількох років. Збільшення бюджету вимагає підтримки всіх 27 країн-членів ЄС, оскільки внески

повинні надходити з їхніх національних бюджетів. Кілька країн, зокрема Угорщина та Німеччина, виступили проти збільшення бюджету. Офіційний Буда-пешт при цьому вимагав від Києва звіту про те, як українська влада витрачає допомогу від ЄС. В. Орбан постійно звинувачує Україну у високому рівні корупції. А Угорщина у свій час висунула умову, за якої готова зняти вето щодо фінансування України. Для цього Європейський Союз має розблокувати мільярди євро, призначені для Будапешта» [9]. Як бачимо, угорська політика дійсно використовує право вето, як інструмент тиску та впливу.

Висновки. Таким чином, зовнішні функції держави включають головні напрями її діяльності, пов'язані з виконанням зовнішніх завдань. Ці завдання мають включати захист країни, співпрацю з іншими державами та багато іншого.

Чітко визначені принципи та форми реалізації є ключовими для здійснення функцій держави взагалі та зовнішніх функцій зокрема. Вони не лише забезпечують єдність та системність, але й визначають засоби зовнішнього прояву та реалізації цих функцій. Підхід до класифікації функцій держави може варіюватися в залежності від обраного критерію. Це може бути за тривалістю дії, значенням для держави, сферою суспільного життя та іншими факторами. Важливо враховувати ці критерії для розуміння та аналізу ролі держави в сучасному світі. Зроблено висновок, що угорська політика на сучасних етапах державотворення дійсно використовує право вето, як інструмент тиску та впливу на міжнародні відносини. Особливо це стосується фінансової допомоги Україні, її інтеграції до Європейського Союзу.

Література:

1. Матях В. Проблема державотворення в Україні XVII-XVIII ст. у вітчизняній історичній науці другої половини XIX – початку XX ст. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1998/3/5.pdf> (дата звернення: 10.12.2023 року).
2. Нестерович В. Поняття «державотворення в Україні» та його сутнісні риси. *Науковий журнал «Право і суспільство» Дніпровського гуманітарного університету*. 2020. Випуск 1. С. 83-91.
3. Коник С. Державотворення як управлінська категорія. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 1-7.
4. Джураєва. О. Класифікація функцій сучасної держави. URL: <http://www.apdp.in.ua/v25/32.pdf> (дата звернення: 10.12.2023 року).
5. Марущак О. До питання про класифікацію функцій сучасної держави. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/3-marushhak.pdf> (дата звернення: 10.12.2023 року).
6. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 40, ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 10.12.2023 року).
7. Нік Торп Що Орбан має проти України? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c972eyn67emo> (дата звернення: 10.12.2023 року).
8. Кравченко О. Угорщина готова розблокувати 50 млрд євро для України, якщо ЄС розморозить гроші для Будапешта. URL: https://lb.ua/world/2023/12/12/588688_ugorshchina_gotova_rozblokuvati_50_mlrd.html (дата звернення: 10.12.2023 року).
9. Бондаренко М. Угорщина ветувала рішення щодо допомоги Україні на €50 млрд. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231215-ugorshhyna-vetuvala-rishennya-shhodo-dopomogy-ukrayini-na-e50-mlrd/> (дата звернення: 10.12.2023 року).

References:

1. Matiakh V. Problema derzhavotvorennia v Ukraini XVII-XVIII st. u vitchyzniani storiichnii nauksi dhuhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. Available at: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1998/3/5.pdf> (Accessed 10.12.2023)
2. Nesterovych V. (2020). Poniattia «derzhavotvorennia v Ukraini» ta yoho sutnisni rysy. Naukovyi zhurnal «Pravo i suspilstvo» Dniprovskoho humanitarnoho universytetu. Vypusk 1. p. 83-91.
3. Konyk S. (2012). Derzhavotvorennia yak upravlinska katehoriia. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka. № 2. p. 1-7.
4. Dzhuraieva. O. Klasyfikatsiia funktsii suchasnoi derzhavy. Available at: <http://www.apdp.in.ua/v25/32.pdf> (Accessed 10.12.2023)
5. Marushchak O. Do pytannia pro klasyfikatsiiu funktsii suchasnoi derzhavy. Available at: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/3-marushhak.pdf> (Accessed 10.12.2023)
6. Zakon Ukrainy «Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky» № 40, st.527. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (Accessed 10.12.2023)
7. Nik Torp Shcho Orban maie proty Ukrainy? Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c972eyn67emo> (Accessed 10.12.2023)
8. Kravchenko O. Uhorshchyna hotova rozblokuvaty 50 mlrd yevro dlia Ukrainy, yakshcho Yes rozmorozyt hroshi dlia Budapeshta. Available at: https://lb.ua/world/2023/12/12/588688_ugorshchina_gotova_rozblokuvati_50_mlrd.html (Accessed 10.12.2023)
9. Bondarenko M. Uhorshchyna vetuvala rishennia shchodo dopomohy Ukraini na €50 mlrd. Available at: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20231215-ugorshhyna-vetuvala-rishennya-shhodo-dopomogy-ukrayini-na-e50-mlrd/> (Accessed 10.12.2023)

Стаття надійшла до друку 15.12.2023 року

УДК 614:34(477)

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-91-98

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УГОРЩИНІ

Чернетченко О.М.,

кандидат юридичних наук
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: OlenaCH@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>

Ткач К.Д.,

аспірант юридичного факультету
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: tkachkd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0141-2202>

CURRENT STATE OF LEGAL REGULATION OF HEALTH CARE IN HUNGARY

Chernetchenko O.M.,

PhD in Law, Associate Professor of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: OlenaCH@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4871>

Tkach K.D.,

PhD student of the Faculty of Law of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: tkachkd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0141-2202>

Анотація. У статті аналізується сучасний стан правового регулювання охорони здоров'я в Угорщині, починаючи з 90-х років XX століття і до сьогодні. Розглянуто етапи створення нормативно-правової бази системи медичного обслуговування населення як провідної ланки соціальної політики держави після 1990-х років. Демонтаж і трансформація єдиної державної системи охорони здоров'я в Угорщині почалася в 1990 році. Вже тоді зміни мали два напрямки. Перший із них запроваджено з 1992 року, а саме: повернення до медичного обслуговування за принципом страхування замість медичної допомоги, яка надавалася громадянам за соціалізму. Другий стосувався трансформації системи державного управління та відновлення органів місцевого самоврядування (ОМС).

Оскільки УДС були відокремлені від центральної влади, між ними існували окремі заклади охорони здоров'я. Після 2010 року система охорони здоров'я зазнала значних змін. Органи регіонального самоврядування передали управління стаціонарними лікарнями центральним органам державної влади, а органи місцевого самоврядування займаються лише організацією амбулаторної допомоги (сімейні лікарі, спеціалізовані клініки). В Угорщині право на охорону здоров'я кожного громадянина гарантується

Основним законом країни. 18 квітня 2011 року Державні збори прийняли новий Основний закон. У статті XIX (1) зазначено, що Угорщина прагне забезпечити соціальний захист для всього населення країни. У разі материнства, хвороби, інвалідності, вдовства, сирітства та безробіття, які виникли не з вини громадянина, кожен громадянин Угорщини має право на допомогу, передбачену законом. Для того, щоб положення про охорону здоров'я, які закріплені в Основному законі Угорщини, були реалізовані, Державні збори країни прийняли низку законів. Ці законодавчі акти були спрямовані на створення галузевого кодексу охорони здоров'я, захист прав пацієнтів, розгорнуту інформацію про умови надавання сприяння у медичній сфері та гарантування прав громадян, які використовують соціальні послуги, врегулювання умов надання медичних послуг, створення охорони здоров'я, система управління доглядом, забезпечення соціального страхування, фармацевтика. В Угорщині, за часи незалежності, створена потужна законодавча база для забезпечення ефективної діяльності сфери охорони здоров'я, розширення доступу до якісної та своєчасної медичної допомоги і відповідно до вимог Європейського Союзу.

Ключові слова: правове регулювання сфери охорони здоров'я, Угорщина, Основний закон країни, законодавчі акти щодо забезпечення громадського здоров'я.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. The article analyzes the current state of legal regulation of health care in Hungary starting from the 90s of the 20th centuries and to this day. The stages of creating a regulatory and legal base of the system of medical care for the population as a leading link of the state's social policy after the 1990s are considered. The dismantling and transformation of the unified state health care system in Hungary began in 1990. Even then, the changes had two directions. The first of them has been introduced since 1992, namely the return to medical services based on the principle of insurance, instead of the medical assistance provided to citizens under socialism. The second was related to the transformation of the state administration system and the restoration of local self-government bodies (LGUs). Since the UDS were separated from the central authorities, there were separate health care facilities between them. After 2010, the healthcare system underwent significant changes. Regional self-governing bodies transferred the management of inpatient hospitals to central state authorities, and local government organizations are only engaged in the organization of outpatient care (family doctors, specialized clinics). In Hungary, the right to health care of every citizen is guaranteed by the Fundamental Law of the country. On April 18, 2011, the State Assembly adopted a new Fundamental Law. It is stated in Article XIX (1) that Hungary strives to provide social protection for all its citizens. In case of maternity, illness, disability, invalidity, widowhood, orphanhood and unemployment, which arose throughno fault of the citizen, every Hungarian citizen has the right to the assistance provided for by law. In order for the provisions on health care, which are enshrined in the Fundamental Law of Hungary, to be implemented, the State Assembly of the country adopted a number of laws. These legislative acts were directed to the creation of a branch health care code, protection of the rights of patients, detailing the conditions for providing medical care, ensuring the rights of consumers of social services, regulating the conditions for providing medical services, creating a health care management system, providing social insurance, pharmaceuticals.

Keywords: legal regulation of the sphere of health care, Hungary, the Fundamental Law of the country, legislative acts on the provision of public health.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 12.

Постановка проблеми.

Безкровна революція, яка відбулася в Угорщині на початку 90-х років призвела до зміни політичного ладу, що вимагало внесення корінних змін у всі без винятку державні інституції. Природньо, що ці вимоги стосувалися і сфери допомоги населенню країни, а це у свою чергу потребувало проведення великої роботи по гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Виконання такого завдання передбачало необхідність внести істотні зміни в Конституцію держави, прийняти ряд законів, спрямованих на створення Кодексу, присвяченого галузі охорони

здоров'я. Це також включало в себе забезпечення прав хворих, докладний опис умов представлення послуг медицини, гарантування прав населенню, якому надають послуги служби соціального обслуговування, встановлення правил представлення послуг медицини, розробка системи керівництва в галузі охорони здоров'я, механізми управління соцстрахуванням та забезпечення діяльності фармацевтичної галузі. На початку двадцять першого століття, більшість із поставлених завдань у сфері охорони здоров'я було виконано, але нові реалії сьогодення вимагають від угорського уряду і надалі продовжувати цю роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій літературі цією темою займалися Л. Бабінець, І. Боровик, С. Булеца, Ю. Матвієнко, Д. Степанченко. Угорські вчені D. Bednay, D. Cora, Z. Ferge, ZS. Juhász, G. Kincses, G. Kovács, A. Szinai, Dr.N. Jakab, M. Asbóth розглядали цю проблематику досить детально і різнобічно. Однак в українському науковому обігу ці роботи практично не використовувалися.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. У наукових працях українських вчених-юристів проблема сучасного стану правового регулювання сфери охорони здоров'я в Угорщині, розпочинаючи з дев'яностих років двадцятого сторіччя і по сьогоднішній день, комплексно не досліджувалася, особливо з позиції аналізу історико-правових аспектів. Хоч заради справедливості потрібно відмітити, що деякі питання охорони здоров'я в Угорщині у цей період українські дослідники аналізували в окремих наукових доробках.

Формулювання основних цілей статті. Метою даної статті є визначення сучасного стану правового регулювання сфери охорони здоров'я в Угорщині розпочинаючи з дев'яностих років двадцятого століття і до сьогоднішнього дня.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження. Демонтаж і трансформація єдиної державної системи охорони здоров'я в Угорщині розпочато в 1990 році. Вже тоді зміни мали два напрямки.

а) Перший з них запроваджений з 1992 року, а саме повернення до медичних послуг, заснованих на принципі страхування, замість медичної допомоги, що надавалася громадянам при соціалізмі. Це відбулося завдяки внесенню змін до Закону про соціальне забезпечення № 60/1991. (X. 29.) Рішення OGY [1]. Між 1993 і 1998 роками адміністрація

медичного страхування була організована як муніципальна адміністрація соціального забезпечення.

б) Другий пов'язаний з трансформацією системи державного управління та відновленням органів місцевого самоврядування (ОДС). Оскільки ОДС були відокремлені від центральних органів влади, то відповідно між ними були роздільні заклади охорони здоров'я.

У той же час організація охорони здоров'я була і залишається одним із головних завдань держави. Це стосується сфери громадського здоров'я та епідеміології, тому у 1991 р. була створена Державна служба охорони здоров'я та медичної допомоги на чолі з головним лікарем [2]. Згідно із законом, організація медичного обслуговування, за винятком національних інститутів, є обов'язком органів місцевого самоврядування (міським та обласним).

Після 2010 року система охорони здоров'я зазнала значних змін.

Обласні органи самоврядування передали управління стаціонарних лікарень центральним органам державної влади, а ОМС займаються лише організацією амбулаторної допомоги (сімейні лікарі, спеціалізовані клініки).

В Угорщині право на охорону здоров'я кожного громадянина гарантується Основним законом країни. Ще у 1972 році воно було включено до Конституції. Поправка до Конституції 1989 року змінила положення таким чином, що воно гарантувало кожному громадянину «право на фізичне та психічне здоров'я щонайвищого рівня».

У той же час у XX статті Основного Закону вже було допущено визначення «щонайвищого рівня» в статті 1, однак у пункті 2 розширено коло державних завдань, а саме: організація охорони праці, підтримка спорту та регулярних занять фізичною культурою, забезпечення захисту навколишнього середовища, заборона генетично модифікованих рослин,

тварин і мікроорганізмів у сільському господарстві, а також гарантування населенню доступу до здорової їжі та питної води.

18 квітня 2011 року державні збори прийняли новий Основний закон. У цьому документі не було зроблено корінних змін щодо захисту права на соціальне забезпечення. Угорщина впроваджує соціальне забезпечення через систему соціальних інституцій і заходів для осіб, які потребують допомоги, відповідно до пункту (1) та інших. (3) Статтею 19 (1) угорський законодавець гарантує захист у соціальній сфері всім без винятку громадянам країни. У випадках народження дітей, захворювання, втрати працездатності, втрати чоловіка чи жінки, батьків та втрати роботи, які сталися не з вини громадянина, кожен угорський громадянин володіє правом одержання підтримки, яка визначається у законодавчому плані. (2) Угорщина здійснює захист громадян у соціальній сфері, використовуючи мережу відповідних інституцій для громадян, яким необхідна підтримка, відповідно до пунктів (1) та (3). Сутність та розмір соціальних заходів можуть встановлюватися законом відповідно до корисної для суспільства діяльності особи, до якої застосовуються соціальні заходи.

(4) Угорщина сприяє забезпеченню засобів до існування в похилому віці шляхом підтримки єдиної державної пенсійної системи, заснованої на соціальній солідарності, і шляхом забезпечення діяльності добровільно створених соціальних установ. Законом також можуть бути встановлені умови для отримання права на державну пенсію з урахуванням вимоги посиленого захисту прав жінок [3].

У статті 20 (1) говориться про те, що кожен громадянин володіє правом на здоровий фізичний і психологічний стан, а у (2) наголошується на тому, що Угорщина затверджує реалізацію права згідно з параграфом (1) у сільському

господарстві, вільному від генетично модифікованих організмів, забезпечуючи доступ до здорової їжі та питної води, організовуючи безпеку та гігієну праці, підтримуючи спорт і регулярні фізичні вправи, а також шляхом забезпечення захисту навколишнього середовища.

З метою забезпечення положень, що стосуються охорони здоров'я, які встановлені в Основному законі Угорщини, були втілені в життя. Державні збори країни прийняли низку законів.

Створення галузевого кодексу охорони здоров'я. Ще у 1972 році Державними зборами було прийнято Закон № II «Про охорону здоров'я». Цей документ був модифікований через 25 років та ухвалений Державними зборами під назвою «Про питання охорони здоров'я». Цей закон формулює головні принципи, які торкаються прав хворих, охорони здоров'я громадян, видів лікарської допомоги, організаційної структури системи надання медичної допомоги, умов, які стосуються ресурсів і персоналу, при наданні медичних послуг, забезпечення високої якості медпослуг і ролі державних органів у здійсненні контролю та організації цих послуг. Окремий розділ цього законодавчого акту присвячений медичним розвідкам і процесам репродуктивного циклу у людини, лікування та догляд за психіатричними пацієнтами, трансплантація органів і тканин тощо [4].

Особливу увагу Державні збори Угорщини приділили охороні прав хворих та прийняли низку законів у цій царині. Так у 1992 році прийнято закон № LXXIX «Про охорону життя плоду», у 1997 р. № XLVII «Про захист персональних даних пов'язаних із здоров'ям громадянина», закон 2000 року № CXVI «Про порядок медіації в медицині».

Наступним предметом законодавчого регулювання є деталізація

умов надання медичної допомоги. У 2000 році ухвалено Закон ІІ «Про незалежну медичну діяльність». У преамбулі до закону підкреслено, що Державні збори враховують, що проведення реформи охорони здоров'я, профілактика, розпізнавання та лікування хвороби може бути реалізована лише за активної участі медичної спільноти, яка віддана своєму фаху та завжди пам'ятає, що медицина – це публічна справа, в якій основна відповідальність лежить на лікуючому лікарю, медична громада визнає важливість цієї роботи для поліпшення своєї професійної позиції та підвищення якості надання послуг хворим, і тому приймає наступний закон.

У 2003 р. був прийнятий законодавчий акт LXXXIV «Про окремі аспекти діяльності в галузі охорони здоров'я». Приймаючи цей закон, Парламент країни ставив перед собою мету вдосконалення правового статусу медичних працівників, а саме:

- усвідомлюючи надзвичайну важливість діяльності з охорони здоров'я,
- пам'ятаючи про соціальну повагу до медичних фахівців,
- враховуючи особливості постійної діяльності системи охорони здоров'я та роботи медичних фахівців,
- враховуючи право пацієнтів на догляд відпочиваючим медичним працівником,
- беручи до уваги нейтральні до сектору вимоги щодо правових норм та зобов'язань трейдерів послуг у медичній сфері,
- враховуючи відмінності, що виникають із правовідносин щодо індивідуальної медичної діяльності
- враховуючи різниці, які виникають з юридичних відносин щодо пролонгації персональної лікарської діяльності та праці,
- з ціллю встановлення загальних стандартів для медичних фахівців та забезпечення безпечності лікарської допомоги [5].

Державні збори Угорщини приділяють велику увагу забезпеченню прав споживачів соціальних послуг. Законом № ІІІ «Про соціальне управління та соціальні виплати», який було ухвалено у 1993 році, врегульовано надання відповідних преференцій, було започатковано порядок, згідно якому необхідно робити оцінювання відповідності вимог до виплати допомоги. Цей законодавчий акт гарантує права громадян, які користуються соціальними послугами, що передбачені конституцією. У ньому детально описані права всіх категорій користувачів соціальних послуг, з особливим акцентом на громадян, які втратили працездатність, осіб із хворобою психікою та безхатченків.

Відповідно до закону, держава відповідає за забезпечення умов соціального догляду через центральні органи влади та органи місцевого самоврядування, а також надає можливість останнім встановлювати інші пільги за рахунок власного бюджету. Таким чином ОМС слід класифікувати як один з органів соціального управління.

Згідно з законодавством, держава несе відповідальність за створення умов для соціального догляду через центральні органи влади та органи місцевого самоврядування, з метою надання соціального догляду через відповідні органи національного управління та управління на місцевому рівні. Крім того, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати додаткові пільги за рахунок свого бюджету. З цієї причини останні можна характеризувати як установою соціального управління.

Цей законодавчий акт є чинним для громадян Угорщини та емігрантів, які мають дозвіл на проживання в країні, а також на безхатченків, біженців, осіб із Європейською соціальною карткою та громадян

інших країн, які легально перебувають у державі.

Встановлені виплати в основному можна розділити на дві великі групи: соціальні грошові виплати, а також соціальні виплати в натуральній формі.

Виділені видатки головним чином можна класифікувати у дві основні категорії: соціальні виплати в угорській валюті та соціальні виплати у формі надання житла для проживання, одяжі та продуктів харчування [6].

Наступним предметом законодавчого регулювання є регламентація умов надання медичних послуг. Так у 2000 році затверджений Закон № II «Про незалежну медичну діяльність, у 2003 р. Законодавчий акт за номером LXXXIV «Про деякі питання здійснення діяльності з охорони здоров'я». 2006 р. законодавчий акт за номером CXXXII «Про розвиток системи охорони здоров'я». Законодавчий акт 2011 р. за номером CLIV «Про передачу закладів охорони здоров'я органів місцевого самоврядування та столичного муніципалітету державі», Закон 2012 року № XXXVIII «Про передачу у власність стаціонарних спеціалізованих закладів місцевого самоврядування та внесення змін до деяких законів щодо передачі», Законодавчий акт від 2013 р. номер XXV, прийнятий для передачі власності стаціонарних спеціалізованих закладів місцевого самоврядування та внесення змін до деяких законів стосовно передачі виконання спеціалізованих завдань та господарських товариств зі стовідсотковою власністю держави, які надають основні медичні послуги, пов'язані з лікуванням у стаціонарних умовах, а також стосовно процедурних аспектів, пов'язаних із цим.

У галузі охорони громадського здоров'я важливо врахувати законопроект номер XCIII, ухвалений у 1993 р. «Про охорону праці», де встановлені вимоги щодо матеріальних і

організаційних умов, які забезпечують безпечність у сфері праці з метою збереження здоров'я та забезпечення працездатності працівників і гуманізації умов праці, травмування на робочому місці й хвороб, які пов'язані з виконанням професійних обов'язків, а також зобов'язання, які покладаються на державні органи влади, роботодавців і робітників [7].

А також Закон № XXV 2000 року «Про хімічну безпеку», у преамбулі якого говориться про те, що до уваги беруться основні конституційні права громадян на найвищий рівень фізичного та психічного здоров'я та здорове навколишнє середовище – з метою забезпечення пов'язаних з хімічною безпекою прав фізичних осіб, які проживають в Угорщині, відповідної ідентифікації та запобігання шкідливого впливу небезпечних речовин і небезпечних сумішей, приймається цей закон [8].

У 2011 році був прийнятий Закон № XLI, яким було модифіковано Закон XLII 1999 року «Про захист некурців і правила споживання та розповсюдження тютюнових виробів». При цьому Державні збори Угорщини керувалися наступним:

- враховуючи несприятливі показники здоров'я населення Угорщини;
- з метою зменшення доступності цих виробів для неповнолітніх шляхом часткового обмеження розповсюдження тютюнових виробів;
- заявляючи про свій намір, що шляхом регулювання споживання тютюнових виробів переважно в громадських місцях, має бути забезпечений захист некурців та осіб, які іншим чином потребують посиленого захисту через їхній вік або стан здоров'я від шкідливих наслідків пасивного куріння;
- визнаючи, що нормативні акти щодо захисту некурців повинні переглядатися через регулярні проміжки часу паралельно з поширенням здорового

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498

Legal Bulletin № 4 (10), 2023

підходу, щоб держава могла
забезпечити

захист від шкідливих наслідків пасивного куріння в нових сферах;

- окрім поваги до прав на недоторканність приватного життя, рішуче наголошуючи на тому, що паління слід уникати, особливо в присутності неповнолітніх, вагітних жінок, пацієнтів або осіб з обмеженою мобільністю з будь-якої причини, навіть на теренах приватного життя, особливо в закритому приміщенні або в закритому салоні автомобіля, оскільки тютюновий дим у будь-якому випадку токсичний, він не має безпечних для здоров'я меж;

- тим самим сприяючи реалізації та захисту конституційних прав, пов'язаних зі здоров'ям та здоровим довкіллям [9].

Відповідно до норм ЄС у 2008 р. був ухвалений законодавчий акт за номером XLVI «Про харчовий ланцюг та офіційний контроль над ним» [10]. Цей закон також спрямований на захист громадського здоров'я, за допомогою гарантування безпечної їжі для громадян і вимагає постійного контролю офіційних органів за всім процесом споживання продуктів харчування.

Окремі законодавчі акти регулюють систему управління охороною здоров'я. Так у 1991 році був прийнятий Закон №XI «Про охорону здоров'я та адміністративну діяльність пов'язану з цим» та у 2006 році Закон ХСVII «Про професійні палати, що діють у сфері охорони здоров'я охорони здоров'я».

Велику увагу законодавець приділяє створенню законодавчої бази для забезпечення соціального страхування. Так у 1997 році був затверджений Закон LXXXIII від 1997

р. «Про виплати обов'язкового медичного страхування». При цьому законодавець, керуючись вимогами до охорони здоров'я громадян, викладеними в Основному законі, ухвалив такий закон про медичну допомогу, який гарантував громадянам умови для збереження, відновлення та покращення їхнього здоров'я, а також часткову компенсацію втраченого доходу працівників через хворобу. Він є одним із елементів законодавства про соціальне забезпечення [11].

У 2019 році був ухвалений Закон № СХХII «Про громадян, які мають право на соціальні виплати, і покриття цих виплат». Метою цього законодавчого акту є регулювання правовідносин, що створюються в рамках соціального страхування, відповідно до принципів індивідуальної відповідальності та соціальної солідарності, визначення обов'язків роботодавців і застрахованих осіб щодо страхових правовідносин, обов'язку застрахованих осіб для участі в системі соціального страхування, платіжні зобов'язання роботодавців і застрахованих осіб та належне виконання відповідальності держави, а також обсяг виплат соціального забезпечення [12].

Висновки. Таким чином можна констатувати, що в Угорщині за часи незалежності створена потужна законодавча база, для забезпечення ефективної діяльності сфери охорони здоров'я. При цьому приймаючи той чи інший закон Державні збори гармонізували його у відповідність до вимог Європейського Союзу. Тому ці законодавчі акти є досить продуманими та виваженими і слугують зміцненню галузі громадського здоров'я.

Література:

1. A társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény módosításáról szóló 1992. évi IX. Törvény
2. Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatról szóló 1991. évi XI. törvény. Hatályos címe: az egészségügyi hatósági és igazgatási tevékenységről szóló 1991. évi XI. törvény. Az azóta bekövetkezett szervezeti változásokat a III. fejezet tartalmazza.
3. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (дата звернення: 05.11.2023)

4. 1997. évi CLIV. Törvény az egészségügyről URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (дата звернення: 07.11.2023)
5. 2003. évi LXXXIV. Törvény az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0300084.tv> (дата звернення: 05.11.2023)
6. 1993. évi III. Törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv> (дата звернення: 05.11.2023)
7. 1993. évi XCIII. Törvény a munkavédelemről
8. 2000. évi XXV. Törvény a kémiai biztonságról. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000025.tv> (дата звернення: 07.11.2023)
9. 2011. évi XLI. Törvény a nemdohányzók védelméről és a dohánytermékek fogyasztásának, forgalmazásának egyes szabályairól szóló 1999. évi XLII. törvény módosításáról URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100041.TV> (дата звернення: 05.11.2023)
10. 2008. évi XLVI. Törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0800046.tv> (дата звернення: 05.11.2023)
11. 1997. évi LXXXIII. Törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700083.tv>
12. 2019. évi CXXXII. Törvény a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1900122.tv> (дата звернення: 05.11.2023)

Стаття надійшла до друку 15.11.2023

УДК 341+349.6

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-99-107

**ПРОГРЕС У ПОСТУПОВОМУ НАБЛИЖЕННІ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС У ГАЛУЗІ
ЯКОСТІ ВОДИ ТА УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ,
ВКЛЮЧАЮЧИ МОРСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ**

Вухрист С.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3844-1165>

**PROGRESS IN GRADUAL APPROXIMATION OF UKRAINE'S
LEGISLATION TO THE EU LEGISLATION IN THE SECTOR OF
WATER QUALITY AND WATER RESOURCE MANAGEMENT,
INCLUDING MARINE ENVIRONMENT**

Vykhryst S.M.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of State and Legal Disciplines, "KROK" University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113*

e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3844-1165>

Анотація. У статті представлено огляд та аналіз прогресу, досягнутого Україною у поступовому наближенні свого законодавства до директив ЄС у галузі якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, зазначених у додатку XXX до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У дослідженні робиться висновок про те, що здебільшого транспозицію відповідних положень директив ЄС завершено. Проте стверджується, що необхідні додаткові зусилля щодо транспозиції Нітратної директиви та Директиви про питну воду. Незважаючи на відчутні досягнення у розробленні планів управління річковими басейнами, затвердження планів управління ризиками затоплення, схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року та Морської природоохоронної стратегії України, реалізація державної програми моніторингу вод зазнає очевидних труднощів, спричинених неспровокованою та невинуватою військовою агресією росії проти України, особливо в районах ведення активних бойових дій. Масове руйнування інфраструктури, включаючи системи централізованого водопостачання та водовідведення, ймовірно, перешкоджатиме імплементації в Україні Директиви про питну воду та Директиви про очищення міських стічних вод.

Ключові слова: Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Водна рамкова директива, поступове наближення (апроксимація), транспозиція, імплементація, план управління річковим басейном, план управління ризиками затоплення, Морська природоохоронна стратегія України.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 45.

Abstract. The article provides an overview and analysis of the progress made by Ukraine in gradual approximation to the EU directives in the sector of water quality and water resource management, including marine environment, listed in Annex XXX to the EU-Ukraine Association Agreement. The research concludes that for the most part the transposition of the respective directives is complete. It is argued, however, that extra effort is required under the Nitrates Directive and the Drinking Water Directive. notwithstanding tangible gains in the development of River Basin Management Plans, the approval of Flood Risk Management Plans, the adoption of the 2050 Water Strategy and the Marine Environmental Strategy of Ukraine, the implementation of the State Water Monitoring Program suffers obvious difficulties caused by the unprovoked and unjustified russia's military

aggression against Ukraine, especially in the areas of active warfare. Massive destruction of infrastructure including centralized water supply and sewerage systems is likely to hinder implementation of the Drinking Water Directive and the Urban Waste Water Treatment Directive in Ukraine.

Keywords: EU-Ukraine Association Agreement, Water Framework Directive, gradual approximation, transposition, implementation, river basin management plans, flood risk management plans, Marine Environmental Strategy of Ukraine

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 52.

Introduction. The EU-Ukraine Association Agreement [1] was signed and ratified by Ukraine in 2014 [2]. Article 363 of its Chapter 6 (Environment) provides for “gradual approximation of Ukrainian legislation to EU law and policy on environment”, which “shall proceed in accordance with Annex XXX to this Agreement” [1]. Besides, Article 365 (b) of the Agreement provides for the development of sector strategies, among others, in the sector of water quality and water resource management, including marine environment (hereinafter – *water sector*), “including clearly defined timetables and milestones for implementation, administrative responsibilities as well as financing strategies for investments in infrastructure and technology” [1].

Annex XXX to the EU-Ukraine Association Agreement lists the following water sector *acquis*: Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy (hereinafter – *Water Framework Directive*); Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks (hereinafter – *Floods Directive*); Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources (hereinafter – *Nitrates Directive*); Council Directive 91/271/EEC of 21 May 1991 concerning urban waste water treatment (hereinafter – *Urban Waste Water Treatment Directive*); Council Directive 98/83/EC of 3 November 1998 on the quality of water intended for human consumption (hereinafter – *Drinking Water*

Directive); and Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy (hereinafter – *Marine Strategy Framework Directive*). Annex XXX contains clearly established timetables for the implementation of respective provisions of the water sector directives varying from 2 to 10 years of the entry into force of the EU-Ukraine Association Agreement.

The EU-Ukraine Association Agreement entered into force on 01 September 2017 [3]. However, pursuant to Article 486 (3) and (4) of the EU-Ukraine Association Agreement [1] and the note Verbale of the General Secretariat of the Council of the European Union [4] before the EU-Ukraine Association Agreement entered into force, a number of its provisions, including Article 363 and Annex XXX, were applied on a provisional basis from 1 November 2014. Taking into account Article 486 (5) of the EU-Ukraine Association Agreement, the ultimate deadline for the implementation of all provisions of the water sector directives, referred to in Annex XXX thereto, is 1 November 2024.

On 23 June 2022 the European Council has decided to grant the status of candidate country to Ukraine [5]. In paragraph 2 of the Joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit (Kyiv, 3 February 2023) “The EU reiterated its commitment to support Ukraine’s further European integration” and “Ukraine underlined its determination to meet the necessary requirements in order to start accession negotiations as soon as possible” [6].

On 28 February 2023, aiming at ensuring Ukraine’s preparation for

negotiations on the accession to the European Union, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the Procedure for the initial assessment of the EU *acquis* implementation status [7] (the so-called 'EU *acquis* self-audit' [8] or 'EU *acquis* self-screening' [9]).

The systematic comprehensive review of the progress made by Ukraine in gradual approximation of its legislation to the EU *acquis* in the field of environment and in the water sector, in particular, is, therefore, high on the agenda.

Analysis of the latest research and publications. Certain aspects of transposition, implementation as well as direct or indirect application of relevant provisions of the water sector directives have been discussed in the works of Valentyn Khilchevskiy, Vasyl Hrebin, Yulia Vystavna, Olesya Zorina, Sergiy Afanasyev, Oleksandr Obodovsky, Natalia Osadcha, Mykhailo Yatsyuk, Oleksiy Iarochevitch, Kostiantyn Danko, Borys Alexandrov, Galyna Minicheva, Olena Yara, Liudmyla Golovko, Vita Strokak, Oleh Kozytsky, Serhii Shevchuk, Volodymyr Yermolenko, Maryna Deineha, Olena Hafurova, Oleg Rubel and others. However, the majority of available sources are focused either on a specific issue within the EU water sector legislation, like the identification of water bodies, water quality, groundwater quantity, hydromorphological monitoring, preliminary flood risk assessment, identification of nitrate vulnerable zones, etc. or implementation of individual water sector directives. A comprehensive detailed review of the progress made by Ukraine in gradual approximation of its legislation to all water sector directives, listed in Annex XXX to the EU-Ukraine Association Agreement, taking into account the latest developments in this field is still required.

Statement of the task. The task of the article is to review the progress made by Ukraine in gradual approximation of its legislation to water sector directives, listed in Annex XXX to the EU-Ukraine Association Agreement, vis-à-vis relevant

provisions and timetables established therein and in view of the EU *acquis* self-screening (self-audit) launched by the Government of Ukraine.

Outline of the main research material. The 2050 Water Strategy of Ukraine was approved in December 2022 [10]. Implementation of all water sector directives, listed in Annex XXX to the EU-Ukraine Association Agreement, appear to be essential to the effective achievement of the relevant Water Strategy goals/targets [11].

Water Framework Directive (WFD)

It is argued that the river basin approach for water management has been initially introduced into the water-related legal framework of Ukraine by the State-wide Target Program on the Development of Water Management and Environmental Rehabilitation of the Dnipro River Basin until 2021 [12], adopted by the Law of Ukraine of May 24, 2012, №4836-VI [13]. The program, *inter alia*, provided for the development of river basin management plans (hereinafter – RBMP) for 9 river basins of Ukraine [14] by the year of 2021. The ambitious target would have most likely remained declaratory if concrete steps aimed at implementation of the WFD were not taken.

The transposition of the WFD in Ukraine began with the adoption of the cornerstone amendments to the Water Code introduced by the Law of October 04, 2016, №1641-VIII [15]. Thus, Article 13-1 of the Water Code assigned the river basins of Ukraine to 9 individual river basin districts, established the procedure for delineation of their boundaries, provided for the identification, as appropriate, of sub-basins [16] and other water management units corroborated with the relevant administrative arrangements. Article 13-2 of the Water Code provided for the production of a RBMP for each river basin district and outlined its main elements. Article 13-3 of the Water Code clarified the role of the river basin councils in the system of river basin management and Article 13-

4 institutionalized the procedure for the development of water balances.

Amendments to Article 21 and the new Articles 21-1 and 21-2 of the Water Code revised the fundamentals of the state water monitoring system and introduced classifications of ecological and chemical status for surface waters, quantitative and chemical status for groundwaters, and ecological potential for artificial and heavily modified surface water bodies. Amendments to Article 81 of the Water Code [17] enshrined the strategic environmental objectives for all water bodies similar to those established in the WFD.

Based on the above amendments to the Water Code [15] and aimed at their implementation, a comprehensive set of secondary legislation was adopted. Elaborating more in detail on the above provisions of the amended Water Code of Ukraine, the new Procedure for the State Water Monitoring [18], Model Regulation on River Basin Councils [19] and the Procedure for the Development of River Basin Management Plans [20] were approved. Pursuant to the Procedure for the Development of River Basin Management Plans draft RBMPs are, *inter alia*, subject to strategic environmental assessment (SEA) [20] and approval of the river basin councils [21].

All of the above pieces of secondary legislation were developed following relevant provisions of the WFD and taking due account of the guidance documents developed under the WFD Common Implementation Strategy [22].

Since early 2017 [23] Ukraine has identified surface and ground water bodies, delineated river basin districts, sub-basins and water management units, re-organised River Basin Directorates as the structural units of the State Agency for Water Resources of Ukraine (hereinafter – the SAWR), supports activities of 13 River Basin Councils as advisory bodies to the SAWR, launched the state water monitoring [24] corroborated with strengthened laboratory capacities [25], and

adopted the timetable for the development of RBMPs for all 9 river basin districts [26].

Pursuant to the implementation timelines of the EU-Ukraine Association Agreement [1] and the synchronised therewith national timetable RBMPs for all river basin districts of Ukraine shall be approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine by 01 november 2024 [26]. It is worth mentioning that the RBMPs in point will not be the first ones to be developed in Ukraine. In 2011 with international financial support and technical assistance under the auspices of the Danube River Protection Convention and the International Commission for the Protection of the Danube River (ICPDR) the RBMP for Tysa River was developed. Likewise, with international financial support and technical assistance the RBMP for Southern Bug River was developed in 2014. Both RBMPs have been scheduled for the update as part of the implementation of the WFD before 2024 [27].

Floods Directive

The transposition of the Floods Directive in Ukraine began with the adoption of the above amendments to the Water Code, whereby its Chapter 21 was amended to introduce a preliminary flood risk assessment, flood hazard and flood risk maps, flood risk management plans (hereinafter – FRMP) and appropriate administrative arrangements [15].

Based on the above amendments and aimed at their implementation relevant pieces of the secondary legislation approving the methodology for a preliminary flood risk assessment, the methodology for the preparation of flood hazard maps and flood risk maps, and establishing the procedure for the development of a FRMP were adopted. All of them were developed following relevant provisions of the Floods Directive and taking due account of the respective guidance documents developed under the EU WFD Common Implementation Strategy [22].

As concerns implementation of the Floods Directive in Ukraine the preliminary

flood risk assessments [28] were conducted [29], flood hazard maps and flood risk maps prepared for some areas with potential significant flood risks [30] and FRMPs for certain territories within all 9 river basin districts approved by the Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 08, 2022, №895-p [31].

Nitrates Directive

The term “eutrophication” and the general objective of preventing eutrophication and water pollution caused by nitrates were introduced into the Water Code of Ukraine by the above amendments of October 04, 2016 [15]. Furthering transposition, the structure of RBMP [20] provided for identification and mapping of protected areas, including areas designated as vulnerable zones under the Nitrates Directive. Relevant provisions of the Nitrates Directive dealing with monitoring were also accommodated in the new Procedure for State Water Monitoring [18].

The Methodology for the Identification of Nitrate Vulnerable Zones was approved by the Order of the Ministry of Environment of Ukraine of April 15, 2021, №244. On November 24, 2021, the Ministry of Agrarian Policy and Food adopted the Order №382 “On approval of the Rules for ensuring soil fertility and the use of certain agrochemicals”. The Order regulates: periods during which soil fertilization is undesirable; rules for fertilizer application in the fields located on steep slopes; rules for waterlogged, flooded, frozen or snow-covered soil fertilization; conditions for soil fertilization nearby water bodies; rules for storage of manure in areas vulnerable to nitrate accumulation; procedures for fertilizer application, minimizing leaching of nitrogen compounds into water bodies; rules for maintaining soil quality during crop rotation; rules for maintaining minimum vegetation during rainy periods; scheduling application of fertilizers and keeping records of their use; and fertilizer application in irrigated areas [32].

Notwithstanding the above, to date no nitrate vulnerable zones have been

designated in Ukraine. The Operational Plan for the implementation of the 2050 Water Strategy of Ukraine assigns the Ministry of Environment, the Ministry of Agrarian Policy and other central executive authorities concerned to designate nitrate vulnerable zones until December 2023 [10].

Urban Wastewater Treatment Directive (UWWTD)

Main approaches of the UWWTD were transposed into the legislation of Ukraine by the Law of Ukraine on Amending the Law on Drinking Water and Drinking Water Supply of May 18, 2017, №2047-VIII [33]. Building on its provisions, the Ministry of Environment of Ukraine adopted the Order of January 14, 2019, №6 on Approving the Procedure for Determining the Population Equivalent of a Settlement and the Criteria for Identification of Sensitive and Less Sensitive Areas. Pursuant to the above criteria, decisions concerning the identification of sensitive and less sensitive areas were vested with the local self-governance authorities of Ukraine. The Order also transposed UWWTD requirements for discharges from urban waste water treatment plants to those sensitive areas which are subject to eutrophication. Furthering transposition, the structure of RBMP [20] provided for identification and mapping of protected areas, including sensitive and less sensitive areas identified under the UWWTD. In addition, the Ministry of Regional Development of Ukraine updated its rules for accepting waste water into the centralized sewerage systems [34] and approved the procedure for the re-use of treated waste water and sludge [35]. On a wider scale of countering eutrophication the Government of Ukraine adopted amendments to the Technical Regulation limiting the content of phosphates and other phosphorus compounds in detergents [36].

On January 12, 2023, the Parliament of Ukraine adopted a separate Law “On sewerage and wastewater treatment” №2887-IX whereby the relevant provisions transposing the UWWTD were relocated

from the Law of Ukraine “On drinking water, drinking water supply and sewerage” to this newly adopted Law.

Drinking Water Directive (DWD)

The Law of Ukraine on Drinking Water, Drinking Water Supply and Sewerage [33] was amended in 2017 to, *inter alia*, transpose relevant provisions of the DWD, including the notion of the point of compliance [37]. Other requirements of the DWD including its revisions of December 2020 [38] were embodied into the amendments to the State Sanitary norms and Rules “Hygienic requirements for drinking water intended for human consumption” [39] awaiting approval.

Marine Strategy Framework Directive (MSFD)

Aimed at implementing its EU-Ukraine Association Agreement commitment under the MSFD, the Government of Ukraine listed the elaboration of the Marine Environmental Strategy among its mid-term priorities until the year of 2020 [40]. The following tasks connected thereto were identified: update of objectives and tasks of the national environmental policy, and the development of the Marine Environmental Strategy; initial assessment of marine waters (within the Ukrainian part of the Black and the Azov Seas), determination of environmental status and establishment of environmental targets and indicators; establishment of the monitoring programme for ongoing assessment and regular update of targets; and preparation of a plan of measures to achieve good environmental status (GES) of marine waters [41].

The initial assessment of marine waters was accomplished with the support of a series of consecutive regional EU/UNDP EMBLAS projects (EMBLAS-I, EMBLAS-II and EMBLAS-Plus) [42] where the Joint Black Sea Surveys (JBSS 2016/2017/2019), National Pilot Monitoring Studies and Joint Open Sea Surveys (NPMS/JOSS 2016 - 2017) and the National Monitoring Studies (NMS/JOSS 2019) were carried out. The projects

supported Ukraine in implementing the national and regional monitoring programmes, aligned with the reporting requirements under the Black Sea Integrated Monitoring and Assessment Programme (BSIMAP), MSFD and the WFD. Based on the results of the above initial assessment, the Marine Environmental Strategy of Ukraine determined a set of characteristics for GES of its marine waters (Annex 2) [43] on the basis of the qualitative descriptors [44] corresponding to those of the MSFD.

The Marine Environmental Strategy of Ukraine was approved by the Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 11, 2021, №1240 [43]. The overall strategic objective of the 2021 Marine Environmental Strategy is to achieve and, once achieved, maintain GES of Ukraine’s marine waters of the Azov and the Black Seas pursuant to the MSFD and taking into account the 2030 Ukraine’s SDGs 6 (ensure availability (accessibility) and sustainable management of water resources and sanitation) and 14 (conserve and rationally use the oceans, seas and marine resources for sustainable development) [45].

The 2021 Marine Environmental Strategy, *inter alia*, provides for the development of: the Action Plan for achieving and maintaining GES of the Azov and the Black Seas; the Procedure for the Development and Approval of the Integrated Coastal Zone Management (ICZM) Action Plans; the Program of the State Environmental Monitoring of Seas for the period of 2022-2027; and the ICZM Action Plans for the Azov and the Black Seas [43].

Conclusions. For the most part the transposition of the water sector directives, listed in Annex XXX to the EU-Ukraine Association Agreement, is complete. Extra effort is required under the Nitrates Directive and the DWD [37]. In line with the 2050 Water Strategy of Ukraine the development of RBMPs is underway. FRMPs for certain territories within all 9 river basin districts were approved in 2022. The 2021 Marine Environmental Strategy

provides for a number of follow-up instruments which are also under development.

At the same time, to date no nitrate vulnerable zones have been designated in Ukraine. Likewise, no sensitive areas or less sensitive areas have been identified. Implementation of the State Water Monitoring Program suffers obvious difficulties caused by the unprovoked and

unjustified russia's military aggression against Ukraine [25], especially in the areas of active warfare. Massive destruction of infrastructure including centralized water supply and sewerage systems is likely to hinder implementation of the DWD and UWWTD in Ukraine. Devastating impact on the environment including surface, ground and marine waters is still to be assessed.

References:

1. Association Agreement between the European Union, European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (for the text in Ukrainian); <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A22014A0529%2801%29> (for the text in English).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “On the ratification of the Association Agreement between the European Union, European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> (Accessed 01 October 2023).
3. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2017), Letter of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine of 20 July 2017 №72/14-612/1-1713, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1713321-17#Text> (Accessed 01 October 2023).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), note Verbale of the General Secretariat of the Council of the European Union SGS14/12029 of 30 September 2014, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b50#n2 (for the text in English); <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/27/f432149n45.pdf> (for the text in English) (Accessed 01 October 2023).
5. European Council conclusions, 23-24 June 2022 (EUCO 24/22), URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (Accessed 01 October 2023).
6. Joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/03/joint-statement-following-the-24th-eu-ukraine-summit/> (Accessed 01 October 2023).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approving the procedure for the initial assessment of the EU acquis implementation status”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-%D0%BF#Text> (Accessed 01 October 2023).
8. The official site of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), “Ukraine will conduct a self-audit of legislation for compliance with European standards, assures Prime Minister”, URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukraina-provede-samoaudit-zakonodavstva-na-predmet-vidpovidnosti-ievropeiskym-standartam-premier-ministr> (Accessed 01 October 2023).
9. The official site of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), “Government launches self-screening of adapting Ukrainian legislation to EU acquis”, URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uriad-zapustyv-self-skrinyh-adaptatsii-zakonodavstva-ukrainy-do-prava-ies> (Accessed 01 October 2023).
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Water Strategy of Ukraine for the period until 2050”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (Accessed 01 October 2023).
11. Serdiuk, Victoria (2022), “Water strategy of Ukraine until 2050: expectations and challenges”. *Dovkillya Ukrayiny* [Ukraine's Environment], 9-12 (184-187), 28-35 (in Ukrainian).
12. Yara, Olena, Uliutina, Olena, Golovko, Liudmyla and Andrushchenko, Liliy (2018), The EU Water Framework Directive: Challenges and Prospects for Implementation in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development* (2018), 7, 2, 175-182. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2018.v7n2p175>
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On the approval of the state-wide target program on the development of water management and environmental rehabilitation of the Dnipro river basin until 2021”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17#Text> (Accessed 01 October 2023).
14. Khilchevskiy, V.K. (2021), Modern characteristics of water bodies in Ukraine: watercourses and reservoirs. *Hidrolohiia, hidrokimiia i hidroekolojiia* [Hydrology, Hydrochemistry and Hydroecology], 1(59), 17-27 (in Ukrainian, abstr. in English). DOI: <https://doi.org/10.17721/2306-5680.2021.1.2>

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine “On amending certain legal acts of Ukraine concerning the implementation of integrated approaches to the water resources management pursuant to the [river] basin principle”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1641-19#n6> (Accessed 01 October 2023).
16. Khilchevskiy, Valentyn, Grebin, Vasyl and Sherstyuk, Natalia (2019), Modern Hydrographic and Water Management Zoning of Ukraine’s Territory – Implementation of the WFD-2000/60/EC. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhmi.conference.01.23>
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine “On amending certain legal acts of Ukraine concerning the state environmental monitoring system, environmental information and information backup of management in the field of environment”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text> (Accessed 01 October 2023).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approving the procedure for the state water monitoring”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text> (Accessed 01 October 2023).
19. Ministry of Environment of Ukraine (2017), Order of the Ministry of Environment of Ukraine “On approving model regulation on river basin councils”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-17#Text> (Accessed 01 October 2023).
20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approving the Procedure for the Development of a River Basin Management Plan”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2017-%D0%BF#n8> (Accessed 01 October 2023).
21. Sydorova, Larysa (2022), “Local executive bodies and local self-governance authorities in the process of the state policy implementation during the development of a river basin management plan”. *Dovkillya Ukrayiny* [Ukraine’s Environment], 3-4 (178-179), 38-46 (in Ukrainian).
22. WFD Common Implementation Strategy, URL: https://circabc.europa.eu/ui/group/9ab5926d-bed4-4322-9aa7-9964bbe8312d/library/b44c5c7a-508f-4800-91a4-9acc99c4eec4?p=1&n=10&sort=modified_DESC
23. Stokal, Vita (2021), Transboundary rivers of Ukraine: perspectives for sustainable development and clean water, *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 18:1, 67-87. DOI: <https://doi.org/10.1080/1943815X.2021.1930058>
24. Odnorih, Zoriana, Manko, Roman, Malovanyy, Myroslav and Soloviy, Khrystyna (2020), Results of Surface Water Quality Monitoring of the Western Bug River Basin in Lviv Region. *Journal of Ecological Engineering* Vol. 21 (3), 2020, 18-26. DOI: <https://doi.org/10.12911/22998993/118303>
25. Editorial (2022), “Water monitoring under the war-time conditions: has the water quality of the Western Region changed”. *Dovkillya Ukrayiny* [Ukraine’s Environment], 3-4 (178-179), 10-15 (in Ukrainian).
26. Ministry of Environment of Ukraine (2020), Order of the Ministry of Environment of Ukraine “On approving the timetable for the development of river basin management plans”, URL: <https://www.davr.gov.ua/fls18/nak.pdf> (Accessed 01 October 2023).
27. Shpanchuk, Maria (2022), “River basin management plan: European style governmental document”. *Dovkillya Ukrayiny* [Ukraine’s Environment], 9-12 (184-187), 25-27 (in Ukrainian).
28. Kozytskyi, Oleg, Shevchuk, Serhii and Shevchenko, Iryna (2019), Monitoring and management of hydrological risks in the river basins of Ukraine. *Land Reclamation and Water Management*, (2), 157-166. DOI: <https://doi.org/10.31073/mivg201902-206>
29. Danko, Kostiantyn, Butenko, Yevhen (2022), Assessment of flood risks in the context of agricultural land management of territorial communities. *Zemleustriy, kadastr i monitoring zemel’* [Land management, Cadastre and Land Monitoring], 2, 107-132 (in Ukrainian, in English). DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2022.02.10>
30. The official site of the State Emergency Service of Ukraine (2023), “Implementation of the Directive 2007/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2007 on the assessment and management of flood risks”, URL: https://dsns.gov.ua/poperedzhennya-pro-ymovirni-nadzvichayni-situaciyi-abo-uskladnennya/vprovadzhennya-directiva-2007-60-ec-of-the-european-parliament-and-of-the-council-of-23-october-2007-on-the-assessment-and-management-of-flood-risks#mcetoc_1gtaq1udh3f (Accessed 01 October 2023).
31. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the flood risk management plans for certain territories within the river basin districts”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2022-%D1%80#Text> (Accessed 01 October 2023).
32. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2021), Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine “On approval of the Rules for ensuring soil fertility and the use of certain agrochemicals”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0034-22#Text> (Accessed 01 October 2023).
33. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine “On drinking water and drinking water supply”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text> (Accessed 01 October 2023).
34. Ministry of Regional Development, Construction and Housing of Ukraine (2017), Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing of Ukraine “On approving the Rules for accepting

waste water into the centralized sewerage systems and the procedure for calculating the payment for the excessive waste water discharge into the centralized sewerage systems”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-18#n15> (Accessed 01 October 2023).

35. Ministry of Regional Development, Construction and Housing of Ukraine (2018), Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing of Ukraine “On approving the Procedure for the re-use of treated waste water and sludge subject to compliance with limit allowable concentrations of pollutants”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0075-19#Text> (Accessed 01 October 2023).

36. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On amending the Technical Regulation on detergents”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 01 October 2023).

37. Yermolenko, Volodymyr, Hafurova, Olena, Deineha, Maryna, Novak, Tamara, Temnikova, Alena and Naidansuren, Erdene (2021), Quality of drinking water in rural areas: problems of legal environment. E3S Web Conf., 280 (2021) 09022. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128009022>

38. Directive (EU) 2020/2184 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020 on the quality of water intended for human consumption (recast), URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020L2184&from=EN>

39. Ministry of Health of Ukraine (2010), Order of the Ministry of Health of Ukraine “On approving the State sanitary norms and rules “Hygienic requirements to the drinking water, intended for human consumption (DSanPiN 2.2.4-171-10)”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text> (Accessed 01 October 2023).

40. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), “Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the mid-term plan of priority activities of the Government until 2020”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80#Text> (Accessed 01 October 2023).

41. Rubel, Oleg, Zhikhareva, Alina and Reznichenko, Nataliya (2018), Institutional mechanisms for implementation of marine strategy framework directive: system, dynamics and measures. Economic Innovations, 20(3(68), 185-196. DOI: [https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.3\(68\).185-196](https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.3(68).185-196)

42. The site of EMBLAS (2023), “Publications and reports”, URL: <https://emblasproject.org/publications-and-reports> (Accessed 01 October 2023).

43. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), “Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Marine Environmental Strategy of Ukraine”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2021-%D1%80#Text> (Accessed 01 October 2023).

44. Alexandrov, Boris, Minicheva, Galina and Zaitsev, Yuvenaliy (2017), Black Sea Network of Marine Protected Areas: European Approaches and Adaptation to Expansion and Monitoring in Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119075806.ch12>

45. The President of Ukraine (2019), “Order of the President of Ukraine “On the 2030 Ukraine’s Sustainable Development Goals”, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 01 October 2023).

Стаття надійшла до друку 10.10.2023

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-108-118

ПРИНЦИПИ МЕДІАЦІЇ В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ

Француз А. Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України, доктор юридичних наук професор, завідувач
кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Марина Ю.Ю.,

*аспірант ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: marinayu@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6375-5118>*

PRINCIPLES OF MEDIATION IN CIVIL SOCIETY AND CHARACTERISTICS OF THEIR APPLICATION IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF UKRAINE

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine
Doctor of Legal Sciences, Professor
Professor of Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Maryna Yu. Yu.,

*PhD student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: marinayu@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6375-5118>*

Анотація. В даній статті проведено аналіз принципів медіації та особливостей їх застосування в освітньому середовищі України. Дослідження ґрунтується на аналізі чинних нормативно-правових актів та їх порівнянні в різних країнах, а також на інформації, отриманій у результаті вивчення літератури, зокрема праць авторів як юридичних, так і інших суспільних наук, де медіація використовується як засіб домовленості: в психології, медицині, екології, а також використання інструментів та коментарів, характерних для вивчення права. Результати дослідження вказують на те, що окремі типи принципів медіації застосовуються в різних країнах з урахуванням особливостей національних правових систем. Незважаючи на це, такі принципи, як верховенство права, принцип рівності (рівності прав) сторін, принцип добровільності, конфіденційності та поведінки медіатора (незалежність і неупередженість, довіра і справедливість) застосовуються в більшості досліджуваних національних моделей медіації, отже, їх можна назвати фундаментальними. Можна сказати, що виявлено готовність освітнього середовища до впровадження медіації як інструменту вирішення

конфліктів в освітньому середовищі. В Україні Закон «Про медіацію» визначає загальні принципи медіації; однак проблема полягає в недостатньо чітких критеріях спорів, які не можна перекласти на медіацію. Крім того, принцип верховенства права слід визначити як один із основоположних принципів медіації.

Принципи медіації ефективні у багатьох сферах життя. Зокрема, у сімейно-побутовій сфері, освітньому середовищі, корпоративних та міжкорпоративних спорах, фінансовому та банківському середовищі, малому та середньому бізнесі, у міжнародному праві та міжкультурній комунікації.

В Україні інститути громадянського суспільства власними силами намагаються запровадити та популяризувати медіацію як альтернативний спосіб вирішення спорів. Проте системні проблеми доступу до правосуддя потребують пошуку інших шляхів вирішення конфліктних ситуацій. Медіація стає особливо актуальною в умовах пандемії коронавірусу COVID-19, повномасштабного вторгнення росії на територію України, окупацію деяких областей України, коли доступ до судової системи обмежений.

Ключові слова: медіація, правова система, альтернативне вирішення спорів, спір, конфіденційність і добровільність, освітнє середовище, інститути громадянського суспільства.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15.

Abstract. This article analyzes the principles of mediation and the features of its application in the educational environment of Ukraine. The study is based on the analysis of current regulations and their comparison in different countries, as well as on information obtained from the study of literature, in particular the works of authors from the legal sciences and other social sciences, where mediation is used as a means of agreement: in psychology, medicine, ecology, as well as the use of tools and comments specific to the study of law. The results of the study indicate that certain types of mediation principles are applied in different countries, taking into account the characteristics of law national systems. Despite this, principles such as the rule of law, the principle of equality (equal rights) of the parties, the principle of voluntariness, confidentiality, and mediator behavior (independence and impartiality, trust and justice) are applied in most of the studied models. National mediation systems, therefore, can be called fundamental. It can be said that the availability of the educational environment to introduce mediation as a conflict resolution tool in the educational environment has been discovered. In Ukraine, the draft law "On Mediation" defines the general principles of mediation; however, the problem lies in insufficiently clear criteria for disputes, which cannot be translated into mediation. Furthermore, the principle of the rule of law must be defined as one of the fundamental principles of mediation.

In Ukraine, civil society institutions themselves are trying to introduce and popularize mediation as an alternative dispute-resolution method. However, systemic problems with access to justice require finding other ways to resolve conflict situations. Mediation becomes especially relevant in the context of the COVID-19 coronavirus pandemic, the large-scale invasion of the territory of Ukraine by Russia, and the occupation of some regions of Ukraine, when access to the judicial system is limited.

Keywords: mediation, legal system, alternative dispute resolution, dispute, privacy and voluntariness, educational environment, civil society institutions.

Formulas: 0, fig.: 0, tab.: 0, ref.: 15.

Постановка проблеми. Розвиток взаємовідносин у багатьох сферах людського життя нерідко призводить до колізій, у тому числі приватноправових. У пострадянських країнах прийнято звертатися до суду чи іншого компетентного органу для вирішення будь-якого конфлікту. Водночас одним із показників розвинутого громадянського суспільства є намагання членів суспільства вирішувати конфліктні ситуації шляхом переговорів, без звернення до держави та її інституцій. Зокрема у багатьох країнах склалися окремі інститути саморегуляції громадянського суспільства, які спрямовані на

вирішення конфліктів (спорів) на основі взаємної довіри та добровільності. Такі способи врегулювання спорів здійснюються без звернення до юрисдикційних органів, реалізуються позасудовим шляхом і, як правило, без дотримання формальної процедури та не підкріплюються примусом. Тому вони розглядаються як альтернатива формальному правосуддю і називаються альтернативним вирішенням спорів (АРС), одним з яких є медіація.

Альтернативне вирішення спорів – це набір практик і методів, спрямованих на надання дозволу щодо позасудового вирішення спорів. Зазвичай вважається, що він охоплює

медіацію, арбітраж та різні «гібридні» процеси, за допомогою яких медіатор сприяє вирішенню судових спорів без офіційного рішення. Водночас медіація, як і інші способи альтернативного вирішення спорів, не замінюють правосуддя, але їх поява свідчить про те, що громадянське суспільство вже не може задовільнятися лише судовим способом вирішення спорів та потребує інших шляхів вирішення проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням медіації в Україні займалися такі науковці: І. Любченко, Т. Цувіна, З. Красиловська, О.М. Матвійчук, Н. Мазаракі, О.С. Можайкіна, Д.В. Макаренко та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Стаття присвячена комплексному науково-теоретичному аналізу розвитку альтернативних методів вирішення спорів в Україні та можливості примирення сторін спору шляхом досягнення взаємоприйняттого рішення за допомогою медіатора, а також є необхідність пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у зазначеній сфері, створення науково обґрунтованої концепції його подальшого розвитку. Необхідно визначити сучасні тенденції та подальші кроки розвитку медіації в українській правовій системі.

Таким чином, метою статті є аналіз принципів медіації та особливостей їх застосування в освітньому середовищі України.

Виклад основних положень. Серед основних принципів права взагалі та медіації зокрема необхідно виділити принцип верховенства права, який пронизує всі суспільні відносини і є наріжним каменем верховенства права. Верховенство права в даному випадку – це підпорядкування всіх рішень та дій осіб, які беруть участь у медіації, максимально ефективному вирішенню конфлікту щодо дотримання прав та свобод людини. Медіація як спосіб альтернативного вирішення спорів за допомогою механізмів

саморегулювання сприяє відновленню справедливості та реалізації права на суд, які є частиною верховенства права. Завдання забезпечення принципу верховенства права має включати доступ як до судових, так і до позасудових методів вирішення спорів, зокрема доступу до процедури медіації.

Однак визначити медіацію як основоположний принцип законності, як це робить С. Йосипенко, неправильно з огляду на те, що закон не є основним джерелом регулювання відносин у сфері медіації [2].

У зв'язку з принципом верховенства права вчені виділяють принцип доступності, як такий, що вказує на обов'язок держави забезпечувати доступ до альтернативного вирішення спорів, включаючи медіацію та сприяти його реалізації.

Саме доступність медіації є аргументом на користь її використання для вирішення конфліктів у освітньому середовищі. Молоді люди загалом скептично ставляться до можливості вирішення конфліктів у освітньому середовищі шляхом звернення до суду чи адміністрації освітнього закладу. З іншого боку, вони позитивно реагують на пропозицію щодо використання медіації.

Ще одним основним принципом медіації є принцип рівності сторін (рівності прав), який проявляється у рівності прав учасників медіації як у процедурі доступу, так і у процедурі медіації.

На відміну від принципу процесуальної рівності сторін, що існує в цивільному судочинстві, коли сторони мають рівні, але не однакові права в ході судового розгляду, у медіації немає позивачів, відповідачів, третіх осіб тощо, а отже, всі учасники мають не просто рівні, а однакові права у ході процедури медіації [3].

Справді, встановлення справжніх обставин справи, зв'язку поведінки сторін із законом та інші подібні

процедури, які є необхідними складовими судового розгляду, не є метою медіації. Тому рівність сторін правильніше трактувати як можливість отримати рівний доступ до всіх процедур медіації, маючи при цьому однакові права та свободи.

О.С. Можайкіна зазначає, що принцип рівності сторін корелює із принципом автономії (свободи) сторін або принципом особистої відповідальності. Цей принцип розкривається через можливість (право) сторін діяти на власний розсуд на всіх етапах медіації, і навіть під час виборів медіатора [6].

На думку Я. Любченка, ця свобода включає право вибору будь-якого способу вирішення спору, компетентної третьої сторони, застосовного права, правил, за якими відбуватиметься процес, а також мови та місця спору. Цей принцип також включає заяву про те, що до сторін не можуть бути застосовані жодні додаткові санкції, крім тих, що передбачені сторонами [4].

Різні підходи національних моделей медіації (судової, позасудової) відображені у принципах медіації.

У більшості країн посередництво є добровільним. Так, у Стандартах медіації Республіки Польща від 26 червня 2006 р. 1 стандарт вказує на те, що медіатор забезпечує добровільну участь у медіації, 2 та 3 стандарти – на нейтральність та неупередженість медіатора, 4 вказує на конфіденційність, а 5 – вказує на те, що медіатор достовірно інформує сторони про характер та перебіг медіації.

Однак національні моделі медіації можуть передбачати обов'язкову медіацію, при цьому сторони мають право звернутися до судді лише в тому випадку, якщо спроба медіації виявилася невдалою.

Цей вид медіації регулюється законодавством багатьох зарубіжних країн. Наприклад, в Італії законодавчим декретом № 28 від 4 березня 2010 р.

введено в дію ст. 60 Закону № 69 від 18 червня 2009 року у сфері медіації, спрямованої на примирення цивільних та комерційних спорів. Метою медіації було насамперед скоротити приплив нових справ до судової системи країни, надавши громадянам більш простий, швидкий та дешевий інструмент вирішення спорів.

Держави – члени ЄС використовують такі моделі посередництва, як добровільне посередництво, за якого сторони спору залучають посередника для полегшення врегулювання спору, який вони не можуть вирішити самостійно; добровільне посередництво зі стимулами та санкціями за ухилення від посередництва; обов'язкові сесії медіації до суду, що передбачають зустріч сторін з професійним медіатором (безкоштовно або за помірну плату) для визначення можливості вирішення спору за допомогою медіації, а також обов'язкову медіацію, в якій сторони повинні взяти участь та сплатити повну процедуру медіації як попередню умову для звернення до суду [5].

Принцип добровільності медіації розкривається через окремі елементи. Добровільність передусім передбачає добровільне звернення до медіації, оскільки особа має право на медіацію. Далі принцип добровільності передбачає добровільний вибір методу (способу медіації) – медіація, арбітраж, консультація, призначення експерта і т.д. Добровільність включає також можливість відмовитися від медіації та звернення до суду.

Подальший розвиток медіативних відносин передбачає допомогу на стадії розробки медіаційної угоди, угоди про врегулювання спору, а також добровільне виконання рішень на основі медіації (всупереч принципу обов'язковості судових рішень). Добровільне виконання рішення за результатами медіації не виключає подальшого оскарження в суді. Однак

сторони більш відповідально підходять до тих рішень, з прийняттям яких (і розвитком їх змісту) вони безпосередньо пов'язані. До змісту цього принципу входить також право сторін приймати будь-які рішення щодо вирішення конфлікту лише за взаємною згодою.

Згідно з Директивою 2008/52/ЕС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах», добровільна медіація передбачає, що сторони самі несуть відповідальність за процес і можуть організувати його на власний розсуд чи припинити його у будь-який час. Однак суд повинен мати змогу через національне законодавство обмежити процес медіації у часі. Крім того, суди повинні мати можливість звертати увагу сторін на можливість медіації, якщо це є доречним рішенням.

Таким чином, принцип добровільної медіації передбачає можливість сторін вдатися до медіації на свій розсуд (і діяти на свій розсуд у її процесі), не виключаючи можливості держави стимулювати сторони до примирення, але при цьому мати відповідні обмеження.

Закон Німеччини про медіацію від 21 липня 2012 року, який визначає медіацію, вказує, що це конфіденційний процес. Принцип конфіденційності згадується у всіх національних та міжнародних актах про медіацію, що дає підстави стверджувати про єдність думок вчених щодо принципів конфіденційності.

Принцип конфіденційності надзвичайно важливий у процесі медіації в медицині, освіті та сімейній медіації. В освітніх установах недотримання конфіденційності призведе до психологічних, соціальних та інших проблем для учнів та студентів, що іноді веде до непоправних втрат, а для викладачів та вчителів може призвести до

неможливості продовжити свою кар'єру.

Як вказує К. Амїрталінгам, надзвичайно важливо, щоб усе, що відбувається під час медіації, залишалось конфіденційним; в іншому випадку буде складно провести повноцінну та відверту дискусію, оскільки сторони турбуватимуться про те, що вони скажуть, може бути використане в суді, якщо посередництво зазнає невдачі [9, с. 683].

Е. Дісон, відомий дослідник медіації, підкреслює, що «конфіденційність сприяє спілкуванню між сторонами та медіатором. Вона може зробити угоду можливою, навіть якщо її неможливо досягти під час звичайних переговорів» [13, с. 80].

Сутність принципу конфіденційності розкривається через окремі аспекти. Як правило, конфіденційність передбачає неможливість розкриття інформації третім особам. Медіація (посередництво) здійснюється без втручання будь-яких третіх осіб, а окремі способи вирішення спорів не допускають участі будь-якої третьої сторони, крім сторін конфлікту, зокрема медіатора. Якщо суперечка вирішується без участі посередника, сторони діють самостійно для вирішення спору, у тому числі шляхом переговорів, у зв'язку з чим інформація в цьому процесі не відома особам, іншим, ніж сторони конфлікту. Сторони не фіксують переговорний процес, у зв'язку з чим отримана таким чином інформація залишається конфіденційною.

Проте, у присутності посередника він сприймає інформацію, але зобов'язується забезпечити її конфіденційність. У деяких випадках конфіденційність передбачає неможливість розкриття інформації іншій стороні процедури медіації. Дослідники вказують на можливість проведення посередником окремих зустрічей, у ході яких кожна зі сторін конфлікту може розкрити посереднику

інформацію, яку вона не бажає відкривати іншій стороні. Питання про те, чи медіатор повинен розголошувати інформацію, отриману з іншого боку у процесі медіації, має бути врегульовано у медіативній угоді.

Важливо, що розкриття інформації є можливістю, а не обов'язком посередника, який (за відсутності прямої заборони на розкриття) самостійно приймає рішення про обсяг та зміст інформації, яку він розкриває іншій стороні. Тут проявляється принцип незалежності медіатора, який самостійно з метою вирішення спору розголошує чи не розголошує отриману від сторін інформацію.

І тут слід говорити про існування презумпції конфіденційності. Інформація про медіацію є конфіденційною, якщо учасники медіації не домовилися про інше. Існування такої презумпції забезпечується у вигляді відповідних механізмів. Одним із таких механізмів є визначення у національному законодавстві неможливості допиту сторін та медіатора про обставини, що стали їм відомими під час медіації (конфіденційність від суду). А також неможливість повідомити інформацію, отриману під час медіації, будь-якій іншій особі чи органу влади.

З приводу змісту інформації, яка є конфіденційною, О.С. Можайкіна ділить її на процесуальну (інформація про участь у процесі) та змістовну (інформація, що стала відомою у ході переговорів) [6, с. 55]. Інші вчені також виділяють принцип неформальності, оскільки при медіації сторони шукають шляхи вирішення спору [5].

На думку деяких дослідників, для медіації важливим є збереження наступних партнерських відносин, оскільки принципом медіації вони визначають задоволення взаємних

інтересів та збереження наступних партнерських відносин.

Медіація у спорах про екологічні збитки стикається з проблемою, яка полягає в тому, що медіація є сприятливим вирішенням ситуації, коли, як і в багатьох суперечках про забруднення навколишнього середовища, «забруднювач та його жертви розташовані поруч один з одним і залишаються на місці та підтримуватимуть постійні стосунки після вирішення їхньої суперечки» [14].

Принцип незалежності та неупередженості медіатора означає, що нейтральність медіатора повинна дотримуватися під час процедури медіації. Це дозволяє медіації виконувати свої функції та забезпечує її ефективність. Медіатор виступає посередником, незалежного від будь-якої зі сторін і будь-яких органів державної влади. Неупередженість медіатора виявляється в тому, що він повинен діяти на користь всіх учасників процедури, ставитися до сторін однаково об'єктивно, не допускати проявів лідера стосовно окремих осіб. Якщо в учасників виникають сумніви щодо неупередженості посередника, вони мають право зупинити процес медіації [11].

Європейський кодекс поведінки медіаторів також вказує на необхідність поваги до принципу справедливості. Рекомендація Комісії 2001/310/ЕС від 4 квітня 2001 р. «Про принципи роботи позасудових органів, що беруть участь у вирішенні споживчих спорів», свідчить, що такі органи повинні, як зазначає О. Біар, «підтверджувати дотримання з кількома обов'язковими критеріями якості, які, серед іншого, показують їхню незалежність, неупередженість, справедливість і досвід» [10, с. 110].

Ухвалення спеціального закону про медіацію необхідне було також для реалізації Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, що виникають у результаті медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію), підписаної

Міністром юстиції України 7 серпня 2019 року (2019).

Тому в 2021 році а саме 16 листопада Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про медіацію» [1].

У законі закріплено на законодавчому рівні можливість проведення процедури медіації, яка полягатиме в добровільному виїзді, позасудове вирішення конфлікту (спору) шляхом переговорів між його сторонами за допомогою посередника. Законом визначається: статус медіатора; права та обов'язки медіатора та сторін медіації; вимоги до медіативної угоди та до угоди про врегулювання конфлікту (спору) за результатами медіації та ін.

Пропонується здійснювати медіацію на добровільній основі, що є найпоширенішою практикою. Г. Оренчук вважає неприйнятними в українських умовах будь-які обмеження добровільної медіації: «у законодавстві деяких країн може бути обмеження принципу добровільної медіації, що обмежує доступ до правосуддя» [7, с. 179].

Незважаючи на поширену практику запровадження обов'язкової медіації у різних формах та обсягах у різних країнах, таке рішення буде для України передчасним, хоча б тому, що інфраструктура медіації до цього свідомо не готова. При цьому обов'язок медіації у чітко визначених спорах з відповідним наданням кваліфікованих медіаторів можливий, наприклад, у трудових спорах в органах державної влади та місцевого самоврядування, у сімейних спорах у службах захисту дітей. При цьому питання добровільності та інших принципів медіації має залишатись предметом обговорення в українській науці [5].

Проблема, однак, полягає у відсутності чітких критеріїв розгляду спорів, які не можуть бути передані на медіацію, що може призвести до проблем у реалізації закону. Вчені також називають проблемою відсутність

механізму виконання умов договору за результатами медіації та пропонують передбачити це у законі [15].

Ще одним основним принципом медіації у законопроекті є принцип конфіденційності. Передбачається, що вся інформація, пов'язана з медіацією, включаючи факт медіації, а також інформацію, отриману в ході медіації, а також зміст угоди за результатами медіації, є конфіденційною.

Принципи медіації ефективні у багатьох сферах життя. Зокрема, у сімейно-побутовій сфері, освітньому середовищі, корпоративних та міжкорпоративних спорах, фінансовому та банківському середовищі, малому та середньому бізнесі, у міжнародному праві та міжкультурній комунікації.

Проте Дж. Бартон, виходячи з моделі А. Маслоу, припустив, що ключем до розуміння причин конфлікту може бути аналіз реальних базових потреб особистості [12]. На думку автора, незадоволені потреби особистості зводять нанівець соціальну стабільність її поведінки, що унеможлиблює вирішення спору.

У процесі медіації, виходячи з концепції Бертон, необхідно організувати взаємодію таким чином, щоб була узгодженість вимог та реакцій усіх учасників процесу, щоб була справедливість стосовно кожної сторони, щоб існував сенс раціональності в тому, що відбувається. Важливо, щоб вимоги сторін були осмисленими та не суперечливими, інакше вони сприймаються як ірраціональні, що зрештою призводить до відчуття втрати контролю над ситуацією, недовіри до опонента та самого посередника.

Освітнє середовище є місцем виникнення конфліктів між представниками різних вікових та соціальних груп, причому багато факторів посилюють роздратування та виникнення агресії, у тому числі насиченість навчальної програми, конкуренція вчителів тощо. Сучасна

система української освіти отримує все нові та нові завдання щодо подолання соціально-педагогічної проблеми.

Для вирішення конфліктних ситуацій між різними суб'єктами навчального процесу необхідно застосовувати принципи медіації. Проте ситуацію посилює низький рівень знань методів та прийомів вирішення конфліктів у школах та вищих навчальних закладах. Зазвичай «основними способами впливу на конфліктних учнів і студентів із боку вихователів-педагогів є: умовляння, загроза покарання, пошук винного, формальне вирішення конфлікту» [8, с. 61].

Неефективно вирішувати конфліктні ситуації авторитарними методами, що принижують гідність учнів та студентів та спрямовані проти них. Причини суперечок можуть бути зовсім різними, а способи вирішення одні й ті ж самі. Вчителі та адміністрація школи не відіграють істотної ролі у вирішенні конфліктів. На нашу думку, необхідно виділити окремий орган (особу), який міг би ефективно вирішувати конфлікти між учасниками освітнього процесу.

У педагогічному середовищі суперечки виникають рідше, але способи їх вирішення є малоефективними. Зокрема конфлікти між вчителями регулюються самими сторонами. Адміністрація шкіл у більшості випадків не втручається у вирішення спорів, а робота профспілок є неефективною. Необхідно виділити окремий орган (людину), який був би незацікавлений та справедливий у вирішенні конфліктів.

Незважаючи на те, що конфлікти в освітньому середовищі відбуваються щотижня, рідше щомісяця, прагнення нового інструменту вирішення суперечок залишається незмінним. Існує необхідність залучення незалежного органу або людини, яка могла б безпосередньо врегулювати непорозуміння.

Таким чином, конфлікти в установах загальної середньої освіти трапляються досить часто. Причому причини непорозуміння унікальні та індивідуальні у кожному випадку. Неможливо виробити загальний підхід до вирішення проблемних ситуацій. Лише індивідуальний та незалежний підхід дозволяє правильно вирішити конфлікти.

У вищих навчальних закладах конфлікти виникають переважно щомісяця. Студенти здебільшого вирішують конфлікти самостійно, інколи ж і за допомогою органу студентського самоврядування. Проте студентам необхідне надання органам студентського самоврядування повноважень щодо вирішення спорів між студентами.

Конфлікти у педагогічному середовищі, навпаки, регулюються за допомогою самих учасників. Незважаючи на те, що суперечки виникають нечасто, викладачам також необхідно створити орган або наділити вже існуючий орган повноваженнями для повного та неупередженого вирішення непорозумінь.

Щодо непорозуміння між студентами та викладачами вони виникають досить часто, але, як і в загальноосвітніх установах, подібні конфлікти вирішуються їхніми учасниками. Варто створити орган, який зможе правильно вирішити проблемну ситуацію.

Медіація могла б стати самостійним інструментом, який допомагає вирішувати конфлікти в освітньому середовищі. Посередницька діяльність у освітньому середовищі вимагає: самостійного усвідомлення природи протиріч між суб'єктами; розвиток особистісного конструктивного ставлення до студентських конфліктів; оволодіння навичками неконфліктного спілкування у складних життєвих ситуаціях; наявність навичок управління конфліктами; здатність конструктивно

керувати протиріччями та конфліктами; вміння аналізувати виникаючі проблемні ситуації.

В освітньому середовищі такі принципи медіації як добровільність і примус не є ефективними у роботі з молоддю, на перший план виходить конфіденційність, з раніше проаналізованих причин. Як показує дослідження, незалежність та неупередженість медіатора також є важливими факторами при виборі медіації як засобу вирішення конфлікту в освітньому середовищі.

У більшості випадків для вирішення конфліктів між учасниками освітнього процесу використовуються посередники, які є представниками інститутів громадянського суспільства та не довіряють державі.

Таким чином, враховуючи результати цього дослідження, такі принципи медіації як конфіденційність, неупередженість та добровільність, також повинні застосовуватися в освітньому середовищі. Впровадження базових навичок та інструментів медіації в освітніх закладах створить сприятливу правову основу для медіаторів у майбутньому.

Висновки. По мірі просування вперед альтернативні способи вирішення спорів дедалі частіше отримують законодавчу підтримку у різних частинах світу. Принципи є основою медіації, дотримання яких сприяє вирішенню конфлікту найефективнішим способом і тому потребує регулювання на рівні закону, зокрема і в Україні. У більшості країн, де ухвалено спеціальне законодавство у сфері медіації, воно визначає принципи медіації як мінімальну гарантію прав та інтересів учасників медіації. Принципи визначають загальні ідеї, в основі яких

здійснюється медіація, і можуть бути використані учасниками медіації самостійно для визначення правил поведінки.

Оскільки медіація є відносно новим інститутом, вона за аналогією використовує принципи інших правових інститутів, адаптуючи їх до своїх потреб. Принцип верховенства закону як основоположний принцип медіації слід визначати як упорядкування всіх рішень та дій осіб, пов'язаних із медіаційною сферою, з метою найбільш ефективного запобігання конфліктам з дотриманням прав та свобод людини. У процесі медіації переважає принцип рівності (рівноправності) сторін.

Такий основний принцип як конфіденційність медіації розкривається через неможливість розкриття інформації третім особам та неможливість розкриття інформації іншій стороні процедури медіації, що передбачає наявність презумпції конфіденційності. Зрештою, принципи поведінки медіатора (незалежність та неупередженість, довіра та справедливість, компетентність) визначають принципи його діяльності.

Медіація може бути ефективним інструментом вирішення конфліктів в освітньому середовищі, оскільки сприймається учнями, студентами та викладачами як неупереджений та незалежний орган чи людина, яка допоможе досягти компромісу. Всі перелічені вище принципи медіації використовуються для запобігання конфліктам в освітньому середовищі, але найважливішими є принципи доброї волі, конфіденційності та незалежності. Залучення представників інститутів громадянського суспільства є ефективним для реалізації медіації в освітньому середовищі.

Література:

1. Про медіацію: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 26.06.2023)
2. Йосипенко С. Т. Принципи медіації у приватно-правових відносинах. *Науковий вісник УжНУ. Серія ПРАВО*. 2015. 35(1). С. 130-133.

3. Красиловська З. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект. Національна академія державного управління при Президентові України. 2017. 20 с.
4. Любченко І.П. Альтернативні способи вирішення правових спорів: теоретико-правовий аспект. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2018. С. 131.
5. Мазаракі Н.І. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні. Докторська дисертація, Інститут законодавства Верховної Ради України Інститут законодавства Верховної Ради України. 2019. URL: <http://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31793.pdf> (дата звернення: 29.09.2023).
6. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняного правознавства*. 2017. 5. С. 55-58.
7. Оренчук Г. О. Добровільність та конфіденційність як основоположні принципи медіації. *Наше право*. 2014. 10, 177-183.
8. Єнін М. Н., Макаренко Д. В., Северінчик О. П. Медіація в освітньому просторі закладів вищої освіти: у пошуках моделі та способів організації. *ВІСНИК НТУУ "КПІ". Політологія. соціологія. Право*. 2019. 3(43). С. 59-64.
9. Amirthalingam K. Medical Dispute Resolution, Patient Safety, and Physician-Patient Relationships, *Singapore Medical Journal*. 2017, 58(12), с. 681-684.
10. Biard A. Impact of Directive 2013/11/EU on Consumer ADR Quality: Evidence from France and the UK. *J Consum Policy*. 2019, 42, 109-147, URL : <https://doi.org/10.1007/s10603-018-9394-z> (дата звернення: 26.09.2023).
11. Brian A.L. Understanding and Application of Alternative Dispute Resolution Methods in Contemporary Medical Conflicts. *Journal of Legal Medicine*. 1998, 19(3), 397-430, URL : <https://doi.org/10.1080/01947649809511069> (дата звернення: 06.10.2023).
12. Burton J. *Conflict: Resolution and Prevention*. St. Martin's Press. 1990. 295 с.
13. Deason E.E. The Quest for Uniformity in Mediation Confidentiality: Foolish Consistency or Crucial Predictability? *SSRN Electronic Journal*. 2001. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.289402> (дата звернення: 01.10.2023).
14. Hall M. Exploring the cultural dimensions of environmental victimisation. *Palgrave Commun* 3. 2017. URL: <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.76> (дата звернення: 15.09.2023).
15. Melenko O. Mediation as an Alternative Form of Dispute Resolution: Comparative Legal Analysis. *European journal of law and public administration*. (2020). 7(2), 46-63. URL: <https://doi.org/10.18662/eljpa/7.2/126> (дата звернення: 03.10.2023).

References:

1. On mediation: Law of Ukraine (Vidomosti Verkhovna Rada (VVR), 2022, No. 7, Article 51) Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (Accessed 26 June 2023).
2. Yosypenko S. T. Principles of mediation in private and law relations. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. LAW series*, 2015. 35(1), 130-133.
3. Krasylivska Z. Establishment of the institute of mediation in the system of public administration: theoretical and legal aspects. *National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*. 2017. 20 p.
4. Liubchenko Y. P. Alternative methods of legal disputes resolution: theoretical and legal aspects. *Yaroslav Mudryi National Law University*. 2018. P. 131.
5. Mazaraki N. A. Theoretical and legal principles of media protection in Ukraine. Doctoral dissertation, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine Institute of Legislation of the Supreme Council of Ukraine. Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2019. Available at: <http://instzak.rada.gov.ua/uploads/documents/31793.pdf> (Accessed 29 September 2023).
6. Mozhaikina O. S. The concept and content of the basic mediation principles in civil law relations. *Actual problems of domestic jurisprudence*, 2017. 5, 55-58.
7. Orenchuk H. O. Voluntariness and confidentiality as fundamental mediation principles. *Nashe pravo*, 2014. 10, 177-183.
8. Yenin M. N., Makarenko, D. V. Severinchik, O. P. Mediation in the educational space of higher education institutions: in search of a model and ways of organisation. *VISNYK NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 2019 3(43), 59-64.
9. Amirthalingam K. Medical Dispute Resolution, Patient Safety, and Physician-Patient Relationships, *Singapore Medical Journal*. 2017, 58(12), с. 681-684.
10. Biard A. Impact of Directive 2013/11/EU on Consumer ADR Quality: Evidence from France and the UK. *J Consum Policy*. 2019, 42, 109-147 Available at: <https://doi.org/10.1007/s10603-018-9394-z> (Accessed 26 September 2023).

11. Brian A.L. Understanding and Application of Alternative Dispute Resolution Methods in Contemporary Medical Conflicts. *Journal of Legal Medicine*. 1998, 19(3), 397-430. Available at: <https://doi.org/10.1080/01947649809511069> (Accessed 06 October 2023)
12. Burton J. *Conflict: Resolution and Prevention*. St. Martin's Press. 1990. 295 p.
13. Deason E.E. The Quest for Uniformity in Mediation Confidentiality: Foolish Consistency or Crucial Predictability? *SSRN Electronic Journal*. 2001. Available at: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.289402> (Accessed 01 October 2023).
14. Hall M. Exploring the cultural dimensions of environmental victimisation. *Palgrave Commun* 3. 2017. Available at: <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.76> (Accessed 15 September 2023).
15. Melenko O. Mediation as an Alternative Form of Dispute Resolution: Comparative Legal Analysis. *European journal of law and public administration*. (2020). 7(2). 46-63. Available at: <https://doi.org/10.18662/eljpa/7.2/126> (Accessed 03 October 2023)

Стаття надійшла до друку 10.10.2023

УДК 346

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-119-129

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Микитин Р.С.,

аспірант юридичного факультету
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: mykitynrs@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2610-8269>

MEDIATION AS A WAY OF RESOLVING ECONOMIC DISPUTES UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Hryhorchuk M.V.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of State and Legal Disciplines, "KROK" University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Mykityn R.S.,

PhD student Faculty of Law of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St, 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: mykitynrs@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2610-8269>

Анотація. В публікації висвітлено стан медіації в Україні в умовах воєнного стану, проаналізовано основні положення Закону України «Про медіацію», вказано на основні причини, які гальмують процес розвитку медіаційних процедур. Стаття сфокусована на тих перевагах медіації, які є найбільш ефективними в умовах воєнного стану. В публікації окреслено основні недоліки чинного законодавства, яке регулює процедуру медіації, та запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Публікація демонструє порівняльний аналіз розвитку медіації в інших країнах світу відносно України, де показано яким чином інші держави досягли популяризації позасудових форм врегулювання господарських спорів. Ще до початку повномасштабної війни з російською федерацією в Україні вже була нагальною необхідність вирішення проблеми переважанню судової системи. Війна ж виступила певним тригером, який остаточно підтвердив серед прогресивних політиків та юристів-науковців розуміння того, що впровадження альтернативних способів врегулювання спорів має бути реалізовано вже

найближчим часом. В іншому випадку, масове невіршення спорів в судах може перерости в стан повної недовіри бізнесу до судової системи як до неспроможної виконувати покладені на неї функції. Ці загрози особливо підсилюються новими корупційними скандалами, пов'язаними з розслідуваннями Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) у Верховному Суді. Така ситуація є загрозою для інвестиційного клімату в країні, зважаючи на необхідність глобальної післявоєнної відбудови зруйнованої інфраструктури, заводів, фабрик, енергетичних об'єктів, закладів охорони здоров'я, освіти, житла. Ближчими роками Україна потребуватиме значних фінансових інвестицій в економіку країни ззовні від дружніх країн. Тому державна система повинна надавати країнам-донорам розуміння того, що їхні інвестиції є захищеними. Запорукою цьому є якісна та ефективна робота системи судочинства, тому питання розвантаження судів є надважливим завданням в післявоєнних умовах і під час воєнного стану, адже економіка країни продовжує функціонувати в складних умовах. Нарощення штату суддів та арифметичне збільшення кількості судових установ не врегулює проблему перевантаження судової системи. Для вирішення цього завдання потрібне поступове системне впровадження альтернативних способів вирішення господарських спорів (медіації, переговорів). Дана публікація демонструє те, наскільки ефективними можуть бути позасудові способи вирішення спорів в умовах воєнного стану в порівнянні з класичним судовим захистом прав та інтересів господарюючих суб'єктів. Показовими є приклади успішності медіації в таких країнах як: США, Великобританія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, де позасудові форми врегулювання господарських спорів є реальними конкурентами юрисдикційним формам і не поступаються їм в ефективності.

Ключові слова: воєнний стан, альтернативні, позасудові, господарські спори, медіація, господарські конфлікти, досудове вирішення господарських спорів.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 15.

Abstract. The article highlights the state of mediation in Ukraine under the conditions of martial law, analyzes the main provisions of the Law of Ukraine «On Mediation», points out the main reasons that inhibit the development of mediation procedures. The article focuses on those benefits of mediation that are most effective in conditions of martial law. The publication outlines the main drawbacks of the current legislation, which regulates the mediation procedure, and suggests possible ways to solve them. The article demonstrates a comparative analysis of the development of mediation in other countries of the world comparing to Ukraine, which shows how other states have achieved the popularization of out-of-court forms of economic disputes resolutions. Even before the start of a full-scale war with the Russian Federation, there was already an urgent need to solve the problem of overloading the judicial system in Ukraine. The war acted as a certain trigger, which finally confirmed among progressive politicians and legal scholars the understanding that the introduction of alternative methods of disputes resolution should be implemented in the nearest future. Otherwise, massive non-resolution of disputes in the courts can turn into a complete mistrust of the business towards the judicial system as the one, which is incapable of performing the functions assigned to it. These threats are especially strengthened by new corruption scandals related to the investigations of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) in the Supreme Court of Ukraine. Such a situation is threatening for the investment climate in the country, taking into account the need for global post-war reconstruction of the destroyed infrastructure, plants, factories, energy, healthcare, education facilities, as well as housing. In the coming years, Ukraine will need significant financial investments in the country's economy from friendly countries from abroad. Therefore, the government system must provide donor countries with an understanding that their investments are protected. The key to this is the high-quality and efficient work of the judicial system. Therefore, the issue of relieving the courts is a crucial task in post-war conditions and during martial law, because the country's economy continues to function in difficult conditions. Increasing the number of judges and the arithmetical increase in the number of judicial institutions will not solve the problem of overloading the judicial system. To solve this task, a gradual systematic introduction of alternative ways of economic disputes (mediation, negotiations) resolution is required. This publication demonstrates how effective out-of-court dispute resolution methods can be in martial law conditions compared to the classic judicial protection of the rights and interests of economic entities. Examples of the success of mediation in such countries as the USA, Great Britain, Australia, Canada, and New Zealand are illustrative, where out-of-court forms of economic disputes resolutions are real competitors to jurisdictional forms and are not inferior to them in effectiveness.

Keywords: martial law, alternative, out-of-court, economic disputes, mediation, conflicts, resolution.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 15.

Постановка проблеми. Господарські спори є однією з основних перешкод, які впливають на стабільну та якісну роботу бізнесу. Конфлікти здатні зашкодити вже налагодженим діловим

контактам і унеможливити виникнення майбутніх. Глобалізація світової економіки впливає на необхідність швидкого реагування на виникнення конфліктних ситуацій та спонукає

підприємців до пошуку найефективніших способів їх вирішення. Медіація разом з іншими альтернативними неюрисдикційними способами вирішення конфліктів спроможна забезпечити максимально швидке та ефективне вирішення господарських спорів. В Україні медіація на даний час проходить початковий шлях становлення. Серйозною перешкодою та справжнім викликом для її розвитку став воєнний стан, який триває вже другий рік поспіль через повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України. Вітчизняний бізнес зіштовхнувся з новітнім явищем у своїй історії, адже в країні триває активна фаза повномасштабної війни із застосуванням усіх можливих сучасних систем ведення військових дій. Внаслідок вищенаведеного, мільйони людей тимчасово покинули країну або стали внутрішньо переміщеними особами, ще більше мільйона військовозобов'язаних чоловіків та жінок мобілізовано до збройних сил. Вищенаведені обставини суттєво вплинули на роботу судової системи, окремі суди в перші місяці війни фактично взагалі перестали працювати, а деякі досі працюють з обмеженими можливостями (через проблеми з безперебійним електрозабезпеченням, повітряні тривоги, перебої в транспортному сполученні тощо). Війна вплинула на господарські взаємозв'язки і на здатність якісного врегулювання спорів, які виникають між господарюючими суб'єктами. Медіація спроможна допомогти вирішити цю негативну тенденцію і врегулювати значну кількість господарських конфліктів в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали наукові праці таких вчених: А.Й. Француз, І.М. Доляновська, М.В. Григорчук, Р.С. Микитин, Ю.Ю. Марина, О. Спектор, Я. Любченко, Н.В. Степаненко, Д.І.

Піддубний, А.В. Іваниця та ін. Однак, не зважаючи на високий ступінь актуалізації проблематики, пов'язаної з медіацією, питання впровадження медіації саме в якості ефективного способу вирішення господарських конфліктів під час воєнного стану залишається не вирішеним.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Дана стаття є дослідженням медіації з точки зору альтернативного способу вирішення господарських спорів під час дії воєнного стану. Вагому частку наукових досліджень переваг медіації приділено вирішенню сімейних, трудових, цивільних, житлових та інших спорів, проте, практично поза увагою залишаються господарські конфлікти під час воєнного стану.

Таким чином, **метою статті** є науковий аналіз переваг процедури медіації при вирішенні господарських спорів та пошук шляхів удосконалення медіаційних процедур в умовах довготривалого воєнного стану.

Виклад основних положень. Глобалізація економічних зв'язків спонукає вітчизняний бізнес до вибору найефективнішого способу врегулювання конфліктів. Існує два глобальні способи вирішення господарських спорів: судовий та позасудовий (альтернативний). Юрисдикційне вирішення спору є законодавчо регламентованим процесом із чітким нормативним регулюванням всіх його стадій. Поняття позасудового чи альтернативного врегулювання господарського спору є явищем новітнім для України. Період низького ступеня розуміння суті позасудових способів вирішення господарських конфліктів колись відбувався в Сполучених Штатах Америки (США) та в інших економічно високорозвинених країнах. Будь-який конфлікт підприємці там також, як і зараз в Україні, намагалися вирішувати виключно в залі суду, внаслідок чого суди перевантажувалися, судові процеси затягувалися, витрати на вирішення

спору зростали, а ефективність кінцевого результату знижувалася. Проте цей етап вищезгадані країни пройшли кілька десятиліть тому. Медіація в США практикується вже більше 50 років поспіль. Тепер в економічно високорозвинених країнах позасудове врегулювання спору є реальною альтернативою судовому. Україна ж поки лише переймає світовий досвід та намагається активно впроваджувати в життя позасудові способи вирішення господарських спорів.

На думку А.Й. Француза та Ю.Ю. Марини, в сучасних правових вченнях і досі немає єдиного цілісного підходу до розуміння суті медіації. Саме ж поняття «медіація» походить від латинського «mediare», що означає бути посередником. Медіація – це загальноживаний міжнародний термін, який відповідає українському терміну «посередництво» [1].

Д.І. Піддубний вказує на те, що в основі медіації лежить пошук взаємовигідного виробленого сторонами власного рішення в спорі, що сприяє підвищенню рівня добровільного виконання досягнутих у ході медіаційної бесіди домовленостей без застосування примусового виконання [2].

І.М. Доляновська доводить те, що термін «медіація» має англійське походження і відштовхується від слова «mediation», що в перекладі означає «посередництво, примирення». Інакше кажучи, процес врегулювання або вирішення конфліктної ситуації між сторонами. І ще медіація є частиною культури альтернативного вирішення спорів (ABC), знову ж таки англійського походження від абревіатури ADR – Alternative Dispute Resolution. Крім медіації, процедурами з врегулювання спорів є переговори, арбітраж, примирення, нейтральна оцінка [3].

В.М. Григорчук та Р.С. Микитин сфокусували увагу на тому, що в юридичній практиці медіаційна форма

врегулювання для господарських конфліктів не є абсолютно новою для українського бізнесу. До прийняття вищезгаданого закону підприємці доволі часто вирішували конфліктні ситуації шляхом підписання відповідних письмових угод за участю третіх осіб – «гарантів». Але, ця форма вирішення спору не була обрамлена законом, тому, ним не гарантувалася, а «гаранти», своєю чергою, не мали чітких прав та обов'язків, які мають медіатори. Як наслідок – дієвість цього способу вирішення спору була критично низькою [4].

Григорчуком М.В. також зазначено те, що нормативним середовищем для імплементації позитивних інструментів позасудового врегулювання спорів у господарській сфері, у тому числі й у корпоративному секторі економіки, у найбільш широкому розумінні слід вважати положення статті 9 Конституції України, де зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [5].

Закон України «Про медіацію» був прийнятий в 2021 році, хоча законопроект розроблявся починаючи з 2013 року.

Згідно п.4 ч.1 ст.1 вищезгаданого закону медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [6].

Кожна країна проходить свій власний шлях до запровадження позасудових способів вирішення господарських спорів. Цей шлях певною мірою демонструє наскільки

прогресивною є правова думка та наскільки розвинене громадянське суспільство в цих державах. Для країн пострадянського простору такий шлях є важчим та складнішим, тому що радянське минуле спонукає бізнесменів мислити з точки зору державних репресій.

Згідно Академічного словника української мови «Репресія – це захід державного примусу, покарання» [7].

Держава в пострадянських країнах першочергово асоціюється з державним примусом, де превалує думка про те, що суд, який діє від імені держави, має право на свій розсуд вирішити спір між сторонами спору і змусити їх безапеляційно прийняти це рішення до обов'язкового виконання. В іншому випадку до них буде застосовано державне покарання. Проте, всупереч цьому твердженню варто звернути увагу на те, що в російській федерації, де вже більше 20 років немає демократичних виборів вищих органів влади (президента, парламенту), прогресивний закон про медіаційне врегулювання спорів був прийнятий раніше ніж в Україні (в 2010 році). Але, в силу медійної закритості країни-агресора від засобів масової інформації (ЗМІ) цивілізованого світу та тотальної цензури – дослідити наскільки в ній успішно був запроваджений вищезгаданий закон неможливо. Це свідчить про те, що сам факт наявності профільного законодавства в державі не гарантує його ефективного застосування на практиці.

Україна проходить власний шлях до запровадження медіаційних процедур. Розвиток альтернативних способів вирішення спорів було передбачено Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015р. № 276, яка прямо визначила пріоритет розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів,

зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва [8].

Проте, як було відзначено вище, профільний закон про медіацію прийнятий лише наприкінці 2021 року.

Новим глобальним викликом для України, який загрожує збереженню суверенітету держави, стала повномасштабна військова агресія російської федерації в лютому 2022 року. Ця обставина, зокрема, не дала можливості належному розвитку започаткованому інституту медіації. Внаслідок вищенаведеного, економіка країни вже два роки перебуває у воєнному стані, окремі галузі економіки майже повністю зруйновані (важка металургія, туризм і інші), велика кількість ділових стосунків розірвана, морські порти блоковані, повітряне сполучення відсутнє, відбувається системне бомбардування енергетичної та транспортної інфраструктури, курс національної валюти нестабільний, від ракетних обстрілів постійно гинуть мирні жителі, триває загальна мобілізація військовозобов'язаних до збройних сил. Безумовно, що за таких критичних умов фізичного виживання бізнесу говорити про системний розвиток медіації в сфері господарювання неможливо. Тим більше неможливо стовідсотково об'єктивно оцінити практичну ефективність від запровадження вищезгаданого закону для вирішення саме господарських спорів. Проте, навіть за таких несприятливих умов можна констатувати, що інститут медіації в Україні все ж відбувся як явище.

Згідно даних сайту Національної асоціації медіаторів України нині в сфері врегулювання господарських конфліктів свої послуги пропонує біля 100 сертифікованих медіаторів [9]. Можливість отримати необхідну освіту та освоїти професію медіатора на даний час пропонують біля 20 ліцензованих навчальних

центрів. Таку статистику надає платформа «Mediation Help» [10].

При цьому слід врахувати те, що близько 20% території держави окуповано, ще більша територія перебуває під постійним або ситуативним ракетним чи артилерійським обстрілом або замінована. Окремі регіони країни стали практично непридатними для нормального проживання і праці, економіка сфокусована на потреби фронту, ряд міст повністю зруйновано (Мар'їнка, Бахмут, Соледар, Ізюм і інші). За таких умов повноцінне функціонування достатньої кількості навчальних центрів для медіаторів є неможливим. Проблема налагодження освіти для медіаторів посилена не лише мобілізацією до збройних сил великої кількості осіб, бажаючих освоїти професію медіатора, але і викладачів цієї галузі.

Лаконічно щодо необхідності і важливості медіації під час війни висловився А. Іваниця, а саме: «В умовах воєнного стану в Україні гостро постає потреба попередження/запобігання/нівелювання конфліктних ситуацій» [11].

Окремою проблемою є відсутність повноцінної практики медіаторів в умовах воєнного стану і неможливість апробації недоліків профільного закону про медіацію. Наслідком цього є відсутність законодавчих ініціатив щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про медіацію» з метою його вдосконалення.

Проте, навіть за таких умов, можна окреслити певні практичні недоліки вищезгаданого закону. Значна кількість вчених погоджується з тим, що він є рамковим і потребує суттєвого доповнення новими розділами та статтями. Найбільш проблемним вищезгаданий закон є в частині регулювання процесу виконання рішень, досягнутих за результатами медіації. Прослідковується недостатня

відповідальність за невиконання рішень, прийнятих на підставі процедури медіації та фактична відсутність у законі механізму виконання таких рішень.

Окремою проблемою є відсутність у законі встановленої відповідальності медіатора за безпідставну відмову від подальшого супроводу медіаційного процесу, в якому він вже задіяний. Згідно п.5 ч.1 ст.11 Закону України «Про медіацію» медіатор має право відмовитися від медіації. Таким чином, медіатор в будь-який момент може безперешкодно, не пояснюючи причин, припинити свою роботу і залишити клієнта наодинці в стані невирішеного господарського конфлікту.

Недостатньо захищеним є клієнт перед недоброчесним медіатором у випадку його входження в процедуру медіації з метою дізнатися конфіденційну інформацію про свого клієнта. Відповідальність за розголошення такої конфіденційної інформації є недостатньо чіткою.

Доволі неоднозначною є норма, встановлена ч.4 ст.6 Закону України «Про медіацію», згідно якої у разі пред'явлення стороною медіації вимог до медіатора щодо невиконання чи неналежного виконання ним умов договору про проведення медіації медіатор звільняється від обов'язку збереження конфіденційної інформації в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. З вищенаведеної норми не зрозуміло де саме знаходиться межа звільнення медіатора від обов'язку нерозголошення конфіденційної інформації, яка є допустимою для захисту його прав та інтересів.

Таким чином, довести вину медіатора в розголошенні конфіденційної інформації на практиці буде дуже складно. Таку вину медіатора ймовірно можливо встановити в рамках кримінального провадження, але це може бути тривалий і затяжний процес, який стороні медіації, що стала жертвою недобросовісного медіатора, не завжди

під силу. Крім того, у випадку неналежного виконання медіатором своїх обов'язків клієнт, з яким у нього укладено договір про проведення медіації, перебуває під ризиком розголошення медіатором конфіденційної інформації, а тому може не наважитися звертатися за захистом свого порушеного права до правоохоронних органів.

Слід врахувати також те, що чинний закон про медіацію не встановлює жодних спеціальних вимог до особи, яка бажає стати медіатором. Відсутні вимоги щодо наявності у медіатора вищої юридичної чи іншої освіти, досвіду роботи тощо. Згідно ч.1 ст.9 Закону «Про медіацію» медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном.

Таким чином, будь-яка цивільно дієздатна особа може стати медіатором, при цьому, законодавець не встановив жодного вікового обмеження. Фактично особа, яка закінчила у 18 років загальноосвітню школу, може стати медіатором, не маючи жодного досвіду роботи в будь-якій галузі, пройшовши лише базову підготовку. Тому ймовірність потрапляння в майбутньому до числа медіаторів осіб, які є недостатньо компетентними є досить високою. Фактично, можна констатувати те, що законодавець самоусунувся від обов'язку встановлення будь-яких спеціальних вимог до особи, яка має намір стати медіатором, а зробив їх повністю диспозитивними. Натомість, сторони медіації та навчальні заклади, які сертифікують медіаторів, можуть встановлювати додаткові вимоги до особи медіатора (освіта, вік тощо).

Так, відповідно до статті 9 Закону України «Про медіацію» сторони медіації, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадські

об'єднання можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони залучають або послугами яких користуються, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо. Об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони включають до своїх реєстрів, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо.

Наочним прикладом цього є Наказ Міністерства юстиції України 28 листопада 2022 року №5298/5, яким затверджено Порядок проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги [12]. Вищезгаданим порядком встановлено додаткову вимогу для медіаторів, які мають намір взяти участь у конкурсі. Цією вимогою є наявність у медіатора диплома про вищу освіту. На такому прикладі видно, як на практиці диспозитивним шляхом звужується коло медіаторів, які хоча і можуть мати сертифікат медіатора, проте, не маючи вищої освіти, не мають права брати участь у конкретних медіаційних процедурах.

Також вищезгаданим законом чітко не регламентовано, які саме документи мають надати медіатори, котрі навчалися за кордоном, щоб мати право працювати медіаторами в Україні. Це питання також потребує доопрацювання, в тому числі у співпраці з відповідними державними інституціями інших країн і вивчення їхнього досвіду.

Проте, незважаючи на вищевикладені вагомні недоліки, наявність профільного закону надає медіації не суб'єктивного теоретичного змісту, який кожен може тлумачити на свій розсуд, а статусу змістовного законодавчо регламентованого процесу зі своїми стадіями та вимогами. Це обрамило медіацію процесуальними

межами і структурувало саму процедуру її проведення.

Н.В. Степаненко в своїх наукових публікаціях вказує на те, що медіація є одним із визнаних у світовій практиці ефективних способів позасудового вирішення цивільних спорів. Як альтернативний спосіб врегулювання правових конфліктів він має низку

переваг перед судовою процедурою, таких як: швидкість врегулювання спору, прийняття рішення самими сторонами конфлікту, що стимулює добровільне виконання угоди за результатами медіації, налагодження комунікації між сторонами тощо, а також розвантажує судову систему. У країнах, де медіація використовується досить широко, утвердилася думка, що вона є одним із способів, що забезпечують доступ до правосуддя [13].

Беззаперечною перевагою медіації є її більша гнучкість відносно судового процесу. В процедурі медіації доступне вільне обрання сторонами місця проведення медіації, можливість проведення медіації онлайн з будь-якої точки світу, довільний формат медіації, відсутність офіційних процедур, вільний вибір часу проведення медіації тощо. Ці переваги прослідковується на практиці. Зокрема, у першому півріччі 2022 року велика кількість судів на контрольованій українськими збройними силами територіях, але які піддавалися активним обстрілам (Київ, Харків, Одеса, Миколаїв, Чернігів, Суми), практично не працювали, або ж працювали в обмеженому режимі.

Зазвичай, судовий розгляд з різних технічних причин не відбувався, а в справах оголошувалися тривалі перерви. Якщо б на той час в Україні медіація набула достатнього рівня розвитку, то вона могла б реально допомогти бізнесу успішно вирішувати вже наявні в судах господарські спори. Адже, спрощені форми медіаційного процесу безперечно є більш доступними для реалізації в умовах воєнного стану, оскільки вони позбавлені бюрократичного

формалізму. На жаль, на момент повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України, регламентована законом медіація фактично ще не запрацювала. Тому перебрати на себе частину вже існуючих господарських спорів із залів судових засідань медіація тоді не змогла.

Проте актуальність розширення сфери застосування процедури медіації не знизилася. На практиці склалася ситуація, коли велика кількість підприємців змінила своє місцезнаходження (є внутрішньо переміщеними особами) та перевела бізнес в інші регіони країни, куди вони переїхали зі своїми сім'ями (переважно в західні області країни), що ускладнило розгляд справ в судах за підсудністю. Тому, процесуально спрощений, порівняно з судовим, альтернативний формат вирішення господарських спорів залишається надзвичайно актуальним за відсутності у підприємців можливості фізично перебувати на засідання до суду чи дистанційно залучати адвокатів.

Слід констатувати, що незважаючи на введення з 24 лютого 2022 року на всій території країни воєнного стану і його неодноразову пролонгацію, на даний час на строк до 18 серпня 2023 року – суди повинні продовжувати працювати в звичному режимі. Згідно вищевказаного закону ведення воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [14].

03.03.2022р. було ухвалено Закон № 2112-IX, яким викладено в новій редакції ч.7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус судів» №1402- VIII від 02.06.2016р., згідно якого, судам дозволено під час

воєнного стану змінювати територіальну підсудність судових справ шляхом їхньої передачі до іншого суду, що територіально є найближчим [15].

Тому реальний стан справ вказує на неможливість повноцінної роботи судів в умовах, що склалися. Слід врахувати те, що внаслідок військових дій частина приміщень судів була зруйнована або пошкоджена, знищена оргтехніка, архіви тощо. За таких умов гарантії проведення якісного судочинства залишаються недостатньо захищеними.

Висновки. Підсумовуючи

вищевикладене можна констатувати, що медіація в Україні перебуває в процесі початкового розвитку. Перешкоди, завдані воєнним станом, повільно, але долаються, процес удосконалення законодавства про медіацію матиме продовження в найближчі роки, про що свідчить наявний суспільний запит на цю тему. Вітчизняні підприємці все більше пристосовуються до умов ведення бізнесу під час воєнного стану, і, відповідно, адаптуються до реалій у сфері врегулювання господарських спорів. В цьому плані наявність законного медіаційного процесу суттєво розширює спектр способів врегулювання конфліктів в бізнес-середовищі. В умовах воєнного стану спрощені відносно судових – медіаційні процедури мають вагомий перевагу і здатні швидко та ефективно вирішити значну частину існуючих господарських спорів. Зважаючи на вищевикладене, навіть за таких складних обставин,

медіація поступово займає належне їй важливе місце серед способів вирішення господарських спорів. Важливим завданням є ефективне впровадження державними інституціями спеціальних програм щодо висвітлення переваг медіації в умовах воєнного стану, зокрема за допомогою телебачення, радіо, газет, електронних видань та інших ЗМІ. Є успішні приклади таких заходів, зокрема програми щодо популяризації медіації ефективно реалізуються на практиці в Польщі та Чехії. Детальне висвітлення вищезгаданого питання здійснила в своїй науковій роботі Н.В. Степаненко [13].

Не менш важливим є завдання для вітчизняних правників-науковців щодо організації та проведення профільних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів стосовно переваг медіації як альтернативного способу вирішення господарських конфліктів в умовах воєнного стану. Учасниками цих заходів повинні бути також судді, адже процедури медіації можуть бути проведені на будь-якій стадії господарського спору, навіть якщо він вже перебуває на розгляді в суді. Окреслюючи вищевикладене, можна констатувати, що медіація в Україні підтвердила свою дієвість, вона наділена відповідним інструментарієм для вирішення господарських спорів, проте потребує масштабнішого висвітлення її переваг в умовах воєнного стану та системного законодавчого вдосконалення в найближчі роки.

Література:

1. Француз А.Й., Марина Ю.Ю. Моделі медіації та можливість їх наближення до правової системи України. *Legal Bulletin. University of Economics and Human Sciences in Warsaw. «KROK» University in Kyiv.* №6. 2022. С. 16-22 URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/320/289> (дата звернення: 06.10.2023)
2. Піддубний Д.І. Розвиток інституту медіації в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia.* №3. 2022. С. 130-134. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2022/24.pdf (дата звернення: 06.10.2023).
3. Доляновська І.М. До питання створення реєстру медіаторів в Україні: теоретико-правовий аспект. *Legal Bulletin №7 University of Economics and Human Sciences in Warsaw. «KROK» University in Kyiv.* №7. 2023 URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/367/318> (дата звернення: 06.10.2023).

4. Григорчук М.В., Микитин Р.С. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарського спору. / *Збірка доповідей на The 8th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world"* (April 20-22, 2023) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2023. pp. 516-521. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/SCIENCE-AND-INNOVATION-OF-MODERN-WORLD-20-22.04.23.pdf> (дата звернення: 06.10.2023).
5. Григорчук М.В. Міжнародний і європейський досвід із застосування медіації як одного з інструментів вирішення корпоративних спорів. *Legal Bulletin. University of Economics and Human Sciences in Warsaw / «KROK» University in Kyiv*. №1. 2020. С. 58- 65. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/286/232> (дата звернення: 06.10.2023).
6. Закон України «Про медіацію» (Відомості Верховної Ради України (ВРУ). 2022. №7. ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
7. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/represija> (дата звернення: 06.10.2023).
8. Стратегія реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015р. № 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 06.10.2023)
9. Сайт Національної асоціації медіаторів України. Розділ «Реєстр медіаторів - членів НАМУ». URL: <http://namu.com.ua/ua/members/?q=&region=&spec=2&lang=> (дата звернення: 06.10.2023)
10. Платформа Mediation Help. Медіація в Україні. Розділ «Організації медіаторів». URL: <https://www.mediation-help.com/about-mediation/ukraine/> (дата звернення: 06.10.2023)
11. Іваниця А. Медіація як спосіб врегулювання правових спорів в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск №2. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-506-512.pdf> (дата звернення: 06.10.2023)
12. Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 02.12.2022р., № 402-аг «Про проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги». URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/nakaz-402-ah-02122022.pdf> (дата звернення: 06.10.2023)
13. Степаненко Н.В. Європейські стандарти медіації в цивільно-правових спорах та їх упровадження в Польщі та Чехії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №3. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/32> (дата звернення: 06.10.2023)
14. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. ст.250) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.10.2023)
15. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII від 02.06.2016р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 06.10.2023)

References:

1. Frantsuz A.Yo., Maryna Yu.Yu. (2022) "Mediation models and the possibility of their approximation to the legal system of Ukraine", *Legal Bulletin University of Economics and Human Sciences in Warsaw / "KROK" University in Kyiv*, 2022, №. 6, pp. 16-22. Available at: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/320/289> (Accessed 06 October 2023)
2. Piddubnyj D.I. (2023) "Development of the institution of mediation in the conditions of martial law in Ukraine", *Juris Europensis Scientia*, 2022, №. 3, pp. 130-134. Available at: http://jes.nuoua.od.ua/archive/3_2022/24.pdf (Accessed 06 October 2023)
3. Dolianovska I.M. (2023) "On the issue of creating a registry of mediators in Ukraine: theoretical and legal aspect", *Legal Bulletin University of Economics and Human Sciences in Warsaw / "KROK" University in Kyiv*, 2023, №.7, pp. 56-63. Available at: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/367/318> (Accessed 06 October 2023)
4. Hryhorchuk M.V. and Mykytyn R.S. (2023) "Mediation as an alternative way to resolve an economic dispute", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij naukovij ta praktychnij konferentsii [The 8th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world"]*, Cognum Publishing House, London, United Kingdom, April 20-22, 2023, pp. 516-521. Available at: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/SCIENCE-AND-INNOVATION-OF-MODERN-WORLD-20-22.04.23.pdf> (Accessed 06 October 2023)
5. Hryhorchuk M.V. (2020) "International and European experience in the use of mediation as one of the tools for resolving corporate disputes", *Legal Bulletin University of Economics and Human Sciences in Warsaw / "KROK" University in Kyiv*, №. 1, 2020, pp. 58-65. Available at: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/286/232> (Accessed 06 October 2023)
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), *The Law of Ukraine «On Mediation»*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VRU)*, 2022, №.7, p.51. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 06 October 2023)

7. Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrainskoi movy. Available at: <http://sum.in.ua/s/represija> (Accessed 06 October 2023)
8. President of Ukraine (2015), Decree of the President of Ukraine «Strategy for reforming the court organization, judiciary and related legal institutions for 2015-2020», 20.05.2015, №. 276. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (Accessed 06 October 2023)
9. The official site of the National Association of Mediators of Ukraine, Section «Register of mediators - NAMU members». Available at: <http://namu.com.ua/ua/members/?q=&region=&spec=2&lang=> (Accessed 06 October 2023)
10. Mediation Help platform. Mediation in Ukraine. Section «Organizations of mediators» (2023). Available at: <https://www.mediation-help.com/about-mediation/ukraine/> (Accessed 06 October 2023)
11. Ivanytsia A. (2022) «Mediation as a way of legal disputes resolution under martial law», Naukovyj visnyk DDUVS, 2022, №.2. Available at: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-506-512.pdf> (Accessed 06 October 2023)
12. Coordinating Center for the Provision of Legal Assistance, Order of the Coordinating Center for the Provision of Legal Assistance «On the Competitive Selection of Mediators Engaged by Centers for the Provision of Free Secondary Legal Assistance», 02.12.2022, №. 402-ag. Available at: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/nakaz-402-ah-02122022.pdf> (Accessed 06 October 2023)
13. Stepanenko N.V. (2021) «European standards of mediation in civil disputes and their implementation in Poland and the Czech Republic», Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, 2021, №.3, pp.131-135. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/32> (Accessed 06 October 2023)
14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine «About the legal regime of martial law», Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VRU), 2015, №. 28, p.250. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 06 October 2023)
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine «On the judiciary and the status of judges». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Accessed 06 October 2023)

Стаття надійшла до друку 18.10.2023

УДК 340.12+341

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-130-136

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗОВНІШНІХ ФУНКЦІЙ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА УГОРЩИНИ

Скоморовський В.Б.,

доктор юридичних наук, професор
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: skomorovskyvb@krok.edu.ua
[ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1020-2322](https://orcid.org/0000-0002-1020-2322)

COUNTERTERRORISM AS A COMPONENT PART OF EXTERNAL FUNCTIONS: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF UKRAINE AND HUNGARY

Skomorovskyi V.B.,

Doctor of Law, Professor of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: skomorovskyvb@krok.edu.ua
[ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1020-2322](https://orcid.org/0000-0002-1020-2322)

Анотація. Протидія тероризму є надзвичайно актуальною політикою безпеки нашого часу. Міжнародного значення тероризм набув після Другої світової війни, особливо в другій половині ХХ століття. Терористична діяльність стала більш жорстокою, синхронізованою та витонченою. Сьогодні під тероризмом розуміють суспільно небезпечну діяльність, яка полягає в умисному, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, вбивств, катувань, залякування населення та органів влади чи вчинення інших посягань на життя чи здоров'я невинних людей чи погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. З метою запобігання поширенню тероризму на території України було проголошено Антитерористичну операцію під якою розумівся комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення громадської безпеки, нейтралізація терористів, мінімізація наслідків терористичної діяльності, де впродовж значного проміжку часу українці на практиці відчували усе його значення. Аналіз подій сьогодення демонструє, що загарбницькі плани країни-агресора не вибухають і стають дедалі очевиднішими. Від цього кожен день страждає значна кількість мирного населення. Росія на практиці дала усвідомити Україні і всьому світові значення терористичної держави, як держави, що відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань або приховано, з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму. Загалом сфера протидії тероризму на теренах України є ще мало досліджуваною тематикою, яка лише набирає своїх максимальних обертів. В порівняльному аспекті для Угорщини протидія тероризму не є новизною, адже будучи країною Європейського Союзу вона, як і будь який інший його член, виступає однозначно проти насилля. Проте її позиція щодо війни в Україні не завжди є чітко визначеною та послідовною. Даною статтею на основі порівняльно-правового аналізу України та Угорщини здійснюється спроба доповнити науковий обіг окремими аспектами протидії тероризму як складової частини зовнішніх функцій держави.

Ключові слова: тероризм, складові зовнішніх функцій, Україна, Угорщина, протидія тероризму, зовнішні функції, порівняльно-правовий аналіз.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. Countering terrorism is an extremely relevant security policy of our time. Terrorism gained international importance after the Second World War, especially in the second half of the 20th century. Terrorist

activity has become more brutal, synchronized, and sophisticated. Today, terrorism is understood as a socially dangerous activity, which lies in the deliberate, purposeful use of violence by taking hostages, arson, murder, torture, intimidation of the population and authorities or committing other attacks on the life or health of innocent people or threatening to commit criminal acts with the aim of achievement of criminal goals. To prevent the spread of terrorism on the territory of Ukraine, an anti-terrorist operation was announced, which meant a complex of coordinated special measures aimed at preventing and stopping the terrorist activities, releasing hostages, ensuring public safety, neutralizing terrorists, minimizing the consequences of terrorist activities, where over a significant period of time Ukrainians felt its full significance in practice. An analysis of today's events shows that the aggressive plans of the aggressor country are Not abating and are becoming more and more obvious. A significant number of civilians suffer from this every day. In practice, Russia made Ukraine and the whole world aware of the meaning of a terrorist state, as a state that openly, using its own armed forces, other armed formations or covertly, using armed formations acting on behalf and (or) in the interests of such a state, commits terrorist acts, acts of international terrorism. In general, the field of combating terrorism on the territory of Ukraine is still an under-researched topic that is only gaining momentum. In a comparative aspect, the fight against terrorism is not a novelty for Hungary, because being a country of the European Union, it, like any other member of it, unequivocally opposes violence. However, its position on the war in Ukraine is Not always clearly defined and consistent. This article, based on a comparative legal analysis of Ukraine and Hungary, makes an attempt to supplement the scientific circulation with certain aspects of combating terrorism as a component of the external functions of the state.

Keywords: Terrorism, components of external functions, Ukraine, Hungary, counterterrorism. external functions, comparative legal analysis.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 12.

Постановка проблеми.

Проблема протидії тероризму є важливою частиною зовнішніх функцій держави і веде свої витoki ще з часів сивої давнини. У процесі розвитку суспільства тероризм оновився, прийнявши абсолютно нове обличчя, змінилися й масштаби завдання наслідків. Події в Україні, яка перебуває у стані війни з росією та зазнає терористичних актів, щодня доводять небезпеку не лише стосовно поодиноких терористичних актів, але й реальної загрози з боку держави-терориста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблематиці присвячено чимало наукових праць, серед яких можемо виокремити публікації таких учених: Вайда В., Рада М., Кончаковська В., Кравчук А., Андрусенко О., Мигдаль А., Маделик С., Антипенко В., Лисиченко Г., Забулонов Ю., Хміль Г., Канцір В., Серкевич І., Ковач П. та інші.

Не вирішені раніше частини загальної потреби. Адаптація міжнародного права до реалій сьогодення є вкрай актуальним питанням поряд зі значущою категорією в теорії держави і права функціях держави. Даним науковим пошуком

робиться спроба показати проблематику міжнародного права в сучасних умовах та вплив протидії тероризму як складової частини зовнішніх функцій України та Угорщини на його застосування.

Формулювання цілей статті.

Метою даної статті є дослідити питання протидії тероризму як складової частини зовнішніх функцій в контексті порівняльно-правового аналізу України та Угорщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В теорії держави і права сьогодні немає єдиної відповіді, які підфункції держави слід відносити до компетенції зовнішніх, це пояснюється і тим, що сама функція є нестійким елементом, який залежить від будь-яких ситуацій та призводить до її коливань. Як зазначає О. Андрусенко, найбільш підходящими, хоч і не остаточним, є такі складові: зовнішньополітична (дипломатична), зовнішньоекономічна, природоохоронна чи екологічна (участь у міжнародній охороні довкілля), налагодження міжнародних культурних зв'язків (гуманітарна), захист держави від зовнішньої військової агресії, іноземна інформація, протидія міжнародному тероризму та

міжнародній організованій злочинності [1, с. 45].

За різними визначеннями понять тероризму суть його незмінна – небезпечне діяння, застосування насильства, захоплення заручників, залякування. На думку В. Кончаковської та А. Кравчука, як політичне та правове явище тероризм сягає своїм корінням у глибоку давнину. На жаль, злочинці продовжують досягати своїх цілей, вчиняючи злочинні дії, які визнані терористичними згідно з міжнародним і національним законодавством. Тероризм не має кордонів і є всесвітнім лихом, тому його дослідження продовжується в сучасній правовій науці [2, с. 129].

За А. Мигдалем під тероризмом, що з латинської перекладається як страх, жах – розуміється діяльність на залякування людей. Саме така особливість виділяє терор в окрему категорію соціально-політичного насильства, з характерною жорстокістю та цинізмом у методах досягнення бажаного з максимальним ефектом від залякування до активних злочинних дій. Терор завжди мав місце, і був головним засобом революцій в часи кризових історичних моментів [3].

Міжнародного значення тероризм набув саме після Другої світової війни, особливо в другій половині ХХ століття. Терористична діяльність стала більш жорстокою, синхронізованою та витонченою. Як зазначив С. Маделик, «міжнародний тероризм – це форма політичної боротьби, яка використовується різними політичними рухами, партіями, групами та іншими організаціями, діяльність яких базується на екстремізмі та насильстві, для тиску на суб'єктів міжнародної діяльності з метою досягнення їхніх політичних цілей» [4, с. 334].

Засобами ж для досягнення таких цілей, як наводять В. Кончаковська та А. Кравчук, є масові вбивства, захоплення заручників, застосування вибухових

пристроїв, що мають широкий радіус дії та закладення вибухівки в найбільш людні місця в часи «пік» [2, с. 130].

Варто відмітити, що вчені-правники кожен по своєму визначають поняття тероризм. Зокрема, В. Антипенко визначає тероризм як застосування насильства з метою впливу шляхом залякування на недоторканність національних і наднаціональних інститутів, що призводить до невинних жертв або настання суспільно небезпечних наслідків, або таке, що створює загрозу їх настання [5, с. 4]. Ряд інших авторів дотримуються позиції, що тероризм – це систематичне, соціально та політично вмотивоване, ідеологічно зумовлене застосування насильства або погрози його застосування, за допомогою якого шляхом залякування осіб здійснюється контроль їх поведінки у вигідному для тероризму напрямку, а мета, визначена терористами, досягається [6].

Виходячи із Закону України «Про боротьбу з тероризмом», тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає в умисному, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, вбивств, катувань, залякування населення та органів влади чи вчинення інших нападів на життя чи здоров'я невинних осіб або погрози вчинення злочинних дій для досягнення злочинних цілей. Даний Закон передбачає, що терористична діяльність охоплює виїзд та в'їзд на територію України з метою терористичної діяльності, вербування і поширення ідеології. В свою чергу, під міжнародним тероризмом Закон тлумачить вчинені в глобальному або у регіональному масштабі терористичними організаціями, групами, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей, суспільно небезпечні насильницькі дії, пов'язані з викраденням, захопленням,

убивством невинних людей або погрозами їх життю та здоров'ю, знищенню або загрозі знищення важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, зв'язку, застосуванню або загрозі застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового знищення [7, ст. 1].

Угорські колеги Матіас Рада та Віктор Вайда пишуть, що тероризм, в першу чергу, це найактуальніша політика безпеки нашого часу, важливим елементом у визначенні тероризму є визначення чи він є національним чи міжнародним. Тероризм є міжнародним, якщо в ньому беруть участь іноземці або іноземець, або якщо він був скоординований урядами чи фракціями кількох держав, або якщо він спрямований на вплив на політику іноземного уряду. Ознакою тероризму є те, що він приймає різні форми, хоча його часто ототожнюють з політичною підривною діяльністю, але також іноді використовується державами для вбивств спецслужб. Так, тероризм можна трактувати, як використання насильства або загроза цього з наміром здійснити політичні зміни: тероризм є навмисним, свідомим і методичним вбивством, погрози та залякування невинних для досягнення політичної чи тактичної переваги, як правило, для впливу на громадську думку [8].

Широкого розповсюдження Україною тероризм набув з часу військової агресії на сході нашої держави. Ці події зумовили проголошення Антитерористичної операції, під якою Закон розуміє комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення громадської безпеки, нейтралізація терористів, мінімізація наслідків терористичної діяльності, де впродовж значного проміжку часу українці на практиці відчували усе його значення. Та інтерес до України з боку росії на

цьому не вщухав, і 24 лютого 2022 року внаслідок ракетного обстрілу постраждали ні в чому не винні мирні жителі. Так, росія на прикладі дала зрозуміти Україні і всьому світові значення терористичної держави, як держави, що відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань або приховано, з використанням збройних формувань, які діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму [7, ст. 1]. Як описують такі дії В. Канцір та І. Серкевич – ера терористів-одинаків минає [9, с. 450], наступила ера держави-терориста. У зв'язку з цим світ, спостерігаючи за поширенням тероризму, має відповідним чином реагувати на це, вчиняючи відповідні активні кроки, особливо якщо брати до уваги кількість загиблих людей та знищених міст. При цьому до сьогодні бомбардування не припиняються. Саме тому потрібно звернути увагу на дієвість міжнародних норм права на практиці. Можемо спостерігати, що кожне рішення міжнародного рівня дається дуже важко та не відзначається швидкістю його прийняття.

Угорський науковець Петер Ковач дуже вдало описав суть міжнародного права та міжнародно-правових норм. Зокрема він зазначає, що «людство знало переваги та недоліки міжнародного права вже близько п'яти тисяч років. За минулі тисячоліття ми бачили незліченні жорстокі війни, незліченну жорстокість, заподіяну народам і невинному населенню, але міжнародне право завжди відставало, як щодо заборони різноманітних надмірно жорстоких методів ведення війни чи зброї, так і щодо встановлення механізмів регулювання притягнення до відповідальності тих, хто порушує заборони. Наслідком усього цього була «культура» безкарності, злочинці могли лише побоюватися, що загинуть

на полі бою, під час руйнування міста, у наземних або (пізніше) повітряних дуелях» [10].

Розглянемо тероризм з точки зору правових документів. Відтак, В. Канцір та І. Серкевич пишуть, що міжнародно-правовою основою боротьби з тероризмом на морі є такі договори: Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами проти безпеки на морі судноплавства від 10 березня 1988 року; Протокол про боротьбу з протиправними діями, спрямованими на безпеку стаціонарних пацієнтів платформ, розташованих на континентальному шельфі, від 10 березня 1988 року [9, с. 451].

Величезну небезпеку становлять можливості застосування терористами ядерної зброї. На такий випадок мають місце: Конвенція ООН про фізичний захист ядерного матеріалу від 3 березня 1980 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 року [9, с. 451].

Ще один небезпечний засіб, який може опинитися в руках терористів з метою вчинення терористичних актів, може бути зброя та вибухівка. Для протидії таким заходам в рамках ООН було прийнято два документи: Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення від 1 березня 1991 року; Протокол про незаконне виготовлення та обіг вогнепальної зброї та її комплектуючих частин і компонентів, а також боєприпасів до них, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 31 травня 2001 року. З 1973 року в ООН діє спеціальний комітет з питань тероризму, який працює в трьох напрямках:

- розроблення та узгодження правових норм;
- підготовка міжнародних договорів і конвенцій;
- виявлення та вивчення причин тероризму;

- розробка антитерористичних заходів [9, с. 451].

Європейське співтовариство також робить свій внесок у боротьбу з тероризмом. Зокрема, держави члени Ради Європи підписали: по перше Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 року та Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року [9, с. 451].

Потрібно звернути увагу на те, що останні дві Конвенції ратифіковані і в Україні. Перша від 2002 року, друга від 2006 року [11, 12].

Аналізуючи обидва документа, особлива увага звертається на практичну сторону. Так, за Європейською конвенцією про боротьбу з тероризмом у статті 9 говориться, що Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи має бути поінформованим про застосування цієї Конвенції. Він докладає всіх зусиль, щоб допомогти у дружньому вирішенні будь-яких труднощів при виконанні цієї Конвенції. Користуючись статтею 10 цієї ж Конвенції – будь-який спір між Договірними державами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, який не було врегульовано відповідно до пункту 2 статті 9, на прохання будь-якої Сторони спору передається до арбітражу. Кожна Сторона призначає арбітра, а два арбітри призначають рефері. Якщо будь-яка зі Сторін не призначить свого арбітра протягом трьох місяців з моменту звернення до арбітражу, його призначає на прохання іншої Сторони Голова Європейського суду з прав людини. Якщо останній є громадянином однієї зі сторін спору, цей обов'язок виконує віце-голова суду або, якщо віце-президент є громадянином однієї зі сторін спору, найстарший суддя суду, який не є громадянином однієї зі Сторін спору. Подібна процедура має бути дотримана, якщо арбітри не можуть дійти згоди щодо вибору арбітра [10, с. 9-10]. З огляду на це можемо

припускати, що притягнення як держави-терориста до відповідальності, так і окремих її громадян – процес не є швидкодіючим, це потребує багато часу, а іноді й кількох років.

Висновки. Таким чином, питання протидії тероризму є величезною проблемою всього світу, а не окремо України, як країни, яка щодня зазнає терористичних атак, чи то

Угорщини, офіційна позиція котрої часто мінлива та неоднозначна. Угорщина повинна спільно зі світовим співтовариством реально засудити російську агресію і своїми конкретними кроками показати істинне прагнення до підтримки територіальної цілісності та суверенітету України, що створить реальні передумови до забезпечення миру у Європі.

Література:

1. Андрусенко О. М. До питання про зовнішні функції сучасної держави. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Київ. 2006. Т. 53. С. 43-46.
2. Кончаковська В. В. Кравчук А. С. Тероризм як злочинне явище: еволюція та заходи запобігання *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2016. Вип. 31. С. 128-135.
3. Мигдаль А. Тероризм. URL: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/teroryzm>. (дата звернення: 25.09.2023).
4. Маделик С. М. Історичні витоки та еволюція тероризму. *Проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. К.: КиМУ, 2010. Вип. 1. С. 327-339
5. Антипенко В. Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика [Текст]/; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К.: НБУВ. 1999. 59 с.
6. Лисиченко Г., Забулонов Ю., Хміль Г. Природний, техногенний та екологічний ризики: аналіз, оцінка, управління. URL: http://pidruchniki.com/72385/ekologiya/prirodniy_tehnogenniy_ta_ekologichniy_riziki_analiz_otsinka_upravlinnya (дата звернення: 25.09.2023).
7. Про боротьбу з тероризмом (Закон України) в редакції від 28.04.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 04.09.2023).
8. Rada Mátyás, Vajda Viktor. A terrorizmus elleni küzdelem, avagy a 22-es csapdája. URL: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2010_01_A_terrorizmus_elleni_kezd.pdf (дата звернення: 25.09.2023).
9. Канцір В., Серкевич І. Сучасне розуміння поняття тероризму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 449-456.
10. Péter KOVÁCS. Nemzetközi büntetőbíráskodás. URL: <https://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas> (дата звернення: 25.09.2023).
11. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом № 994_331 ратифікована від 17.01.2002 року, набрання чинності від 14.06.2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата звернення: 25.09.2023).
12. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму № 994_712 ратифікована 31.07.2006 року, набрання чинності 01.06.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text (дата звернення: 25.09.2023).

References:

1. Andrusenko O. (2006). ``To the question of the external functions of the modern state``. *Naukovi zapysky NaUKMA, Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Kyiv. T. 53. pp. 43-46.
2. Konchakovska V., Kravchuk A. (2016). ``Terrorism as a criminal phenomenon: evolution and prevention measures``. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Serii 18: Ekonomika i pravo. Vyp. 31. pp. 128-135.
3. Myhdal A. ``Terrorism``. Available at: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/teroryzm>. (Accessed 25.09.2023).
4. Madelyk S. (2010). ``Historical origins and evolution of terrorism``. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*: Zb. nauk. pr. Kyiv. KyMU. Vyp. 1. pp. 327-339
5. Antypenko V. (1999). ``Terrorism: criminological and criminal and legal characteristics``. *NAN Ukraine, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho*. Kyiv. NBUV. pp.59.
6. Lysychenko H., Zabulov Yu., Khmil H. ``Natural, man-made and environmental risks: analysis, assessment, management``. Available at: http://pidruchniki.com/72385/ekologiya/prirodniy_tehnogenniy_ta_ekologichniy_riziki_analiz_otsinka_upravlinnya. (Accessed 25.09.2023).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine. ``On the fight against terrorism``. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>. (Accessed 04.09.2023).

8. Rada Mátyás, Vajda Viktor. A terrorizmus elleni küzdelem, avagy a 22-es csapdája. Available at: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2010_01_A_terrorizmus_elleni_kezd.pdf. (Accessed 25.09.2023).

9. Kantsir V., Serkevych I. (2017). ``Modern understanding of the concept of terrorism``. Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika». Serii: Yurydychni nauky. № 865.pp. 449-456.

10. Péter KOVÁCS. Nemzetközi büntetőbíráskodás. Available at: <https://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-buntetobiraskodas>. (Accessed 25.09.2023).

11. ``European Convention on Combating Terrorism`` № 994_331 ratyfikovana vid 17.01.2002 roku, nabrannia chynnosti vid 14.06.2002 roku. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text. (Accessed 25.09.2023).

12. ``Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism`` № 994_712 ratyfikovana 31.07.2006 roku, nabrannia chynnosti 01.06.2007 roku. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text. (Accessed 25.09.2023).

Стаття надійшла до друку 10.10.2023

УДК 346.21

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-137-144

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КІНЦЕВОГО БЕНЕФІЦІАРНОГО ВЛАСНИКА У НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ УКРАЇНИ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Гуренко В.А.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: hurenkova@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9409-563X>*

FEATURES OF DETERMINING THE ULTIMATE BENEFICIAL OWNER IN NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN UKRAINE

Stepanenko N. V.,

PhD in Law,

*Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>*

Hurenko V. A.,

*PhD student of the Department of Theory and History of the State and Law of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: hurenkova@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9409-563X>*

Анотація. Наукова стаття присвячена аналізу питання визначення кінцевого бенефіціарного власника у неприбуткових організаціях України, у тому числі його наявності або відсутності в таких організаціях. Досліджується важливість встановлення достовірної інформації про кінцевих бенефіціарних власників юридичних осіб в аспекті боротьби держави з корупцією, протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановленням корпоративної прозорості володіння юридичними особами та відслідковуванню незаконних фінансових потоків. У статті розкривається поняття кінцевого бенефіціарного власника згідно чинного законодавства України, а також розглядаються ознаки прямого та непрямого вирішального впливу на діяльність юридичної особи. Проаналізовано положення основних законів в Україні, які регулюють діяльність таких неприбуткових організацій, як громадські об'єднання, благодійні та релігійні організації, а також методологію визначення юридичною особою кінцевого бенефіціарного власника. У науковій статті розглядаються основні проблеми при визначенні кінцевого бенефіціарного власника в різних видах та організаційно-правових формах неприбуткових організацій, з урахуванням правової природи діяльності таких організацій, а також відсутністю акціонерів або власників та статутного капіталу. Крім того, досліджено особливості заповнення та подачі структур власності таких організацій та відображення

відповідної інформації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Стаття містить пояснення та обґрунтування причин відсутності кінцевих бенефіціарних власників у громадських об'єднаннях, благодійних та релігійних організаціях, у тому числі наводяться приклади законодавчих ініціатив по звільненню від обов'язку таких організацій подавати інформацію про кінцевих бенефіціарних власників. У свою чергу, за результатами дослідження пропонується зменшити бюрократичне навантаження на діяльність неприбуткових організацій шляхом внесення змін до законодавства та звільнення таких організацій від обов'язку подачі інформації про кінцевих бенефіціарних власників, оскільки вони в них відсутні з урахуванням їхньої правової природи діяльності.

Ключові слова: кінцевий бенефіціарний власник, громадська організація, благодійна організація, релігійна організація, структура власності, неприбуткова організація.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. The article analyses the issue of determining the ultimate beneficial owner of non-profit organizations in Ukraine, including their presence or absence in such organizations. The article examines the importance of establishing reliable information about the ultimate beneficial owners of legal entities in the context of the state's efforts to combat corruption, counteraction to legalization (laundering) of proceeds of crime, establishing corporate transparency of ownership of legal entities and tracing illegal financial flows. The article describes the concept of the ultimate beneficial owner under the current legislation of Ukraine and examines the signs of direct and indirect decisive influence on the activities of a legal entity. The article analyses the provisions of the main laws in Ukraine regulating the activities of non-profit organizations such as public, charitable and religious organizations, as well as the methodology for determining the ultimate beneficial owner of a legal entity. Furthermore, the article delves into the primary challenges associated with identifying the ultimate beneficial owner in various types and legal forms of non-profit organizations, considering the legal nature of such organizations, as well as the absence of shareholders or owners and charter capital. In addition, the article explores the peculiarities of filling in and submitting ownership structures of such organizations and reflecting the relevant information in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations. The article explains and justifies the reasons for the absence of ultimate beneficial owners in public, charitable and religious organizations, including examples of legislative initiatives to exempt such organizations from the obligation to submit information on their ultimate beneficial owners. Consequently, based on the research findings, there is a proposal to alleviate bureaucratic burdens on non-profit organizations by amending legislation and exempting such organizations from the obligation to provide information on their ultimate beneficial owners, since they do not have them in view of their legal nature of activity.

Keywords: ultimate beneficial owner, public organization, charitable organization, religious organization, ownership structure, non-profit organization.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 12.

Постановка проблеми.

Розкриття кінцевих бенефіціарних власників юридичних осіб допомагає провідним країнам світу підвищувати рівень боротьби з корупцією, протидіяти легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та відслідковувати незаконні фінансові потоки. Україна не є виключенням, тому за останні роки провела значні правові зміни для забезпечення прозорості бенефіціарної власності юридичних осіб шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які врегульовують поняття та процедуру розкриття кінцевих бенефіціарних власників (надалі – «КБВ»). Встановлення корпоративної прозорості та боротьба з корупцією є важливими

аспектами на шляху вступу України до Європейського Союзу.

Однак вимоги законодавства щодо надання інформації про КБВ або його відсутність та структуру власності поширюються не тільки на організації, які здійснюють комерційну діяльність, а також на неприбуткові організації, такі як: громадські об'єднання, благодійні та релігійні організації, які не мають на меті своєї діяльності отримання прибутку. У зв'язку з цим на практиці виникають проблемні аспекти щодо процедури ідентифікації КБВ таких неприбуткових організацій, оскільки вони не мають у своїй структурі власників та отримані доходи спрямовуються виключно на виконання мети діяльності зазначених організацій.

Аналіз останніх досліджень.

Питанню кінцевих бенефіціарних власників присвячені дослідження таких вчених, як: О.А. Поліщук, Т.І. Ковальчук, В.М. Махінчук, В.П. Костенко, М. Савельєва та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми.

На сьогоднішній день у вітчизняній науці недостатньо уваги приділено питанню визначення кінцевих бенефіціарних власників у неприбуткових організаціях, у тому числі аналізу особливостей діяльності таких організацій, а також методології підтвердження наявності або відсутності КБВ.

Формулювання мети і методів дослідження. Метою статті є аналіз чинного законодавства України щодо визначення кінцевого бенефіціарного власника у неприбуткових організаціях України, окреслення основних правових ознак КБВ та встановлення наявності або відсутності КБВ в неприбуткових організаціях.

Під час дослідження теми статті використовувалися такі методи, як системного аналізу – при розгляді різних аспектів предмета дослідження; дедуктивний метод – для виявлення прогалин в правовому регулюванні визначення КБВ в неприбуткових організаціях; порівняльно-правовий метод – для дослідження та порівняння підходів до правового регулювання питання КБВ тощо.

Виклад основного матеріалу.

Важливим елементом системи фінансового моніторингу України є встановлення достовірної інформації про КБВ та структуру власності юридичних осіб. Дана інформація має значення для формування та сталого функціонування небанківського сектору в умовах захисту суспільства й держави шляхом застосування правових механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним

шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Кінцевим бенефіціарним власником для юридичних осіб є будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив на діяльність юридичної особи (в тому числі через ланцюг контролю/володіння) [1]. Відповідно до визначень 4-ї АМЛ Директиви ЄС бенефіціарний власник – це фізична особа, яка є остаточним контролером особи. При цьому визначення в міжнародному законодавстві більш широке, ніж в українському. Воно передбачає наявність бенефіціарних власників не тільки в юридичних особах, а й в особах, які мають інший статус, наприклад у деяких видах фондаций [2].

У свою чергу, при визначенні КБВ вирізняють прямий та непрямий вирішальний вплив на діяльність юридичної особи. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» передбачено, що ознакою здійснення прямого вирішального впливу на діяльність є безпосереднє володіння фізичною особою часткою у розмірі не менше 25 відсотків статутного (складеного) капіталу або прав голосу юридичної особи, а ознаками здійснення непрямого вирішального впливу на діяльність є принаймні володіння фізичною особою часткою у розмірі не менше 25 відсотків статутного (складеного) капіталу або прав голосу юридичної особи через пов'язаних фізичних чи юридичних осіб, трасти або інші подібні правові утворення, чи здійснення вирішального впливу шляхом реалізації права контролю, володіння, користування або розпорядження всіма активами чи їх часткою, права отримання доходів від

діяльності юридичної особи, трасту або іншого подібного правового утворення, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування органів управління, а також вчинення правочинів, які дають можливість визначати основні умови господарської діяльності юридичної особи, або діяльності трасту або іншого подібного правового утворення, приймати обов'язкові до виконання рішення, що мають вирішальний вплив на діяльність юридичної особи, трасту або іншого подібного правового утворення, незалежно від формального володіння [1].

У жовтні 2023 року Кабінетом Міністрів України і Національним банком України була затверджена «Методологія визначення юридичною особою кінцевого бенефіціарного власника», яка передбачає, що під час визначення КБВ неприбуткової організації – юридичної особи досліджується інформація на наявність ознак прямого або непрямого (через пов'язаних фізичних чи юридичних осіб) вирішального впливу фізичної особи на діяльність такої неприбуткової організації шляхом реалізації права контролю, користування або розпорядження всіма активами чи їх часткою, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування органів управління, а також вчинення правочинів, прийняття обов'язкових до виконання рішень, що мають вирішальний вплив на діяльність неприбуткової організації [3]. У випадку відсутності вищеперелічених ознак та будь-яких сумнівів щодо того, чи є встановлена особа кінцевим бенефіціарним власником, досліджується інформація про осіб, які обіймають посади в керівництві організації та мають право представляти організацію без довіреності.

Визначення КБВ в неприбуткових організаціях зумовлене рядом причин, у тому числі використання для запобігання

відмивання, легалізації коштів. Міжнародна практика та оцінка міжнародних експертів свідчить, що існують численні випадки залучення неприбуткових організацій до фінансування тероризму. При цьому неприбуткові організації можуть використовуватись як пряме джерело прибутку або як прикриття для діяльності з відмивання грошей, або фінансування тероризму [4].

Згідно Рекомендацій 8 FATF передбачено, що країнам потрібно переглянути законодавство, що стосуються організацій, які можуть бути використані у фінансуванні тероризму. Особливо чутливими у цьому сенсі є неприбуткові організації, і країни мають забезпечити, щоб такі організації не використовувались: 1) терористичними організаціями, що видають себе за законних юридичних осіб; 2) з метою експлуатації законних юридичних осіб в якості каналів для фінансування тероризму, включаючи їх використання з метою уникнення заморожування активів; та 3) для покривання або приховування незаконного переведення коштів, призначених для законних цілей, терористичним організаціям [5].

Зрозумілим є той факт, що прозорість бенефіціарної структури власності юридичних осіб, у тому числі неприбуткових організацій є важливим аспектом державної політики у боротьбі з незаконними фінансовими операціями та рухом коштів, ухиленням від сплати податків, корупцією та фінансуванням тероризму. Однак неприбуткові організації за своєю правовою природою не можуть мати акціонерів та власників, оскільки їх діяльність здійснюється не в інтересах окремих фізичних осіб, а в інтересах широкого кола осіб.

Розглядаючи види та організаційно-правові форми неприбуткових організацій, можна виділити найбільш поширені з них: громадське об'єднання, благодійні організації та релігійні організації. Відповідно до чинного законодавства

України передбачено, що громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Повноваження засновника громадського об'єднання закінчуються після державної реєстрації громадського об'єднання в установленому законом порядку [6]. Благодійна організація є юридичною особою приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, як основну мету її діяльності. Благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд. Метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій [7]. У свою чергу, релігійна організація в Україні утворюється з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати та поширювати віру та діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно зі своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій [8].

Найбільш поширеною формою релігійної організації є релігійна громада, яка є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того самого культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних

потреб. Членство в релігійній громаді ґрунтується на принципах вільного волевиявлення, а також на вимогах статуту (положення) релігійної громади. Релігійна громада на власний розсуд приймає нових та виключає існуючих членів громади у порядку, встановленому її статутом (положенням) [8]. Тобто, говорячи про особливості такої організації, потрібно розуміти, що її метою є виключно задоволення духовних потреб її членів. Тому в таких неприбуткових організаціях відсутні фізичні особи, які відповідають статусу КБВ юридичної особи, оскільки її члени (учасники) не володіють корпоративними правами та не мають значного впливу на керівництво чи діяльність організації, у тому числі громадських та благодійних організацій, де метою й вигодою учасників є задоволення соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів.

Таким чином, громадські об'єднання, благодійні та релігійні організації не формують статутний капітал, який не поділяється на частки. Як наслідок – виділити відсотки для визначення прямого вирішального впливу на організацію або права голосу юридичної особи фактично неможливо [9]. Окрім того, так само як в громадських об'єднаннях, у благодійних та релігійних організаціях функції засновника також закінчуються після державної реєстрації, у подальшій діяльності серед учасників чи членів таких організацій не відбувається розподіл прибутку, оскільки це заборонено чинним законодавством України. Визначити КБВ в неприбуткових організаціях можливо через наявність непрямого вирішального впливу, але на практиці це також дуже складно реалізувати, з урахуванням усіх особливостей правової природи діяльності таких організацій.

Важливо зазначити, що до вересня 2022 року для релігійних

організацій існувало виключення для подачі інформації про КБВ на рівні з політичними партіями, адвокатськими об'єднаннями, професійними спілками, творчими спілками, асоціаціями власників житлових будинків тощо. Однак, після внесення змін до законодавства, релігійні організації в Україні відтепер зобов'язані подавати структуру власності і відповідну інформацію про КБВ. Такі зміни створили додаткове навантаження на діяльність релігійних організацій, оскільки виникла необхідність проведення державної реєстрації змін про організацію в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (надалі – «ЄДР») щодо подачі структури власності, тим більше їхнє виключення було здійснено без достатнього правового обґрунтування та дотримання принципу правової визначеності. Враховуючи недоцільне та надмірне навантаження на релігійні організації, 02 січня 2023 року був зареєстрований Проект Закону про внесення зміни до статті 5-1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» під номером 8328, яким передбачається відновлення прав релігійних організацій по звільненню від обов'язку подання інформації про кінцевих бенефіціарних власників та структури власності в ЄДР. Даний законопроект підтверджує той факт, що релігійні організації та за аналогією інші неприбуткові організації повинні бути звільнені від обов'язку подачі інформації про КБВ.

Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» передбачено, що для державної реєстрації створення юридичної особи та/або для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу разом з іншими

документами обов'язково подається структура власності та інформація про КБВ [10]. З урахуванням правової природи діяльності неприбуткових організацій та Методології визначення юридичною особою кінцевого бенефіціарного власника, інформація в ЄДР щодо КБВ неприбуткової організації повинна відображати відсутність КБВ, у зв'язку з тим, що всі засновники та/або учасники такої організації, які перебувають на обліку в ній, не володіють корпоративними правами та не мають значного впливу на діяльність неприбуткової організації. У свою чергу, структура власності повинна бути оформлена згідно Прикладу 18 затверджених Міністерством фінансів України зразків складання схематичного зображення структури власності [11].

Висновки. На сьогодні є багато правових особливостей визначення КБВ в неприбуткових організаціях, у тому числі підтвердження наявності та/або відсутності КБВ в таких організаціях. Однак, з урахуванням правової природи діяльності неприбуткових організацій, їхніх організаційно-правових форм, специфіки управління та відсутності акціонерів або власників з відповідним поділом статутного капіталу на частки чи акції, можна стверджувати, що визначення КБВ є достатньо складним процесом і фактично вони відсутні в цих організаціях.

Чинне законодавство України зобов'язує такі неприбуткові організації, як громадські об'єднання, благодійні та релігійні організації подавати структуру власності та інформацію про КБВ в ЄДР. У структурі власності при подачі державному реєстратору потрібно зазначати про відсутність КБВ та відображати відповідну інформацію в ЄДР.

Для зняття зайвого бюрократичного навантаження на

діяльність неприбуткових організацій, необхідно внести зміни в законодавство та звільнити такі організації від обов'язку подачі інформації про КБВ, оскільки їхня

діяльність ніяким чином не створює умов наявності кінцевих бенефіціарних власників, так сам як і в політичних партіях або адвокатських об'єднаннях.

Література:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 04.10.2023).
2. Савельєва М., Уляницька А. Визначення банками кінцевих бенефіціарних власників. *Науково-практичний журнал «Підприємництво, господарство і право»*. 2020. №7. С. 45-49.
3. Про затвердження Методології визначення юридичною особою кінцевого бенефіціарного власника: Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 19 вересня 2023 р. № 1011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1011-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.10.2023).
4. Поліщук О.А., Костенко В.П. Шляхи запобігання ризику відмивання доходів неприбутковими організаціями. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. №2. С.132-138.
5. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення. Рекомендації FATF. 2018. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (дата звернення: 04.10.2023).
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 04.10.2023).
7. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 04.10.2023).
8. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 04.10.2023).
9. Керівні настанови щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників. Державна служба фінансового моніторингу України. 2020. URL: https://fiu.gov.ua/uk/pages/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-standarti/pages/zagalni-vidomosti/kerivnictvo/pages/derzhavna-sluzhba/roz-yasnennya/pages/pro-sluzhbu/zagalni-vidomosti/struktura/pages/finansovii_monitorint/metodologija/rekomendaci/kerivni-nastanovi-shhodo-rozkrittva-informaczi-pro-kinczevix-beneficziarnix-vlasnikiv.html (дата звернення: 04.10.2023).
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб- підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 04.10.2023).
11. Зразки складання схематичного зображення структури власності. URL: https://mof.gov.ua/uk/samples_of_drawing_up_a_schematic_representation_of_the_ownership_structure-517 (дата звернення: 04.01.2024).
12. Про затвердження Положення про форму та зміст структури власності : наказ Міністерства фінансів України від 19 березня 2021 року № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-21#Text> (дата звернення: 04.10.2023).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine «On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (Accessed 04.10.2023).
2. Savielieva M., Ulianytska A. (2020), «Identification of ultimate beneficial owners by banks», Scientific and practical journal «Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo», vol. 7, pp. 45-49.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), «Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Methodology for determining the ultimate beneficial owner by a legal entity». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1011-2023-%D0%BF#Text> (Accessed 04.10.2023).
4. Polishchuk O.A., Kostenko V.P. (2012), «Ways to prevent the risk of money laundering by non-profit organisations», Collection of scientific papers VNAU, vol. 2, pp. 132-138.
5. FATF recommendations (20018), «International standards for combating money laundering, terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction». Available at: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (Accessed 04.10.2023).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine «On public associations». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (Accessed 04.10.2023).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine «On freedom of conscience and religious organizations». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (Accessed 04.10.2023).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine «On charitable activities and charitable organizations». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (Accessed 04.10.2023).
9. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2020), «Guidelines on disclosure of information on ultimate beneficial owners». Available at: <https://fiu.gov.ua/uk/pages/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mizhnarodni-standarti/pages/zagalni-vidomosti/kerivnictvo/pages/derzhavna-sluzhba/roz-yasnennya/pages/pro-sluzhbu/zagalni-vidomosti/struktura/pages/finansovii-monitorint/metodologija/rekomendaci/kerivni-nastanovi-shhodo-rozkrittia-informaciji-pro-kinczevix-beneficziarnix-vlasnikiv.html> (Accessed 04.10.2023).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine «On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public organizations». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (Accessed 04.10.2023).
11. Sample schematic representation of the ownership structure. Available at: https://mof.gov.ua/uk/samples_of_drawing_up_a_schematic_representation_of_the_ownership_structure-517 (Accessed 04.10.2023).
12. Ministry of Finance of Ukraine (2021), «Decree «On approval of the Regulation on the form and content of the ownership structure»». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-21#Text> (Accessed 04.10.2023).

Стаття надійшла до друку 20.11.2023

УДК 340.14

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-145-151

**ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК
МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ ЯК СПОСОБУ
ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ЧАСИ АНТИЧНОСТІ ТА
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

Долянська І.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>*

Ситий В.О.,

*аспірант ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SytyiVO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1852-9100>*

**THE ORIGINS AND DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL
COMMERCIAL ARBITRATION AS A WAY OF DISPUTE
SETTELMENT: THE TIMES OF ANTIQUITY AND THE MIDDLE
AGES**

Dolianovska I.M.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of State and Legal Disciplines, “KROK” University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>*

Sytyi V.O.,

*PhD student, “KROK” University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SytyiVO@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1852-9100>*

Анотація. У статті визначено ключові передумови та перші згадки про міжнародний комерційний арбітраж у часові проміжки античності та середньовіччя. З'ясовано, що багатовікова історія становлення міжнародного комерційного арбітражу взаємопов'язана з формуванням перших держав в часи античності. Визначено, що існує дві позиції науковців щодо появи міжнародного комерційного арбітражу. За переконаннями одних, міжнародний комерційний арбітраж з'явився ще задовго до перших державних інституцій. На думку інших – арбітраж з'явився одночасно із державними інституціями, коли одна особа мала у своєму підпорядкуванні певну соціальну групу населення. Це можливо аргументувати тим, що арбітражний суд, навіть у його первинному вигляді був інституцією приватного врегулювання спору, коли особи не бажають аби їхній конфлікт розв'язувала визначена державна інституція. Підкреслено важливість історичного взаємозв'язку арбітражу (періоду античності) як поняття загального, що мав першочергове застосування і використовувався переважно

для вирішення різноманітних побутових проблем, конфліктних ситуацій. На його основі з'явився комерційний арбітраж, що використовувався переважно купцями в межах однієї або кількох територіальних місцевостей. А вже згодом, розуміючи переваги застосування мирних способів врегулювання спорів, виникає міжнародний арбітраж, що включає в себе й комерційну складову. Також наведено історичні приклади в межах античності та середньовіччя вирішення тогочасними арбітрами спорів, що могли містити в собі комерційні складові. Доведено, що деякі приклади, на які посилаються науковці у своїх працях, не завжди можуть підпадати під ознаки перших комерційних арбітражів. Підсумовано, що в період античності розпочалося зародження міжнародного комерційного арбітражу, що використовувався главами держав, які зловживаючи статусом та авторитетом досягали своїх цілей – розширювати кордони держав, котрі їм належали. Посилення ролі та статусності релігії і церкви в період середньовіччя дозволили аргументувати необхідність використання мирних способів врегулювання спорів, особливо в періоди великих релігійних свят.

Ключові слова: комерційний арбітраж, арбітр, врегулювання спорів, суд, третейські суди, міжнародне право.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. The article defines key preconditions and the first mentions of international commercial arbitration in the periods of antiquity and the Middle Ages. It has been found that the centuries-old history of the formation of international commercial arbitration is interconnected with the formation of the first states in antiquity. It was determined that there are two positions of scientists regarding the origins of international commercial arbitration. According to the first one, international commercial arbitration appeared long before the first state institutions. According to the second one, arbitration appeared at the same time as the state institutions. This can be confirmed by the fact that the arbitration, even in its original form, was an institution for private dispute resolutions when individuals did not want their dispute to be resolved by a specific state institution. The importance of the historical connection of arbitration (period of antiquity) as a general concept that had primary implementation and was used mainly to solve various everyday problems and conflict situations, is emphasized. On its basis, the commercial arbitration appeared, which was used mainly by merchants within one or more territorial areas. Later, realizing the advantages of using peaceful methods of settling the disputes, international arbitration arises, which includes a commercial component as well. It is summarized that in antiquity, the formation of international commercial arbitration took place, which was used by the heads of states who, abusing their status and authority, achieved their goals – to expand the borders of the states that belonged to them. Also the historical examples of the resolution of disputes containing commercial elements by arbitrators within the periods of antiquity and the Middle Ages were provided. It has been proven that some examples referred to by scientists in their researches may not always fall under the signs of the first commercial arbitrations. The strengthening of the role and status of religion and the church during the Middle Ages made it possible to allege the need to use peaceful methods of settling disputes, especially during periods of major religious holidays.

Keywords: commercial arbitration, arbitrator, dispute resolution, court, arbitration courts, international law.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 12.

Постановка проблеми.

Передумови виникнення та історія розвитку певного юридичного явища або процесу завжди відіграє важливе значення у будь-якому конструктивному дослідженні. Історичні аспекти дозволяють виявити загальні риси, що мало таке явище чи процес в залежності від специфіки розвитку суспільних відносин в ті чи інші часи.

Останні кілька десятиліть міжнародний комерційний арбітраж став одним з найпопулярніших способів вирішення міжнародного спору, що обумовлено низкою переваг, котрі арбітраж може надати міжнародним

контрагентам. Зокрема це стосується демократичності процесу розгляду спорів – обрання суду та суддів за згодою сторін, впливу останніх на формування правил розгляду спорів; спрощеної процедури розгляду спору та оперативності його вирішення, а також економності; обов'язковості та остаточності рішення міжнародного комерційного арбітражу.

Зважаючи на такі переваги міжнародного комерційного арбітражу, можемо відмітити одну з ключових причин або передумов для його виникнення, а саме – необхідності врегулювати торговельні спори. Втім це

не було єдиною причиною для виникнення арбітражу, що можливо підтвердити або спростувати шляхом проведення історичного аналізу перших згадок про міжнародний комерційний арбітраж. Адже зі становленням перших державних утворень, і як наслідок – перших судових систем, недосконалість судової системи на перших етапах її розвитку спонукала сторін до застосування доступного і звичного їм позасудового способу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність обраної нами тематики. Так, предметом дослідження міжнародний комерційний арбітраж став у працях таких науковців: А.А. Федішин, З. Мамон, О.М. Макеєва, Є.Д. Боярський, І.О. Бут, Н.А. Вангородська, О.А. Гавриленко, Т.Л. Сироїд та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Враховуючи викладене вище, а також популярність застосування міжнародного комерційного арбітражу, питання історичних аспектів його виникнення та причин для його швидкого розповсюдження хоча й підіймаються час від часу в працях сучасних дослідників, проте охоплюють лише торгівельні відносини, котрі послуговували виникненню міжнародного комерційного арбітражу. Крім того, невирішеним залишається питання, що з'явилося раніше – арбітраж чи перші державні утворення.

Метою наукової статті є з'ясування передумов та перших згадок про міжнародний комерційний арбітраж в часові проміжки античності та середньовіччя, а також виявлення ключових ознак, якими характеризувався арбітраж в ті часи.

Виклад основного матеріалу. Сам по собі арбітраж, як інструмент (засіб) вирішення спорів,

використовувався протягом тисячоліть та має глибоке коріння в різноманітних середовищах як міжнародному, так і комерційному контекстах.

Варто зазначити, що достеменно невідомо та історично не встановлено, коли саме з'явився термін арбітражу, як явище узагальненого та міжнародного комерційного арбітражу, як явища певною мірою глобального і водночас більш вузького на відміну від арбітражу. Втім, поділяючи думку низки науковців, схиляємось до того, що вже в найдавніших державах Межиріччя, Єгипту і Малої Азії комерційний арбітраж був уже повсюдно поширений. На це, крім непрямих доказів (сюжети третейського суду в міфах і найдавніших літературних пам'ятках), збереглися і документальні свідчення, виявлені археологами (до прикладу, угоди єгипетських купців 2500-2300 рр. до н. е) [1, с. 62]. У мовах східнослов'янських народів існує самостійний термін «третейський суд», який є власним, а не запозиченим з інших мов. Він цілком відповідає західному аналогу «арбітраж» [2, с. 41]. Саме цим можливо аргументувати тодішнє вживання третейського суду та арбітражного суду, як синонімічних понять.

На думку Вангородської Н. А., арбітражні суди існували ще задовго до виникнення державних утворень і становили фактично чи не єдиний спосіб вирішення конфліктної ситуації мирним шляхом. Судовому процесу альтернативного розгляду правових конфліктів, звісно, передували узгоджувальні дії, і у випадку не знаходження компромісу, наступала стадія включення третьої, сторонньої особи, з певними навичками, яка могла допомогти вирішити ситуацію, що склалася [3, с. 3]. Констатувати факти існування арбітражних судів до появи перших державних утворень, на нашу

думку, є хибним, з міркувань принаймні тих, що арбітражний суд, навіть у його первинному вигляді був інституцією приватного врегулювання спору, коли особи не бажають аби їхній конфлікт розв'язувала визначена державна інституція. У зв'язку з чим, ми підтримуємо думку тих науковців, що арбітражні суди, як інституції з'явилися разом з першими державними утвореннями.

Щодо безпосереднього аналізу перших згадок про міжнародний комерційний арбітраж, то можливо навести два усталених приклади, котрі зустрічаються у значній кількості наукових публікацій. Мова йде про те, що близько 3100 р. до н.е. було укладено договір, що вирішив спір між двома месопотамськими містами-державами – Лагашем та Уммою. Саме цим арбітражним договором було визначено недоторканність прикордонних каменів та ровів [4, с. 10]. Втім цей приклад ми не можемо цілковито назвати комерційним, слід говорити саме про зародження міжнародного арбітражу. Іншим розповсюдженим прикладом є укладений у 1278 р. до н.е. мирний договір між єгипетським фараоном Рамзесом II та царем хетів Хаттушилем III. В цьому документі були врегульовані питання миру, правового становища біженців, арбітражу, виконання договірних, зокрема грошових зобов'язань [5, с. 45]. Саме цей договір є класичним прикладом, що підтверджує наявність передумов для зародження міжнародного комерційного арбітражу в часи античності.

На думку Макеєвої О. М., одним із найперших визначних арбітрів був Соломон. Аналізуючи книгу Елькурі «Як працює арбітраж», науковиця зазначає, що її автор не лише стверджував, що Соломон був арбітром, але також зазначив, що застосовувана

ним процедура багато в чому була схожа на ту, що використовується сьогодні арбітрами [1, с. 62]. Проте варто зазначити, що в історичних відомостях тих часів Соломон виступав арбітром переважно для купців, торговців, родин та сімей. Тому однозначно констатувати про те, що Соломон був суб'єктом у відносинах міжнародного комерційного арбітражу, ми не вважаємо за доцільне.

Необхідно погодитися з думкою науковців, котрі зазначають, що першим постійно діючим міжнародним комерційним арбітражем був так званий суд рекуператорів у Стародавньому Римі. Рекуператорами (*recuperatores*) були судді, які призначаються замість звичайних суддів для здійснення судочинства у справах за участю іноземців. Імператор Юстиніан вперше наділив рішення третейських судів силою рішення державних судів. До цього сторони могли лише передбачити в арбітражній угоді заходи спеціального стягнення чи інший спосіб, що забезпечує виконання рішень [6, с. 6].

Арбітрами виступали глави держав або послы, котрі вирішували такі міжнародні суперечки. В той же час вони досить часто не були незалежними та неупередженими, на відміну від теперішнього часу. Також в історичних пам'ятках відображаються дійсні факти, коли арбітри використовували свої повноваження у вигідних для них цілях. Класичним прикладом є завоювання Галлії Гай Юлієм Цезарем, котрий, ставши для цих племен довіреною особою, використав їхню ворожбу між собою для прийняття вигідного рішення, що в кінцевому рахунку дозволило захопити цю територію [7, с. 93].

Таким чином, міжнародний комерційний арбітраж набував форми здійснення судочинства, а його рішення ставали обов'язковими для виконання сторонами конфліктної ситуації.

Отже, беззаперечним фактом є те, що поява перших державних утворень, наявність спірних відносин та постійна боротьба за територію і владу спровокували необхідність пошуку, в тому числі й мирних способів врегулювання таких спорів. Позитивним аспектом є те, що такі способи врегулювання спорів, враховуючи комерційні інтереси, закріплювалися не лише в усній формі, а й сторони доходили згоди оформлювати результати своїх перемовин у письмовій формі, тобто в договірній. Розвиток торгівельних відносин між різними народами та громадами вимагали швидкого і справедливого врегулювання різних питань, що неминуче виникали в процесі міжнародного обміну та продажу товарів та послуг.

Розквіт міжнародного комерційного арбітражу можливо спостерігати саме в період середньовіччя. В цей період почали з'являтися великі комерційні об'єднання, що мали авторитет та вплив на держави. Науковці вказують, що арбітраж в цей час є своєрідною «сполучною ланкою між представниками низки культур та сповідань». Також відмічається, що здійснення арбітражного посередництва перемістилося до центрів транзитної торгівлі – Багдаду, Константинополя, міста Басра, де підписували угоди між різними народами. Грецькі, арабські, іудейські та перські торговці виступали посередниками-арбітрами один між одним. При цьому завжди обиралася сторона арбітрів, що не мала симпатій до жодної сторони [8, с. 193].

Розвиток мореплавства та початок великих географічних відкриттів лише посилювали закріплення та вкорінення міжнародного комерційного арбітражу.

Так арбітраж став популярним способом для вирішення спорів між судновласниками та вантажовласниками. Арбітрами при цьому ставали «консультанти», котрі вже мали великий досвід мореплавства та багато років працювали в цій сфері. Право торгових представників, що склали усталені торгові звичаї, отримує писану форму та закріплюється в низці збірників. В цей же час з'являються консульські та ярмарочні суди, котрі були першими арбітражними інституціями, що знаменувалося як «арбітражна революція» [9, с. 63].

Саме в цей період міжнародний комерційний арбітраж набуває форму, що має багато схожих рис з сучасним міжнародним комерційним арбітражем.

На думку Федішина А. А., у період середньовіччя та феодальної державності інститут третейських судів зазнав занепаду, це пов'язують із тим, що носієм влади був монарх, який призначав осіб для судочинства [10, с. 391]. З цією позицією науковця ми не можемо погодитися повною мірою, власне, принаймні з причин необробленості в подальшому дослідженні таких своїх висловлювань. Крім того, незважаючи на те, що дійсно інститут міжнародного комерційного арбітражу зазнав певних змін, втім вони стосувалися саме відносин в межах національного законодавства. А що стосувалося урегульованості питань при наявності спірного комерційного питання між двома державами, урядами, об'єднаннями, все ж таки існували незалежні інституції, котрі виконували функції неупереджених арбітрів.

Наведемо приклад, коли у 1328 р. Папа Боніфатій VIII виступив

арбітром між Філіпом Красивим і Річардом Левине серце. Наступним прикладом є врегулювання конфліктної ситуації за підтримки Карла IV, коли він вирішив спір між Англією та Францією [11, с. 10].

Крім того, маємо також відмітити, що в середні віки особливо великою силою та владою користувалися релігійні установи та інститути. Тому церква намагалася зменшити шкоду від так званих приватних війн та встановлювала «Божі перемовини», котрі, в тому числі, могли мати форму міжнародного комерційного арбітражу. Зокрема, такі «Божі перемовини» запроваджувалися в часи всіх великих релігійних свят, в ці дні заборонялося використовувати жорстокі види зброї [12, с. 61].

Отже, в період середньовіччя відбувається посилення та масове розповсюдження міжнародного комерційного арбітражу, здійснення якого було зосереджено переважно в руках найбільш авторитетних та владних правителів, які мали неупереджений погляд на вирішення проблемної ситуації.

Висновки. Таким чином можемо підсумувати, що багатомісячна історія становлення міжнародного комерційного арбітражу взаємопов'язана з розвитком перших державних інституцій в часи античності, у зв'язку з чим розділяємо думку тих науковців, котрі вважають, що міжнародний комерційний арбітраж з'явився вже

після перших державних утворень. Власне, можемо говорити про історичний взаємозв'язок арбітражу (періоду античності) як поняття загального, що мав першочергове застосування і використовувався переважно для вирішення різноманітних побутових проблем, конфліктних ситуацій. На його основі з'явився комерційний арбітраж, що використовувався переважно купцями в межах однієї або кількох територіальних місцевостей. А вже згодом, розуміючи переваги застосування мирних способів врегулювання спорів, виникає міжнародний арбітраж, що включає в себе й комерційну складову.

В період античності розпочалося зародження міжнародного комерційного арбітражу, який використовувався главами держав, і що підтверджується історичними пам'ятками. Так, першим постійно діючим міжнародним комерційним арбітражем став римський суд рекуператорів. Нерідко такі арбітри використовували свій статус та авторитет у цілях завоювання нових територій та держав. Посилення ролі та статусності релігії і церкви в період середньовіччя дозволили аргументувати необхідність використання мирних способів врегулювання спорів, особливо в періоди великих релігійних свят.

Література:

1. Макеева О.М. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретико-правові аспекти. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ. НАУ. 2020. № 3. С. 61-66.
2. Бут І.О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні: дис. канд.юрид.наук: 12.00.03/ Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 229 с.
3. Вангородська Н.А. Третейський суд в Україні у Х–XVIII ст.: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01/ Нац. акад. внутрішніх справ. Київ, 2011. 20 с.
4. Левін Д.Б. Історія міжнародного права. 1962 р. 136 с. URL: <https://mybook.ru/author/l-n-levina/istoriya-mezhdunarodnogo-prava-otvety-na-ekzamenac/read/?page=2> (дата звернення: 07.10.2023)
5. Анцелевич Г.О., Покрещук О.О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ. 2003 р. 409 с.

6. Волков О.Ф. Торгові третейські суди. 1913 р. 302 с. URL: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/36481> (дата звернення: 07.10.2023).
7. Гавриленко О.А., Сироїд Т.Л. Історія міжнародного права: стародавня доба: навч. посіб. Харків. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2021. 232 с.
8. Боярський Є.Д. Теорії правової природи міжнародного комерційного арбітражу та їх рецесія у праві України. *Міжнародне приватне право: Розвиток і гармонізація*. 2012. № 11. С. 192-195.
9. Мамон З.В. Гносеологія міжнародного публічного арбітражу. *Теорія і практика інтелектуальної власності. Міжнародно-правові аспекти*. 2006 р. №5. С. 69-75.
10. Фецишин А.А. Генезис законодавства про третейські суди і міжнародний комерційний арбітраж. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство. Часопис Київського університету права*. № 4. 2019. С. 390-397.
11. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародне судочинство: навч. посібник. Дніпро. ДДУВС. 2022. 304 с.
12. Лукашук І.І. Міжнародне право Загальна частина. підручник. 2005 р. 432 с. URL: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/lukashuk_1.pdf (дата звернення: 07.10.2023).

References:

1. Makieieva, O.M. (2020), "International commercial arbitration: theoretical and legal aspects", *Naukovi pratsi Natsional'noho aviaitsijnoho universytetu. Serii: Yurydychnyj visnyk "Povitriane i kosmichne pravo"*. vol. 3, pp. 61-66.
2. But, I.O. (2016), "Consideration of civil legal disputes by arbitration courts in Ukraine", Abstract of Ph.D. Thesis, Civil Law and Civil Procedure. National University «Odesa Law Academy». Odesa, Ukraine.
3. Vanhorodska, N.A. (2011), "The arbitration court in Ukraine in the 10th-18th centuries", Ph.D. Thesis, Theory and history of the state and law, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine.
4. Levin, D.B. (1962), "*Istoriia mizhnarodnoho prava*" [History of international law]. Available at: <https://mybook.ru/author/l-n-levina/istoriya-mezhdunarodnogo-prava-otvety-na-ekzamenac/read/?page=2> (Accessed 7 Oct 2023).
5. Antselevych, H.O. and Pokreshchuk, O.O. (2003), "*Mizhnarodne publichne pravo*" [International public law], Kyiv, Ukraine.
6. Volkov, O.F. (1913), "*Torhovi tretejs'ki sudy*" [Commercial arbitration courts]. Available at: <https://dspace.spbu.ru/handle/11701/36481> (Accessed 7 Oct 2023).
7. Havrylenko, O. A. and Syroid, T. L. (2021). "*Istoriia mizhnarodnoho prava: starodavnia doba*" [History of international law: ancient times] manual. Kharkiv, Ukraine.
8. Boyarskyi, Ye. D. (2012), "Theories of the legal nature of international commercial arbitration and their reception in the law of Ukraine", *Mizhnarodne pryvatne pravo: Rozvytok i harmonizatsiia*, vol. 11, pp. 192-195.
9. Mamon, Z.V. (2006) "International epistemology public arbitration", *Teoriia i praktyka intelektual'noi vlasnosti. Mizhnarodno-pravovi aspekty*, vol.5, pp. 69-75.
10. Fedyshyn, A.A. (2019), "The genesis of the legislation on arbitration courts and international commercial arbitration", *Pravova systema Ukrainy j mizhnarodne pravo, porivnial'ne pravoznavstvo. Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*, vol. 4, pp. 390-397.
11. Nalyvaiko, L.R. and Stepanenko, K.V. (2022), "*Mizhnarodne sudochynstvo*" [International justice], Dnipro, Ukraine.
12. Lukashuk, I.I. (2005), "*Mizhnarodne pravo Zahal'na chastyna*" [International law General part]. Available at: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/lukashuk_1.pdf (Accessed 7 Oct 2023).

Стаття надійшла до друку 19.10.2023

**РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ,
ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 340

DOI-10.31732/2708-339X-2023-10-152-159

**ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ І КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЇ,
ЩО ВВОДИТЬ В ОМАНУ**

Сидор В.Д.,

*професор кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
доктор юридичних наук, професор
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
[ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1794-2577](https://orcid.org/0000-0002-1794-2577)*

Здебський Ю.В.,

*аспірант ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: zdebskyi.y@krok.edu.ua
[ORCID: https://orcid.org/0009-0009-7440-8774](https://orcid.org/0009-0009-7440-8774)*

**FORMATION OF APPROACHES AND CRITERIA OF MISLEADING
INFORMATION**

Sydor V.D.,

*Professor of the Department of State and Legal Disciplines
“KROK” University
Doctor of Legal Sciences, Professor
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
[ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1794-2577](https://orcid.org/0000-0002-1794-2577)*

Zdebskyi Yu.V.,

*PhD student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: zdebskyi.y@krok.edu.ua
[ORCID: https://orcid.org/0009-0009-7440-8774](https://orcid.org/0009-0009-7440-8774)*

Анотація. В статті розглядається концепція конкуренції в ринковій економіці, де суб'єкти господарювання змагаються за переваги та споживачі мають можливість вибору серед різних продавців і покупців. Зазначено, що конкуренція стимулює інновації та поліпшення товарів та послуг, а також надає захист від недобросовісної конкуренції. Розглядаються окремі особливості розвитку правового регулювання конкуренції, захисту від недобросовісної конкуренції та природи формування одного з її аспектів – поширення інформації, що вводить в оману. Описується походження концепції конкуренції і вказує на її роль у світовій економіці, а також на регулювання та захист від недобросовісної конкуренції шляхом міжнародних конвенцій. Стаття вказує на обов'язок країн забезпечити ефективний захист від недобросовісної конкуренції і заборону недобросовісних практик у сфері конкуренції, які можуть

дискредитувати конкурентів. Містить історію розвитку нормативно-правового регулювання у галузі захисту від недобросовісної конкуренції в Сполучених Штатах Америки та Європейському Союзі, порівнюючи її з розвитком в Україні. Виділяються ключові події, такі як створення Федеральної торгової комісії у США та створення Європейської спільноти, а також нормативно-правові акти, які регулюють недобросовісну конкуренцію в ЄС. Автором звернено увагу на важливі законодавчі зміни в Україні, такі як: прийняття Закону про захист від недобросовісної конкуренції та зміни до законодавства після підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Підкреслюється важливість захисту від недобросовісної конкуренції в сучасних умовах і гармонізацію законодавства України з правом ЄС. Також стаття містить аналіз щорічних звітів про діяльність Антимонопольного комітету України (АМКУ) та виявлення фактів недобросовісної конкуренції. Автор додає науковий підхід, вказуючи на зв'язок між недобросовісною конкуренцією та зловживанням цивільним правом. У статті зроблено висновок, що правова невизначеність у підходах та критеріях оцінки обманливої інформації може призвести до зловживання правами суб'єктами господарювання і порушення недобросовісної конкуренції. Також наголошується на необхідності доповнення законодавства у галузі захисту конкуренції, щоб забезпечити більшу ясність та зрозумілість для суб'єктів господарювання і мінімізувати порушення конкуренції на ринках України.

Ключові слова: Антимонопольний комітет, конкуренція, недобросовісна конкуренція, інформація, що вводить в оману.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 17.

Abstract. The article deals with the concept of competition in a market economy, where economic entities compete for advantages, and consumers have the choice among different sellers and buyers. It is noted that competition stimulates innovation and improvements in goods and services while also provides protection against unfair competition. The article discusses specific aspects of the development of legal regulation on competition, protection against unfair competition, and the nature of the formation of one of its aspects - the dissemination of misleading information. The article describes the origin of the competition concept and highlights its role in the global economy, as well as the regulation and protection against unfair competition through international conventions. The article emphasizes the obligation of countries to ensure effective protection against unfair competition and the prohibition of unfair practices in competition that can discredit competitors. It provides a historical overview of the development of legal regulation in the field of protection against unfair competition in the United States and the European Union, comparing it with the development in Ukraine. Key events, such as the establishment of the Federal Trade Commission in the United States and the creation of the European Community, are highlighted, along with legal acts regulating unfair competition in the EU. The article also draws attention to important legislative changes in Ukraine, such as the adoption of the Law on Protection against Unfair Competition and subsequent amendments following the signing of the Association Agreement with the EU. The article underscores the importance of protecting against unfair competition in contemporary conditions and the harmonization of Ukraine's legislation with EU law. It also contains an analysis of the annual reports of the Antimonopoly Committee of Ukraine and the detection of unfair competition facts. Additionally, the article introduces a scholarly approach by pointing out the connection between unfair competition and the abuse of civil rights. The author concludes that the legal ambiguity in approaches and criteria for assessing deceptive information can lead to the abuse of rights by economic entities and violations of competition. Therefore, there is a need for legislative amendments in the field of competition protection to provide clarity and comprehensibility for economic entities and minimize competition violations in the Ukrainian market.

Keywords: Antimonopoly Committee, competition, unfair competition, misleading information.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 17.

Постановка проблеми. Сучасна ринкова економіка, яка також є елементом сучасної України після здобуття незалежності, посилює конкуренцію серед суб'єктів господарювання, в результаті чого виникають нові методи та шляхи окремого прояву недобросовісної конкуренції, як поширення інформації, яка вводить в оману. Для впровадження належного захисту суб'єктів господарювання та споживачів

є дослідження наявності у законодавстві України та країн з розвинутою ринковою економікою прозорих та чітких підходів і критеріїв оцінки інформації, що вводить в оману, як елементу недобросовісної конкуренції та застосування прозорого механізму їх кваліфікації на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням окремих аспектів конкурентного права займалися

ряд таких науковців: О.О. Бакалінська, Т.І. Швидка, В. В. Липинський, С.В. Шкляр, Н.М. Корчак, Ю.В. Журик, Б.Д. Леонов, І.А. Шумило, Г.О. Андрощук.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція є невід'ємною частиною будь-якої ринкової економіки, де на ринку є суб'єкти господарювання – виробники товарів, послуг та їх споживачі. При цьому господарська діяльність суб'єктів господарювання переважно здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку.

Саме в процесі своєї господарської діяльності суб'єкти господарювання конкурують з іншими учасниками ринку намагаючись надати споживачам певних переваг і можливостей, що змушує конкурентів знаходитись у постійному пошуку інновацій, методів удосконалення власних товарів, послуг. В цей же час, також і споживачі намагаються придбати товар або послугу з кращою якістю, особливими властивостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція є невід'ємною частиною будь-якої ринкової економіки, де на ринку є суб'єкти господарювання – виробники товарів, послуг та їх споживачі. При цьому господарська діяльність суб'єктів господарювання переважно здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку.

Саме в процесі своєї господарської діяльності суб'єкти господарювання конкурують з іншими учасниками ринку намагаючись надати споживачам певних переваг і можливостей, що змушує конкурентів знаходитись у постійному пошуку інновацій, методів удосконалення власних товарів, послуг. В цей же час,

також і споживачі намагаються придбати товар або послугу з кращою якістю, особливими властивостями.

У перекладі з латинської мови слово «concurrentia» – є збіг, узгодженість, проте визначення слова «конкуренція» у сучасному світі є значно ширшим і відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції», конкуренцією – є змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [1].

Вважається, що вперше конкуренцію досліджував французький економіст Анн Робер Жак Тюрго. Вчений, описуючи систему зародження нових економічних відносин, вказував на корисний вплив конкуренції як на покупців так і на товаровиробників [2].

Разом з цим, не помилкою буде твердження, що поруч із позитивним для економіки та суспільства явищем конкуренції завжди існувала «недобросовісна конкуренція» за якої нечесними діями суб'єкти господарювання бажають скористатися винаходами своїх конкурентів, скопіювати дизайн чи товари більш успішних товарів, іншим чином досягнути переваги, або принаймні економічних результатів.

Промисловий переворот країн світу у 19 сторіччі та їх бурхливий економічний розвиток призвів до необхідності врегулювання та захисту результатів інтелектуальної діяльності товаровиробників, у зв'язку з чим у Парижі 20 березня 1883 року була

підписана Паризька конвенція про охорону промислової власності [3].

Справжній же відлік нормативного регулювання принципів захисту від недобросовісної конкуренції має свій початок лише починаючи з 1900 року, адже перша редакція Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 року не містила в собі умови стосовно захисту від недобросовісної конкуренції. З огляду на це Паризька конвенція про охорону промислової власності була переглянута у Брюсселі 14 грудня 1900 р. і доповнена статтею 10bis, якою введено принцип захисту від недобросовісної конкуренції. Таким чином, захист від недобросовісної конкуренції визнано частиною охорони промислової власності вже більше століття.

Крок вперед у регулюванні захисту від недобросовісної конкуренції було здійснено під час наступного перегляду Паризької конвенції про охорону промислової власності на конференції у Вашингтоні, яка відбулась 02 червня 1911 р. Відповідно до цих змін стаття 10bis Паризької конвенції встановила обов'язок для країн союзу забезпечити ефективний захист від недобросовісної конкуренції.

Посилення обов'язку запроваджено разом із визначенням та прикладами дій недобросовісної конкуренції, які були включені до статті 10bis Паризької конвенції під час її чергового перегляду в Гаазі 06 листопада 1925 року.

У результаті проведених наступних конференцій з перегляду редакції Паризької конвенції, стаття 10bis наразі визначає, що:

1. Країни Союзу зобов'язані забезпечити громадянам країн, що беруть участь у Союзі, ефективний

захист від недобросовісної конкуренції.

2. Актом недобросовісної конкуренції вважається будь-який акт конкуренції, що суперечить чесним звичаям у промислових і торгівельних справах.

Зокрема підлягають забороні:

- всі дії, здатні будь-яким способом викликати змішування відносно підприємства, продуктів чи промислової або торговельної діяльності конкурента;
- неправильні ствердження при існуванні комерційної діяльності, що здатні дискредитувати підприємство, продукти чи промислову або торговельну діяльність конкурента;
- вказівки чи ствердження, використання яких при здійсненні комерційної діяльності може ввести громадськість в оману щодо характеру, способу виготовлення, властивостей, придатності до застосування чи кількості товарів.

В часи перших переглядів та доповнень до редакції Паризької конвенції, які нормативно утверджують захист від недобросовісної конкуренції, 26 вересня 1914 року в Сполучених Штатах Америки, президент Вудро Вільсон підписанням відповідного Закону (Federal Trade Commission Act) заснував Федеральну торговельну комісію, яка, відкривши свої двері 16 березня 1915 року, стала на шлях захисту споживачів і сприяння конкуренції, ставши одним із світових взірців із застосування методів та практик захисту від недобросовісної конкуренції [4].

Ґрунтовного значення для подальшого формування підходів і критеріїв оцінки інформації, що вводить в оману, як елементу захисту від недобросовісної конкуренції у глобальному вимірі стало створення Європейської спільноти, яка серед своїх

цілей у Договорі про заснування Європейської Спільноти, визначає високий рівень конкурентоспроможності (стаття 2), а серед завдань – забезпечення неспотвореної конкуренції на внутрішньому ринку [5].

На сьогоднішній день в країнах Європейського Союзу на захист від недобросовісної конкуренції діє ряд нормативно-правових актів, які на відміну від загальних визначень щодо захисту від недобросовісної конкуренції деталізують види та практики можливих недобросовісних дій, зокрема: Директива № 2005/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 11 травня 2005 року щодо недобросовісної комерційної практики між бізнесом і споживачем на внутрішньому ринку («Unfair Commercial Practices Directive») [6].

В свою чергу Україна почала запровадження ринкової економіки лише після проголошення незалежності в серпні 1991р. та формування підходів і критеріїв оцінки інформації, що вводять в оману нормативного регулювання було наступним.

Першим національним нормативно-правовим актом, який регулює конкуренцію став Закон України «Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» прийнятий у період становлення держави 18.02.1992 р. [7].

При цьому такий закон у доволі обмеженій кількості передбачав методи недобросовісної конкуренції і варто відзначити, що їх викладення запозичено з Паризької конвенції про захист промислової власності, яка набрала чинності для України 25.12.1991 р.

У зв'язку з цим, серед іншого, передбачалась заборона умисного поширення неправдивих або неточних

відомостей, які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця.

Через два роки – 26.11.1993р. був прийнятий Закон України «Про Антимонопольний Комітет України» [8], який започаткував роботу Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ), як державного органу, покликаного забезпечувати відповідно до його компетенції державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства. При цьому захист конкуренції, як основну мету діяльності АМКУ було покладено на комітет лише після прийняття змін до Закону України «Про Антимонопольний комітет України» Законом України № 1907-III від 13.07.2000 р. [9].

Починаючи з 28.06.1996р. Конституція України у статті 42 гарантує право кожному на підприємницьку діяльність, забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та забороняє недобросовісну конкуренцію [10]. Додатково у 1996 р. положення про недобросовісну конкуренцію були переглянуті та інкорпоровані до окремого Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», що містить розширений перелік заборон недобросовісної конкуренції [11].

Наступним кроком у регулюванні конкуренції в Україні стало прийняття у 2003 році Господарського кодексу України [12], яким введено положення щодо підтримки державою конкуренції як змагання між суб'єктами господарювання, проголошення антимонопольно-конкурентної політики одним із основних напрямів економічної політики держави; та Цивільного кодексу України [13], який забороняє використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції,

зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісну конкуренцію.

Тільки наприкінці 2008 р., коли Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» було доповнено статтею 15¹, в Україні, окрім приділення законодавством загальної уваги до захисту від недобросовісної конкуренції, було дано початок врахуванню такого аспекту недобросовісної конкуренції як поширення інформації, яка вводить в оману.

Підписавши Угоду про асоціацію у 2014 році [14], Україна взяла на себе зобов'язання із подальшої гармонізації конкурентного законодавства України. Стаття 256 Угоди передбачає подальше наближення законодавства України до права ЄС та має перелік положень Регламентів ЄС, які потрібно імплементувати до законодавства України.

Наразі аналіз щорічних звітів діяльності АМКУ свідчить про те, що за досить короткий час найбільша кількість виявлених фактів недобросовісної конкуренції стосувалася порушення саме статті 15¹ Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції», яка полягає в отриманні необґрунтованих переваг над конкурентами шляхом введення в оману споживачів. До прикладу, у 2019 році 84% зафіксованих АМКУ порушень Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» стосувалися виключно статті 15¹ Закону [15]. У 2020 році питома вага порушень статті 15¹ Закону становила вже 85% [16].

Якщо проаналізувати інформацію АМКУ, то суттєва частина фактів недобросовісної конкуренції (48% у 2019 році), яка виражалася у формі поширення інформації, яка вводить в оману, припала на ринок «охорони

здоров'я, лікарських та медичних засобів» [15].

Доречно звернути увагу, що наразі в Україні більшість підходів та критеріїв оцінки інформації, як такої, що вводить в оману можна виокремити лише аналізуючи справи, розглянуті АМКУ стосовно порушників недобросовісної конкуренції та досліджуючи рекомендаційні роз'яснення від цього державного органу покликаного захищати конкуренцію.

Як справедливо зазначає в своїй науковій праці Бакалінська О.О., недобросовісна конкуренція може бути формою зловживання суб'єктивним цивільним правом [17]. На думку Бакалінської О. О., зловживання цивільним правом можна визначити як особливий вид цивільного правопорушення, який пов'язаний з умисним виходом особи у ситуації правової невизначеності за внутрішні межі суб'єктивного цивільного права (визначені в тому числі критеріями розумності та добросовісності) для досягнення своєї незаконної або прихованої мети за допомогою формально правомірних дій, що внаслідок абстрактності чи обмеженості регулювання, наявності прогалін, застережень, помилки суперечності правових норм і договірних умов призводять до порушення чи обмеження прав окремих суб'єктів цивільних правовідносин.

Висновки. Отже, виходячи з окресленого вище можемо констатувати, що правова невизначеність підходів і критеріїв оцінки інформації, що вводить в оману, як один з видів недобросовісної конкуренції може сприяти як зловживанню суб'єктами господарювання своїми правами так і неумисному порушенню недобросовісної

конкуренції. Таким чином, існує необхідність доповнення законодавства у сфері захисту конкуренції підходами і критеріями, щоб суб'єкти

господарювання без додаткових зусиль мали можливість тлумачити чинні норми та мінімізувати порушення конкуренції на ринках України.

Література:

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 12. ст.64.
2. Келічавий А.В. Еволюція конкуренції: від зародження поняття до сучасних особливостей. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Випуск 5 (115). 2015. С. 58-63.
3. Паризька конвенція з охорони промислової власності від 20.03.1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text. (дата звернення: 19.10.2023).
4. Federal Trade Commission Act. URL: https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/statutes/federal-trade-commission-act/ftc_act_incorporating_safe_web_act.pdf (дата звернення: 19.10.2023).
5. Договір про заснування Європейської Спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 19.10.2023).
6. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0029&from=EN> (дата звернення: 19.10.2023).
7. Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2132-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 21. ст. 296.
8. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 року № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 50. ст.472.
9. Про внесення змін до Закону України Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 13 липня 2000 року № 1907-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 41. ст. 343.
10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
11. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 36. ст.164.
12. Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 18-22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40. Ст. 456.
14. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яку ратифіковано: Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 40. ст.2021.
15. Антимонопольний комітет України. Річний звіт 2019. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7b2b/61d/5e7b2b61dcf08200345915.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).
16. Антимонопольний комітет України. Річний звіт 2020. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).
17. Бакалінська О.О. Недобросовісна конкуренція як форма зловживання суб'єктивним цивільним правом. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. Випуск 2 (14). 2012. С. 17-21.

References:

1. On Protection of Economic Competition: Law of Ukraine of January 11, 2001 № 2210-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2210-14?lang=uk#Text> (Accessed 19 October 2023).
2. Kelichavyi A. (2015) "The evolution of competition from the birth of the concept to the modern features", № 5 (115). Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Available at: [https://ird.gov.ua/sep/sep20155\(115\)/sep20155\(115\)_058_KelichavyiAV.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20155(115)/sep20155(115)_058_KelichavyiAV.pdf) (Accessed 10 October 2023).

3. Paris Convention for the Protection of Industrial Property dated 20 March 1883. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text (Accessed 19 October 2023).
4. Federal Trade Commission Act. Available at: https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/statutes/federal-trade-commission-act/ftc_act_incorporating_safe_web_act.pdf (Accessed 19 October 2023).
5. Treaty establishing the European Economic Community. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (Accessed 19 October 2023).
6. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005L0029&from=EN> (Accessed 19 October 2023).
7. On limiting monopoly and preventing unfair competition in business activities: Law of Ukraine of February 18, 1992 № 2132-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-12#Text> (Accessed 19 October 2023).
8. On the Anti-monopoly Committee of Ukraine: Law of Ukraine of November 26, 1993 № 2132-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text> (Accessed 19 October 2023).
9. On changes to the Law on the Anti-monopoly Committee of Ukraine: Law of Ukraine of July 13, 2000 № 1907-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1907-14?lang=uk#Text> (Accessed 19 October 2023).
10. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-BP. Known. The Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. № 30. Art. 42.
11. On Protection Against Unfair Competition: Law of Ukraine of June 7, 1996 № 236/96-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/236/96-%D0%B2%D1%80?lang=uk#Text> (Accessed 19 October 2023).
12. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/436-15?lang=uk> (Accessed 19 October 2023).
13. The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/435-15?lang=uk#Text> (Accessed 19 October 2023).
14. Association Agreement between The European Union, the European Atomic Energy Community and its member states, of the one part, and Ukraine, of the other part: ratified Law of Ukraine of September 16, 2014 № № 1678-VII. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/984_011?lang=uk (Accessed 19 October 2023).
15. The Report of the Anti-monopoly Committee of Ukraine for 2019. Available at: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5e7/b2b/61d/5e7b2b61dcf08200345915.pdf> (Accessed 19 October 2023).
16. The Report of the Anti-monopoly Committee of Ukraine for 2020. Available at: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/4a0/e26/6054a0e268fc0702551413.pdf> (Accessed 19 October 2023).
17. O. Bakalinska (2012) “Unfair competition as a form of abuse of subjective civil rights”, № 2 (14). Visnyk of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” Politology. Sociology. Right. Available at: https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/3241/1/25_bak.pdf (Accessed 19 October 2023).

Стаття надійшла до друку 25.10.2023

МІСЦЕ І РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

PLACE AND ROLE OF INFORMATION LAW IN THE LAW SYSTEM OF UKRAINE

Hryhorchuk M.V.,

Ph.D. in Law, Associate
Professor of Department of State and Legal Disciplines,
“KROK” University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: GrigorchukMV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню місця і ролі інформаційного права в системі права України. Проаналізовано стан розроблення цієї тематики з посиланнями до наукового доробку вчених-правників, які здійснювали вивчення системи права України з позиції подання аксіологічного значення інформаційного права. Наведено положення окремих статей Конституції України, якими гарантується можливість правомірно володіти, користуватися і поширювати інформацію, подається офіційне визначення терміну «інформація» відповідно до тлумачення цього поняття в Законі України «Про інформацію».

З метою представлення належного рівня дослідження правової природи відносно молоді галузі права, якою є інформаційне право, здійснено вивчення логіко-правових зв'язків між поняттями «інформація» і «право», акцентовано увагу на забезпеченні правомірного використання інформації у поєднанні з рекомендаційно-імперативними приписами правил поведінки, зведеними до обов'язкового виконання всіма членами громадянського суспільства. Подано авторське розуміння ролі і значення інформаційного права в умовах відбиття рашистського нападу, акцентовано увагу на забезпеченні належного рівня інформаційної безпеки, а саме ефективній протидії будь-яким проявам ворожих і недружніх дій у сфері використання інформації незалежно від країни походження.

На підґрунті проаналізованого наукового доробку, з посиланнями до висновків як окремих науковців, так і до колективних досліджень представників різних наукових шкіл у сфері інформаційного права та інформаційної безпеки, доведено міжгалузеву природу інформаційного права крізь призму оцінки його ролі та здатності забезпечувати зв'язок між різними галузями права. Висловлено припущення, що така здатність здобувається завдяки його внутрішній побудові, збалансованому функціонуванню елементів цілісного механізму, а саме здатності створити правове середовище для легітимного передавання відомостей.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття «інформаційне право», висловлене авторське бачення правової природи нормативного регулювання відносин між членами суспільства при

використанні, збиранні та поширенні відомостей стосовно себе чи інших громадян, подій чи явищ навколишнього середовища.

Ключові слова: інформація, право, інформаційне право, інформаційна безпека, громадянське суспільство, інформаційне суспільство.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 8.

Abstract. The article is devoted to the study of the place and role of information law in the legal system of Ukraine. The state of development of this topic is analyzed with references to the scientific work of legal scholars who studied the legal system of Ukraine from the standpoint of presenting the axiological meaning of information law. The provisions of certain articles of the Constitution of Ukraine, which guarantee the possibility of lawfully possessing, using and distributing information, are given, and the official definition of the term «information» is given in accordance with the interpretation of this concept in the Law of Ukraine «On Information».

In order to present the appropriate level of research into the legal nature of the relatively young field of law, which is information law, a study of the logical and legal connections between the concepts of «information» and «law» was carried out, with an emphasis on ensuring the lawful use of information in combination with recommendatory and imperative prescriptions rules of conduct reduced to mandatory compliance by all representatives of civil society. The author's understanding of the role and importance of information law in the conditions of repelling a racist attack is presented, attention is focused on ensuring an appropriate level of information security, namely effective counteraction to any manifestations of hostile and unfriendly actions in the field of information use, regardless of the country of origin.

On the basis of the analyzed scientific work, with references to the conclusions of both individual scientists and to the collective studies of representatives of various scientific schools in the field of information law and information security, the interdisciplinary nature of information law has been proven through the prism of evaluating its role in ensuring communication between different branches of law. It is assumed that such ability is acquired due to its internal structure, the functioning of the internal elements of the integral mechanism, namely the ability to create a legal environment for the legitimate transfer of information.

Scientific approaches to understanding the concept of «information law» are analyzed, the author's vision of the legal nature of normative regulation of relations between members of society when using, collecting and disseminating information about oneself or other citizens, events or environmental phenomena is expressed.

Keywords: information, law, information law, information security, civil society, information society.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 8.

Постановка проблеми. На теперішній час не врегульовано питання щодо системного дослідження правового статусу інформаційного права серед інших галузей права, що викликає контрадикторні судження щодо його місця в системі права України. Йдеться про різновекторні наукові погляди на співвідношення та взаємодію інформаційного права з іншими галузями права: серед одних науковців побутує думка про те, що інформаційне право є самостійною галуззю права, інші вважають цю галузь комплексною, тобто відзначають його міжгалузевий характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи про історію становлення інформаційного права, потрібно відзначити молодість і комплексність цієї галузі, що почалася з

робіт Д. А. Керімова, Н. С. Польового, Н. В. Вітрука та інших в 60-70-і рр. минулого століття.

Серед науковців сучасності дослідженням проблем інформаційного права займалися Баранов О. О., Брижко В. М., Гавловський В. Д., Гуцалюк М. В., Єсімов С. С., Калюжний Р. А., Ковалів М. В., Мельник П. В., Новицька Н. Б., Пилипчук В. Г., Попович В. М., Цимбалюк В. С., Шамрай В. О., Швець М. Я., Хахановський В. Г., Ярема О. Г. та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми: серед науковців не узгоджено питання щодо місця і ролі інформаційного права в системі права України. Проблема ґрунтується на різнобаченні природи інформаційного права та його діалектичного зв'язку з іншими галузями права.

Метою статті є спроба врегулювати науковий спір щодо місця і ролі інформаційного права в системі права України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи вивчення місця і ролі інформаційного права в системі права України, необхідно звернутися до нормативного підґрунтя, яким врегульовано питання використання інформації у найбільш широкому значенні цього терміну. Такий підхід забезпечить незаангажоване дослідження і фаховий аналіз усіх чинників, які формують цілісне уявлення про систему права України як об'єктивного суспільного феномену, наділеного легальними інструментами примусу для примушування членів суспільства до виконання нормативно запроваджених приписів. З цією метою звертаємося до положень Конституції України, зокрема статті 34, відповідно до якої кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1].

Зі змісту коментованої статті Основного Закону робимо висновок про те, що гарантоване право не є безумовним, а обмежується необхідністю забезпечення належного рівня національної безпеки та громадського порядку, неприпустимості посягання на територіальну цілісність України, запобігання іншим протиправним діям як, наприклад, злочинам чи заворушенням тощо. Наведені гарантії стосуються також захисту конфіденційної інформації від протиправного поширення, недопущення протиправного її використання на шкоду авторитету, репутації чи прав інших громадян, а також дотриманню конституційних гарантій верховенства права та національного судочинства.

Положеннями Закону України «Про інформацію» подається визначення терміну «інформація», який

означає, що це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2].

У найбільш поширеному тлумаченні термін «право» розуміють як систему наявних у даному суспільстві правових доктрин і цінностей та сформована на цій основі система загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою. Характерною особливістю права є забезпечення його додержання примусовою силою держави. Виконуючи роль знаряддя державного управління і будучи формою реалізації державної політики, право водночас є принциповим показником становища особи в суспільстві й державі та у зв'язку з цим визначальним критерієм оцінки рівня демократії даної держави [3].

Логічний порядок даної статті вимагає поєднання наведених термінів для означення галузі права, яка відіграє чи не найважливішу роль в сучасних умовах, а саме в часи героїчного протистояння українського народу рашистській навалі, яку без перебільшення можна назвати чумою XXI століття. Йдеться про інформаційне право, яке, на думку фахівців, об'єднує майже три тисячі нормативно-правових актів, які прямо або опосередковано регулюють, охороняють, захищають, підтримують суспільні відносини в інформаційній сфері. До цього переліку включено майже триста законів і постанов Верховної Ради України.

Характеризуючи інформаційне право в системі права України, необхідно, перш за все, з урахуванням індивідуальних особливостей сфери суспільних відносин, що врегульовуються відповідними стандартами дозволеної поведінки, сформулювати шляхи та визначити правові межі у підходах до тлумачення цієї галузі права. На думку В. Г. Виноградової, інформаційне право – це галузь права, яка становить систему

спеціальних правових норм, що виникають в інформаційній сфері (тобто у сфері збирання, зберігання, використання та поширення інформації) [4].

Науковець вважає, що інформаційне право має в основі елементи публічного і приватного правового регулювання, при вирішенні правовідносин, пов'язаних з використанням інформації, використовує досить широкий арсенал правових механізмів, а, отже, може розглядатися як комплексна галузь.

У навчальному посібнику «Інформаційне право України» його автори М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, О. Г. Ярема наводять визначення цієї галузі права колективом науковців, серед яких Р. А. Калюжний, В. Г. Хахановський, В. С. Цимбалюк. Вони розуміють інформаційне право як комплексну галузь права, яка регулює суспільні відносини, що виникають з приводу збирання, зберігання, накопичення, обробки, використання і поширення інформації щодо різних сфер життя і діяльності суспільства, яка має спеціальний предмет – суспільні інформаційні відносини [5].

А. Ю. Нашинець-Наумова у навчальному посібнику з інформаційного права вважає, що інформаційне право – це комплексна галузь права, яка являє собою сукупність правових норм, що закріплюють і регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі створення, перетворення, зберігання, розповсюдження та споживання інформації, тобто практично у всіх сферах людської діяльності, пов'язаної з інформацією або діяльністю в інформаційній сфері [6].

В. Г. Хахановський висловив суб'єктивне розуміння місця інформаційного права в системі права України. Науковець аналізує сфери впливу цієї галузі права на суспільні відносини і вказує, що інформаційне

право (галузева юридична наука щодо системи соціальних норм, що вивчає сукупність норм права, які регулюють інформаційні відносини у суспільстві) як міжгалузева юридична наука вивчає інформаційну сутність (інформаційну будову) права як складну соціальну систему. Актуальність дисципліни і необхідність її вивчення визначається ще й тим, що вона є правовим підґрунтям інформаційного суспільства XXI століття, яке сьогодні активно формується в рамках міжнародного співтовариства [7].

Розглядаючи питання про місце інформаційного права в системі права України, слід зазначити таке. Інформаційне право активно використовує основні положення теорії держави і права, «взаємодіє» з такими галузями як конституційне право, адміністративне право, фінансове право, кримінальне право, цивільне право, трудове право, судоустрій, міжнародне публічне і приватне право. В основі концепції інформаційного суспільства лежить теза про те, що революційні зміни в нагромадженні, обробці та використанні інформації і знань будуть певним чином впливати на всі аспекти соціального життя, стануть основним чинником суспільного розвитку [8].

Висновки. Авторське бачення проблематики дотичне до висловленої науковцями думки, оскільки завдання щодо формування інформаційного суспільства не може відбуватися поза межами викристалізовування зрілого громадянського суспільства. У цьому зв'язку можна стверджувати, що інформаційне право як підґрунтя становлення правових основ інформатизації суспільства є невід'ємною частиною загального процесу посилення і подальшого розвитку України на шляхах європейської інтеграції та забезпечення належного функціонування основних конституційних гарантій, насамперед верховенства права.

Література:

1. Конституція України (Закон України). № 254к/96-ВР. (1996). Вилучено із : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
2. Про інформацію (Закон України). № 2657-ХІІ (1992). Вилучено із : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Юридичний словник. Словник юридичних термінів (2019). Вилучено із : <http://mego.info/>.
4. Виноградова, В. Г. (2006). *Інформаційне право України*. Навчальний посібник: Київ, 144 с.
5. Ковалів, М. В., Єсімов, С. С. & Ярема, О. Г. (2022). *Інформаційне право України : навчальний посібник*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 416 с.
6. Нашинець-Наумова Ю. А. (2020). *Інформаційне право*. Навчальний посібник. Київ, 136 с.
7. Хахановський В. Г. (2006). Структура та завдання навчальної дисципліни «Інформаційне право». *Правова інформатика*. № 3(11). С. 54-58.
8. Грицай І. О. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Інформаційне право». Вилучено із : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1110/18.1.pdf>.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy (Zakon Ukrainy). № 254k/96-VR. (1996). Vylucheno iz : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
2. Pro informatsiiu (Zakon Ukrainy). № 2657-XII (1992). Vylucheno iz : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Yurydychnyi slovnyk. Slovnyk yurydychnykh terminiv (2019). Vylucheno iz : <http://mego.info/>.
4. Vynogradova, V. H. (2006). *Informatsiine pravo Ukrainy*. Navchalnyi posibnyk: Kyiv, 144 s.
5. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S. & Yarema, O. H. (2022). *Informatsiine pravo Ukrainy : navchalnyi posibnyk*. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 416 s.
6. Nashynets-Naumova Yu. A. (2020). *Informatsiine pravo*. Navchalnyi posibnyk. Kyiv, 136 s.
7. Khakhanovskyi V. H. (2006). *Struktura ta zavdannia navchalnoi dystsypliny «Informatsiine pravo»*. *Pravova informatyka*. № 3(11). S. 54 – 58.
8. Hrytsai I. O. *Konspekt leksii z navchalnoi dystsypliny «Informatsiine pravo»*. Vylucheno iz : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1110/18.1.pdf>

Стаття надійшла до друку 30.11.2023

УДК 340:316.7

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-165-173

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: СУЧАСНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЗБЕРІГАННЯ ТА ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЇ

Биков О. М.,

*док. юр. наук, професор кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

INFORMATION SECURITY: MODERN RISKS AND THREATS IN THE FIELD OF INFORMATION STORAGE AND EXCHANGE

Bykov O.M.,

*Doctor of Laws, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113,
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Анотація. Стаття присвячена аналізу інформаційної безпеки в аспекті основних ризиків та загроз, що виникають під час зберігання та обміну інформацією. Технічний прогрес впливає на всі сфери життя людини, а новації в інформаційній сфері, разом з їх численними перевагами, спричиняють появу безпрецедентних раніше викликів безпеці людини у її найрізноманітніших вимірах.

Сучасні інформаційні технології істотно впливають на особу розширенням можливостей доступу до інформації та загальним постійним приростом її об'ємів. Поступово в користувачів поглиблюється розуміння сутності інформаційних процесів, зростає здатність осмислення та узагальнення одержаних знань, розвиваються спеціальні вміння і зростає ступінь компетентності фахівців. Люди з усього світу підтримують зв'язок через Інтернет, вільно публікуючи інформацію про свою діяльність, взаємодію та інші аспекти особистого життя, часто забуваючи при цьому про власну безпеку. Особливо небезпечними є випадки використання недостатньо захищених та вразливих до зовнішніх злочинних посягань ресурсів державними установами та організаціями. Необхідно також враховувати, що надмірне захоплення віртуальним світом загрожує людині втратою її індивідуальності та етнокультурної самобутності, соціальною самоізоляцією, посиленням дегуманізації робочого процесу.

У статті констатовано, що перед кожною сучасною державою та численними міжнародними організаціями постає нове завдання щодо необхідності розвитку інформаційної культури суспільства. Оскільки постійно зростає рівень інформаційних потреб сучасного суспільства, науковці повинні зосередити свою увагу на вивченні усіх можливих загроз у сфері зберігання та обміну інформації, напрацювати механізми що дозволять ефективно протидіяти незаконному доступу до інформації, зменшувати ризики її втрати чи пошкодження.

В роботі також зосереджено увагу на дослідженні основних форм незаконного доступу до інформації, описано основні ознаки протиправних дій, що загрожують інформаційній безпеці.

Ключові слова: безпека, інформаційна безпека, загрози інформаційної безпеки, національна безпека, втрата інформації, кіберзлочинність, інформаційні технології, інформаційне право.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10

Abstract. *The article is devoted to analyzing information security in the aspect of major risks and threats that arise during information storage and exchange. Technological progress affects all aspects of human life, and innovations in the information industry, along with their numerous advantages, lead to the emergence of unprecedented challenges to human security in its various dimensions.*

Modern information technologies significantly impact individuals by expanding access to information and continually increasing its volume. Gradually, users deepen their understanding of the essence of informational processes, enhance their ability to comprehend and generalize acquired knowledge, develop specific skills, and increase the level of professional competence. People worldwide stay connected through the internet, freely publishing information about their activities, interactions, and other aspects of personal life, often forgetting about their own security. Cases of insufficiently protected and vulnerable resources being used by governmental institutions and organizations for external criminal purposes are particularly dangerous. It is also necessary to consider that excessive immersion in the virtual world threatens individuals with the loss of their individuality and ethnocultural identity, social self-isolation, and the intensification of dehumanization of the work process.

The article notes that each modern state and numerous international organizations face a new task regarding the necessity of developing the information culture of society. As the level of informational needs of modern society constantly grows, researchers should focus their attention on studying all possible threats in the field of information storage and exchange, developing mechanisms to effectively counter illegal access to information, and reducing the risks of its loss or damage.

The work also focuses on researching the main forms of unauthorized access to information, describing the key characteristics of unlawful actions that threaten information security.

Keywords: *security, information security, threats to information security, national security, information loss, cybercrime, information technology, information law.*

Formulas: 0; **fig:** 0; **tabl.:** 0; **bibl.:** 10

Постановка проблеми.

Інформація значною мірою впливає на життя сучасної людини. Завдяки вдосконаленому обміну інформацією, швидкій комунікації, у тому числі через мережу Інтернет, життя цивілізації вийшло на новий рівень розвитку. Водночас, не заперечуючи ряд позитивних ефектів від формування так званого «інформаційного суспільства» (з легким обміном даними та неконтрольованими потоками інформації), кіберзлочинність та інші загрози викликають серйозні та обґрунтовані занепокоєння як науковців, так і державних діячів з усього світу. В той час коли онлайн-шахрайство, злами акаунтів, кіберзалякування, фішинг, популяризація мережових азартних ігор, розповсюдження порнографії та інші незаконні дії ускладнюють життя окремих громадян, такі явища як кібертероризм, витоки даних, Dos-атаки, кібершпигунство є загрозою для національної безпеки, а в окремих

випадках навіть для існування держав. В наведених умовах, вагомими є комплексні дослідження викликів та загроз у сфері зберігання та обміну інформацією, від яких сьогодні потерпає значна кількість людей по всьому світу, а також напрацювання дієвих механізмів боротьби із такими загрозами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання інформаційної безпеки, окремі загрози для зберігання та обміну інформацією в своїх працях висвітлюють такі зарубіжні науковці та державні діячі як О.Тоффлер, Дж. Фрулінгер, М. Усманов, М. Стемп, М. Вестагер, Т. Бретон. Вітчизняну наукову думку представлено працями, які насамперед описують сутність та основні характеристики інформаційної безпеки (І.Сопілко, М.Олашин, В. Шемчук), соціально-філософські аспекти (Н. Авер'янова, Т. Воропаєва) а також роботами, в яких увагу зосереджено на дослідженнях правових засад та правового регулювання інформаційної безпеки

України (А. Нашинець-Наумова, П. Біленчук), співвідношення національної та інформаційної безпеки (І. Боднар, І. Жаровська), вивченні ролі міжнародних організацій в системі міжнародної інформаційної безпеки (О. Фролова, В. Кононенко та Л. Новікова), дослідження інформаційної безпеки та збереження важливої інформації в контексті російсько-української війни (І. Залевська і Г. Удренас) тощо.

Метою статті є дослідження сучасних ризиків та загроз у сфері зберігання та обміну інформації, наведення основних переваг інформаційного суспільства та висвітлення викликів, які загрожують його існуванню, становленню і розвиток інформаційного права.

Виклад основних положень. Чимало користувачів сьогодні використовує Інтернет як платформу для проведення дискусій, становлення своєї популярності або вираження власних почуттів. Для користувачів мережі важливо першими поширити інформацію, викликавши підвищену увагу до неї з боку інших суб'єктів. За допомогою найрізноманітніших платформ таких як Facebook, Telegram, Instagram, Twitter чи YouTube, користувачі мають можливість публікувати власні дописи, відеофайли та фотографії. З кожним наступним роком інформація стає доступнішою. За даними Мінфіну та КМІС лише за останній рік в Україні частка людей, які користуються інтернетом кожного дня зросла з 72% до 80%. офіційні джерела наголошують також на тому, що починаючи з 2021 року загальних показник користувачів Інтернету збільшився на понад 10%.

Існує чимало суперечливих теорій, в яких можна виділити як позитивні, так і негативні аспекти інформаційного впливу на особу.

Беззаперечно позитивним видається розвиток комп'ютерних технологій, які у багатьох сферах полегшують робочі процеси, забезпечують особі свободу вибору, в окремих випадках підвищують рівень безпеки людини (використання комп'ютерних технологій правоохоронними органами сприяє розкриттю злочинів та інших правопорушень). Комп'ютерні технології допомагають людині виконувати рутинні завдання ефективно та швидко, автоматизують робочі процеси, які раніше вимагали набагато більше часу, інтелектуальних та фізичних зусиль. Інтернет, електронна пошта, соціальні мережі, телеграм канали та інші технології забезпечують швидку і зручну комунікацію між людьми по всьому світу. Всемережжя надає безмежний доступ до інформації, дозволяє користувачам швидко знаходити відповіді на різноманітні запитання, досліджувати нові теми, навчатися новим навичкам.

Розвиток інформаційного середовища має неабияку користь для бізнесу та науки, позаяк комп'ютерні технології стимулюють інновації в бізнесі, сприяють розробці нових послуг та продуктів, оптимізують процеси і покращують способи взаємодії з клієнтами. Ефективний і швидкий обмін інформацією допомагає в наукових дослідженнях, під час аналізу даних та проектування нових можливостей для покращення практичного життя людини.

Новітні інформаційні технології дозволяють ефективніше управляти виробництвом, фінансами та іншими аспектами управління. Стрімінгові платформи, віртуальна реальність, комп'ютерні ігри та інші розважальні ресурси дозволяють людям розважатися та відпочивати. Комп'ютерні технології мають беззаперечний позитивний вплив

на медицину, допомагають у діагностиці, під час лікування та моніторингу за станом здоров'я пацієнтів.

Щодо негативних аспектів захоплення комп'ютерними технологіями, варто виокремити такі небезпечні явища як: соціальна ізоляція (зменшення реального спілкування та соціальної взаємодії між людьми), зменшення критичного мислення (втрата здатності самостійно аналізувати інформацію), віддаленість від природи (що може негативно позначатися на фізичному та психічному здоров'ї людини), збільшення ризиків безпеки (включає втручання в приватність особи, через необережне ставлення особи до своїх особистих даних та інформаційної безпеки в цілому).

Інша група ризиків, які мають місце у сфері активного обміну інформацією пов'язана із забезпеченням інформаційної безпеки суб'єктів. За допомогою наукових досліджень необхідно виявляти потенційні загрози та вразливості інформаційної інфраструктури, напрацьовувати стратегію по боротьбі з правопорушеннями в інформаційній сфері, описувати процедури та стандарти, які визначатимуть більш ефективні правила, а також вимоги забезпечення безпеки інформації, розробляти процедури та плани швидкого реагування на загрози з метою швидкого виявлення та відновлення відповідних систем після потенційного порушення безпеки обміну чи зберігання інформації.

Сучасна інформаційна глобалізація та швидке формування інформаційного простору в Україні визначили, що одним з актуальних завдань є забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства та держави

від інформаційних загроз. Одним з наслідків злочинних посягань на інформаційну безпеку людини, суспільства та держави М. Олашин називає появу в Україні так званого «тіньового» ринку інформації з обмеженим доступом [6, с. 273]. Дослідниця зосереджує свою увагу на загрозах, які виникають через незаконне розголошення важливої інформації (наприклад, розголошення банківської чи комерційної таємниці), характеризує незаконне розголошення як злочинне діяння, яке може проявлятися як у формі дії, так і у формі бездіяльності.

Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність і неправдивість інформації, яка використовується; негативні інформаційні впливи та негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення й використання інформації; порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1, с. 298]. Під інформаційною безпекою розуміється також набір заходів, спрямованих на забезпечення безпеки інформації [10, с. 5].

Отже, інформаційна безпека передбачає захист інформації насамперед від незаконного доступу, від її втрати, викриття (розголошення) чи пошкодження.

Найпоширенішим та найрізноманітнішим способом впливу на інформаційну систему є несанкціонований доступ. Цей спосіб надає можливість завдати шкоди будь-якій із складових інформаційної безпеки [5, с. 280].

Неуповноважений (несанкціонований, незаконний) доступ до інформації досягається шляхом

незаконного підбору паролів, використання крадених (перехоплених) облікових даних користувачів або соціального інженерінгу. Характерною ознакою цієї загрози є отримання зловмисником доступу до даних чи ресурсів без згоди власника чи адміністратора. Небезпечними наслідками неуповноваженого доступу є витік конфіденційної інформації, порушення приватності користувачів, фінансові втрати, пошкодження репутації тощо. У більшості випадків такі діяння носять протиправний характер і тягнуть за собою юридичні наслідки.

Неуповноважений доступ до інформації може мати різні форми. Однією з них є злам комп'ютерних систем або мереж за допомогою використання недосконалостей програмного забезпечення чи внаслідок його недостатньої захищеності. Злам комп'ютерних систем або мереж як правило має місце внаслідок використання користувачем слабких або стандартних паролів, або через виявлення недоліків у конфігурації інформаційних систем.

Відносно самостійною формою неуповноваженого доступу до інформації є фізичний доступ до чужих пристроїв або систем. Характерною рисою такої форми є те, що незаконні користувачі отримують доступ до інформації шляхом фізичного заволодіння чужими комп'ютерами, серверами або іншими електронними пристроями. Обидві з наведених форм незаконного доступу можуть мати цілком як крадіжку цінної інформації з метою її подальшого використання чи продажу, так і спричинення шкоди або знищення інформації та її носіїв.

Мета зламу визначається мотивацією атакуючого суб'єкта. Такою метою може бути видалення або

пошкодження даних, руйнування функціонування комп'ютерних систем або використання систем для запуску інших видів атак. Ціллю викрадення інформації також може бути подальша вимога її викупу власником. В такому разі незаконне заволодіння інформацією як правило супроводжується шифруванням файлів на комп'ютерних системах і вимаганням певної грошової винагороди за їхнє розблокування. Поширеними є злами систем задля вимагання викупу за збереження конфіденційної інформації в таємниці. Ціллю незаконного доступу також може стати розповсюдження шкідливого програмного забезпечення (наприклад, для шпигування).

Злам комп'ютерних систем може призвести не лише до викрадення важливої інформації, але й до її втрати. Збереження інформації є ще одним важливим аспектом інформаційної безпеки. Втрата даних може бути наслідком кібератаки (наприклад внаслідок розповсюдження вірусів чи шпигунського програмного забезпечення), крадіжки або втрати пристроїв, на яких конфіденційна інформація зберігається, пошкодження або втрати носіїв інформації, таких як CD, DVD, USB-накопичувачі, жорсткі диски тощо. Втрата інформації може бути наслідком пожежі, природної катастрофи чи стихійного лиха. Відомості можуть бути втраченими через зміну персоналу (співробітники покидаючи організацію можуть забирати з собою важливі документи, що призводить до втрати цінної інформації). Наведені випадки демонструють, наскільки важливо мати ефективні стратегії збереження та захисту інформації для запобігання можливим втратам даних. Дублювання важливої інформації може захистити користувача від ризику випадкового

видалення або перезапису на носії без можливості відновлення даних.

Нам близька думка Дж. Фрулінгера, який зазначає, що інформаційна безпека є набором методів, призначених для захисту даних від несанкціонованого доступу або змін, як під час їх зберігання, так і під час передачі з однієї машини чи фізичного місця в інше. І. Сопілко, досліджуючи співвідношення інформаційної безпеки та кібербезпеки, характеризує кібербезпеку як важливу форму інформаційної безпеки. Водночас обидві категорії безпеки автор вважає самостійними, хоч і тісно пов'язаними, такими, що включають у себе аналогічні й взаємодоповнюючі процеси. Водночас, увага переноситься на наслідки порушення інформаційної безпеки для бізнесу, вчений наголошує на тому, що витік даних, викликаний проломами у кібербезпеці і недоробленістю систем інформаційної безпеки, має руйнівні наслідки для будь-якого бізнесу, підриває репутацію компанії через втрату довіри споживачів і партнерів, позбавляє організацію її конкурентних переваг, і врешті впливає на корпоративні доходи через недотримання правил захисту конфіденційної інформації [8, с. 110].

Ризики інформаційної безпеки науковці оцінюють по різному. Проаналізувавши загрози інформаційної безпеки, М. Делембовський, О. Терентьев та Є. Шабала вважають, що порушення безпеки функціонування комп'ютерних систем в першу чергу виникає через такі фізичні причини як збій в роботі приладів, природні явища та інше. Друге місце з-поміж загроз дослідники відводять слабкій підготовці фахових спеціалістів, а вже на третю позицію ставлять дії шкідливого програмного забезпечення або навмисні дії зловмисників [2].

І. Залєвська та Г. Удренас аналізуючи роль новітніх інформаційних технологій, застерігають, що інформаційні ресурси та інформаційна структура оборонного потенціалу в наш час є одним із найістотніших об'єктів безпеки в оборонній сфері, адже сучасні засоби озброєння, військової техніки, системи управління військами і зброєю є системами критичних додатків із високим рівнем комп'ютеризації. Ці системи можуть виявитися дуже вразливими з погляду впливу інформаційної зброї як у військовий, так і у мирний час [4, с. 24].

О. Панченко вважає, що на даний час в Україні відсутня чітко виражена організована система вироблення та реалізації єдиної державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки, яка б визначала пріоритети розвитку єдиного інформаційного простору. Серед причин, які зумовлюють незадовільний стан у сфері забезпечення інформаційної безпеки, автор називає безсистемний розвиток законодавства, яке регулює інформаційну сферу, низький рівень правової та інформаційної культури громадян і суспільства загалом, незадовільне фінансування діяльності із забезпечення інформаційної безпеки, недостатній розвиток інформаційних та комунікаційних технологій у сфері державного управління, неналежний рівень підготовки кадрів у сфері створення і використання інформаційних і комунікаційних технологій [7, с. 59]. Разом з тим, затвердження Доктрини інформаційної безпеки України, (указ Президента України №47/2017 від 25.02.2017р.) свідчить про позитивні зміни.. У документі перелічено актуальні загрози національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері,

з-поміж яких: здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підлив обороноздатності держави, деморалізацію особового складу Збройних Сил України, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні, проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі. Цей же документ констатує недостатню розвиненість національної інформаційно інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів, неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері та недостатній рівень медіакультури суспільства.

В. Шемчук підкреслює, що загрози інформаційній безпеці держави виходять за межі географічних кордонів держав, посягають на національний інформаційний простір і можуть мати транскордонні чи глобальні негативні наслідки [9, с. 294.]

Науковці також справедливо вказують на те, що інформаційна стратегія не може існувати окремо від комплексної державної стратегії розвитку. По суті, інформаційна стратегія – це той механізм, який маємо постійно переглядати і вдосконалювати, адже стратегія боротьби з правопорушеннями в інформаційній сфері – це важлива складова частина загальної стратегії національної безпеки. Важливим кроком в українському законодавстві стало

введення в дію Стратегії кібербезпеки України (рішення РНБО від 27.01.2016 р.), метою якої проголошується створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах окремої особи, суспільства та держави. Водночас, як вірно висловлює побоювання І. Жаровська, ефективній реалізації і цієї стратегії може завадити характерна для більшості сфер правового регулювання проблема реалізації норм права [3, с. 59].

Висновки. Перед інформаційною безпекою в сучасному світі постають різноманітні загрози, які можуть призвести до втрати конфіденційності, цілісності та доступності інформації. Такі небезпеки як кібератаки, витоки та втрата даних, «крадіжка ідентичності», різного роду фінансове шахрайство та технічні зброї становлять значні виклики для суспільства та держави. Вироблення ефективної стратегії безпеки має враховувати усю різноманітність загроз безпечному збереженню та обміну інформацією, що дасть можливість вчасно вживати відповідних заходів для запобігання та управління такими загрозами. Водночас, ефективна боротьба з численними порушеннями в інформаційній сфері неможлива без розвитку інформаційної культури суспільства, проведення для користувачів спеціальних навчань та тренінгів для осіб різних вікових груп.

Усі виклики та небезпеки, які протиставляються інформаційній безпеці ми вважаємо взаємопов'язаними і такими, що стають складнішими з кожним днем. Для зменшення кількості правопорушень в інформаційній сфері

у майбутньому будуть необхідні зовсім інші, нові форми, в тому числі міжнародної взаємодії, що спиратимуться на міжнародне право.

Це дозволить швидко виявляти, затримувати і притягувати правопорушників до юридичної відповідальності.

Література:

1. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. «Молодий вчений». №10(86), Жовтень. 2020. С. 297-303. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/319/308> (дата звернення 29.11.2023).
2. Делембовський М. М., Терентьев О. О., Шабала Є. Є. Технологія впровадження середовища MATLAB в досліджені моделі загроз інформаційної безпеки. International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE. № 15 (November). 2020. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.20.html> (дата звернення 29.11.2023).
3. Жаровська І. М. Національна та інформаційна безпека (актуалізація в сучасних умовах). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». №3(27). 2020. С.56-61.
4. Залєвська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах Російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. С. 20- 26. URL: https://web.archive.org/web/20220820225319id_/http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf (дата звернення 29.11.2023).
5. Мосєвнина А. С., Зелінська О. В. Канали несанкціонованого доступу до інформації. Комп'ютерні технології обробки даних. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. 8 грудня 2022 року. Вінниця. С. 280-282 URL: file: /C:/ Users/User/Downloads/ 13127 - %D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-26086-1-10-20230116.pdf (дата звернення 29.11.2023).
6. Олашин М. Способи незаконного розголошення професійних таємниць. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення». Львів, 18-19 червня 2020 року. Львів. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovo_Doslidna_Chastyna/Docs/2020_V_IKL_ZBIRNIK.pdf#page=273 (дата звернення 29.11.2023).
7. Панченко О. А. Інформаційна безпека в контексті викликів і загроз національній безпеці. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020. Вип. 2(45). С. 57-63. URL:<https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/182/158>.
8. Сопілко І. М. Інформаційна безпека та кібербезпека: порівняльно-правовий аспект. Юридичний вісник. 2(59). 2021. С. 110-115. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53733/1/%d0%86.%20%d0%9c.%20%d0%a1%d0%be%d0%bf%d1%96%d0%bb%d0%ba%d0%be.pdf> (дата звернення 29.11.2023)
9. Шемчук В. В. Загрози інформаційній безпеці: проблеми визначення та забезпечення. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. №1(7). С. 285-296.
10. Usmonov M. Basic Concepts of Information Security. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR). Vol. 5 Issue 1, January. 2021. P. 5-8 URL: <https://scienceweb.uz/publication/6479> (дата звернення 29.11.2023)

References:

1. Averianova N. M., Voropaieva T. S. Informatsiina bezpeka Ukrainy: sotsialno-filosofski aspekty. «Molodyi vchenyi». №10(86), Zhovten. 2020. S. 297-303. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/319/308> (Accessed 29.11.2023)
2. Delembovskyi M. M., Terentiev O. O., Shabala Ye. Ye. Tekhnolohiia vprovadzhennia seredovyshcha MATLAB v doslidzheni modeli zahroz informatsiinoi bezpeky. International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE. № 15 (November). 2020. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.20.html> (Accessed 29.11.2023)
3. Zharovska I. M. Natsionalna ta informatsiina bezpeka (aktualizatsiia v suchasnykh umovakh). Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Serii: «Iurydychni nauky». №3(27). 2020. S.56-61.
4. Zalievska I. I., Udrenas H. I. Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh Rosiiskoi viiskovoi ahresii. Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys. 2022. S. 20 – 26. URL: https://web.archive.org/web/20220820225319id_/http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf (Accessed 29.11.2023)

5. Mosievnina A. S., Zelinska O. V. Kanaly nesanktsionovanoho dostupu do informatsii. Kompiuterni tekhnolohii obrobky danykh. Materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 8 hrudnia 2022 roku. Vinnytsia. С. 280-282 URL: file: /C:/ Users/User/Downloads/ 13127 - %D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-26086-1-10-20230116.pdf (Accessed 29.11.2023)
6. Olashyn M. Sposoby nezakonnoho rozgholoshennia profesiinykh taiemnyts. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni napriamy rozvytku ekonomiky, pidpriemnytstva, tekhnolohii ta yikh pravovoho zabezpechennia». Lviv, 18-19 chervnia 2020 roku. Lviv. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdyly/Naukovo_Doslidna_Chastyna/Docs/2020_VIKL._ZBIRNIK.pdf#page=273 (Accessed 29.11.2023)
7. Panchenko O. A. Informatsiina bezpeka v konteksti vyklykiv i zahroz natsionalnii bezpetsi. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. 2020. Vyp. 2(45). S. 57-63. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/182/158>.
8. Sopilko I. M. Informatsiina bezpeka ta kiberbezpeka: porivnialno-pravovyi aspekt. Yurydychnyi visnyk. 2(59). 2021. S. 110-115. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53733/1/%d0%86.%20%d0%9c.%20%d0%a1%d0%be%d0%bf%d1%96%d0%bb%d0%ba%d0%be.pdf> (Accessed 29.11.2023)
9. Shemchuk V. V. Zahrozy informatsiinii bezpetsi: problemy vyznachennia ta zabezpechennia. Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnogo upravlinnia. 2020. №1(7). S. 285-296.
10. Usmonov M. Basic Concepts of Information Security. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR). Vol. 5 Issue 1, January. 2021. P. 5-8 URL: <https://scienceweb.uz/publication/6479> (Accessed 29.11.2023)

Стаття надійшла до друку 06.12.2023

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343. 141

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-174-182

**ПОНЯТТЯ ІДЕОГРАМИ В ЯКОСТІ ДОКАЗУ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ
ОСОБИ**

Горєлова В.Ю.,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>*

THE CONCEPT OF IDEOGRAM AS EVIDENCE OF PERSONAL WILL

Horielova V.Yu.,

*PhD of Legal Sciences, Associate Professor of Department of State and Legal Sciences of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St.,30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню окремих питань використання ідеограми в якості затвердження волевиявлення особи в межах інтернет-простору крізь призму кримінально-процесуального права. Тема статті обґрунтована проблематикою невизначеного становища різновидів ідеограм, які останнім часом починають «виходити» за межі побутового спілкування і набувають значення волевиявлення людини. Досліджено поняття ідеограм та найбільш відомого їх виду – етої, на підставі чого виділені основні ознаки ідеограми. Запропоновано авторське визначення поняття ідеограми, що пропонується як знак-зображення, що використовується для вказівки на емоційний стан, дію або об'єкт, що несе смислове навантаження та інтерпретуються відповідно до національного менталітету та традицій. Орієнтуючись на статистичні дані стосовно кількості застосування ідеограм в мережі інтернет, зроблено висновок щодо проникнення останніх з особистого спілкування у бізнес та на робочі місця працівників, не зважаючи на те, що ідеограми не входять до етики професійного спілкування. Виходячи із зазначених у роботі досліджень можливо стверджувати, що на сьогодні має місце поєднання широкого використання ідеограм в межах розмитих кордонів між діловим та особистим спілкуванням. Зазначено, що культура певної країни впливає на інтерпретацію ідеограм. У статті окреслено та досліджено іноземну практику використання ідеограм в судах в якості доказів у кримінальних та господарських справах (приналежно, такі види ідеограм як смайли фігурують у справах про переслідування особи та про погрози її здоров'ю чи репутації на робочому місці, про сексуальне переслідування тощо). Виявлено, що у зв'язку з поширеним використанням ідеограм, судам неминуче доведеться мати справу із розглядом їх в якості доказів, але ставиться під сумнів готовність суддів, слідчих, прокурорів до однозначного сприймання ідеограм.

Ключові слова: інтернет-простір, ідеограма, докази, спілкування.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 15.

Abstract. *The article is dedicated to the investigation of certain issues related to the use of ideograms as expressions of personal will within the internet through the criminal procedural law. The topic of the article is justified by the problematic nature of the evolving status of ideogram varieties, which have recently begun to extend beyond casual communication and acquire significance as expressions of personal will of individual. The concept of ideograms and the most well-known type of them, emojis, have been examined, leading to the identification of their fundamental characteristics. The author proposes an original definition of the concept of ideograms, which is presented as a symbol or image used to convey emotional states, actions, or objects that carry semantic meaning and are interpreted according to national mentality and tradition. Based on statistical data regarding the frequency of ideogram usage on the internet, a conclusion is drawn regarding their infiltration from personal communication into business and workplace environments, despite the fact that ideograms are not being part of professional communication etiquette. The research presented in the article suggests that there is currently a blending of extensive ideogram usage between the blurred boundaries of professional and personal communication. It is noted that the culture of a particular country influences the interpretation of ideograms. The article outlines and investigates foreign practices of using ideograms as evidence in criminal and commercial cases (including cases related to personal harassment, threats to one's health or reputation in the workplace, and sexual harassment). It is discovered that due to the widespread use of ideograms, courts will inevitably have to deal with their consideration as evidence, but there is doubt about the readiness of judges, investigators, and prosecutors to uniformly interpret ideograms.*

Keywords: *internet space, ideogram, evidence, communication.*

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 15.

Постановка проблеми. Інтернет-простір з кожним роком набуває особливої популярності у всіх сферах людського буття. Особливо це стосується інноваційних технологій, які на сучасному етапі еволюції суспільства мають інтенсивний розвиток. З огляду на зазначене, відбувається переосмислення значущості та оцінки електронних засобів зв'язку в якості конкретного носія інформації – електронного доказу. Втім не всі сучасні методи та засоби електронної комунікації сприймаються однозначно в соціумі, часто вживаються з легковажністю, що породжує певні правові проблеми у випадках їх застосування в якості доказів. Окрім того, дані прогалини не врегульовані законодавством, що знижує ефективність досудового розслідування та може використовуватися в низці шахрайських дій злочинцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень на монографічному рівні питання шахрайських дій з допомогою інтернету було досліджено такими українськими дослідниками: А.В. Рейнгольд («Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції» 2023 року), в роботі якого детально опрацьовані питання предмету злочинного посягання в

інтернет-комерції та визначені основні дії, до яких вдаються шахраї при підготовці та вчиненні шахрайства і інтернеті, а також виокремлено способи та специфічний механізм слідоутворення [1, с. 3-4]; О.В. Шагака «Відшкодування збитків, завданих в результаті зловживання правами при укладенні договорів в Інтернеті» 2022 рік) [2]; С.В. Чучко («Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет» 2021 рік) в роботі якого доведено, що серед комплексу обставин, які підлягають з'ясуванню при розслідуванні шахрайства при купівлі-продажу через Інтернет, серед яких інших є встановлення наявності чи відсутності наміру виконувати зобов'язання на момент виникнення «віртуальних» правовідносин між покупцем і продавцем [3, с. 19] тощо. Втім у жодній роботі не піднімалося питання застосування відеограм в якості доказів у кримінальному процесі.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. Проблема забезпечення прав та свобод людини в умовах інтеграції України до Європейського співтовариства вимагає по-новому розглядати новітні технології та їх правове застосування.

На сьогодні стрімкий розвиток інтернет відносин набирає обертів майже у всіх соціальних сферах, що створює специфічні «віртуальні правила». Різ-ного роду ідеограми використовуються не тільки у приватних розмовах, або під час зборів колективів, нарад, а й у сфері бізнесу. Вважається, що ідеограми не замінюють слів і не можуть бути доказом по справі, як то наприклад, підпис особи, тим паче їх смислове навантаження може по-різному бути оцінено як правоохоронцями, так і суддями. Це однозначно створює простір для зловживань та шахрайських дій сьогодні та створюватиме проблеми в майбутньому, оскільки дане питання вже піднімається в межах іноземного правозастосування. Таким чином, актуальним вбачається окреслення даної проблематики з метою виявлення наступних можливих шляхів до її вирішення.

Формулювання цілей статті.

Метою і задачею статті є дослідження прогалин у кримінальному провадженні щодо застосування ідеограм в якості волевиявлення особи, а також визначення і використання понятійного апарату в якості застосування ідеограм як процесуальних джерел доказів та їх оцінки у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу.

Центральне місце в кримінальному процесі Україні посідає система доказів. Застосування інформаційних Інтернет технологій у доказуванні тема не нова з огляду на постійний невпинний процес їх інтегрування у суспільство. Найбільшого впливу від Інтернет-технологій зазнав кримінальний процес, адже з одного боку (позитивний аспект) це сприяння широкого кола застосування технічних засобів щодо збирання, зберігання, обміну та обробки інформації, розшуку осіб, виявлення та збирання доказової інформації тощо. З іншого

боку (негативний аспект), Інтернет-технології «взяті на озброєння» злочинцями будь-яких категорій. Приналежно, це стосується застосування таких розповсюджених ідеограм як, наприклад, емої. Зазначене надає підстави вважати, що незабаром ідеограми стануть одним з видів доказів не лише у кримінальному процесі, а й у адміністративному, господарському та цивільному.

Сучасний словник української мови, визначає ідеограму як письмовий знак, що позначає певне поняття та означає ціле слово-поняття незалежно від його звукового оформлення [4]. Також ідеограма визначена як фігура чи знак, що передає ідею даної мови, на відміну від букви, що відображає звук [5]; графічний символ, що позначає певне поняття, ідею або концепт [6]. Загальновідомим та найпоширенішим видом ідеограми є емої. За загальним визначенням емої (емó дзі або емóджі, що від японської мови 絵 – картинка і 文字 – знак, символ) – це особлива мова ідеограм і смайлів, які широко використовують в електронних повідомленнях та на сторінках сайтів [7]. Емої (у множині: емої або emoji) трактується також як зображення Unicode, яке використовується в цифровому зв'язку та не має нічого спільного зі словом «емоція», а є поєднанням двох японських слів, які означають «зображення» та «символ», заданням яких є підкреслення і доповнення суті тексту [8, с. 3]. На думку дослідників, емої визначається як «невелике цифрове зображення або значок», що використовується в текстових повідомленнях та інших електронних повідомленнях та, зазвичай, є виразами обличчя і використовуються для передачі емоції, коментаря, відносини чи пози [9]. З наведеного можна дійти висновку, що ознаками

ідеограми є: наявність візуального зображення; його використання пов'язано з необхідністю передати емоційний стан співрозмовника, підкреслити, ствердити або спростувати зазначене у розмові, в якості вказівки на стан, дію або об'єкт; інтерпретація ідеограми сторонами може мати різне смислове навантаження.

Варто зазначити, що деякий час різного роду ідеограми не сприймалися як щось значуще, але за останні кілька років вони вже були залучені до суперечок в різних соціальних сферах (наприклад, пов'язаних з інтелектуальною власністю, економічними відносинами, кримінальним правом та процесом тощо) та навіть стали предметом судових розглядів. За оцінкою дослідників, використання різного видів ідеограм (емої, смайлів) набуло широкого поширення. До прикладу було пораховано, що 2,3 трильйони мобільних повідомлень містять один або дві ідеограми, а також досліджено, що 92% онлайн-користувачів регулярно вставляють смайли у свої повідомлення [9]. Виходячи з таких даних, можливо зазначити, що має місце поєднання широкого використання та розмитих кордонів між діловим та особистим спілкуванням. Вбачається ймовірним, що різні види ідеограм стали носити повсякденний діловий характер та проникли з особистого спілкування у бізнес та на робочі місця працівників, не зважаючи на те, що ідеограми не входять до етики професійного спілкування. Приналежно, саме застосування ідеограм часто виконують реальні психологічні функції (наприклад, гумор, розрядку потенційно напружених розмов тощо). Втім, саме вільне і нічим не підкріплене (мається на увазі не визначене в жодному документі) використання ідеограм ускладнює

проблему їх інтерпретації у багатьох відношеннях, адже відправник і одержувач ідеограм можуть бачити не одне й те саме – у буквальному значенні, оскільки, до прикладу, смайли – це створення коду, а зовнішній вигляд смайлів може бути неоднаковим на різних віртуальних платформах (тобто може помітно відрізнятися від того ж смайла, що використовується в тому ж документі, при перегляді на іншій Інтернет-платформі) і немає жодної гарантії, що, переглядаючи смайли на різних платформах, читачі бачать однакові зображення. Культура також впливає на інтерпретацію ідеограм. Наприклад, у США обличчя в масці, швидше за все, буде витлумачено як пограбування, а в Японії воно може символізувати хворобу. У багатьох культурах «палець вгору» означає похвалу чи схвалення, тоді як у деяких частинах Китаю це сприймається як «тримайся подалі» або «дай мені спокій» тощо. Окрім того вважаємо, що навіть, якщо відправник та одержувач поділяють загальні культурні погляди, ідеограми все одно можуть неоднозначно сприйнятими. Наприклад, зображення потисків рук або піднятих вгору великих пальців можуть означати згоду, або просто бути соціальною «конвенцією» – способом сказати: «Це здорово!» або «Звучить добре!» без будь-яких подальших зобов'язань чи підтримки.

Наприклад, американські дослідники констатували випадки, коли використання таких ідеограм, як смайлів було витлумачено в рамках кримінального провадження як «загроза насильством» до особи. Причому у більшості випадків смайлик супроводжувався ще додатковою негативною поведінкою або текстом, що вказувало на загрозу. Однак, дослідники наголошують на випадках, коли використання смайликів без супровідного тексту було визнано правоохоронцями та

судом «достатнім доказом для підтвердження висновку про фізичну загрозу». Окрім того комбінація кулака і пальця, що вказує на третій смайлик «швидку допомогу» була визнана адекватним доказом у кримінальній справі як «загроза побиття». Наголошено на непоодиноких випадках, коли смайли фігурують у справах про переслідування особи та про погрози її здоров'ю чи репутації на робочому місці. Непоодинокі випадки у кримінальних справах, де фігурують у справі зображення ідеограм (смайлів) «для дорослих» або «Х-рейтингу», задуманих як «жарт», однак використання їх розцінюється як «домагання» або «тиск» чи спонукання до участі у сексуальній діяльності [9]. За словами професора права Мак Махон, обвинувачені у кримінальних злочинах, пов'язаних з використанням таких смайлів, часто стверджують, що вони просто пожартували, але зазвичай це не обіцяє нічого доброго в суді, адже з її слів, захист в суді таких осіб зазвичай безуспішний.

У низці недавніх випадків використання смайлів було витлумачено судами США як загрозову поведінку, переслідування і навіть наклеп. Наприклад, у 2016 році 12-річній учениці з Вірджинії було пред'явлено звинувачення у погрозах її школі після того, як учениця розмістила в Instagram смайлики з пістолетом, бомбою та ножом, а також слова «вбивство» та «зустрінемося у бібліотеці». В інших юрисдикціях використання смайлів призвело до звинувачень у домашньому насильстві. Також у 2016 році 22-річного чоловіка у Франції було засуджено до трьох місяців тюремного ув'язнення після того, як відправив своїй колишній дівчині серію текстових повідомлень, що супроводжувалися смайликами із зображенням зброї, що, як було встановлено слідчими, являло собою загрозову поведінку. «Суд дійшов висновку, що це є явним

свідченням загрози смертю, а сам пістолет свідчить про серйозність загрози». У Новій Зеландії у 2017 році чоловік погрожував своєму колишньому партнерові, супроводжуючи його смайликом із зображенням літака. Чоловік та його колишня партнерка жили на різних кінцях країни, і суд визначив, що смайлик «погіршив» і «збільшив безпосередність» загрози, яку він їй висловив – «що він збирався сісти на цей літак і прилетіти та привести загрозу в дію» [9].

У 2023 році у США інвестор-мільярдер Райан Коен написав у Твіттері текстове повідомлення про компанію, акціями якої він володіє, і супроводив це смайликом у вигляді повного місяця. За традицією, у США вважається, що коли люди рекламують акції, вони кажуть, що вони вирушать «на Місяць», тому стверджувалося, що він просував акції цієї компанії, «готуючись до продажу своєї частки». В даному випадку зазначено, що використання вказаного смайла було прихованим сигналом про те, що людям слід купувати ці акції, а це може бути інсайдерською торгівлею. В даній справі суддя прокоментував, що «смайли можуть бути дієвими, якщо вони передають ідею, яка інакше була б дієвою» та наголосив, що «шахрай не може уникнути відповідальності тільки тому, що він використав смайлик». Коментуючи дану справу, дослідниками наголошено, що даний приклад, «це ще один доказ того, що один смайлик може викликати потенційно серйозні юридичні наслідки – в даному випадку шахрайство з цінними паперами» [10].

Приналежно, Верховний суд Канади у 2023 році виніс ухвалу про те, що використання ідеограми (смайлика) з великим пальцем вгору «E» означає прийняття умов контракту. Так, в ухвалі Королівська лава Саскачевана (еквівалент

Верховного суду штату в Австралії) визнала, що використання такої ідеограми-смайлика з піднятим нагору великим пальцем ( ) може означати прийняття умов контракту. Здебільшого справа стосувалася основних фактів, які не заперечувалися, при цьому рішення полягало у застосуванні договірних права та Закону Саскачевана щодо продажу товарів (RSS 1978 року) в контексті сучасних комунікацій [11]. Особливістю справи було те, що суд встановив, що смайлик з великим пальцем вгору ( ) може використовуватись для підтвердження контракту, одночасно дотримуючись вимог Закону про продаж товарів, який вимагає «... будь-якого запису чи меморандуму в письмовій формі до контракту». (Справа South West Terminal Ltd проти Achter Land & Cattle [2023] SKKB 116) [12]. Із суті справи відомо, що позов стосувався порушення контракту, згідно з яким компанія South West Terminal Ltd (SWT) закупила льон у компанії Achter Land & Cattle (Achter), постачання якого очікувалося до кінця листопада 2021 року, проте льон так і не був доставлений, і постачальник стверджував, що використання смайлика з великим пальцем вгору ( ) не може означати прийняття умов контракту, і тому не було угоди, що юридично зобов'язує, на поставку. Відповідно, Суду було доручено розглянути питання, чи існував «консенсус ad idem» («узгодженість думок») чи намір створити правові відносини між сторонами, результатом яких став справді оформлений договір. Суд ухвалив, що смайлик був ефективним для вираження згоди з умовами контракту і що був укладений дійсний контракт та відповідачу було зобов'язано відшкодувати збитки у розмірі 82 000 доларів США за нестачу льону (ця сума є різницею в ціні між спірним контрактом та вартістю заміної поставки). Із суті справи

відомо, що у справі зазначено, що раніше відповідач по давній справі продавав позивачеві різні види зерна за контрактами на закупівлю з відстрочкою постачання в рамках давніх відносин понад 5 років. Це була стандартна практика між сторонами: представник SWT складав проект кожного контракту, а потім надсилав фотографію підписаної версії представнику компанії Achter для прийняття у текстовому вигляді. Представник компанії Achter часто приймав такі контракти зі словами «виглядає добре», «добре» або «ага». Усі попередні договірні зобов'язання було виконано компанією Achter без проблем. Втім у березні 2021 року представник SWT відправив компанії Achter текстове повідомлення з фотографією контракту на закупівлю 87 тонн льону з доданим повідомленням: «Будь ласка, підтвердіть контракт на льон». Представник компанії Achter відповів смайликом з великим пальцем вгору ( ), однак зрештою так і не доставив льон. Представник компанії SWT стверджувала, що смайли продемонстрували згоду компанії Achter з умовами контракту та, що контракт підлягає виконанню. Однак Achter заперечував, що смайлик ( ) є згодою, і стверджував, що він просто підтверджує отримання контракту і не більше, з чим Суд не погодився та заявив, що питання полягало не в тому, що компанія Achter може або не може думати про значення смайлика. Аналіз Суду розпочався з визначення смайлика, даного словником, відповідно до якого «смайлик з великим пальцем вгору використовується для вираження згоди, схвалення або заохочення у цифрових комунікаціях», що вказує на те, що смайлик при використанні може означати певну форму позитивної згоди. Суд дійшов висновку, що використання смайликів з великим

пальцем вгору було аналогічно раніше відправленим коротким текстом, що підтверджують згоду («виглядає добре», «ок» і «ага»), і було звичайним методом, за допомогою якого сторони вели свої комерційні відносини. Суд задовольнив позицію позивача, визнав, що представник компанії Achter повинен був прийняти контракт «так само, як він робив це раніше, за винятком того, що цього разу було використано смайлик, і що контракт був укладений на законній основі завдяки існуванню консенсусу (ad idem), відповідно на думку Суду, договір у письмовій формі був підписаний. Надалі у своєму рішенні Суд зазначив, що, хоча ця справа була новою, але «неможливо намагатися зупинити хвилю технологій та їх загального використання – це, схоже, нова реальність... і судам доведеться бути готовими до вирішення нових завдань» [12].

Необхідно зазначити, що у світі міжнародної торгівлі на сьогодні нерідко пропонують умови контракту через неофіційні канали, такі як WhatsApp, Telegram і WeChat. У ході перевірки такого листування, у якому виникали суперечки, дослідники спостерігали використання співробітниками обох сторін розмовної термінології, включаючи аббревіатури, сленг та різні ідеограми (в більшості – це смайли). У висновках, дослідники погодилися з майбутнім використанням ідеограм у широкому спектрі ділових відносин та наголосили на ймовірності судових справ з приводу невірного трактування ідеограм, їх застосування у випадках використання останніх в якості волевиявлення особи під час підписання контрактів [13], з чим варто погодитися. Приналежно, Закон Великої Британії «Про електронні торгові документи» (ETDA) (вступив у силу 20 вересня 2023 року), метою якого є полегшити використання електронних торгових документів, таких як

електронні коносаменти (ЕВ/Л) замінив паперовий облік електронними торговими документами, що має допомогти знизити витрати на бізнес, а також забезпечити більш конкурентоспроможні ціни для споживача [14]. В даному випадку слід погодитися з думкою дослідників, які влучно зазначають про те, що «судам неминуче прийдеться мати справу із смайликами, що і надалі будуть використовуватися як волевиявлення в договорах», адже їх кількість зростає і, ймовірно, збільшуватиметься. Окрім того, зазначається, що ідеограми також широко будуть застосовуватися і надалі в якості доказів, але «судді не готові до напливу ідеограм, особливо ті, хто старший і, можливо, не знайомий з новою Інтернет-мовою» [15].

Висновки. На підставі виявлених у статті ознак ідеограм, можливо стверджувати, що ідеограми – це знак-зображення, що використовується для вказівки на емоційний стан, дію або об'єкт, що несе смислове навантаження та інтерпретуються відповідно до національного менталітету та традиції.

Варто зазначити, що на сьогодні не дивлячись на те, що не існує жодного законодавчого акту, який би визначав підстави правового використання ідеограм не існує у світі, втім їх застосування набувають широкого використання у світі не тільки в межах приватного життя, а й у бізнесі. До того ж перші судові рішення та кримінальні справи, в яких фігурують в якості доказів ідеограми вказують на цілий ряд проблем їх легковажного використання. Проблемним також постає питання постійного збільшення різного виду ідеограм та двозначності їх трактування та смислового сприйняття, що ускладнює розпізнавання намірів їх застосування у кримінальному процесі та інших галузях права. Отже, вбачається необхідною подальша наукова розробка у цьому напрямі.

Література:

1. Рейнгольд А.В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції: дис. ...к.ю.н.12.00.09. Дніпро, 2023. 250 с.
2. Шагака О. В. Відшкодування збитків, завданих в результаті зловживання правами при укладенні договорів в Інтернеті: дис. ...доктор філософії: спец.. 081 – Право. Одеса, 2022. 205 с.
3. Чучко С.В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет»:дис. ...док філософії: спец.. 081 – Право. Дніпро, 2021.
4. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovyk.me/dict/vts/%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 18.09.2023).
5. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=8084&action=show> (дата звернення: 18.09.2023).
6. Електронна версія «Великої української енциклопедії». URL: <https://vue.gov.ua/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 18.09.2023).
7. Матеріал з Вікіцитат. Емодзі. URL: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%95%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B7%D1%96> (дата звернення: 18.09.2023).
8. Aneta Macourková. Analysis of the usage emoji in Internet communication on WhatsApp. Plzeň 2022. 67 p.
9. Emoji Law 101.https. November 1, 2019. URL: <https://robsonlaw.com/2019/11/emoji-law-101/> (дата звернення: 18.09.2023).
10. Emojis like thumbs-up or a full moon are tiny icons, but they can have big legal implications ABC RN / By Sophie Kesteven and Damien Carrick for Law Report Posted Wed 6 Sep 2023. URL: <https://www.abc.net.au/news/2023-09-07/how-emojis-like-thumbs-up-can-get-you-in-trouble-with-the-law/102810282> (дата звернення: 19.09.2023).
11. Posted Wed 6 Sep 2023. URL: <https://www.abc.net.au/news/2023-09-07/how-emojis-like-thumbs-up-can-get-you-in-trouble-with-the-law/102810282> (дата звернення: 20.09.2023).
12. South West Terminal Ltd проти Achter Land & Cattle [2023] SKKB 116. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/Non-standard-contract-signature-julia-sinitsyna> (дата звернення: 20.09.2023).
13. Watson Farley&Williams. Thumbs up for emojis – the cautionary case of south west terminal ltd v achter land and cattle ltd 7 august 2023. URL: <https://www.wfw.com/articles/thumbs-up-for-emojis-the-cautionary-case-of-south-west-terminal-ltd-v-achter-land-and-cattle-ltd/> (дата звернення: 20.09.2023).
14. Reliable systems under the electronic trade documents act 18 september 2023. URL: <https://www.wfw.com/articles/reliable-systems-under-the-electronic-trade-documents-act/> (дата звернення: 20.09.2023).
15. Emojis are increasingly coming up in court cases. By Samantha Murphy Kelly, CNN Business Updated 10:33 AM EDT, Mon July 8, 2019. Judges are struggling with how to interpret. URL: [themhttps://edition.cnn.com/2019/07/08/tech/emoji-law/index.html](https://edition.cnn.com/2019/07/08/tech/emoji-law/index.html) (дата звернення: 20.09.2023).

References:

1. Author, Reingold A.V.(2023). Fundamentals of the methodology for investigating fraud in Internet commerce: PhD thesis, 12.00.09. Dnipro, 250 p.
2. Author, Shahaka O. V.(2022) Compensation for damages caused by abuse of rights when concluding contracts on the Internet: Doctor of Philosophy Thesis: specialty. 081– Law. Odessa, 205 p.
3. Author, Chuchko S.V.(2021) Investigation of fraud in the purchase and sale of goods via the Internet: Doctor of Philosophy Thesis: specialty. 081 – Law. Dnipro.
4. The great explanatory dictionary of the modern language. Available at: <https://slovyk.me/dict/vts/%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0> (Accessed 18.09.2023).
5. Dictionary of foreign language words. Available at: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=8084&action=show> (Accessed 18.09.2023).
6. Electronic version of the Great Ukrainian Encyclopedia. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0> (Accessed 18.09.2023).
7. Material from Wikiquote. Emoji. Available at: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%95%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B7%D1%96> (Accessed 18.09.2023).

8. Author, Aneta Macourková .(2022)Analysis of the usage emoji in Internet communication on WhatsApp. Plzeň. 67 p.
9. Emoji Law 101.https. November 1, 2019. Available at: <https://robsonlaw.com/2019/11/emoji-law-101/> (Accessed 18.09.2023).
10. Sophie Kesteven and Damien Carrick. Emojis like thumbs-up or a full moon are tiny icons, but they can have big legal implications ABC RN / for Law Report Posted Wed 6 Sep 2023. Available at: <https://www.abc.net.au/news/2023-09-07/how-emojis-like-thumbs-up-can-get-you-in-trouble-with-the-law/102810282> (Accessed 19.09.2023).
11. Posted Wed (6 Sep 2023). Available at: <https://www.abc.net.au/news/2023-09-07/how-emojis-like-thumbs-up-can-get-you-in-trouble-with-the-law/102810282> (Accessed 19.09.2023).
12. South West Terminal Ltd versus Achter Land & Cattle (2023) SKKB 116. Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/non-standard-contract-signature-julia-sinitsyna> (Accessed 19.09.2023).
13. Watson Farley&Williams.(7 august 2023). Thumbs up for emojis – the cautionary case of south west terminal ltd v achter land and cattle ltd. Available at: <https://www.wfw.com/articles/thumbs-up-for-emojis-the-cautionary-case-of-south-west-terminal-ltd-v-achter-land-and-cattle-ltd/> (Accessed 20.09.2023).
14. Reliable systems under the electronic trade documents act (18 September 2023). Available at: <https://www.wfw.com/articles/reliable-systems-under-the-electronic-trade-documents-act/> (Accessed 20.09.2023).
15. Samantha Murphy Kelly.(Mon July 8, 2019) Emojis are increasingly coming up in court cases., CNN Business Updated 10:33 AM EDT,. Judges are struggling with how to interpret. Available at: [themhttps://edition.cnn.com/2019/07/08/tech/emoji-law/index.html](https://edition.cnn.com/2019/07/08/tech/emoji-law/index.html) (Accessed 20.09.2023).

Стаття надійшла до друку 25.10.2023

УДК 343.1

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-183-191

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: muroslavgv@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Мулик К.Т.,

аспірантка Університету економіки та права «КРОК»,

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: mulykkt@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7197-0061>

PROBLEMS OF DETERMINING JURISDICTION: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

Hryhorchuk M.V.,

PhD in Law, Professor of the Department of State and Legal Disciplines,

«KROK» University,

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: muroslavgv@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0523-030X>

Mulyk K.T.,

PhD student, «KROK» University,

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: mulykkt@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7197-0061>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню окремих проблем, пов'язаних із реалізацією органами досудового розслідування своїх повноважень, визначених підслідністю, відповідно до положень статті 216 КПК України. Успішний розгляд кримінальної справи залежить від оптимально сформованих матеріалів досудової підготовки стороною обвинувачення. Вагоме значення цього процесуального інституту має відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «підсудність».

У статті висвітлюються актуальні питання проблем змісту, що виникають на теоретико-практичному рівні. Важливим є те, що юридичні властивості справи повинні бути співвіднесені до компетенції суду щодо визначення самої підслідності. Проаналізовано порядок проведення розслідування та визначено умови здійснення розгляду кримінальної справи, виокремлено загальну характеристику підслідності суб'єктами досудового розслідування. Визначено проблемні аспекти цієї стадії, що пов'язані із відновлення права, порушеного злочинними діями.

Виокремлена процесуальна роль прокурора як особи, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у контексті обсягу наділених повноважень щодо вирішення питання підслідності та подальшого судового розгляду. Визначена тема зумовлена наявними проблемами, що поєднані в слідчій та судовій практиці, пов'язаній з надто широким тлумаченням і застосуванням кримінально-процесуальних норм. Комплексне вирішення питання пов'язане із підслідністю,

гарантованою державою, що зумовлене визначенням принципів верховенства права при розслідуванні злочинів, недопущення зволікань при передаванні кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування іншому.

Сьогодні актуальності набуває науково-практична полеміка навколо проблем, пов'язаних з визначенням підслідності з боку різних органів. Автори дійшли висновку, що в українському законодавстві відсутній системний підхід, законодавець по іншому підходить до розв'язання проблемних питань, визначених на етапі підслідності, що впливає на формування доказової бази під час досудового і судового провадження.

Аналіз судової практики доводить те, що актуальність обраної теми дослідження походить від теоретичних питань, що зумовлює подальшу наукову розвідку в обраному напрямку. Адже якісне провадження кримінального провадження в подальшому розкриває зміст судового розгляду в кримінальних справах у значній мірі залежить від результатів проведення неупередженого і повного розслідування.

Ключові слова: теорія держави і права, підслідність кримінальної справи, кримінально-процесуальний порядок, допустимість доказів, достатність доказів, досудове розслідування, суб'єкти досудового розслідування.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 21.

Abstract. The article is devoted to the study of certain issues related to the execution by pre-trial investigation authorities their powers under the jurisdiction determined by the provisions of Article 216 of the Criminal Code of Ukraine. Successful consideration of a criminal case depends on optimally formed pre-trial preparation materials by the prosecution. A significant for this procedural institution is the lack of a unified approach to understanding the concept of «jurisdiction».

The article highlights the topical issues of content issues arising at the theoretical and practical level. It is important that the legal characteristics of the case should be correlated with the court's competence to determine the jurisdiction itself.

The article analyzes the procedure for conducting an investigation and determining the conditions for consideration of a criminal case, and highlights the general characteristics of jurisdiction by the subjects of pre-trial investigation. The author identifies the problematic aspects of this stage related to the restoration of the right violated by criminal acts.

The author emphasizes the procedural role of the prosecutor as a person who provides procedural guidance to the pre-trial investigation in the context of the scope of his/her powers to decide on the issue of jurisdiction and further court proceedings.

This topic is determined by the existing problems combined in the investigative and judicial practice related to the overly broad interpretation and application of criminal procedure rules. A comprehensive solution of the issue is related to the jurisdiction guaranteed by the State, which is conditioned by the definition of the principles of the rule of law in the investigation of crimes and the investigation of crimes, and the prevention of delays in the transfer of criminal proceedings from one pre-trial investigation body to another.

Today, the scientific and practical debate around the problems associated with the determination of jurisdiction by various government agencies is gaining relevance.

The authors came to the conclusion that Ukrainian legislation lacks a systematic approach, and the legislator has a different approach to solving problematic issues identified at the stage of jurisdiction, which affects the formation of the evidence base during pre-trial and trial proceedings.

The analysis of case law proves that the relevance of the chosen research topic derives from theoretical issues, which determines further scientific research in this area. After all, the quality of criminal proceedings which subsequently reveals the content of criminal trials largely depends on the results of an impartial and complete investigation.

Keywords: theory of state and law, criminal case jurisdiction, criminal procedure, admissibility of evidence, sufficiency of evidence, pre-trial investigation, subjects of pre-trial investigation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 21.

Постановка проблеми.
Проведений аналіз наукових джерел авторами у практичній площині показав, що на даний час не усунуто проблем, пов'язаних із застосуванням положень кримінально-процесуального законодавства щодо визначення підслідності. Відносна ситуація

негативно впливає на стан досудового розслідування, наслідки такого порушення прав зумовлюють в подальшому порушення прав підозрюваного, що може стати причиною прийняття неправомірних рішень та суперечити конституційним гарантіям і верховенству права.

Підслідність – це сукупність визначених законом правових ознак кримінального провадження, які визначають, який слідчий підрозділ здійснює досудове розслідування.

Належними підставами для розслідування кримінальної справи є дотримання правильного розподілу у справах за підслідністю між тим чи іншим органом та їх підрозділами.

На цій стадії доцільно навести наукове тлумачення поняття «підслідність». Л.М. Лобойко визначає цей інститут як «сукупність встановлених законом ознак кримінального провадження, згідно з якими воно належить до відання певного органу досудового розслідування» [18, с. 189].

Кримінальний процесуальний кодекс розрізняє п'ять видів підслідності у кримінальному провадженні: предметна підслідність, позасудова підслідність, персональна підслідність, територіальна підслідність та підслідність за належністю справи.

На думку В. Ягодинського, існує лише два види підслідності – предметна (родова) та територіальна [19, с. 20]. Характеризуючи інститут підслідності, І.В. Грицюк та О.С. Лаба узагальнюють наукові підходи до розуміння цього питання і пропонують виділяти такі її види, як предметна, альтернативна, персональна та територіальна підслідність [20, с. 197].

Як було зазначено вище, не є унікальними у правозастосовній практиці ситуації, коли зібрані в кримінальному провадженні докази визнавалися судом недопустимими саме через порушення встановленим кримінальним процесуальним законодавством правил підслідності.

Особа, яку обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, має право щонайменше:

а) бути негайно і детально повідомлено про характер і підстави пред'явленого їй обвинувачення;

б) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту;

с) захищати себе особисто або користуватися правовою допомогою захисника за своїм вибором;

д) захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника за власним вибором або, за відсутності у нього достатніх коштів для оплати витрат на правову допомогу, отримувати таку допомогу безоплатно.

е) допитувати або вимагати допиту свідків обвинувачення та вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення.

ф) користуватися безоплатною допомогою та перекладачем [22, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основному наукові дослідження у застосуванні статті 216 КПК пов'язані із проблемами, які залишаються об'єктом уваги науковців різних шкіл. Дослідження у цьому напрямку здійснювали В. В. Романюк, М. С. Городецька, І. Смоляк, А.А. Омаров, М. А. Погорецький, В. О. Гринюк, Ю. І. Кицан, В. Прокопенко та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблематики. У статті розкрито підслідність, як проблему, щодо обсягу повноважень органів досудового розслідування, запропоновано аналіз чинного законодавства.

Формування цілей статті. Здійснення теоретико-правового аналізу чинного кримінального процесуального законодавства щодо обсягу повноважень органів досудового розслідування під час визначення підслідності кримінальних проваджень, моніторинг судової практики, виявлення теоретичних проблем та розроблення наукових підходів до їх розв'язання.

Викладення основного матеріалу. Ухвалення правосудного судового та неупередженого рішення, з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення на всіх

стадіях процесу неможливо без ухвалення правосудного рішення. При цьому з'ясовуються обставини, які потребують детального дослідження та підготовки робочої зони з виходом до місця вчення злочину та виконання слідчо-розшукових дій.

Такі дії з використанням передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України форм і методів досудового розслідування мають місце в ході документування події злочину.

Процесуальний порядок та перелік обов'язків органів досудового розслідування (прокурора, слідчого, дізнавача) чітко виписані у Кримінальному процесуальному кодексі України та зобов'язують управлених осіб діяти в межах закону, без зволікань реагувати на порушення кримінального характеру.

Прийняття законодавцем розширеного переліку повноважень для розв'язання питань кримінальної відповідальності порядку збору доказів, принципів змагальності під час судового розгляду, регулювання відносин у сфері заподіяння суспільно небезпечного діяння (шкоди).

Відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією й законами України [1]. Законодавчі приписи покладають на державні органи та їх посадових осіб у межах їх компетенції обов'язки дотримуватися відповідних положень чинного законодавства. Формулюючи теоретико-правові засади кримінального процесу варто зазначити, що основні принципи змагальності та рівності сторін закладені як основоположні компоненти концепції «справедливого розгляду кримінальної справи» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (кожен має

право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом) [2].

Варто звернути увагу, що аналітико-правове дослідження окремих рішень ЄСПЛ, зокрема у справі «Салов проти України» (заява №65518/01, п. 87) [3], уповноважений суд зробив висновок, що принцип рівності сторін у процесі є лише одним з елементів справедливого судового розгляду, яке також включає фундаментальний принцип змагальності процесу («Ruiz-Mateos проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), заява №12952/87, п. 63) [4].

У загальному розумінні досудове розслідування має бути проведене в межах територіальної юрисдикції «підсудності» кримінальної справи. При дослідженні проблем підслідності кримінальних проваджень Ю. І. Кицан зазначає, що правильне вирішення підслідності гарантується на повному, всебічному, об'єктивному і швидкому розслідуванні злочинів, з метою запобігання тяганини з передачею кримінальних справ від одного органу досудового розслідування іншому. Існує інститут підслідності, який є одним із засобів забезпечення законності в кримінальному судочинстві [5, с. 89].

Такий підхід обґрунтований положеннями відповідно до статті 2 Кримінального процесуального кодексу України щодо завдань кримінального судочинства (завданнями кримінального провадження є захист особи та суспільства, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини) [6].

Беручи до уваги наукове підґрунтя, цілком погоджуємося з позицією науковця в тому, що без посилання на норми процесуального права не може бути належно захищене

матеріальне право. При документуванні злочину на стадії досудового розслідування та у ході судового розгляду мають застосовуватися норми ККУ і КПК України.

Ефективна взаємодія між органами досудового розслідування і судом дозволяє в межах КПК України розв'язувати багатозадачні питання, що стосуються підслідності, а отже є можливість здобути докази. Розкриття події злочину при наявності чи відсутності (складу злочину) проводяться відповідні невідкладні слідчі (розшукові) дії. Прийняті рішення своє чергою впливають на подальші рішення суду, які приймаються у встановлені винуватості (невинуватості) підозрюваного.

Варто звернути увагу на думку В.В. Романюка про те, що за законом досудове розслідування має визначений порядок здійснення підслідності, який є єдиним для всіх органів досудового розслідування, ми поділяємо судження про те, що визначення підслідності, незалежно від їх статусу не підлягає довільному трактуванню [7, с. 109].

А. А. Омаров вказує на те, що підслідність може розглядатися як сукупність кримінальних процесуальних норм, що містять правила, дотримання яких дозволяє визначити орган, який має здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення [8, с. 28].

Як бачимо, науковець дійшов висновку, що законодавець наділяє органи досудового розслідування «певними правилами» щодо відкриття кримінального провадження при цьому, відповідно, суворе дотримання регламентованого порядку розслідування передусь визнання його належного здійсненням у аспекті змін до прав учасників на оскарження підслідності, щодо внесеної площини права. Законодавець вводить часові обмеження для зацікавлених осіб: у випадку неоскарження постанови про

відкриття кримінального провадження з причин порушення підслідності, такі учасники справи позбавляються прав на оскарження дій слідчого (дознавача) у ході розгляду.

Водночас, зазначає М. С. Городецька, право людини на свободу та особисту недоторканість, гарантоване статтею 29 Конституції України, статтею 12 КПК України, статтею 5 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, не є абсолютним та може обмежуватися задля досягнення законної мети, визначене діяти на законних підставах та в порядку, визначеному законом [9, с. 167].

Погоджуємось з висловленою позицією І. Смоляк, яка зазначає, що, якщо розглядати кримінальне провадження як сукупність стадій досудового та судового розслідування, то результатом переходу від першої стадії до другої є діяльність сторони обвинувачення, яка виражається у спільній діяльності органу досудового розслідування (слідчого) та прокурора [10, с. 182]. М. А. Погорецький та В. О. Гринюк слушно зазначають, що визначення підслідності може вплинути на відкриття кримінального провадження на різних етапах кримінального процесу, при цьому основні проблеми будуть в питаннях допустимості доказів [11, с. 63].

Крім того у юридичній практиці, а саме в постановках суду касаційної інстанції у провадженнях від 30 вересня 2020 року у справі № 563/1118/16-к (провадження № 51-1078км20) [12], від 14 квітня 2020 року у справі № 761/34909/17 (провадження № 51-10064км18) [13], від 25 серпня 2021 року у справі № 668/14933/15-к (провадження № 51-6453км18) [14] та інших у висновках містяться неодноразові вказівки на те, що докази мають бути отримані уповноваженими органами досудового розслідування. Як зазначено у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у

складі Верховного Суду від 24 травня 2021 року (провадження № 51-2917кмо20, справа № 640/5023/19), у кримінальному процесуальному праві загально визначеними є такі критерії допустимості доказів: належне джерело; належний суб'єкт; належна процесуальна форма; належна фіксація; належна процедура; належний вид способу формування доказової основи. В аспекті належного суб'єкта, у тому числі, слід розглядати і орган досудового розслідування [15].

Необхідно мати на увазі, що нормативні обмеження, які виступають засобами стримування, забезпечують конституційні принципи верховенства права для всіх учасників кримінального процесу. Говориться про допустимість і належність доказів, а також про шляхи їх здобуття. У контексті сказаного доцільно навести приклади діяльності суду.

Зокрема, 22 червня 2017 року Комунарський районний суд м. Запоріжжя повернув обвинувальний акт прокурора у кримінальному провадженні у зв'язку з тим, що кримінальне провадження, яке підслідне органам досудового розслідування НАБУ, розслідувалося слідчим органів Національної поліції під керівництвом прокурора загальної прокуратури замість прокурора САП. У своєму рішенні суддя вказав, що порушення зазначених вимог підслідності за КПК України позбавляють доказового значення відомості, які були отримані, неналежним способом визнаються недопустимим. Такий доказ не може бути покладений в основу підозри, обвинувачення, використаний для доказування інших значущих у кримінальному провадженні обставин [16].

Порушення має стати однією з підстав для повернення обвинувального акту, а докази, зібрані неналежним суб'єктом досудового

розслідування, не можуть бути викладені в основу обвинувачення та визнаються судом недопустимими.

Варто зазначити, що правомірність поділу справ між органами досудового розслідування застосовується у розумінні застосування положень статті 216 КПК України залежить, насамперед, від його правильної правової кваліфікації. Контрольна функція у цьому процесі відведена прокурору, який забезпечує процесуальний контроль за ходом досудового розслідування, та надає вказівки слідчим (дізнавачам) для прийняття відповідних рішень за матеріалами, що містяться у них у провадженні.

Враховуючи практику ЄСПЛ у справі «Джафаров проти Азербайджану» від 17.03.2016, у якій чітко описано «обґрунтовану підозру», що означає існування фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин (п. 116 рішення) [17].

Варто відмітити те, що особливої актуальності набувають проблеми, які піднімаються в умовах воєнного стану, про що йдеться у Законі України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» [21].

Висновки. Отже, варто зазначити, що інститут підслідності виступає основою управління органами, їх головна мета – управління та основна задача – досягнення визначеного законом компетентного розподілу кримінальних проваджень. Тому існує невирішена проблема щодо підслідності кримінальної справи в умовах воєнного стану, фактично злочини вчиняються на одній території, а розслідування відбувається в іншому місці та органі.

Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно внести зміни до

статті 216 КПК України, в яких чітко розмежувати про суб'єктний статус підозрюваних та склад злочину з урахуванням службового становища особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, а також забезпечення територіальної юрисдикції органів, які направлені на провадження досудового розслідування.

Варто зазначити, що у більшості випадків правоохоронні органи звертаються до фахівців у галузі права з метою надання роз'яснення правових норм щодо

вирішення головних питань суб'єктності та підслідності у кримінальному провадженні. Доречним є те, що відповіді експертів на гострі запитання, які ведуть дискусії, інколи досить суперечливі з наукової точки зору, але в будь-якому разі є науково обґрунтованими та заслуговують на прочитання представниками юридичної спільноти. Порушення правил розслідування свідчить про порушення принципу законності кримінального провадження і, безперечно, має призвести до визнання отриманих доказів неналежним чином.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: {Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97} з поправками, внесеними відповідно до положень протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. *Відомості Верховної Ради України*. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top (дата звернення: 06.12.2023).
3. Рішення ЄСПЛ «Салов проти України» заява № 65518/01, п. 87. Стразбург, 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (дата звернення: 06.12.2023).
4. Рішення ЄСПЛ «Руїс-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), заява №12952/87, п. 63 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text (дата звернення: 06.12.2023).
5. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання. *Вісник ХНУВС*. № 1 (56). С. 88-93.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
7. Романюк В.В. Зміна прокурором підслідності: проблеми правозастосування. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 107-120. URL: <https://dspace.univd.edu.ua> (дата звернення: 06.12.2023).
8. Омаров А. А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні : дис. канд. юр. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.
9. Городецька М. С. Визначення предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Правовий часопис Донбасу*. № 3-4 (61). 2017. С. 164-171.
10. Смоляк І. Співвідношення поняття «незмінність прокурора» та зміна підслідності. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 182-189. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2337> (дата звернення: 06.12.2023).
11. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 60-68.
12. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду справа № 563/1118/16-к провадження № 51-1078км20, м. Київ, від 30 вересня 2020 року. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91998609> (дата звернення: 06.12.2023).
13. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі справа № 761/34909/17 провадження № 51-10064 км 18, м. Київ, від 14 квітня 2020 року. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88904111> (дата звернення: 06.12.2023).
14. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду справа № 668/14933/15-к, провадження № 51-6453км18, м. Київ, від 25 серпня 2021 року. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (дата звернення: 06.12.2023).
15. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (провадження № 51-2917кмо20), справа № 640/5023/19, від 24 травня 2021 року. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (дата звернення: 06.12.2023).
16. Ухвала Комунарського районного суду справа № 331/7625/17, провадження №1-кп/333/713/17, м. Запоріжжя, від 20 грудня 2017 року. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/71135233> (дата звернення: 06.12.2023).

17. Рішення ЄСПЛ «Джафаров против Азербайджана» заява № 69981/14. Страсбург, 2016. URL: <https://precedent.in.ua/2016/06/21/gasul-dzhafarov-protyv-azerbajdzhana/> (дата звернення: 06.12.2023).
18. Лобойко Л. М. Кримінальний процес. Підручник. Київ. 2014. 432 с.
19. Ягодинський В. Підслідність злочинів. *Право України*. № 2. 1993. С. 19-22.
20. І.В. Грицок та О.С. Лаба. Підслідність як інститут кримінального процесуального права. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія і практика). Вип. 3-4 (12-13). 2018. С. 194-198.
21. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. від 27.07.2022 № 2462-IX.
22. Кахнич В.С. Становлення і розвитку наукових концепцій в галузі кримінального права у Львівському університеті в Австрійський період (1784-1867 рр.) та їх вплив на сучасну правову доктрину України 2019.

References:

1. Zakon Ukrainy Konstytutsiia Ukrainy: 28 chervnia 1996 № 254k/96-VR [Law of Ukraine Constitution of Ukraine: June 28, 1996 № 254k/96-BP]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnei Rady Ukrainy-- Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, Ukraine.
2. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1997, September 11). Vidomosti Verkhovnei Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top (Accessed 06.12.2023).
3. Rishennia YeSPL Salov proty Ukrainy zaiava № 65518/01, p. 87.[ECHR judgment Salov v. Ukraine application №. 65518/01, para. 87]. (2005) Strazburh. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (Accessed 06.12.2023).
4. Rishennia YeSPL Ruis-Mateos proty Ispanii zaiava №12952/87, p. 63 1999.[Ruiz-Mateos v. Spain Application №. 12952/87, para. 63, 1999]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text (Accessed 06.12.2023).
5. Kytsan, Yu.I. (2012). “Consequences of criminal cases: prospects for improvement of normative and legal regulation”. *Visnyk KhNUVS*. № 1 (56). P. 88-93, Ukraine.
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnei Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo, Ukraine.
7. Romaniuk, V. V. (2022). “Change of jurisdiction by the prosecutor: problems of law enforcement”. *Pravo i bezpeka*, 2(85), P. 107-120. Ukraine. Available at: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.10>(Accessed 06.12.2023).
8. Omarov, A. A. (2017). “Institute of jurisdiction in criminal proceedings” Abstract of Ph.D. dissertation. 12.00.09. Kharkiv, Ukraine.
9. Horodets'ka M. S. (2017) “Determination of the subject matter of the investigating judge when applying measures to ensure criminal proceedings”. *Pravovyy chasopys Donbasu*. № 3-4 (61). Pp. 164-171.
10. Smoliak, I. (2022). “Correlation of the concept of “irremovability of the prosecutor” and change of investigative jurisdiction”. *Yurydychny visnyk*, № 2, Pp.182 - 189. Available at: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i> (Accessed 06.12.2023).
11. Pohorets'kyj M. A., Hryniuk V. O. (2016). “Determination by the prosecutor of the subjectivity of criminal proceedings”. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, № 3. Pp. 60-68.
12. Posta№eva Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsii№oho kryminalnoho sudu sprava № 563/1118/16-k provadzhennia № 51-1078km20 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation case №. 563/1118/16-k proceedings №. 51-1078km20] (2020, September 30). Kyiv [in Ukrainian]. Available at: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91998609> (Accessed 06.12.2023).
13. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsii№oho kryminalnoho sudu u skladi sprava № 761/34909/17 provadzhennia № 51-10064 km 18 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №. 761/34909/17, proceedings №. 51-10064 km 18] (2020. April 14). Kyiv [in Ukrainian]. Available at: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88904111> (Accessed 06.12.2023).
14. Posta№eva Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsii№oho kryminalnoho sudu sprava № 668/14933/15-k, provadzhennia № 51-6453km18 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation case №. 668/14933/15-k, proceeding №. 51-6453km18] (2021, August 25) Kyiv, Ukraine. Available at: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (Accessed 06.12.2023).
15. Postanova Ob iednei palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy sprava № 640/5023/19, provadzhennia № 51-2917 kmo 20 [Resolution of the Joint Chamber of the Cassation Criminal

Court of the Supreme Court of Ukraine case №. 640/5023/19, proceedings №. 51-2917 kmo 20] (2021, May 24)m, Ukraine. Available at: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (Accessed 06.12.2023).

16. Ukhvala Komunarskoho raionnoho sudu sprava № 331/7625/17, provadzhennia №1-kp/333/713/17, [Decision of the Kommunarskyi District Court case №. 331/7625/17, proceeding №. 1-kp/333/713/17,] (2017, December 20) Zaporizhzhia, Ukraine. Available at: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/71135233> (Accessed 06.12.2023).

17. Rishennia YeSPL (2016) «Dzhafarov protyv Azerbaidzhana» zaiava № 69981/14 [ECHR judgment «Jafarov v. Azerbaijan» application №. 69981/14]. [in Strasbourg]. Available at: <https://precedent.in.ua/2016/06/21/rasul-dzhafarov-protyv-azerbajdzhana/> (Accessed 06.12.2023).

18. Lobjko L. M. (2014). Kryminal'nyj protses [Criminal process]. Kyiv.432 p.

19. Yahodyns'kyj V. (1993). “Consequences of crimes”. Pravo Ukrainy. № 2. Pp. 19-22.

20. Hrytsiuk I. V. ta Laba O. S. (2018) “Suspicion as an institution of criminal procedural law”. Mizhnarodnyj iurydychnyj visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti)teoriia i praktyka). Vyp. 3-4 (12-13). Pp. 194-198.

21. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia okremykh polozhen dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho stanu vid 27.07.2022 № 2462-IX.» [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine to improve certain provisions of pre-trial investigation under martial law of 27.07.2022 №. 2462-IX.] Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada, Ukraine.

22. Kakhnych V.S. (2019) «Formation and development of scientific concepts in the field of criminal law at Lviv University in the Austrian period (1784-1867) and their impact on the modern legal doctrine of Ukraine».

Стаття надійшла до друку 06.12.2023

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-10-192-197

ВЗАЄМОДІЯ ПРИВАТНИХ ДЕТЕКТИВІВ ТА ДЕРЖАВНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Француз А. Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Рохов М. О.,

*здобувач вищої освіти ступеня «магістр»,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: rokhovmo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9823-7140>*

INTERACTION OF PRIVATE DETECTIVES AND STATE LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines
of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Rokhov M. O.,

*Master student of “KROK” University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: rokhovmo@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9823-7140>*

Анотація. Стаття присвячена окремим аспектам нормативно-правового забезпечення співпраці суб'єктів приватної детективної діяльності з правоохоронними органами України. Розглянуто сучасний стан законодавства стосовно здійснення приватної детективної діяльності, регламентованих прав та обов'язків приватних детективів у процесі здійснення ними діяльності по розшуку. Визначено відсутність правових засад діяльності приватних детективних організацій як суб'єктів протидії злочинній та протиправній діяльності в державі. На цей час українське законодавство не має спеціального акту, що чітко регулював би приватну детективну діяльність. Це призводить до низки правових і практичних проблем в цій галузі та робить її важкою для контролю держави. Бажання врегулювати приватну детективну діяльність в Україні залишається актуальним, і в майбутньому можливе прийняття спеціального законодавства, що докладніше регулюватиме цю сферу. У сучасних умовах, коли європейські цінності укорінюються в українському суспільстві, і коли наша країна працює

над зближенням своєї правової системи з європейськими стандартами, гармонізація заходів забезпечення безпеки в Україні з європейськими стандартами стає надзвичайно актуальною. Наявність багатьох невирішених питань стосовно ролі органів, котрі мають відношення до охорони правопорядку, зокрема і приватних детективів, неузгодженість нормативно-правових актів створюють численні проблеми, які можна вирішити тільки через визначення шляхів удосконалення відповідного законодавства. У статті окреслено напрямки вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності приватних детективних організацій в цілому та окремих аспектів їх співпраці з державними правоохоронними органами.

Ключові слова: приватна детективна діяльність, правоохоронні органи, співробітництво, кримінологічна політика.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 6.

Abstract. The article is devoted to certain aspects of the regulatory and legal provision of cooperation between entities of private detective activity and law enforcement agencies of Ukraine. The current state of legislation regarding the implementation of private detective activities, the regulated rights and obligations of private detectives in the process of their investigation activities are reviewed. The lack of legal basis for the activity of private detective organizations as entities of combating criminal and illegal activities in the state was determined.

This leads to a number of legal and practical problems in this field and makes it difficult for the state to control. The desire to regulate private detective activity in Ukraine remains relevant, and in the future it is possible to adopt special legislation that will regulate this sphere thoroughly. In modern conditions, when European values are taking root in Ukrainian society, and when our country is working on bringing its legal system closer to European standards, the harmonization of security measures in Ukraine with European standards is becoming extremely relevant. The presence of many unresolved issues regarding the role of law enforcement agencies, including private detectives, and the inconsistency of regulatory and legal acts create numerous problems that can only be resolved by identifying ways to improve the relevant legislation. The areas of improvement of the regulatory and legal regulation of the activity of private detective organizations as a whole and certain aspects of their cooperation with state law enforcement agencies are outlined.

Keywords: private detective activity, law enforcement agencies, cooperation, criminological policy.

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **ref.:** 6.

Постановка проблеми. Створення в Україні інституту приватної детективної діяльності має важливе значення, в першу чергу, для запобігання злочинності в Україні. Існуючі державні детективні установи стикаються з обмеженнями у повному виконанні кримінально-правової політики через процедурні труднощі, пов'язані з виконанням завдань і функцій. Розширення кола суб'єктів протидії злочинній та протиправній діяльності в державі, безсумнівно, сприятиме виявленню законодавчих прогалин та виявленню сфер, які недостатньо захищені від протиправного впливу. Отже, розвиток приватних детективних агентств є потенційно ефективним підходом до

посилення кримінологічної політики в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження, що стосується проблем, пов'язаних із функціонуванням приватних детективів в Україні, привернуло увагу таких вітчизняних вчених: А. Заєць, І. Беззуб, М. Семенишин, В. Бесчастний, С. Вітвіцький, С. Бичін, Є. Назимко, М. Копитко, С. Прихідько та ін. Роботи цих науковців фокусувалися на аналізі взаємодії приватних детективів із загальною публікою, можливих порушеннях конституційних прав громадян України та оцінці сучасного стану приватної детективної діяльності в Україні.

Дослідження в галузі здійснення приватної детективної діяльності проводили та проводять такі вчені, як: М. Антонович, К. Бугайчук, В. Горелова, О. Захаров, Г. Кожевніков, В. Литвиненко, М. Мотуз, Д. Мулявка, М. Рабінович, О. Токаренко, А. Черков, А. Француз, Ю. Шемшученко та інші. Проблематиці організації та правового забезпечення детективної (розшукової) діяльності присвятили свої праці такі науковців, як: Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко, Т. Іванюта, А. Заїчковська, В. Калетняк, А. Крисін, О. Костирін, Г. Леонова, О. Озаріна, В. Мачуський, В. Постульга, О. Литвин, І. Плохих. Однак залишаються актуальними питання щодо правового регулювання організації приватної детективної діяльності, а також розробка практичних рекомендацій щодо співробітництва приватних детективів з правоохоронними органами України.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. Як показали факти з міжнародного досвіду приватної детективної діяльності, створення та діяльність приватних детективних організацій часто взаємопов'язані зі співпрацею між приватними детективами та державними правоохоронними органами. Тому в умовах розвитку приватної детективної діяльності в Україні потрібне дослідження відповідності чинного законодавства фактичним потребам в регламентації обсягів та умов співпраці детективів приватних агенцій з правоохоронними органами України.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є дослідити нормативно-правове регулювання приватної детективної діяльності у сфері співпраці між приватними

детективами та правоохоронними органами України.

Виклад основного матеріалу. Приватна детективна діяльність достатньо довгий час не мала взагалі жодного нормативно-правового акту, який би регламентував її діяльність як правозахисну чи таку, що спрямована на протидію злочинності. Діяльність приватних детективних агенцій регламентувалась виключно в комерційному напрямку як діяльність інформаційних структур, тобто приватних компаній по збору та обробці інформації, що фактично прирівнювалось до інформаційно-аналітичної діяльності і жодним чином не враховувало аспект запобігання злочинності [1].

Починаючи з 2015 року, українські законотворці активізували діяльність по врегулюванню приватної детективної діяльності. Було розроблено ряд законопроектів про приватну детективну практику, але жоден з них не отримав достатньої підтримки від органів влади, які мають повноваження по створенню та затвердженню законодавчих актів.

Законопроект № 3010 від 04 лютого 2020 року виділяється серед попередніх версій законів, оскільки він визначним чином відрізняється своїм підходом до взаємодії приватних детективів з органами державної влади та правоохоронними органами.

У статті 16 цього законопроекту передбачені обов'язки приватних детективів перед органами державної влади та правоохоронними органами. Згідно з цими обов'язками, суб'єкти приватної детективної діяльності повинні надавати пояснення та інформацію (за винятком даних, які вважаються детективною таємницею) уповноваженому контролюючому органу, якщо на них подають скарги.

Крім того, їм забороняється приховувати від правоохоронних органів інформацію про скоєння серйозних або особливо серйозних кримінальних правопорушень або готування до таких правопорушень, якщо така інформація стала відомою під час здійснення приватної детективної діяльності. Крім того, їм забороняється видавати себе за працівників правоохоронних органів, представників інших органів державної влади та місцевого самоврядування та у будь-який спосіб перешкоджати діям органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів під час виконання ними їхніх обов'язків [2].

Стаття, що стосується осіб, які можуть бути замовниками приватних детективних послуг, також пройшла зміни. Згідно зі статтею 17 останнього законопроекту, фізичні та юридичні особи можуть бути замовниками послуг приватних детективів, за винятком органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб, які визначені в пункті 1 підпункту а) пункту 2 частини 1 статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» (за винятком депутатів місцевих рад) [2]. Ці особи не можуть користуватися послугами приватних детективів для своїх потреб.

Останній законопроект № 3010-1 від 18 лютого 2020 року є повністю ідентичним з попереднім законопроектом, особливо щодо повноважень приватного детектива та категорій осіб, які можуть звертатися за його послугами [3].

Підводячи підсумки аналізу досліджених законопроектів щодо механізму взаємодії між приватними детективами, органами державної влади та правоохоронними органами, можна дійти висновків, що в більш пізніх

версіях законопроектів щодо приватної детективної діяльності відзначається зсув від партнерських стосунків в бік підкреслення обов'язків приватних детективів перед органами державної влади та правоохоронними органами.

Майже всі законопроекти закріплюють принцип незалежності приватних детективів і недопустимість втручання органів державної влади та правоохоронних органів у їхню законну діяльність.

У всіх законопроектах приватним детективам залишається обов'язок повідомляти відповідні правоохоронні органи про факт вчинення кримінального правопорушення, якщо така інформація стає відомою під час їхньої діяльності. Також передбачено передачу правоохоронцям матеріалів, які підтверджують цю інформацію, якщо приватний детектив отримав такі матеріали у процесі своєї діяльності, дотримуючись законодавства.

Проте не визначено коло можливих напрямків співпраці детективних агенцій з правоохоронними органами у якості допомоги в розшукових заходах, які не вимагають спеціальних дозволів [6].

На наш погляд, в умовах повномасштабної війни, коли ряд цивільних та військових громадян України перебувають у стані «зниклий безвісті», до проведення пошуку зниклих осіб доречно було б залучати можливості суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності. При проведенні заходів із розшуку зниклих осіб приватні детективи можуть застосовувати технічні засоби, але з дотриманням певних умов. Однією з таких умов є те, що особа має надати письмову згоду на її

фотозйомку, відео зйомку тощо [5, с. 152].

Визначено, що для ефективного запровадження іноземного досвіду необхідно вжити певних заходів. По-перше, права детективів мають бути комплексними та чітко визначеними. По-друге, будь-які дії фізичних або юридичних осіб, які займаються приватною детективною діяльністю, мають здійснюватися лише за згодою відповідних фізичних чи юридичних осіб. Крім того, вкрай важливо встановити чіткі правила внутрішнього огляду об'єктів дослідження, таких як будівлі та приміщення. Нарешті, мають бути визначені порядок та вимоги до подання та розгляду письмових звернень приватних детективів та агентств до органів влади, у тому числі державних та місцевих, а також фізичних осіб та організацій.

Очевидно, що прирівнювання приватних детективів до державних правоохоронних органів – не найоптимальніший підхід у їхній співпраці. Натомість доцільніше було б розглядати приватних детективів як «допоміжні» установи для державних правоохоронців. Включення до майбутнього спеціалізованого закону положення, яке зобов'язує приватних детективів повідомляти відповідним правоохоронним органам про будь-які злочини, про які їм стало відомо під час роботи, було б важливим. Вивчивши наукову літературу та законодавчу базу, встановлено два основних підходи до визначення детективної діяльності. Відповідно до першого підходу, детективна діяльність передбачає надання платних детективних послуг на договірних засадах. Другий підхід визначає приватну детективну діяльність як встановлення платних

договірних відносин між детективом і клієнтом на підставі замовлення клієнта [4].

Тому можна в процесі розробки нормативно-правових актів, які врегулюють діяльність приватних детективних організацій, врахувати можливість залучення приватних детективів до співпраці з правоохоронними органами на платній основі чи за умови взаємообміну інформацією, яка не має статусу закритої. Отже, існує потреба в ґрунтовному доопрацюванні існуючих НПА та розробці нових законопроектів, зокрема, розробці законопроекту про приватну детективну діяльність та внесенні змін у законодавство про Національну поліцію України в сфері залучення приватних детективів до оперативно-розшукової діяльності.

Висновки. Таким чином, дослідивши сучасний стан нормативно-правового регулювання співробітництва приватних детективів з державними правоохоронними органами, ми відмітили значний стан правової неврегульованості діяльності приватних детективних організацій в цілому та їх співробітництва з правоохоронними органами зокрема. На даний момент аспекти співробітництва врегульовані виключно нормативно-правовими актами загальногромадянського характеру без врахування специфіки приватної детективної діяльності. Тому існує нагальна потреба у розробці НПА, які врегулюють діяльність приватних детективних організацій і розширять коло повноважень та прав при співробітництві приватних детективів з державними правоохоронними органами України. Деталізація змісту нормативно-правових актів з цього питання може стати предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Захаров О. І. Концептуальні засади організації приватної детективної діяльності в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 12(2). С. 120- 122.
2. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: проект Закону України від 04 лютого 2020 року № 3010. URL: <https://cutt.ly/Kjl8p1m> (дата звернення: 26.10.2023)
3. Про приватну детективну (розшукову) діяльність: проект Закону України від 18 лютого 2020 року № 3010-1. URL: <https://cutt.ly/yjl8d51> (дата звернення: 26.10.2023)
4. Француз А.Й., Істоміна А.С. Приватна детективна діяльність: міжнародний досвід та національні перспективи. *Legal Bulletin*. К., 2022. № 5. С. 81-90.
5. Француз А.Й., Левішко І.В. Приватна детективна діяльність в Україні в контексті забезпечення конституційних прав і свобод людини. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. К., 2018. № 3. С. 149-154.
6. Француз А.Й., Носенко Б.О. Співробітництво суб'єктів приватної детективної (розшукової) діяльності з підрозділами Національної поліції. *Legal Bulletin*. К., 2022. № 6. С. 68-73.

References:

1. Zakharov O. I. (2016) Kontseptualni zasady orhanizatsii pryvatnoi detektyvnoi diialnosti v Ukraini. [Conceptual principles of the organization of private detective activity in Ukraine] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii : Yurysprudentsiia. 2016. Edition 12(2). P. 120-122.
2. Pro pryvatnu detektyvnu (rozshukovu) diialnist: [About private detective (investigative) activity] proekt Zakonu Ukrainy vid 04 liutoho 2020 roku № 3010. Available at: <https://cutt.ly/Kjl8p1m>. (Accessed 26.10.2023)
3. Pro pryvatnu detektyvnu (rozshukovu) diialnist: [About private detective (investigative) activity] proekt Zakonu Ukrainy vid 18 liutoho 2020 roku № 3010-1. Available at: <https://cutt.ly/yjl8d51> (Accessed 26.10.2023)
4. Frantsuz A.Yo., Istomina A.S. (2022) Pryvatna detektyvna diialnist: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalni perspektyvy. [Private detective activity: international experience and national perspectives]. *Legal Bulletin*. № 5. P. 81-90.
5. Frantsuz A. Yo., Levishko I.V. (2018) Pryvatna detektyvna diialnist v Ukraini v konteksti zabezpechennia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny. [Private detective activity in Ukraine in the context of ensuring constitutional human rights and freedoms]. *Pravnychiy visnyk Universytetu «KROK»*. № 3. P. 149-154.
6. Frantsuz A.Yo., Nosenko B.O. (2022) Spivrobitnytstvo subiektiv pryvatnoi detektyvnoi (rozshukovoi) diialnosti z pidrozdilamy Natsionalnoi politsii. [Cooperation of entities of private detective (investigative) activities with units of the National Police]. *Legal Bulletin*. 2022. № 6. P. 68-73.

Стаття надійшла до друку 30.10.2023

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2023-10

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Issue 4 (10)/ Випуск 4 (10)

Статті автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція "Legal Bulletin" не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації і виконує винятково роль носія. Точка зору редакції журналу може не збігатися з точкою зору авторів статей.

The author's articles are material that exclusively reflects the author's point of view. The editorial office of "Legal Bulletin" is not responsible for the accuracy and interpretation of the given information and performs exclusively the role of a carrier. The point of view of the journal editors may not coincide with the point of view of the authors of the articles.

Підписано до друку 24.12.2022 р. Формат 64x84/8.
Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура
Times New Roman. Ум. друк.
арк. 8,2. Наклад 300 прим.
Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру ДК № 613 від
25.09.2001р.

Надруковано департаментом поліграфії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32 тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: print@krok.edu.ua